DE SOENDANESCHE TOLK.

SOENDANEESCH LEESBOEK.

§ 4. In den regel evenwel is schrijver en dichter bij den Soendanees één en hetzelfde. De dongèng, de sprook, vertelling of fabel, die in den mond des volks leeft, — de tjarita, het verhaal, dat veelal van elders herkomstig is, — de tjarita pantoen, de legende uit oude tijden, die door den toekang pantoen, den Soendaneschen bard, onder het bespelen van de Inlandsche luit (katjapi), bij wijze van recitatief wordt voorgedragen, die alle worden in tembang, d. i. in gebonden stijl gebragt, en wel niet in druk, maar toch in schrift *uitgegeven*. Bij uitzondering slechts wordt de dongèng of de tjarita in proza neêrgeschreven, en eene tjarita pantoen in proza is een zeldzaamheid. Enkele malen treft men eene bewerking aan van eene Maleische hikajat, een *verhaal*, waarvan naam en inhoud beide wijzen op Arabische herkomst.

§ 5. Van Arabischen oorsprong, hetzij regtstreeks vertaald of overgenomen, hetzij door middel van het Javaansch bekend geworden, is verder al wat bepaaldelijk met den naam van religieuse litteratuur kan worden bestempeld. Deze wel is waar armelijke, maar niettemin in vele opzigten karakteristieke lettervruchten van Soendaneschen bodem, zijn doorgaans proza-schriften. Daaruit kan men zien dat de studie van den Islam, wat eerste beginselen en hoofdzaken aangaat, op *West-Java* niet wordt verwaarloosd, en dat de Islam aldaar niet met vreemde bestanddeelen uit ouden tijd wordt vermengd, zoo als onder de Javanen plaats heeft. Verder blijkt uit die geschriften dat Soendanezen, geheel aan zich zelven overgelaten, wel geen onberispelijk, maar toch dragelijk proza kunnen schrijven. Dat proza onderscheidt zich gunstig van de taal en den stijl der wawatjan (gedicht) door zuiverheid en regelmaat. De Soendanesche prozaïst zegt gewoonlijk op eenvoudige wijze, wat hij denkt, en blijft ver van den gekunstelden stijl der dichtstukken, die somtijds geene wezenlijke gedachte meer uitdrukken, maar slechts begrippen nevens elkander plaatsen.

§ 6. Met de dagelijksche spreektaal leveren de bestaande Soendanesche prozaïsten de beste gegevens ter beoordeeling van den woordenschat en van de taalregels, die echt Soendaneesch mogen heeten. Noch de tjarita pantoen met hare oude woor-[illegible]en uitdrukkingen, noch de wawatjan met hare uitheem-[illegible]standdeelen, mogen gelden als juiste uitdrukking van

4/—

DE SOENDANESCHE TOLK

DE SOENDANESCHE TOLK.

HOLLANDSCH-SOENDANESCHE

WOORDENLIJST.

DOOR

G. J. GRASHUIS,

O. I. AMBTENAAR.

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF.
1874.

VOORBERICHT.

Het boekje, dat ik den beoefenaar van het Soendaneesch hierbij aanbied, is opgesteld met een practisch doel, en de Inleiding bevat slechts het allernoodigste, dat iemand dient te weten, die iets van het Soendaneesch wil leeren. Voor de lezers en gebruikers van „de Soendanesche Tolk" deel ik nog met een enkel woord mede, wat zij moeten in het oog houden bij de beoordeeling en bij het gebruik van de Woordenlijst.

In de vier eerste rubrieken komen de woorden voor, die in de spreektaal van aanzienlijken en geringen het meest worden gebruikt. Menige paragraaph had uitgebreider moeten worden, indien ik alle mij bekende woorden en benamingen, op het in die paragraaph behandelde onderwerp betrekking hebbende, had willen opnemen. Maar ik heb gemeend uit den rijken schat der Soendanesche substantieven vooreerst alleen datgene te geven, waaraan de beoefenaar der taal het meest behoefte heeft. Op gelijke wijze ben ik te werk gegaan bij de keus van de bijvoegelijke naamwoorden en van de werkwoorden, die in de vijfde en de achtste rubriek voorkomen.

Wat de bijwoorden aangaat, enkele daarvan vereischen eigenlijk meer toelichting en meer voorbeelden van uitdrukkingen en spreek-

wijzen, waarin zij voorkomen, dan ik geven kon binnen de grenzen, die ik mij gesteld heb bij het plan van dit werkje. Ik heb gemeend met eene aanduiding van de algemeene beteekenis te kunnen volstaan, terwijl ik een klein aantal bijwoorden niet opnam, daar ik anders alligt in eene al te uitvoerige behandeling van het onderwerp ware vervallen.

De „Gesprekken en Fabelen" zijn bestemd voor lezers, die in Indië of in Nederland de gelegenheid hebben om gemakkelijke Soendanesche stukken te leeren verstaan, en daarom is er geene woordenlijst aan toegevoegd. De Fabelen zijn bewerkt naar het Maleisch, de Gesprekken daarentegen zijn geheel van Soendaneschen oorsprong.

Zoo een dragelijk debiet den Uitgever in staat stelt om dit boekje door een ander te doen volgen, wensch ik later een beknopt Soendaneesch leesboek uit te geven, hoofdzakelijk proza-stukken bevattende in de gewone spreek- en schrijftaal, waartoe de bedoelde Gesprekken en Fabelen behooren.

Hiermede den lezer heil!

G.

Leiden, 5 November 1873.

INLEIDING.

I. OVER SPELLING EN UITSPRAAK VAN HET SOENDANEESCH.

§ 1. De Soendanesche taal wordt gesproken op *West-Java*, namelijk in de Residentiën *Bantam*, *Batavia*, *Preanger-Regentschappen*, *Cheribon* en *Krawang*. In het noordelijk deel van *Bantam*, *Batavia*, *Krawang* en *Cheribon*, en wel bijna uitsluitend in de lage landen, woont echter eene bevolking, die eene andere taal spreekt, in de eerste en laatste dezer vier gewesten Javaansch, en in de beide andere Maleisch. Met uitzondering van die streken, is het Soendaneesch de landtaal van *West-Java*, gesproken door een volk van omstreeks derdehalf millioen zielen.

§ 2. De Soendanezen van echten stam zijn te vinden in de *Preanger-Regentschappen*, en de taal van het *Bandongsche* en *Tjandjorsche* bergland is het ware en zuivere Soendaneesch. Daar heet de bevolking dan ook in haar eigen spraakgebruik: O e r a n g g o e n o e n g, en de taal: b a s a g o e n o e n g, d. i. Berglieden en Bergsche taal of Bergsch, zoo als te *Batavia* in de wandeling wordt gezegd. Ook buiten de *Preanger* is de Soendanees een bergbewoner, en slechts enkele Soendanesche dorpen liggen in de laagte. Overigens wordt de naam: O e r a n g S o e n d a, d. i. Soendanezen, algemeen verstaan en veel gebezigd.

§ 3. Het Soendaneesch is verwant met het Javaansch en het Maleisch, om nu van verdere verwanten op en buiten *Java* niet te spreken, en heeft van Javanen en Maleijers beide een letterschrift overgenomen. Wanneer en op welke wijze dat heeft

plaats gehad, kan niet worden nagegaan, en doet ook weinig ter zake. Alleen verdient opgemerkt te worden, dat de Soendanezen tweeërlei letterschrift bezigende, waarvan het eene, het Javaansche, behalve andere gebreken, voor hen dit hoofdgebrek heeft, dat de uitspraak van het Soendaneesch daardoor allesbehalve juist wordt weêrgegeven, op den duur er toe geleid zullen kunnen worden om het Latijnsche letterschrift voor hunne taal te gebruiken, dewijl dit boven het Javaansche en het Maleische groote voordeelen aanbiedt.

§ 4. Reeds verschillende manieren om het Soendaneesch met Latijnsche karakters te schrijven zijn voorgeslagen of aanvankelijk beproefd, over welke hier ter plaatse bezwaarlijk kan worden gehandeld. Alleen zal in de volgende paragraphen beknopt worden medegedeeld *hoe* de schrijver van „de Soendanesche Tolk" het Soendaneesch spelt volgens de uitspraak, waarvan mede de voornaamste bijzonderheden zullen worden vermeld.

§ 5. Het Soendaneesch heeft *achttien* medeklinkers en *acht* klinkers; van de eerste worden *vier* en van de laatste *één* telkens met twee van onze letters geschreven, hoewel daarmede één klank wordt aangeduidt, zoo als bij voorbeeld het geval is met onze ch.

§ 6. De medeklinkers, naar de volgorde van het Javaansch-Soendanesche alphabet (tjatjarakan, zeggen de Soendanezen) opgegeven, zijn:

h, n, tj, r, k, d, t, s, w, l, p, dj, j, nj, m, g, b en ng.

§ 7. De klinkers zijn:

a, i, oe, è, é, o, e en u.

§ 8. De Soendanezen noemen de letters, die zij van de Javanen overnamen, aldus: ha, na, tja, enz. Hoewel nu elk dier letters telkens bij hen reeds op zich zelf eene lettergreep uitmaakt, namelijk, den medeklinker, telkens uitgesproken met een daarop volgenden a-klank, kunnen wij gevoegelijk de teekens voor den eigenlijken medeklinker-klank ook noemen: ha, na, tja enz.

§ 9. De opgegeven medeklinkers worden uitgesproken als in het Hollandsch, behalve de *h*, wanneer die aan het einde eener lettergreep staat, en de *g*. De *h* heeft dan veel overeenkomst

met onze *ch*, maar is zachter en houdt ongeveer het midden van de slotklanken der tusschenwerpsels *ah!* en *ach!* De *g* is de Duitsche *g* aan het begin eener lettergreep, de Fransche *gu* en de Engelsche *g* in good.

§ 10. De *tj*, *dj* en *ng* zijn *t*, *d* en *n*, waarbij onmiddelijk *j* wordt gevoegd; dus wordt geen sisklank gehoord bij de twee eerste, en moet de laatste worden uitgesproken, bijna als *nj* in ons Hollandsch franje, of ook in oranje, of als *n*, gevolgd door *j* in ons van je, niet al te snel uitgesproken, b.v.b. in dezen volzin: Krijg ik het van je of niet?

§ 11. *Ng* dient niet alleen tot sluiting van eene lettergreep, maar wordt ook gebezigd aan het begin van eene lettergreep, waaraan eene andere voorafgaat, zoo als de tweede in bingoeng, d. i. bi-ngoeng, of aan het begin van een woord, b.v.b.: ngora.

§ 12. *J* en *w* kunnen ook een woord sluiten, b.v.b.: tonggoj, d. i. niet tonggoi, met oi, zoo als in het Duitsch voorkomt, maar met duidelijk hoorbaren j-klank, en gatuw, met w-klank.

§ 13. De zachte letters *d*, *g* en *b*, aan het einde van een woord, worden uitgesproken als in het Engelsch (mud, rag, tub).

§ 14. Een woord kan niet eindigen op *tj*, *dj* of *nj*, en evenmin op meer dan één medeklinker. Bij het overnemen van vreemde woorden neemt de Soendanees daarom de vrijheid den laatsten medeklinker weg te laten, b.v.b. ons Hollandsch woord onkosten wordt: *ongkos*, en ons bastaardwoord present: *peresèn*.

§ 15. De derde klinker in § 7 is de zuivere en eenvoudige voormonds- of lipklinker, en wordt alleen met twee letters geschreven, omdat de Soendanezen, die ons schrift kennen en bezigen, vooral wanneer zij Maleisch schrijven met Latijnsch karakter, gewoon zijn dezen zuiveren klinker door *oe* voor te stellen. Gepaster ware het op Duitsche of Italiaansche manier de *u* te bezigen, maar in de practijk zou het altijd bezwaren opleveren, en daarom wordt ook aan de *u* in dit boekje een andere taak opgedragen (zie § 22), en in dit geval worden bij

uitzondering twee letters gebruikt om één klank weêr te geven.

§ 16. Omtrent de uitspraak der klinkers en de schrijfwijze van „de Soendanesche Tolk" valt in het algemeen op te merken, dat in het Soendaneesch veelvuldig in twee op elkaêr volgende lettergrepen, waarvan de eerste open is, d. i. op een klinker eindigt, terwijl de tweede met de zachte uitademing (of stomme *h* der Franschen) begint, dezelfde klinker voorkomt. Zoo in doe-oem, tjo-o, tja-ah, dju-ung, ki-ih, hè-ès, welke woorden in het vervolg aldus worden geschreven: doeoem, tjoo enz., dewijl het gebruik van het trema (¨) overbodig is. Ook wanneer twee ongelijke klinkers onmiddelijk op elkaêr volgen, zoo als in tjai, zal geen trema worden gebruikt, dewijl de klank *ai* (voorkomende b.v.b. in het Duitsche Kaiser) in het Soendaneesch niet voortkomt. Wanneer nu twee klinkers op elkaêr volgen, moet niet alleen bij gelijkheid, maar ook bij ongelijkheid, de zachte uitademing duidelijk worden gehoord, zoodat er tusschen beide als 't ware een korte rust wordt gehouden, of wil men, een soort van gaping (hiatus) ontstaat.

§ 17. Uitspraak van *a*. — De *a* op het einde eener lettergreep, anders gezegd, de *opene a*, klinkt zacht, als onze *a* in ga, terwijl de *a*, gevolgd door een sluitenden medeklinker, d. i. de *geslotene a*, verscherping ondergaat, en uitgesproken wordt als *a* in kan, was, enz.

§ 18. Uitspraak van *i* en *oe*. — De *opene* en de *geslotene i* en *oe* klinken, beide zacht, als onze *ie* in kies, dien, dier enz., en *oe* in voet, poes, enz.

§ 19. Uitspraak van *è* en *é*. — De *è*, hoewel op Fransche wijze geaccentueerd, klinkt als onze korte, of wil men, scherp-korte *e*, zoo als in men, wet, les enz. De *é* komt zelden voor, en dan nog bijna uitsluitend in woorden, uit het Javaansch ontleend. Zij klinkt als *e* in het Duitsche leben en geben, zachter dan *è*, en scherper dan onze *e* in wees, geen, enz.

§ 20. Uitspraak van *o*. — De *o*, zoowel de *opene* als de *geslotene*, is scherp, als onze *o* in tol, top, hok enz., behalve in drie gevallen. 1°. De *o* is *zacht*, wanneer zij open is

en gevolgd wordt door *b*, *d*, *g*, *l* en *p*, met daarop volgenden a-klank. Zoo is de *o* scherp in bogoh, zacht in boga. 2°. De *o* is *dof*, als onze *o* in ton, vol enz., wanneer zij gesloten wordt door een neusklank, d. i. door *n*, *m* of *ng*, b.v.b. angon, aom, montong. 3°. De *o* is zachter dan de scherpe *o*, en scherper dan de zachte *o*, wanneer zij gevolgd wordt door *a* of *è*, b.v.b. in poè en boa, uitgesproken als de Fransche *ó*. Bovendien is zij zacht in enkele uit het Javaansch ontleende woorden, als bodo. — Woorden als rorodan, waarin an aan het grondwoord rorod is toegevoegd behooren niet onder de eerste uitzondering, maar hebben de *o* scherp,

§ 21. Uitspraak van *e*. — De *e* is onze *e* in de, of, zoo als de Franschen zeggen: de stomme *e*.

§ 22. Uitspraak van *u*. — De *u* dient in „de Soendanesche Tolk" tot aanduiding van een klank, die eigen is aan het Soendaneesch, en zich niet in alles laat vergelijken met klanken, of uit de verwante talen, of ook uit de ons meer bekende Germaansche of Romaansche talen. De *u* heeft echter veel overeenkomst met onze *u* in dus en onze eu in keus, minder met de Duitsche *ö* in König, of die in können. Terwijl de vier opgegeven klanken midden in den mond worden voortgebragt, ligt de Soendanesche *u* meer naar voren, en worden bij het vormen van dien klank onderlip en boventanden naar elkander gebragt, ongeveer zoo als bij het voortbrengen van onzen v-klank.

§ 23. Overeenkomstig de uitspraak kan men de afgeleide woorden gevoegelijk afbreken volgens dezen regel, dat bij toevoeging van een aanhechtsel, hetwelk met een klinker begint, de sluitende medeklinker van het grondwoord met het aanhechtsel verbonden wordt. Begint het aanhechtsel met een medeklinker, dan blijft de gesloten lettergreep van het grondwoord in haar geheel. Zoo breke men af: sosoba-tan van sobat, en omo-ngan van omong.

§ 24. De klemtoon valt in elk woord op de voorlaatste lettergreep, behalve wanneer die den klinker *e* heeft, in welk geval in den regel de laatste lettergreep met meer klem wordt

uitgesproken, vooral bij drielettergrepige woorden met *e* in de eerste lettergreep, b.v.b. bener, leres, pelekik. In djelema heeft echter de eerste lettergreep den klemtoon.

§ 25. Wanneer een éénlettergrepig woord met het voorafgaande woord in het begrip naauw is verbonden, of eene zoodanige beteekenis heeft, dat het begrip van het voorafgaande woord door het volgende éénlettergrepige in den zin meer op den voorgrond treedt, verspringt de klemtoon naar de laatste lettergreep van het eerste woord. Voorbeelden zijn: 1°. de zamengestelde benamingen van hoeveelheid en van maat, gevormd met de woorden sèn (het Hollandsche cent) en pal (paal, afstandsmaat), zoo als: tiloe sèn, opat sèn (3 centen, 4 centen), uitgesproken als waren het de drielettergrepige woorden, tiloesèn en opatsèn, met den klemtoon op de tweede lettergreep, — en 2°. alle uitdrukkingen, waarin de aanwijzings- en nadrukswoorden tèh en mah voorkomen zoo als: *ari kaoela mah,* d. i. wat *mij* betreft, met klemtoon op *la*, en *iju djelema tèh*, d. i. *deze* man, met klemtoon op *ma.*

II. OVER HET GEBRUIK VAN HOOGE-, LAGE- EN MIDDENWOORDEN.

§ 24. De Soendanees, sprekende *tot* of *over* een meerdere in rang, of stand, en ook tot of over verwanten, die boven hem staan, zoo als, vader en moeder, oudere broeders en zusters, oom en tante, oudere neven en nichten, alsmede de Soendanesche vrouw, sprekende *tot* haren man, bezigt uit beleefdheid en onderdanigheid menigmaal andere woorden, dan die, welke in de gewone taal voorkomen om een of ander begrip aan te duiden. Daarentegen bezigt de beleefd en onderdanig toegesproken persoon somtijds uit minzaamheid jegens zijn mindere in rang, stand of graad van verwantschap, andere woorden, dan die, welke in de gewone taal, tusschen gelijken en door meerderen tot minderen, gebruikt worden. De eerste zijn *hooge* woorden, en worden door de Soendanezen zelve veelal basa kawi, d. i.

deftige, fatsoenlijke en beleefde taal, genoemd. De laatste zijn middenwoorden (Soend. basa panengah). In onderscheiding van beide soorten heeten de gewone woorden basa kasar, d. i. dagelijksche en gewone taal. Benevens deze benamingen heeft de Soendanees nog eene vierde uitdrukking, namelijk basa songong, d. i. platte en grove taal, waarmede eenige woorden bedoeld worden, die men met verachting of in toorn sprekende, zijn minderen toevoegt.

§ 25. Tot nadere opheldering van het voorgaande moge te dezer plaatse de opsomming van eenige voorbeelden volstaan, dewijl eene meer uitvoerige behandeling van dit onderwerp alleen in eene eigenlijke Spraakkunst te huis behoort. Slechts dit worde nog opgemerkt dat *hooge* worden, betrekkelijk weinig in getal, hoofdzakelijk namen zijn van ligchaamsdeelen, of van ligchamelijke verrichtingen en toestanden, of wel op den mensch, als schepsel en lid eener familie betrekking hebben. *Middenwoorden* zijn er zeer weinige, en zij behooren in hunnen aard en oorsprong geheel tot de hooge taal, waarvan zij als eene ondersoort kunnen worden beschouwd.

§ 26. Wanneer bij voorbeeld een Soendanees tot of over meerderen of ouderen spreekt van hun hoofd en oog, hun huis, hun vertrek (naar eenige plaats), hun eten en drinken, gebruikt hij de hooge woorden: *mastaka*, *sotja*, *boemi*, *angkat*, *dahar* of *toewang*, *ngarot* of *ngaluut*, en niet de lage: *hoeloe*, *mata*, *imah*, *indit*, *njatoe*, *nginoem*. Hij zegt: pamadjikan koering, d. i. de echtgenoot van Uwen dienaar, of: mijne echtgenoot, maar: guruha adjengan, d. i. Uw Edeles gemalin. Hij noemt vader en moeder: *indoeng bapa*, maar als man van opvoeding (wel te verstaan: Soendanesche opvoeding) zal hij tot zijn vader zeggen: *djisim koering njoehoenkun idin ka rama*, d. i. Uw onderdanige dienaar vraagt verlof aan Vader, of volgens onze spreekmanier: ik vraag U verlof. Een vader, tot zijn zoon sprekende, zal van zich zelven het *middenwoord* ama bezigen, b.v.b.: *toeloej ama dagang*, d. i. toen ging Uw vader (ik) handel drijven.

III. OVER DE ONEIGENLIJKE PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 27. Behalve de eigenlijk gezegde persoonlijke voornaamwoorden (§ 35), worden in het Soendaneesch verscheiden zelfstandige naamwoorden gebruikt in den zin van persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon. Alleen dan namelijk, wanneer men regt heeft om als meerdere, of oudere, van of tot iemand te spreken, gebruikt men het voornaamwoord. Zoodra echter de beleefdheid of ook de minzaamheid het medebrengt, wordt het persoonlijk voornaamwoord *bij toespraak* niet gebezigd, zoodat dus in plaats van het voornaamwoord van den tweeden persoon in het Soendaneesch allerlei termen en uitdrukkingen in gebruik zijn, die eigenlijk in den derden persoon voorkomen. Mede is dit het geval, wanneer iemand over een derde tot een ander spreekt. Zoo zegt de mindere tot en van zijn meerdere: djoeragan, d. i. heer, ongeveer overeenkomende met ons: Mijnheer. De jongere broeder zegt tot den ouderen broeder: kakang, kang raka of toewang raka, d. i. eigenlijk: oudere broeder. Bij voorbeeld: noe matak koering njoehoenkun piwelas djoeragan, d. i. de reden, dat ik Mijnheers (of Uw) medelijden inroep; noe matak toewang raji ngaduhusan ka toewang raka, rèhna toewang raji tadi puting munang wartos, madjar kang raka munang kasawat banget, d. i. de reden dat Uw jongere broeder (ik) tot zijn ouderen broeder (U) komt (kom), is, omdat Uw jongere broeder (ik) gisteren avond de tijding vernomen heeft (heb), dat mijn oudere broeder (Gij) erg ziek was (waart).

§ 28. Bij toespraak is de Soendanees gewoon ook tot vrienden en bekenden, zelfs tot vreemden en minderen, verwantschapsnamen te bezigen. Zoo zegt men tot ieder gering man in de wandeling: paman of verkort: man, d. i. oom, vaders of moeders jongere broeder, wanneer men niet het voornaamwoord van den tweeden persoon: manèh of silahing, d. i. jij of

ge, wil bezigen, maar met vriendelijkheid iemand iets vraagt of zegt. Is zoo iemand van zekeren leeftijd, dan gebruikt de meerdere ook wel het woord: m a n g, zijnde eene verkorting van e m a n g, het hooge woord voor p a m a n. Zoo spreekt een vriend tot zijn vriend op de manier van het tweede voorbeeld in § 27. En niet alleen tot anderen sprekende, maar ook over anderen tot derden, bezigt men uit beleefdheid omtrent die anderen verwantschapsnamen om een vriend of een bekende aan te duiden, zonder gebruik te maken van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon. Spreekt men in dit geval tot een meerdere, dan eischt de beleefdheid om het verwantschapswoord, indien het in den eigenlijken zin wordt gebruikt uit te drukken door een laag woord, en daaraan het woord p o e n te laten voorafgaan. Dit p o e n is het hooge woord van s i en van k i, welke beide gebezigd worden vóór eigennamen en vóór andere persoonsnamen, b.v.b.: k i D j a p a r, of s i D j a p a r, Djapar, k i s o e d a g a r, de handelaar (van wien sprake is), k i b a s (Holl. *baas*) de timmerman. Zoo beteekent p o e n b a p a, p o e n a n a k, mijn vader, mijn kind, wanneer iemand over zijn eigen vader of kind tot een meerdere spreekt.

§ 29. Een ander woord dat meest vóór verwantschapsnamen geplaatst wordt is t o e w a n g, een hoog woord, dat voorkomt met een hoogen term van verwantschap, wanneer iemand tot een ander beleefd spreekt over één van diens verwanten. Zoo is b.v.b. t o e w a n g r a m a, Uw vader, t o e w a n g r a k a, Uw oudere broeder. Een vriend echter kan ook voor: G i j en i k, zeggen: t o e w a n g r a k a en t o e w a n g r a j i, wanneer hij de jongste is (§ 27 aan het slot) en hij eens zeer beleefd wil zijn.

§ 30. Over het gebruik van de eigenlijke persoonlijke voornaamwoorden kan hier niet uitvoerig worden gehandeld. Hieromtrent geldt in het algemeen de regel, dat de voornaamwoorden van den eersten en van den derden persoon meestal worden gebruikt door meerderen jegens minderen, en door lieden van geringen stand, alsmede door kinderen, onderling namelijk, in geval zij niet beleefd spreken.

IV. OVER DE VREEMDE WOORDEN.

§ 31. De vreemde woorden, d. i. die, welke in het Soendaneesch het burgerregt hebben verkregen, zijn somtijds min of meer veranderd naar den aard van het Soendaneesch, dat wil zeggen, zij hebben zich moeten onderwerpen aan de klankwetten, welke het Soendaneesch beheerschen. De aanduiding van herkomst, in het vervolg in parenthese achter sommige woorden voorkomende, heeft alleen ten doel den lezer te herinneren aan de taal, welke een of ander woord heeft afgestaan, en beteekent niet dat het ontleende woord in die taal den in het Soendaneesch gebruikelijken vorm heeft. De oorspronkelijke vormen op te geven ligt buiten den kring van „de Soendanesche Tolk," en vergelijking met Javaansch en Maleisch zou ook te ver hebben afgeleid van het practische doel, dat met de woordenlijst wordt beoogd.

V. ENKELE HOOFDPUNTEN DER SOENDANESCHE SPRAAKKUNST.

§ 32. De woordsoorten. — Hoewel de woordsoorten niet zoo begrensd zijn als in het Hollandsch, en een woord b.v.b. als gedè, groot, dus een bijvoegelijk naamwooord, met toevoeging van het aanhechtsel na, d. i. er van, van hem, haar, hen, ook als zelfstandig naamwoord wordt gebruikt in den zin van grootte, kan men toch gevoegelijk de woorden onder rubrieken brengen en in soorten verdeelen, naarmate het in derzelver eigenlijke en gewone beteekenis ligt, òf een zelfstandig, òf een bijvoegelijk naamwoord, òf een werkwoord, òf iets anders te zijn

§ 33. Zelfstandige naamwoorden. — Met een naam van een persoon of zaak wordt het begrip *in het algemeen* aangeduid, en niet juist één enkel voorwerp benoemd, zoodat woorden als: 1º. imah, 2º. goenoeng, 3º. djelema, enz. gebruikt worden in de beteekenis van: 1º. huis, huizen, of een

huis; 2°. berg, bergen, of een berg en 3°. mensch, menschen, of een mensch. Een *veelvoud*, d. i. niet eenvoudig een meervoud, maar eene veelheid, waarbij tegelijk aan veelsoortigheid wordt gedacht, vormt het Soendaneesch door herhaling van het naamwoord, b.v.b.: radja-radja, koningen *van hooger en lager rang of beteekenis*, dungun-dungun, vreemden, *in tegenstelling van verwanten*. Tot aanduiding van een meervoud van personen, die tot denzelfden stand behooren of met dezelfde betrekking bekleed zijn, laat men aan de benaming dier personen het woord para vorafgaan, b.v.b.: roerah, dorpshoofd, en para roerah, de dorpshoofden, *òf van een bepaalde streek*, *òf op eene bepaalde plaats aanwezig*.

§ 34. Bijvoegelijke naamwoorden. — Wanneer een bijvoegelijk naamwoord als gezegde voorkomt in de beteekenis van onze uitdrukkingen: *groot zijn*, *goed zijn*, waarvoor in het Soendaneesch wordt gezegd: gedè, hadè, eigenlijk: *groot*, *goed*, maakt men meermalen gebruik van een bijzonderen vorm, ingeval het onderwerp meervoudig is. Dan wordt namelijk dat meervoud aangeduid door eene verandering van het gezegde, en wel eene invoeging van ar (soms al) achter den eersten medeklinker van het bijvoegelijk naamwoord, of door voorvoeging van ar, wanneer het woord met een klinker aanvangt. Zoo is: *slechte lieden*, anoe garorèng, d. i. die slecht (gorèng) zijn, en ons: *jonge lieden* wordt uitgedrukt door: anoe aranom, d. i. die jong (*anom*) zijn.

§ 35. Voornaamwoorden. — De voornaamwoorden van den eersten persoon in het enkelvoud zijn: 1°. aing en kami, gebruikt door meerderen tot minderen, met dit verschil dat kami eenige minzaamheid bij den spreker aanduidt; 2°. dèwèk, en oerang, gebezigd door lieden van gelijken stand, zijnde het laatste eigenlijk een meervoud (wij), waarbij geen enkelvoud kan worden opgegeven, en in gebruik bij lieden van eenig fatsoen, terwijl dèwèk behoort tot de lage, tevens gemeenzame taal van mindere lieden en van kinderen onderling; en 3°. koering, kaoela, djisim koering, djasad kaoela, alle gebezigd door den mindere, die met onderdanigheid

zijn meerdere toespreekt. Behalve het zoo even genoemde o e r a n g, zijn er geen andere woorden voor het meervoud van den eersten persoon, dan die onder n°. 3 opgegeven zijn voor het enkelvoud, en dat de sprekende personen in het *meervoud* voorkomen, wordt aangewezen door het woord p a d a te plaatsen vóór het gezegde van den zin, b.v.b.: k o e r i n g p a d a n g a d u h u s a n k a d j o e r a g a n D j a k s a, d. i. wij verschijnen voor den Heer Djaksa. (Zie verder voor den 2[den] en 3[den] persoon Afdeeling VII van de Woordenlijst).

§ 36. W e r k w o o r d e n. — Een werkwoord is een *eenvoudig* of een *afgeleid* werkwoord, en de afgeleide kunnen naar de beteekenis weder worden onderscheiden in *actieve*, *transitieve* en *causatieve* werkwoorden. De eerste dezer drie soorten zijn werkwoorden, die eene *handeling*, eene verrigting aanduiden, terwijl de tweede eene verrigting beteekenen, welke bepaaldelijk *betrekking* heeft op een persoon of zaak, en de derde eene handeling, die bij of aan personen of zaken een *gevolg* heeft, iets teweegbrengt en veroorzaakt. Voorbeelden zijn:

E e n v o u d i g e w e r k w o o r d e n:

dijoek,	zitten,
aja,	zijn,
njaho,	weten,
lumpang,	gaan,
indit,	vertrekken,
paèh,	sterven,
tjurik,	weenen.

A c t i e v e w e r k w o o r d e n:

ngangon	(van angon),	weiden (vee),
ngomong	(„ omong),	zeggen, spreken,
muting,	(„ puting),	overnachten,
ngebon	(„ kebon),	tuinieren,
nanja	(„ tanja),	vragen,
ngabasmi	(„ basmi),	uitroeijen,
ngagoepak	(„ goepak),	zich in den modder wentelen,

ngadèngè	(„ dèngè),	hooren.
njoo	(„ tjoo),	voeden, fokken,
njeboet	(„ seboet),	vermelden,
ngadjoeroe	(„ djoeroe),	baren,
ngahoeroen	(„ hoeroen),	een bundel maken,
ngawoedjoek	(„ woedjoek),	vleijen,
ngarèrèt	(„ rèrèt),	den blik slaan op iets,
ngalebok	(„ lebok),	inzwelgen, schrokken.

Transitieve werkwoorden.

nanjaan	(van tanja),	ten huwelijk vragen,
ngadukutan	(„ dukut),	naderen.

Causatieve werkwoorden.

ngamoewatkun	(van moewat),	opladen,
ngadèngèkun	(„ dèngè),	luisteren naar,
njaritakun	(„ tjarita),	iets verhalen.

§ 37. De toekomende tijd. — Hoewel het Soendaneesch geene vervoeging heeft, is er een afgeleide vorm, die veel overeenkomt met onzen toekomenden tijd, b. v. b.: anoe pidatangun (van *datang*), die komen zal, die op de komst is, die te komen staat; anoe pipaèhun, die sterven zal.

§ 38. Werkwoordsvorming. — De verandering, die grondwoorden ondergaan, wanneer daarvan werkwoorden worden gevormd, heeft in den regel plaats zooals in de voorbeelden van § 36. Opmerking verdient hierbij echter dat de beginletter *b* van vele woorden overgaat in *m*, b.v.b. bèrè (stamwoord) wordt mèrè, geven. Verder zijn er eenige weinige uitzonderingen, die bepaald met den naam van *onregelmatige* vormen kunnen worden aangeduid, b.v.b.: njuung, van djuung, zien; ngègèl, van gègèl, bijten en enkele andere.

§ 39. Het passief der werkwoorden. — Tegenover de werkwoorden staan de passieve vormen, waarvan de belangrijkste zijn: 1°. het *objectief*, en 2°. het *subjectief passief*. De eerste dier beide vormen heeft *ka*, de tweede *di*, in de

plaats van de beginletter of lettergreep der werkwoorden. Door het eerste passief wordt uitgedrukt wat ons verleden deelwoord beteekent, door het tweede hetzelfde, maar tevens zooveel als ons: door iemand. Voorbeelden zijn:

kadèngè, gehoord;

ditanja, door iemand gevraagd, gevraagd door hem, haar, hen;

dipaèhan, vermoord, om het leven gebragt.

§ 40. Aanduiding van het meervoud. — De invoeging van *ar* of *al* (vgl. § 34) achter den eersten medeklinker, tot aanduiding van het meervoud, is zeer gewoon bij werkwoorden, hoewel ook de vorm zonder invoeging even zeer voor het enkel- als voor het meervoud kan worden gebezigd. Bij uitzondering komt die invoeging voor in enkele zelfstandige naamwoorden, b.v.b.: boedak, een knaap, een jongen, en baroedak, jongens, vooral gebruikelijk in den vocatief, d. i. wanneer men knapen iets toeroept of hen toespreekt. Dikwijls heeft ook het transitieve werkwoord de beteekenis van een meervoud van voorwerpen, of van eene herhaling en veelvuldigheid der handeling.

VERKORTINGEN.

Mal.	voor	Maleisch.	m.	voor	middenwoord.
Jav.	„	Javaansch.	pl.	„	plat.
Ar.	„	Arabisch.	Vgl.	„	Vergelijk.
Skr.	„	Sanskrit.	e.	„	een.
Holl.	„	Hollandsch.	iem.	„	iemand.
Port.	„	Portugeesch.	i.	„	iets.
Bat.	„	Bataviaasch.	i. i.	„	iemand iets.
h.	„	hoog.	z. a.	„	zoo als.
l.	„	laag.	eig.	„	eigenlijk.

HOLLANDSCH-SOENDANESCHE WOORDENLIJST.

I.

De mensch.

§ 1.

De mensch, de menschen, het menschdom,	Manoesa, (*Skr.*).
Een mensch, een persoon,	Djelema, (*id.*)
Man,	Djelema lalaki, *l.*; djelema pameget, *h.*
Vrouw,	Djelema awèwè, *l.*; djelema istri, *h.*
Kind (*in betr. tot de ouders*),	Anak, *l.*; poetra (*Skr.*), *h.*; suwu, *m.*
Zoon,	Anak lalaki, *l.*; poetra pameget, *h.*
Dochter,	Anak awèwè, *l.*; poetra istri, *h.*
Een kind (*tegenover een volwassene of jongeling en jonge dochter*),	Boedak, *l.*; moerangkalih, *h.*
Jongen, knaap,	Boedak lalaki.
Meisje,	Boedak awèwè.
Een pasgeboren kind,	Orok, *l.*; boerej, *h.*
In de kraam liggen,	Orokan.
Jongeling, jongman,	Boedjang.
Oude vrijer,	Boedjang kolot.
Jonge dochter, jonkvrouw,	Landjang.
Maagd,	Tjawènè, *l.*; prawan (*Mal.*), *h.*
Een oud man,	Aki-aki. (vgl. § 7.)
Eene oude vrouw, een besje,	Nini-nini. („)

§ 2.

Ligchaam,	Awak, *l.*; salira (*Skr.*), *h.*; badan (*Jav.*), djasad (*Ar.*), *m.*
Lid, ledematen,	Anggahota (*Skr.*).
Gestalte,	Dedeg.
Gedaante, uiterlijk,	Roepa (*Skr.*).
Hoofd,	Hoeloe, *l.*; mastaka (*Skr.*), *h.*: sirah (*Skr.*), *m.*
Kop (*v. e. mensch gebruikt, als plat woord*),	Tangkoerak, babatok, *pl.*
Hersenpan, bekkeneel,	Tangkorèk, babatok.
Hersenen,	Oetek, polo (*gew. van dieren*).
Voorhoofd,	Tarang, *l.*; taar, *h.*
Slapen van het hoofd,	Palipisan, pingpilingan.
Kruin " " "	Koekoelintjiran.
Groote fontenel.	Emboen-emboenan.
Hoofdhaar,	Boeoek, *l.*; ramboet (*Mal.*), *h.*: *ook:* rèma (*Jav.*), *h.*
Oor.	Tjuli, *l.*; tjepil, *h.*; koeping (*Bat. Mal.*), *m.*: tjetjewer, djeding, *pl.*
Oorschelp,	Daoen tjuli, *l.*: d. tjepil, *h.*
Aangezigt, gelaat,	Bungut, *l.*; pamuntu, raraj, *h.*; rarahi (*Jav.* rai), *m.*; batjot, *pl.*
Gelaat, gelaatstrekken,	Semoe, pasemon, oelat.
Oog,	Mata, *l.*; sotja, nètra, paningal (*alle drie uit het Jav.*), *h.*; panon, maripat (*beide uit het Jav., het laatste eig. Ar.*), *m.*
Oogappel,	Siki mata.
Ooglid,	Tapokan.
Oogholte,	Kongkolak.
Oogharen,	Boeloe mata.
Hoek van het oog,	Toengtoeng mata.
Wenkbraauw,	Halis, *l.*; roembah, *h.*
Neus,	Iroeng, *l.*; pangamboeng, *h.*; tjoengoer, *pl.*
Neusgaten,	Lijang iroeng.

Rand van het neusbeen (*van tusschen de wenkbraauwen tot aan den top van de neus*),	Tjoekang iroeng.
Verdieping in de bovenlip (*onder het neusbeen*),	Roentjang.
Neuswortel,	Papasoeng.
Neusbeen,	Toelang iroeng.
Punt van de neus,	Toengtoeng iroeng, tjongo i.
Benedenkaak,	Oewang-oewang.
Wang,	Pipi.
Kin,	Gado, *l.*; angkut, *h.*
Mond,	Soengoet, *l.*; baham (*Jav.*: bahem, *kies*), toetoek (*Jav.*), *h.*; tjangkem (*Jav.*), *m.*; batjot, *pl.*
Lip,	Biwir *l.*; lambej, *h.*; lambè (*Jav.*), *m.*
Verhemelte,	Lalangit soengoet.
Huig,	Elak-elakan.
Tong,	Lètah, *l.*; ilat (*Jav.*), *h.*
Tandvleesch,	Goegoesi.
Tand,	Hoentoe, *l.*; waos (*Jav*), *h.*
Kies,	Tjarèham.
Keel,	Genggerong, *l.*; tenggerokan, *h.*
Strot,	Tikoro.
Strottenhoofd,	Gondok laki.
Stem,	Sora, sowara, *l.*; gentra, *h.*

§ 3.

Hals,	Buhung, *l.*; tenggek, *h.*
Nek,	Poendoek.
Schouder,	Taktak, *l.*; poendak (*Jav.*), *h.*
Schouderblad,	Walikat, *l.*; pengker, poengkoer, *h.*
Sleutelbeen,	Kèngkèrangan.
Arm, hand,	Lungun, *l.*; panangan, *h.*; kokod, *pl.*
Bovenarm,	Puputujan *l.*; bahoe (*Jav.*), h.
Onderarmslengte (*van den elleboog tot aan den top van den middelsten vinger*),	Asta (*Skr.*).

Handpalm,	Dampal lungun, *l.*; d. panangan, *h.*
Handgewricht, pols,	Pigulang lungun, *l.*; p. panangan, *h.*
Elleboog,	Sikoe.
Oksel,	Kèlèk, *l.*; ingkab, *h.*
Vinger,	Ramo.
Duim,	Indoeng lungun, *l.*; i. panangan, *h.*; *ook:* djempol (*Jav.*), *h.*
Wijsvinger,	Tjoeroek, *l.*; panoeding, *h.*
Middenvinger,	Sidjangkoeng, djadjangkoeng.
Ringvinger,	Djaridji.
Pink,	Tjinggir, *l.*; djentik (*Jav.*), *h.*
Nagel,	Koekoe, *l.*; tanggaj, *h.*
Vingerlid,	Boekoe ramo.
Punt van den vinger,	Toengtoeng ramo, tjongo ramo.
Vuist,	Purup.
Borst,	Harigoe, *l.*; dada (*Jav.*), *h.*
Borsthaar,	Boeloe harigoe, *l.*; simbar dada (*Jav.*), *h.*
Vrouwenborsten,	Soesoe, *l.*; inang, pinarut, *h.*
Tepel,	Hoeloe soesoe.
Zog,	Tji soesoe, *l.*; tji pinarut, tji inang, *h.*
Ribben,	Iga.
Lendenen,	Tjangkèng, *l.*; angkèng, *h.*
Zijde (*plaats onder de ribben*),	Lamboeng.
Zijde, kant (*van het ligchaam*),	Gigir.
Rug,	Tonggong, *l.*; poengkoer, pengker, (*Jav.*), *h.*
Ruggegraat,	Toelang tonggong.

§ 4.

Buik,	Butung, *l.*; padaharan (*Jav.*), *h.*; lamboet, *m.*; gegemboeng, *pl.*
Dij,	Pingping, *l.*; poepoe (*Jav.*), *h.*
Heup,	Bobokong.
Bovendij,	Poehoe pingping.
Achterste,	Birit, *l.*; ibit, *h.*

Billen,	Boewah birit.
Stuit,	Tjoengtjoerangan, *l.*; soelbi, *h.*
Aarsgat,	Lijang tai, *l.*; doeboer (*Ar.*), lijang andoet, *h.*
Lies,	Pèngpèlangan.
Bilnaad,	Palangkakan.
Schaamdeelen,	Orat (*Ar.*), *l.*; rarangan, *h.*
Navel,	Boedjal, *l.*; oedel, *h.*
Been, voet,	Soekoe, *l.*; sampéan (*Jav.*), *h.*; *ook*: dampal, *h.*; tjokor (*Jav.*), *pl.*
Voetzool,	Dampal soekoe, *l.*; d. sampéan, *h.*
Knie,	Toeoer, *l.*; dekoe, *h.*
Knieschijf,	Tjatjarioewan.
Knieholte,	Tjètjèkolan.
Scheenbeen,	Bintjoerang, l.; gagares (*Jav.* gares), *h.*
Been (*van de knie af naar beneden*),	Bitis, *l.*; wentis, *h.*
Kuit,	Boewah bitis.
Enkel,	Moemoentjangan.
Enkelgewricht,	Pigulang soekoe.
De Achilles-pees,	Babadjeg, *l.*; wedidang, *h.*
Hiel,	Kunung, *l.*; toengkak (*Jav.*), *h.*
Teen,	Ramo soekoe, *l.*; r. sampéan, *h.*
Groote teen,	Indoeng soekoe, *l.*; i. sampéan, *h.*

§ 5.

Huid,	Koelit.
Lijfhaar,	Boeloe.
Vleesch,	Daging.
Beenderen,	Toelang, *l.*; babaloeng (*Jav.* baloeng), *h.*
Gewrichten,	Lilinggeran.
Merg.	Soengsoewam.
Ader, zenuw, spier, vezel,	Oerat, *l.*; otot, *h.*
Vlies,	Lamad.
Bloed,	Getih.
Hart,	Djadjantoeng.
Longen,	Bajah.

Lever,	Hatè.
Gal,	Hamperoe.
Milt,	Kalilipa.
Nieren,	Gigindjel, kaboeboewahan, kaboengboewahan.
Ingewanden,	Usi butung.
Darmen,	Pudjit.
Maag,	Angen.
Hartkuil,	Hoeloe hatè.
Maagkuil,	Hoeloe angen.
Endeldarm,	Bool.
Pisblaas,	Kingkiihan.

§ 6.

Baard (aan de kin),	Djanggot.
Bakkebaard,	Godèg.
Knevels,	Koemis, *l.*; kombala (*Jav.* koembala), *h.*
Rimpels,	Karisoet, karedjoet, parèot, karendoe.
Etter uit het oog, kladden,	Tjiluh.
Oorsmeer,	Tai tjuli.
Tandvuil,	Koelat hoentoe.
Traan,	Tji mata, *l.*; tji panon, tji sotja, *h.*
Speeksel,	Tjidoeh, *l.*; loedah (*Mal.*), *h.*
Zweet,	Kèsang, *l.*; karinget (*Jav.*), *h.*
Snot.	Lèho, l.; olol, *h.*
Snotkorsten, gedroogde snot,	Korong.
Fluim,	Ruhak, *l.*; rijak, (*Jav.*), *h.*
Kwijl,	Dahdir, *l.*; iler (*Jav.*), *h.*

§ 7.

Een nabestaande, verwant,	Baraja, sanak.
De nabestaanden, familie,	Sanak-baraja, sanak-koelawarga (*Skr.*), kadang-koelawarga.
Echtpaar,	Koeren.
Gehuwd,	Koerenan.

Gezin (met bedienden of onderhoorigen),	Somah (eig. *Jav.*).
Vader,	Bapa, *l.*; rama, kang rama (*beide Jav.*), *h* ; ama, *m. In het Tjandjorsche en Buitenzorgsche ook:* ajah, *l.*
Moeder,	Indoeng, *l.*; iboe (*Jav.*), *h.*; amboe, *m.*; *ook:* ema, *l.*
De ouders,	Indoeng bapa, *l.*; iboe rama, *h.*
Grootvader,	Aki, *l.*; èjang (*Jav.*) *h.*; embah, *m.*
Grootmoeder,	Nini, *l.*; èjang istri, *h.*; embah istri, *m.*
Kleinkind,	Intjoe, *l.*; poetoe (*Jav.*), *h.*
Kleinzoon,	Intjoe lalaki, *l.*; poetoe pameget, *h.*
Kleindochter,	Intjoe awèwè, *l.*; poetoe istri, *h.*
Overgrootvader,	Aki boejoet.
Overgrootmoeder,	Nini boejoet.
Achterkleinkind,	Intjoe boejoet.
Voorouders,	Karoehoen.
Broeder,	Doeloer lalaki, *l.*; sadèrèk (*Jav.*) pameget, *h.*
Zuster,	Doeloer awèwè, *l.*; sadèrèk istri, *h.*
Oudere broeder *of* zuster,	Lantjuk; *of:* l. lalaki *en* l. awèwè, *of:* ki l. *en* nji l.
Oudere broeder,	Kaka, aka, *l.*; raka, kang raka (*beide Jav.*), *h.*; kakang (*Jav.*), engkang, *m.*
Oudere zuster,	Tètèh, ètèh, *l.*; atjuk, raka istri, entjuk, *h.*; atjuk, *m.*
Jongere broeder *of* zuster,	Adi, *l.*; raji (*Jav.*), *h.*; aji, *m.*; *of*: a. lalaki *en* a. awèwè.
Oudste kind,	Tjikal, anak tj.
Jongste kind,	Boengsoe.
Middenste kind,	Panengah.
Op één na de oudste,	Dukut ka tjikal.
Op één na de jongste,	Dukut ka boengsoe, pangais boengsoe.
Oom (*ouder dan vad. of moed.*),	Towa, *l.*; oewa (*Jav.* oewak), *h.*

Tante (*ouder dan vader of moeder*),	Ojot, *l.*; oewa istri, *h.*
Oom (*jonger „ „ „ „*)	Paman, l.; emang, *h.*; mamang, *m.*
Tante („ „ „ „ „)	Bibi, *l.*; embi, *h.*
Neef *of* nicht (*kind van ouder broeder of zuster*),	Alo, *of:* a. lalaki *en* a. awèwè.
Neef *of* nicht (*kind van jonger broeder of zuster*),	Soewan, *of:* s. lalaki *en* s. awèwè.
Neven *of* nichten (*ooms of tantes kinderen*), halve neven of nichten,	Doeloer sabrajna.
Volle neef *of* nicht,	Sabrajna misan.
Halve neef *of* nicht,	Sabrajna mindo.
Tweelingen (*jongens*),	Kembar.
Tweelingbroeder,	Doeloer kembar.
Tweelingen (*jongen en meisje*),	Noengkoe.
Tweelingen (*meisjes*),	Dompo.
Stiefvader,	Bapa tèrè, l.; rama kawalon (*Jav.* koewalon), *h.*
Stiefkind,	Anak tèrè, *l.*; poetra kawalon, *h.*
Pleegvader,	Bapa poeloeng.
Pleegkind,	Anak poeloeng.
Zoogbroeder (zuster),	Doeloer sasoesoe.
Zoogkind,	Anak koekoetan.
Zoogmoeder,	Indoeng poeloeng.

§ 8.

Echtgenoot, man,	Salaki, *l.*; tjarogè, *h.*
Echtgenoot, vrouw,	Pamadjikan, l.; guruha (*Skr.*), *h.*; bodjo (*Jav.*), *m.*; èwè, *pl.*; pawarang, *aanz.*
Schoonvader (moeder),	Mitoha, *l.*; mertoewa (*Jav.* márátoewá), *h.*
Schoonzoon (dochter),	Minantoe, *l.*; mantoe (*Jav.*), *h.*
Schoonbroeder (zuster) (*ouder dan de echtgenoot*),	Dahoewan.
Schoonbroeder (zuster) (*jonger dan de echtgenoot*),	Adi butung.

Verloofden, verliefden.	Anoe bobogohan, *l.*; anoe babakalan, *h*,
Het meisje, de verloofde,	Bèbènè, buburuh.
Bruid en bruidegom,	Pangantèn.
Weduwenaar, gescheiden man,	Doeda.
Wednwe, gescheiden vrouw,	Randa.
Wees,	Pahatoe.
Erfgenaam,	Ahli-waris (*Ar.*).
Erfenis, erflating,	Warisan.

§ 9.

Verliefd zijn,	Bobogohan *l.*; dedemenan (*uit het Jav.*), *h.*; soesoekaan, *m.*
Ten huwelijk vragen,	Nanjaan, l.; ngalamar, *h.*
Bruidschat (*aan de ouders betaald*),	Panoekoeh, pemandjèn.
Huwelijksgift (*bestemd voor de vrouw, en betaald, of althans bepaald door den man*),	Mas kawin.
Trouwen,	Kawin, *l.*; nikah (*Mal.*), *h.*
Gehuwd zijn (*van den man*),	Èwèan, *l.*; guruhaan, *h.*; bobodjo, sosomah, *m.*
Man en vrouw, echtelieden,	Èwè salaki, *l.*; guruha tjarogè, *h.*; laki rabi (*Jav.*), *m.*
Echtpaar,	Koeren, sakoeren.
Scheiden (van elkander),	Pepegatan, *l.*; pipisahan, dilisanan, *h.*; pirak, *m.*
Echtscheiding, verstooting,	Talak (*Ar.*).
Scheidbrief,	Soerat talak.
Bevrucht,	Njiram, *l.*; njidam, *h.*; ngandeg, *m.*
Zwanger,	Runuh, *l.*; wewerat (*Jav.*), *h.*; bobot (*Jav.*), *m.*
Baren,	Ngadjoeroe, *l.*; ngowo, *h.*
Geboren worden,	Broesoet, brodjol, *l.*; babar(*Jav.*), *h.*: medal (*Jav.*), *m.*
Huwbaar, volwassen,	Ahir-balèg (*Ar.*).
Schoon, knap (*van een jongeling*),	Kasèp.

Schoon (*van een jonkvrouw*),	Gulis.
Donker van huid, bruin,	Hidung santen.
Ligtgeel van huid,	Konèng enaj, amijang.
Donkergeel van huid,	Bolang kahijuman, *l.*; hèdjo tjaroelang, *h.*; bangbang awak, *m.*
Zacht, fluweelachtig van huid,	Lemboet pamoeloe.
Slank van gestalte,	Djangkoeng lutik, *l.*; lendjang, ramping, djelantir, *h.*; rangguik djelantir, *m.*
Gezet, goed in het vleesch,	Montok, gadèmol, gandèlo.
Poezelig,	Dènok,
Grijze haren,	Hoewis.

§ 10.

Hart, gemoed,	Hatè, *l.*; manah (*Jav.*), *h.*; ati (*Jav.*), *m.*
Aard, inborst,	Boedi (*Skr.*), *l.*; prangi, parangi, *h.*
Ziel,	Njawa.
Geest,	Soekma (*Skr.*).
Gevoel (der ziel),	Rasa (*Skr.*), pangrasa, *l.*; pamiraos (*uit het Jav.*), *h.*
Gedachte, overleg,	Pikiran, pamikir (*van* pikir, *Ar.*).
Verstand, doorzigt,	Akal (*Ar.*), boedi (*Skr.*), ingetan.
Aanleg, karakter,	Watek,
Het binnenste, het gemoed,	Pikir.
Verlangen, begeerte,	Kahajang, *l.*; kahojong, *h.*
Bedoeling,	Pangarah, maksoed (*Ar.*).
Voornemen, plan,	Sedja.
Hoop, verwachting,	Pangadjeng-adjeng.
Kennis,	Kanjaho.
Geheugen, herinnering,	Ingetan.
Knapheid, kundigheid,	Pangabisa.
Deernis, medelijden,	Welas, piwelas.
Liefde, toegenegenheid,	Kanjaah.
Spijt, berouw,	Handjakal, *l.*; kadoehoeng, *h.*
Smart, leed,	Ngenes, kasoesah.
Vreugde,	Soeka (*Skr.*), soeka-boengah.

Scherts,	Banjol.
Droom,	Impian.

§ 11.

Vreemden (*geen verwanten of vrienden*),	Dungun-dungun.
Bekende, kennis,	Kawawoehan.
Vriend,	Sobat (*Ar.*), hadèan.
Bevriend zijn,	Sosobatan.
Vijand, tegenstander,	Satroe, moesoeh, *l.*; sasatron, *h.*
In vijandschap leven,	Ngamoesoeh, njatroe, *l.*; njatron, *h.*
Heer, meester,	Djoeragan, doenoengan, *l.*; pangawoelaan, *h.*
Meester, werkgever.	Pamadjikan.
Dienaar, bediende,	Badèga, *l.*; abdi (*Ar.*), *h.*; koering, *m.*
Dienaar, volgeling,	Pangiring, *l.*; pandakawan, *h.*
Onderhoorige,	Panoekang, rando, batoer, *l.*; rahajat, wilajat (*beide Ar.*), *h.*; pamoengkoer, m.

§ 12.

Volwassen,	Ahir-balèg (*Ar.*).
In de kracht van 't leven (± 40 jaar),	Djadjem.
Afgaande in leeftijd (± 50 jaar),	Tengah toewoeh.
Afgeleefd,	Djompo.
Gezond,	Tjagur, *l.*; waloedjeng, damang, *h.*; waras (*Jav.*). *m.*
Frisch (*zonder ziekelijk gevoel*),	Seger.
Ziek, ongesteld,	Gering, l.; ngangloeh, tu damang, tu waras, gerah, *h.*; palangan, pambengan, *m.*
Ziekte,	Kasakit, *l.*; kasawat, *h.*
Herstellende, pas opgekomen van eene ziekte,	Mamajoe, *l.*; mamadjeng, *h.*
Instorten, op nieuw ziek worden (*van een lijder*),	Kantjuh, kasuit, l.; kamboeh (*Jav.*), *h.*

Pijn,	Njeri, kanjeri, *l.*; karaos, *h.*
Gebrek,	Tjadjad.
Dwerg,	Tjabol, bèkè.
Blind (*met gesloten oogleden*),	Merem.
Blind (*met open oogleden*),	Lolong.
Éénoogig (blind aan één oog),	Pètjak.
Een blinde,	Djelema lolong.
Bijziende,	Lamoer.
Kippig,	Mata-kotokun.
Scheel,	Tèlèng.
Loensch,	Tileng.
Grijsoogig,	Tjèór.
Scheef van mond,	Bèngo.
Loopende oogen met roode randen hebbende,	Bèlèk.
Doof,	Torèk.
Stom, doofstom,	Piru.
Stom en idioot,	Boedeg.
Stamelaar,	Pidel.
Iemand, die de *r* niet kan zeggen,	Tjadèl.
Krankzinnig,	Èdan.
Onnoozel, simpel, idioot,	Biko, gèlo.
Kaalhoofdig,	Goendoel.
Kaal midden op het hoofd,	Boetak.
Gebogcheld,	Bongkok.
Gebogen, voorover loopende (*van ouderdom*),	Bengkoeng.
Kreupel,	Pintjang.
Hinkend,	Tjingked, djingdjet, dèjog.
Krombeenig,	Pèngkor.
Kromarmig,	Kèngkong.
Kromvingerig,	Kèkèd.
Verminkt,	Boentoeng.
Lam, verlamming,	Loempoeh.
Verstijfd (*van hand of voet*),	Kèmpèr.

§ 13.

Aamborstigheid,	Mengi, *l.*; ampeg, *h.*

Aanbeijen,	Wasir (*Ar*).
Blaar,	Melentoeng.
Breuk, liesbreuk,	Boeroet.
Buikloop, diarrhee,	Moeroes, mentjrèt, moentjroet.
Buikpijn,	Njeri butung, *l.*; kasawat padaharan, *h.*; kasawat lamboet, *m.*
Duizeling,	Lijur.
Epidemie,	Pageboeg.
Etter,	Nanah.
Flaauwte, bezwijming, in zwijm gevallen,	Kapaèhan, kapijoehan, *l.*; kalenger, (*Jav.*), *h.*
Gezwel, gezwollen,	Baruh.
Heeschheid,	Pujuh.
Hik,	Sisidoeun.
Hoest,	Batoek, *l.*; gohgoj, *h.*
Hoofdpijn,	Rijut hoeloe, l.; pening mastaka, *h.*; rijut sirah, *m.*
Hoofdzeer,	Borok.
Huiduitslag (schurftig),	Radang, *l.*; korèng (*Mal.*), *h.*
Jeukte,	Atul.
Jicht,	Djingdjingun.
Oorkliergezel,	Gondongun.
Amandelklierzwelling,	Oeoesupun.
Kneuzing, gekneusd,	Remek.
Koliek, kramp in den buik,	Tjika, solatri.
Koorts,	Moerijang, *l.*; njenjepan, *h.*
Kramp,	Oerat maroengkoet.
Kropgezwel,	Gondok.
Mazelen,	Tampek, gabag, kaligata.
Melaatschheid,	Bolongun.
Misselijkheid,	Sebel.
Pokken,	Koeris, *l.*; bagoesan, *h.*
Inenten,	Ngoerisan (k).
Waterpokken,	Bangsar, bongsor, menggèr.
Pokputten, pokdalig,	Boèk, *l.*; bopèng, *h.*; garok, *pl.*
Rheumatiek,	Intjok.
Ringworm, dauwworm,	Koerap.
Scheurbuik,	Sarijawan.
Schurft,	Boedoeg.

Slapen, van arm of been,	Singsirumun.
Spruw,	Baroesoeh,
Stuipen,	Sawan.
Syphilis,	Radja-singa, *l.*; bengangun, *h.*
Tandpijn, kiespijn,	Njeri hoentoe.
Vallende ziekte,	Sakalor,
Verkoudheid,	Salèsma, *l.*; pileg (*Jav.*), *h.*
Waterzucht,	Boesoeng.
Zweer,	Bisoel, *l.*; gamboeh, *h.*
Eeltzweer (aan den voet),	Botol.
Zweertje aan het ooglid, strontje,	Toenggoeroewisun.
Negenoog,	Medoe.
Loopende ooren,	Tjongè.
Puistje, zweertje,	Bentil, bèntol.

§ 14.

Wrat,	Koetil.
Sproeten,	Èwatun.
Eelt,	Sasanggalun.
Oprisping, boer,	Turab.
Wormen hebben,	Tjatjingun.
Witte huidvlekken,	Tjorob.
Winden in den buik,	Moeles.
Wond,	Rahut.
Schram,	Bohak.
Hoofdvuil (bij kinderen),	Totombèun.
Benaauwd (tot stikkens toe),	Ungap.
Verstopping,	Boenghak.
Drek,	Tai, *l.*; andoet, *h.*
Pis,	Tji kiih, *l.*; tji kahampangan, *h.*
Pissen,	Kiih, *l.*; kahampangan, *h.*
Zijn gevoeg doen,	Ngising (i), modol, l.; andoet, kala-hadjat (*Ar.*), kaburatan, *h.*
Veest,	Hitoet, *l.*; lolos, *h.*
Reuk,	Baoe, *l.*; mambet (*Jav.*), *h.*
Stinkende adem,	Baoe babah, *l.*; baoe bekah, *h.*
Lijklucht,	Baoe bangkè.

II.

De Natuur.

§ 1.

Wereld, wereldrond,	Alam-doenja (*uit het Ar.*).
Aarde, aardrijk,	Boemi (*Skr.*).
Aarde, aardbodem, grond,	Tanuh.
Hemel, luchtgewelf,	Langit.
Luchtruim,	Awang-awang,
Zon,	Matapoè, pananpoè, *l.*; srangèngè, (*Jav.*), *h.*
Maan,	Boelan.
Ster,	Bèntang.
Morgenster,	Bèntang timoer.
Het zevengesternte,	Goeroe dèsa, kereti (*uit het Skr.*), bèntang ranggujan.
Orions gordel,	Bèntang kidang.
Staartster, komeet,	Bèntang koemoekoes.
Verduistering, eclips,	Samagaha, l.; grahana, *h.* (*beide uit het Skr.*)
Licht,	Tjaang.
Donker, duisternis,	Poèk.
Maanlicht,	Tjaang boelan.
Zonlicht, zonneschijn,	Tjahajana pananpoé.
Lichtgloed,	Sèrab.
Lichtstraal,	Sorot.
Heldere hemel,	Lènglang.
Onbewolkte lucht, mooi weêr,	Halodo.
Betrokken lucht,	Soerem, haliwawar, *l.*; mendoeng, *h.*
Donkere lucht,	Roemek.
Wolk,	Mèga (*Skr.*).
Maansouderdom,	Tanggal.
Nieuwe maan,	Tanggal hidji.
Volle maan,	Tanggal opat-welas, gedè boelan.
Noorden,	Kalèr.

Zuiden,	Kidoel.
Oosten,	Wètan.
Westen,	Koelon.

§ 2.

Het aanlichten van den dag,	Padjar (*Ar.*).
Het dagen, de aanvang van den dag,	Braj burang, barang-braj, barang-bjar.
Dag, lichtdag,	Burang.
Nacht,	Puting, *l.*; wengi (*Jav.*), *h.*
Morgenrood,	Balèbat.
Avondrood,	Lajoeng
Regenboog (in de vroegte),	Koewoeng-koewoeng.
Regenboog (in den namiddag),	Katoembiri.
Donder,	Goegoer.
Bliksem,	Gelap.
't Flikkeren van den bliksem,	Ngaboerinjaj (b).
Weêrlicht,	Kilat.
Weêrlicht(bij nacht en 's avonds),	Kingkilaban.
Ratelslag,	Gèlèdèg.
Donderslag,	Goeloedoeg.
Wind,	Angin.
Hoos,	Boentoet hoedjan, boentoet angin.
Regen,	Hoedjan.
Storm,	Angin gedè.
Wervelwind,	Angin poejoeh.
Bui, regen en wind,	Angin-riboet.
Stortregen,	Angin gedè.
Slagregen,	Hoedjan angin.
Regen, vallende uit een overtrekkende wolk,	Hoedjan paralak, hoedjan parolok.
Motregen,	Miribis, hoedjan ngarintjik (r.).
Losse regendroppels,	Praspris.
Hagel,	Hoedjan batoe.
Nevel, mist,	Halimoen.
Dauw,	Iboen.
Regendroppels (op kruiden en planten),	Rumis.

Moeson, jaargetijde,	Oesoem.
Drooge moeson, oost-moeson,	Oesoem katiga, oesoem halodo.
Natte moeson, west-moeson,	Oesoem hoedjan, oesoem ngidjih.
Los, onbestendig weêr,	Dangdang-rat.
Hitte,	Panas.
Koude,	Tiis.
Vuur,	Sunu.
Water,	Tjai.
Schaduw,	Kalangkang.
Beschutting (tegen hitte),	Ijoeh.

§ 3.

Zee,	Laoet, sagara,
Oceaan,	Laoetan.
Meer,	Talaga.
Bergmeer, bergwaterkom,	Sitoe hijang.
Plas, meertje,	Sitoe.
Moeras, poel,	Rantja.
Vijver,	Balong, koelah, *l.*; èmpang, *h.*
Rivier,	Tjai.
Rivierbedding.	Waloengan.
Stroomend water,	Tjai waloengan.
Sloot, breede waterleiding,	Solokan.
Waterleiding (1 à 2 voet breed),	Soesoekan.
Natuurlijke verdieping in den grond,	Wahangan.
Waterstuw,	Bendoengan.
Dam, dijk,	Tambakan.
Vloer,	Sisi tjai.
Strand,	Sisi laoet, basisir.
Golf,	Ombak, lambak.
Hoog water, rijzend water,	Bukah.
Overstooming (bandjir),	Tjaah.
Oorsprong (eener rivier),	Sirah tjai.
Monding („ „),	Moeara.
Reede, haven,	Palaboehan, palaboewan.
Diepe plaats in bergstroomen,	Luwi.
Ondiepte (met helling),	Bantar.

Steenachtige ondiepte (met helling),	Paroeng.
Draaikolk,	Tjai moeser, tjai moelang.
Doorwaadbare plaats,	Parakan.
Waterval,	Tjoeroeg.
Wel, bron,	Tjai njoesoe, tji njoesoe.
Put,	Soemoer.
Druppel,	Tètès.
Schuim,	Boedah.
Laag water,	Orot.
Landhoek.	Tandjoengan.
Landpunt, landtong,	Djodjontor.

§ 4.

Land, vast land,	Darat.
Eiland,	Poelo.
Berg,	Goenoeng.
Bergland,	Pagoenoengan, pigoenoengan.
Heuvel,	Pasir.
Aardhoop,	Hoenjoer.
Dal,	Lebak.
Diepte in golvend land,	Legok.
Vlakte,	Tegal.
Struikgewas,	Roejoek.
Bosch, woud,	Luwung.
Boschje,	Doengoes, roengkoes.
Ravijn,	Djoengkrang, djoerang.
Steilte, ravijnwand,	Gawir.
Bergtop,	Poentjak.
Rots,	Karang.
Krater,	Kawah.
Stof,	Leboe.
Zand,	Kusik.
Modder, slijk, slib,	Lutak.
Afhelling, dalende grond,	Poedoenan.
Rijzende helling,	Tandjakan.
Steil opgaande,	Nuhak, nuktuk, njengklak.
Zacht glooijend,	Njangsaja.
Aardbeving,	Lini.

§ 5.

Dier,	Sato (*Skr.*).
Wild dier,	Sato luwung.
Tam dier, huisdier,	Sato tjoo, iingoean, sato tjotjooan, sato pipijaraan.
Gedierte,	Sasatoan, sato-hèwan (dit laatste *Ar.*).
Lijf,	Awak.
Huid,	Koelit.
Kop,	Hoeloe.
Haar, vederen,	Boeloe.
Staart,	Boentoet.
Manen,	Soesoeri.
Poot, — klaauw,	Soekoe, — tjokor, tjèkèr.
Snuit,	Bangoes.
Bek, muil,	Soengoet.
Snavel,	Pamatoek.
Horen,	Tandoek.
Vogel,	Manoek.
Vleugel,	Djangdjang.
Kuif, kroon (op den kop),	Djamboel.
Visch,	Laoek.
Graat,	Tjoetjoek.
Schub,	Sisit.
Kieuw,	Asang.
Vin,	Tjètjèpèt.
Ei,	Endog.
Kuit,	Endog laoek.
Angel,	Pangurud.
Vogelnest,	Sajang.
Kreng,	Bangkè.

§ 6.

Tijger,	Maoeng, mèjong, *l.*; sima (*Jav.*), *h.*; *ook:* keroed.
Tijgerin,	Maoeng bikang, mèjong bikang.
Koningstijger,	Maoeng (*of:* mèjong) lodaja.
Zwarte tijger,	Mèjong koembang.

Panther,	Mèjong santjang.
Luipaard,	Mèjong toetoel.
Gevlamde tijger,	Mèjong sèlang.
Tijgerkat,	Mèjong tjongkok (*Jav.:* koewoek).
Klein soort van tijgerkat,	Mèjong rambat.
Boschkat,	Tjaruh (*Jav.:* loewak).
Civetkat,	Dèdès (*Jav.:* rasé).
Wilde hond,	Adjag.
Klein soort van wilde hond,	Oesoeng-èsang.
Bunsing,	Sigoeng.
Eekhoren,	Badjing.
Klein soort van eekhoren,	Boeoet.
Klein soort van fret,	Ganggarangan.
Stekelvarken,	Landak.
Miereneter,	Pusing.
Konijn,	Kelentji.
Rot, muis,	Burit.
Otter,	Sèro.
Hagedis,	Kadal.
Leguaan,	Bajawak.
Huishagedis,	Tjaktjak.
Boomhagedis,	Haphap.
Kameleon,	Londok.
Geko,	Tokè.
Kaaiman,	Boehaja.
Haai,	Tjoetjoet.
Kikvorsch,	Bangkong.
Klein soort van kikvorsch,	Bantjèt.
Boomkikvorsch,	Tjuhaj.
Zeeschildpad,	Penjoe.
Rivierschildpad,	Koeja.
Moerasschildpad,	Koeja batok.
Aap,	Koenjoek.
Bruine aap,	Monjèt.
Zwarte aap,	Loetoeng.
Graauwe aap,	Soerili.
Een soort van orang-oetan,	Aud.
Slingeraap,	Oewa.

Varken,	Babi, bagong, bedoel, begoe.
Slagtand (van een wild varken),	Sihoeng.

§ 7.

Leeuw,	Singa.
Beer,	Baroewang.
Kameel,	Onta.
Olifant,	Gadjah.
Olifantssnuit,	Toelalè.
Neushoorn, rhinoceros,	Badak.
Hoorn van den rhinoceros,	Tjoela.
Wilde stier,	Bantèng.
Hert,	Oentjal.
Reebok,	Mentjek (*Jav.:* kidang).
Dwerghert, gazel,	Putjang (*Jav.:* kantjil).
Gewei,	Ranggah.
Buffel,	Moending.
Buffelkalf,	Goedèl.
Jonge buffelstier,	Moending djadjalon.
Jonge buffelkoe,	Moending danten.
Rund,	Sapi.
Stier,	Sapi lalaki.
Koe,	Sapi bikang, sapi awèwè.
Os,	Sapi kabiri.
Kalf,	Anak sapi.
Paard,	Koeda.
Veulen,	Belo.
Schaap,	Domba, kambing welanda.
Ram,	Badot, domba badot.
Geit,	Embè.
Hond,	Andjing.
Jonge hond,	Kitjik.
Kat,	Oetjing.
Ezel,	Kaldè.

§ 8.

Slang,	Oraj.
Adder,	Oraj lemah.
Een soort van boa constrictor,	Oraj santja.

Slangengif,	Perah. purah.
Afgeworpen slangenhuid,	Pamegaran oraj.
Worm,	Tjatjing.
Rups,	Hilud.
Made,	Bilatoeng.
Zeekrab.	Kapiting.
Rivierkrab,	Kujup.
Garnaal,	Hoerang.
Aal,	Beloet.
Oester,	Koeoel.
Mossel,	Tirem.
Bloedzuiger,	Lèntah.
Boschbloedzuiger,	Patjèt.
Rivierslak,	Kèjong.
Klein soort van rivierslak,	Soesoeh (*Mal.:* belitjoeng).
Alikruik,	Toetoet.
Slak,	Tènggèk, tetènggèk.
Spin,	Lantjah.
Een soort van tarantula,	Lantjah maoeng.
Spinneweb,	Ramat lantjah.
Schorpioen,	Langgir.
Duizendpoot (giftig),	Babakaoer (*Jav.:* klabang).
Een soort van duizendpoot (niet giftig),	Titinggi.
Aardkrekel,	Kasir (*Jav.:* gangsir).
Krekel,	Djangkrik.
Klein soort van krekel,	Buntjuh.
Een soort van glazemaker, juffer,	Siit (*Jav.:* tengis).
Boomkrekel,	Tonggèrèt (*Jav.:* tjenggèrèt-nong).
Sprinkhaan,	Simut (*Jav.:* walang).
Kakkerlak,	Tjoetjoengoek.
Glimworm,	Lunjaj.
Oorworm,	Tjotjopèt.
Houtworm,	Oelam.
Witte mier,	Rinjoeh (*Jav.:* rajap).
Mierenkoningin,	Gatuw.
Mier,	Sirum (*Jav.:* semoet).
Roode mier,	Kararanggè.

Zeer kleine miersoort,	Telos.
Weegluis,	Toembila.
Hoofdluis,	Koetoe, *l.*; poentang, oentang, *h.*
Kleine, onvolwassen hoofdluis,	Koewar.
Neet,	Lisa, *l.*; pasuk, *h.*
Lijfluis,	Toema.
Schapenluis (ook bij runderen),	Puti.
Kippeluis,	Sijur.
Een kleine vlooijensoort,	Tongo (*Jav.:* tengoe).
Hondevloo,	Koetoe andjing.
Mot,	Geget.
Klander,	Toko.

§ 9.

Rhinoceros-vogel (groot soort),	Djoelang.
Rhinoceros-vogel (kleiner soort),	Rangkong.
Kraanvogel,	Bango.
Gier,	Galoedra.
Wouw, kiekendief,	Hulang.
Paauw,	Merak
Reiger,	Koentoel.
Pelikaan,	Anawadak.
Waterhoen,	Bèkèr.
Kraai,	Gagak.
Raaf,	Kaak.
Boschhoen,	Tjangèhgar.
Berghoen,	Kasintoe.
Patrijs,	Hahajaman.
Duif,	Djapati.
Boschduif,	Tikoekoer.
Tortelduif,	Dederoek.
Ringduif,	Perkoetoet, titiran.
Een kleine groene duifsoort,	Walik.
Ekster,	Tjijoeng (*Batavia:* béo).
Papegaai (groen),	Èkèk („ bètèt).
Klein soort van papegaai (rood),	Serèndèt („ loeri).
Zwaluw,	Kapindis, kapinis.
Klipzwaluw,	Walèt.

Een soort van mees,	Tjangkoerilung (*Jav.:* koethilang).
Kwartel,	Poejoeh.
Specht,	Tjeladi.
Rijstvogeltje,	Galatik.
Rijstdiefje,	Piit (*Jav.:* prit).
Mosch,	Manoek garèdja.
Eend,	Meri.
Eendekuiken,	Titit.
Groote bergeend,	Èntog.
Taling,	Memerian.
Duikelaar,	Entod luntjang.
Snip,	Belekèk.
Groot soort van snip,	Koewil.
Watersnip,	Tilil.
Hoen,	Hajam, *ook:* kotok.
Kuiken,	Anak kotok.
Haan,	Djago, hajam djago.
Jonge haan,	Djadjangkar.
Jonge hen,	Hajam danten.
Kapoen,	Hajam kabiri.
Legkip,	Hajam bikang.
Hanekam,	Djawèr.
Lel,	Gègèbèr.
Hanespoor,	Siih.
Gans,	Gangsa, *ook:* sowang.
Vliegende hond,	Kalong.
Vleêrmuis,	Lalaj.
Vlieg,	Lalur.
Moskiet,	Rungit.
Mug, neefje,	Rambetoek.
Bij,	Njiroean.
Boschbij,	Odèng (*Jav.:* tawon goeng).
Wesp,	Tiwoean, tijoean (*Jav.:* tawon).
Zwarte wesp,	Èngang.
Vliegende witte mier,	Siraroe (*Jav.:* laron).
Kleine zwarte bijensoort,	Tuwul.
Kleine wespensoort,	Kamarang.
Stinkvlieg,	Koengkang(*Bat.:* walang sangit).

Horzel,	Pituk.
Houttor (groot soort),	Bangbara (*Jav.:* kombang).
Klappertor,	Bangboeng.
Glazemaker, juffertje,	Papatong (*Jav.:* kindjeng).
Vlinder, kapel,	Koepoe-koepoe, koekoepoe.
Vuurvlieg,	Koenang-koenang.

§ 10.

Boomstam, stam,	Tangkal.
Het onderste van den stam,	Poehoe.
Wortel,	Akar.
Penwortel,	Pantjèr.
Knolwortel,	Buti.
Tak,	Dahân.
Blad,	Daoen.
Palmbladribbe,	Njèrè.
Vrucht,	Boewah.
Bloem, bloesem,	Kembang.
Stengel,	Gagang.
Air,	Rangguj.
Schors,	Koelit.
Schil (v. e. vrucht),	Tjangkang.
Uitspruitsel, jong loof,	Poetjoek.
Vruchtknop,	Pentil.
Bloemknop,	Pendoel.
Zich openen (van bloemen),	Bukah.
Afgevallen bladeren,	Kalakaj.
Allerlei bladeren,	Dangdaoenan.
Pit (v. e. vrucht),	Siki.
Gras,	Djoekoet.
Geboomte,	Tatangkalan.
Boomen en kruiden,	Tatangkalan djung djoedjoekoetan.
Aanplantingen,	Pepelakan.
Onkruid,	Bala.
Stek,	Tjeblok.
Afleider, afzetsel,	Tjangkok.
Hout, boom,	Kai.

Gevallen of gevelde boomstam,	Toenggoel.
Boomstomp, boomstronk,	Toenggak.
Dikke wortels van woudboomen (onder aan den stam),	Tjanir.
Mos,	Loekoet.
Liane,	Aruj.
Paddestoel,	Soepa.
Groot soort van paddestoel,	Soeoeng.
Glaga,	Kaso.
Alang-alang,	Uri.
Rotan,	Hoè.
Zwam,	Kawoel.

§ 11.

Varen,	Pakoe.
Rijstplant,	Parè.
Kleefrijstplant,	Ketan.
Turksche tarwe,	Djagong.
Bamboe,	Awi.
Geledingen der bamboe,	Boekoe.
Bamboe-pijp (tusschen twee geledingen),	Roewas.
Uitspruitsel van den bamboestoel,	Iwoeng.
Zware bamboe-soort,	Haoer.
Tarwe,	Tarigoe.
Suikerriet,	Tiwoe.
Ui,	Bawang.
Een soort van lelie,	Bakoeng.
Ananas,	Ganas, *ook:* danas.
Orchidee,	Anggrèk.
Gember,	Djahè.
Wilde gember,	Lampoejang.
Curcuma,	Konèng.
Elettaria (*heester, welks vrucht tot surrogaat van tamarinde strekt*),	Hondjè (*Jav.:* tepoes).
Pisang,	Tjaoe.

Colocasia vera (Arum esculentum),	Talus.
Pandanus,	Pandan.
Moeraspalm,	Nipah [1]).
Pinang-palm, areca-palm,	Djambè.
Een wilde pinang-soort,	Handjawar.
Arèn-palm,	Kawoeng.
Lontar-palm,	Lontar (*Jav.:* tal, siwalan, *of* kropak).
Waaijerpalm,	Gebang.
Dwergpalm,	Wiroe.
Kokospalm,	Kalapa.
Sagopalm,	Kiraj.
Sirih,	Suruh.
Staartpeper (Cubebe),	Tjuli mèjong.
Zwarte peper,	Pedes.
Spaansche peper,	Sabrang (*Mal.:* tjabé).
Casuarine,	Tjamara.
Wilde eik,	Pasang.
Wilde kastanje,	Saninten.
Vijgenboom,	Kiara.
Waringin-boom,	Tjaringin.
Een soort van vijgenboom, (*welks bladeren tot surrogaat van gras strekken*),	Hambèrang.
Nangka-boom,	Nangka.
Broodboom,	Soekoen.
Een soort van broodboom,	Kelewih (*Mal.:* timboel).
Een hennepsoort (*Mal.:* ramè),	Haramaj.
Een soort van spinazie,	Sènggang (*Jav.:* bajem).
Kaneelboom,	Kiamis.
Een soort van laurierboom,	Hoeroe.
Sandelhout,	Tjandana.
Saffloer, wilde saffraan,	Kasoemba.
Koffij,	Kopi.
Morinda citrifolia,	Tjangkoedoe.

---

[1]) Moeraspalm*boom* is: tangkal nipah, en bij alle volgende namen van boomen wordt tangkal mede gebruikt.

Gambir,	Gambir,
Jasmijn,	Melati.
Samodja (grafboom),	Kambodja.
Lotus, waterlelie,	Taratè.
Basilicum,	Selasi.
Een soort van pepermunt,	Soerawoeng.
Komijn,	Djinten.
Djati,	Djati.
Aardaker (Coleus tuberosus),	Hoewi koemeli.
Aardvrucht (Batatas),	Hoewi.
Katéla (*Jav.*),	Hoewi bolèd.
Cassave (Manihot),	Sampu (*Jav.:* katélá polioeng).
Tabak,	Bako.
Doornappel (Datura),	Koetjoeboeng.
Een heester met bittere bladeren (Solanum nigrum),	Luntja (*Jav.:* ranti).
Nachtschade (Solanum),	Tèrong.
Aardappel (Solanum tuberosum),	Hoewi kentang.
Soort van beerenklaauw (met eetbare bladeren),	Rundu.
Venkel,	Adas.
Koriander,	Katoentjar (*Jav.:* katoembar).
Zuurzak (Anona muricata),	Nangka Walanda.
Boewah nona(Anona reticulata),	Boewah nona.
Srikaja („ squamosa),	Srikaja, sarikaja.
Kool,	Engkol.
Mosterd,	Sasawi.
Radijs, knol, raap,	Lobak.
Pitjoeng (Pangium edule),	Pitjoeng.
Papaja (Carica papaja),	Gedang (*Jav.:* katès).
Watermeloen,	Samangka.
Kalebas, pompoen,	Waloeh.
Komkommer, agurk,	Bontèng.
Postelein,	Gèlang.
Katoen,	Kapas.
Kapokboom (Eriodendron),	Randoe.
Doerian,	Kadoe (*Jav.*: doerèn).
Thee,	Etèh.

Manggistan (Garcinia manggostana),	Manggoe.
Citroen (Citrus),	Djeroek.
Pompelmoes,	Djeroek gedè.
Sinaasappel,	Djeroek amis.
Ramboetan,	Ramboetan.
Ricimis,	Djarak kaliki.
Mangga,	Boewah manggah.
Djamboe,	Djamboe.
Granaat,	Dalima.
Indigo,	Taroem.
Erwt (Pisum sativum),	Polong.
Katjang (Phaseolus),	Katjang.
Katjang tanah (Arachis hypogaea),	Soeoek.
Schaduwboom (Erythrina),	Dadap.
Tamarinde,	Asem.
Peté (Parkia speciosa),	Putuj.
Naam van planten, zoo als viscum, die op boomtakken groeijen, uit zaad in vogeldrek bevat,	Manganduh.

§ 12.

Allerlei vruchten,	Boeboewahan.
Palmtak,	Palapah.
Uitgeloopen kokosnoot,	Kitri (*Jav.:* tjikal).
Houtachtige schede van den kokosbloemtros,	Sintoeng (*Jav.:* mantjoeng).
Kokosbloemtros,	Manggar.
Jonge kokosnoot (onrijp),	Tjengkir.
Eetbaar hulsel der jonge kokosnoot,	Kapol.
Kokosnoot,	Boewah kalapa.
Kokosnotesteel,	Boetoeh.
Kokosnotedop,	Batok.
Vezelachtig bekleedsel aan het ondereinde der kokospalmtakken,	Saloempit (*Jav.:* tapas).
Vezelachtig bekleedsel der kokosnotedop,	Tapas (*Jav.:* sepet).

Kokospalmwijn,	Toewak.
Doode kokos- of arèn-palmtak,	Barangbang.
Arèn-palmvrucht,	Tjaroeloek.
Pit der arèn-palmvrucht,	Tjangkalèng.
Vruchtstengel (v. arèn-palm),	Rangguj.
Arèn-palmwijn,	Lahang.
Vezelachtig bekleedsel aan het ondereinde der arèn-palmtakken,	Indjoek.
Ongeopende bloemstengel, waaruit door insnijding de arèn-palmwijn wordt verkregen,	Langgari.
Vruchtknop van de pisang,	Toeroej.
Houtachtige schede van den pinang-bloemtros,	Oepih.
Palmkool,	Hoemboet.
Sago (van kiraj en kawoeng),	Sagoe.

§ 13.

Goud,	Emas.
Zilver,	Pèrak, *ook:* salaka (*Jav.*).
Koper,	Tambaga, tamaga.
Geel koper,	Koeningan.
Een soort van spinsbek, een alliage van goud en koper,	Soewasa.
IJzer,	Busi.
Staal,	Wadja.
Blik,	Kalèng.
Roest,	Tai-hijang.
Tin,	Timah poetih, radjasa.
Lood,	Timah hidung, boedeng.
Zink,	Timah sari, sèng.
Kwikzilver,	Rasa.
Metaal, alliage van tin, met koper,	Paroenggoe, poeroenggoe.
Metaaldraad,	Kawat.
Steen, gesteente,	Batoe.
Gebakken steen,	Bata.
Kalksteen,	Batoe apoe.
Bergkalk,	Apoe batoe.

Schelpkalk,	Apoe.
Puimsteen,	Batoe paèh, batoe ngambang (k).
Magneetsteen,	Batoe barani.
Toetssteen,	Batoe oedji.
Slijpsteen, wetsteen,	Batoe asahan, pangasahan.
Koraalrots,	Karang.
Steengrond, rotsgrond,	Tjadas.
Marmer, albast,	Batoe Atjèh.
Glas,	Katja.
Diamant, edelgesteente,	Inten.
Juweel,	Permata, *l.*; sosotja, *h.*
Parel,	Moetijara.
Paarlemoer,	Indoeng moetijara.
Bloedkoraal,	Mardjan.
Agaat,	Angkik.
Saffier,	Widoeri.
Robijn,	Mirah dalima.
Smaragd,	Djambroet.
Amethyst,	Batoe koetjoeboeng.
Topaas,	Ratna tjampaka.
Ivoor,	Gading.
Kamfer,	Kapoer baroes.
Aluin,	Tawas.
Zwavel,	Warirang, walirang,
Rottekruid,	Warangan.
Gif (uit het delfstoffen- of plantenrijk),	Baroewang.
Gif (van dieren),	Purah.
Benzoïnhars,	Menjan.
Boomgom, boomhars,	Getah.
Wierook,	Istanggi, doepa.
Houtskool,	Keler.
Gloeijende houtskool,	Roehaj.

III.

De Maatschappij.

§ 1.

Gewest, land,	Tanah, nagara, *ook:* nagri, *h.*
Java,	Tanah Djawa.
China,	Nagara Tjina.
Engeland,	Nagara Inggris.
Europa,	Tanah Èropa.
Groote stad, hoofdplaats,	Dajuh, *l.*: nagari, nagri *h.*; nagara, *m.*
Distriktshoofdplaats,	Pakemitan.
Regentschap,	Kabopatèn.
District,	Distrik, tjoetak.
Dorp, *ook*: erf,	Lemboer, pilemboeran.
Gehucht,	Doekoeh, pidoekoehan.
Verlaten plek (vroeger dorp),	Tarik kolot.
Weg,	Djalan.
Postweg, groote weg,	Djalan gedè.
Laan, hoofdweg in steden,	Loeloeroeng.
Zijweg in steden of dorpen,	Djalan djadjahan, djalan rondaan.
Pad, voetpad (in een tuin),	Djalan hoeni, dj. hoenian.
Karreweg,	Djalan padati.
Brug (van hout of bamboe),	Sasak.
Pont, gierbrug,	Sasak kambang.
Vlot,	Gètèk, *l.*; rakit, *h.*
Steenen brug,	Djambatan.
Vonder (van een boomstam of bamboe),	Tjoekang.
Publiek plein,	Aloen-aloen.
Stadspoort,	Katja-katja.
Publieke herberg,	Pasanggrahan.
Markt,	Pasar.
Gevangenis,	Bèrok, boewi, pangbèrokan, pangboèwen.

§ 2.

Volk, stam, ras,	Bangsa (*Skr.*).
Soendanees, Bergbewoner,	Oerang Goenoeng, Oerang Soenda.
Stedeling,	Oerang nagara.
Buitenman,	Oerang pasisian.
Het volk,	Tjatjah-tjatjah.
Adelijken,	Mènak.
Geringen,	Koering, *ook*: somah.
Vaste ingezetene,	Tjatjah bakoe.
Nieuwe aankomeling,	Boenijaga.
Heerendienstpligtige,	Djagal, djanggol.
Hoofd van een gezin,	Somah.
Dorpsbestuurder,	Pangkat.
Dorpshoofd,	Roerah.
Districtshoofd,	Wadana, *vroeger:* kapala tjoetak.
Regent,	Bopati, *l.*; bopatos, *h.*
Vorst, koning,	Ratoe, radja.
Magt, gezag,	Kawasa, *l.*; wisèsa (*u. h. Jav.*), *h.*
Rang, ambt,	Pangkat, paloenggoehan, *l*; palenggahan (*Jav.*), *h.*
Naam,	Ngaran, *l.*; wasta (*Jav.*), djenengan, *h.*; kakasih, *m.*
Bevel, last,	Parèntah, *l.*; dawoehan (*Jav.*), *h.* timbalan (*Jav.*), *m.*
Bode, gezondene,	Titahan, piwarangan, *l.*; kongkonan (*Jav.*), potoesan, pioetoesan (*uit het Jav.*), *h.*
Onderdistrictshoofd,	Tjamat.
Schrijver,	Djoeroe-toelis.
Onderdorpshoofd,	Parèntah.
Geregtsdienaar,	Patjalang.
Djaksa (openbaar aanklager),	Djaksa.
Schuld,	Dosa (*Skr.*).
Misdrijf,	Kaloeloepoetan, *l.*; kalelepatan, *h.*
Vonnis,	Hoekoeman (*Ar.*).
Straf,	Siksaan.
Booswicht,	Djoerdjana, bangsat.

Getuige,	Saksi.
Eed,	Soempah.

§ 3.

Landbouw,	Tani.
Landbouwer,	Ahli-tani, djoeroe-tani, toekang tani.
Bewaterd rijstveld,	Sawah, *l.*; sèrang. *h.*
Hooge rijstvelden zonder regelmatige bewatering,	Tipar (*Jav.:* tegal).
Tijdelijke bouwgrond in de wildernis,	Hoema (*Jav.:* gágá).
Sawah-cultuur drijven,	Njawah (s), sasawah.
Bearbeider der sawah,	Panjawah, toekang njawah, *l.*; panjèrang, *h.*
Sawahs bewerken	Njamboet (s) sawah.
Rijstakker (door een dijkje omgeven),	Kotak, kotakan.
Dijkje (om den rijstakker),	Galengan.
Onder water zetten,	Njaian (tj).
Droog leggen,	Njaatan (s).
Ploegen,	Ngawoeloekoe (w).
Hakken, met het houweel bewerken,	Matjoel (p)
Eggen,	Ngagaroe (g).
Gelijk maken (met de eg),	Nganglèr (a).
Den grond bewerken,	Molah (p) tanuh.
Kweek-padi,	Bibit parè.
Kweek-padi in den grond leggen,	Tebar, sebar.
Kweekperk, kweekbedding,	Pabinihan.
In de week leggen,	Nguum (k).
Kweekplantje,	Binih.
Overplanten, uit de kweekbedding nemen,	Baboet.
Toppen,	Motong (p).
Uitplanten (op de sawah),	Tandoer,
Het uitspruiten der padi,	Lilir.
Vroegrijpe padi,	Parè gèndjah, p. hawara.
Late padi,	Parè luir.

Wieden,	Ngarambèt (r).
Padi-halm,	Tangkal parè.
Padi-stoel.	Dapoer parè.
Uitloopsel,	Siroeng.
Inboeten,	Ngajoem (a).
Stoelen, zijstengels uitschieten,	Njuwu (s).
Oogsten,	Diboewat.
Ploeg,	Woeloekoe.
Kouter,	Landjam.
Eg,	Garoe.
Rijstmesje,	Ètèm.
Rijstoogst,	Panèn.
Oogsttijd,	Oesoem panèn.
Wachthut (in de sawah),	Saoeng (*Jav.:* goeboeg).
Offerhut (bij den oogst),	Poepoehoenan, saoeng sanggar.
Oogstgodin,	Njai Sri.
Eerstelingen,	Iboe parè.
Stapel rijstbossen,	Toempoekan.
Rijstschuur,	Luit (*Jav.:* loemboeng).
Bemesten,	Ngagemoek (g).
Ongedierte, *ook:* ziekte der padiplant,	Hama.
Padi-stroo, stoppels,	Djarami.
Nalezing,	Roempak djami.
Stuk bouwgrond,	Lahan.
Onontgonnen grond,	Sampalan.
Greppel,	Baloengbang.
Koevoet (van hout of bamboe),	Pangali.
Houten ploeg (voor hoog land),	Boeroedjoel.
Sikkel, grasmes,	Arit.
Een stuk grond in de wildernis met den sikkel zuiveren,	Ngababad (b).
Afbranden,	Ngahoeroean (h).
Rijstkorrels in gaten leggen,	Ngasuk (a).
Zaden, peulvruchten in den grond leggen,	Ngipoek (i).
Tweede gewassen,	Pala-widja.
Staken voor klimplanten,	Toeroes.
Tuin,	Kebon.

Koffijtuin,	Kebon kopi.
Greppel (om het regenwater af te voeren),	Kamalir.
Tuinieren, in een tuin kweeken,	Ngebon (k).

§ 4.

Handel, handel drijven,	Dagang.
Handelswaar,	Dagangan.
Groothandelaar,	Nangkoda (*Perz.*), *ook:* soedagar.
Koopman,	Padagang.
Commissie-handelaar,	Toekang dagang.
Handelaar,	Ahli-dagang.
Kapitaal,	Modal.
Winst,	Bati, oentoeng, *l.*; boengah (*uit het Mal.*), *h.*
Verlies,	Roegi.
Voordeel,	Hasil (*Ar.*).
Uitgaaf (voor noodzakelijke inkoopen en levensbehoeften),	Balandja.
Onkosten,	Ongkos (*Holl.*).
Goederen,	Barang.
Geld,	Doewit, *ook:* oewang.
Bezittingen,	Banda.
Opbrengst (van verkocht goed),	Ladang.
Koopen en verkoopen,	Djoewal-muli, balantik.
Afspraak, overeenkomst,	Djangdji, *l.*; soebaja, *h.*
Leverancier,	Langganan.
Schuld,	Hoetang, *l.*; sambetan, *h.*
Vordering,	Pihoetangkun.
Gelden, verkocht worden voor zekeren prijs, gewild zijn,	Pajoe.
Goedkoop,	Moerah.
Duur,	Mahal,
Prijs,	Harga (*Skr.*).
Inkoopen,	Muli (b).
Verkoopen,	Ngadjoewal.
Betalen,	Majar (b), naoer (t).
Afbetaald,	Impas, *l.*; loenas, *h.*; *ook:* poenah.
Betalingstermijn,	Tèmpo (*Port.*).

Hij betaalt bij termijnen,	Majarna nètèk (t) *of:* m. noengtoet (t).
Leenen, te leen nemen,	Ngindjum (i), *l.*; namboet (s), nambet (s), *h.*
Leenen, te leen geven,	Ngindjumkun.
Geleend goed,	Indjum-indjuman, *l.*; tatamboetan, *h.*
Pand,	Gadèan.
In pand geven,	Ngagadèkun (g).
Iemand in pand geven,	Ngagadèan.
In pand nemen,	Kagadèan.
Lossen (een pand),	Neboes (t), *l.*; nebas (t), *h.*
Interest,	Anak oewang, a. doewit.
Geld uitzetten,	Nganakkun.
Voorschot (op te leveren goed of te doen werk),	Timpah, poskot (*Holl.*).
Manen,	Nagih (t).
Op crediet nemen,	Ngandjoek (a).
Een rekening hebben, schuldig zijn,	Boga paitoengan, *l.*; kagoengan paètangan *h.*; gadoeh paitoengan, *m.*
Bedrog plegen,	Malsoe (p) (*Holl.*).
Zijn levensonderhoud zoeken (*vooral door handel*),	Balang-sijar, *l.*; ihtijar (*Ar.*), oepaja, oesaha, *h.*
Winkel,	Waroeng.
Pakhuis,	Koedang.
Unster,	Datjin.
Balans,	Taradjoe.

§ 5.

Levensonderhoud,	Kahiroepan, ridjeki (*Ar.*).
Kostwinning,	Pakaja, *l.*; kakaja, *h.*
Bezigheid, bedrijf,	Kasab (*Ar.*), pagawèan, *l.*; padamelan (*Jav*), *h.*
Salaris, loon,	Gadjih (*Holl.*).
Werkloon,	Boeroehan, *ook:* koelian.
Arbeider voor loon,	Boeroeh, boeboeroeh, *ook:* koeli.
Smid,	Pandaj.
Hamer,	Paloe.

Nijptang, vuurtang,	Tjapit sunu.
Vijl,	Kikir.
Aambeeld,	Tahanan.
Blaasbalg (*van huid*),	Lamboesan,
Blaaspijpen (*van bamboe*),	Oeboeban.
Bankschroef,	Djepitan.
Slijpsteen,	Goerinda.
Wagensmid,	Toekang busi.
Schaar,	Goenting.
Timmerman,	Toekang bas, *ook:* t. kajoe
Dissel,	Rimbas (*Jav.:* pethèl).
Bijl (Europeesch model),	Balijoeng.
Bijl (Inlandsch model),	Kampak.
Beitel,	Tatah.
Nijptang,	Kakatoewa.
Zaag,	Ragadji.
Boor,	Gendjer.
Schaaf,	Soegoe.
IJzeren koevoet,	Linggis.
Spijker,	Pakoe.
Meetlijn,	Sipatan.
Winkelhaak,	Pasèkon.
Metselaar,	Toekang tèmbok.
Verwer,	Toekang tjèt,
Verwen,	Ngoelas (oe).
Verwkwast,	Pangoelas.
Verw,	Tjèt.
Vernis, lak,	Tjèto.
Kleêrmaker, naaister,	Toekang kapoet.
Goudsmid,	Kamasan, *ook:* toekang emas.
Slagter,	Djagal, toekang djagal.
Koperslager,	Palèdang.
Gonggieter,	Gending.
Inlandsche arts (man of vrouw),	Doekoen.
Geneesmiddel,	Oebar, *l.*; landong, *h.*; boerat, *m.*
Oogdroppels,	Puruh, *l.*; ketjer, *h.*
Vroedvrouw, *ook:* besnijder,	Paradji.
Gamelan-speler,	Panajagan.
Grassnijder,	Pangarit.

Grasmes, sikkel.	Arit.
Rijstkoker, kok,	Pangèdjo, *l.*; panjangoe, *h.*
Dansmeid,	Ronggèng.
Veile deern,	Lontè, *ook:* djobong.

§ 6.

Op de jagt gaan (met schietgeweer),	Bebedil.
Jager,	Paninggaran, toekang bebedil.
Geweer, jagtgeweer,	Bedil, istinggar *of* tinggar (*Port.*), *ook*: sanapan (*Holl.*).
Kogel,	Pèlor (*Port.*).
Kruid,	Obat (*Mal.*).
Grove hagel, ganzenhagel,	Mamanisan.
Hagel,	Pantjaroetah, *ook*: mimis.
Pistool,	Pèstol.
Donderbus,	Pamoras.
Percussion,	Pistong.
Haan,	Pamatoek.
Trekker,	Djadjawèr, djadjawèl.
Loop,	Woewoeloeh.
Kolf,	Pohpor.
Laadstok,	Èrèg.
Slot,	Wawajang.
Schoorsteen,	Soesoe.
Vizier,	Petis.
Aanleggen,	Njipat (s).
Overhalen,	Ngawengkang (w).
Afschieten,	Ngabukasan (b).
Pof! (geluid van 't geweer),	Doer! dor!
Afgaan, een knal geven,	Bitoe.
Lading,	Patalangan.
Prop,	Enal.
Aanstampen,	Neteg (t).
Uitpompen (e. geweer),	Ngongkorogan (k).
Nader sluipen (jagtterm),	Ngalilih (l).
Op herten jagen,	Moro (k) oentjal, *l.*; boeboedjeng, matjang karmi; *h.*; negal (t), *m.*

Hertenjager.	Pamatang, *ook*: toekang ngala oentjal.
Houwer, lang jagtmes,	Gobang.
Speer (met één weerhaak),	Koeli,
Wilde-varkensjager,	Toekang ngoeli (k).
Strik (voor klein gedierte),	Ratjik.
Groote strik (voor herten),	Rawè.
Werpstrik,	Urad.
Pijl en boog,	Panah.
Met den boog schieten,	Manah (p).
Boogschutter,	Pamanah.
Boog,	Gondèwa.
Pees, koord,	Elar.
Pijl,	Djamparing, *ook*: panah, *of* anak panah.
Pijlschacht,	Gagang.
Pijlpunt met weërhaken,	Paksi, *ook*: busi djamparing.
Het onderdeel der pijl,	Malindjo.
Piek, lans,	Toembak.
Visschen, ter vischvangst gaan,	Ngala (a) laoek.
Hengelen,	Ngoesup (oe).
Haak, hoek,	Oesup.
Hengelroede,	Djudjur.
Hengelkoord,	Tali oesup.
Aas,	Upan.
Vischkorfje,	Korang.
Met een werpnet visschen,	Ngalintar (l), *l.*; moendaj (p), *h.*
Visscher,	Palika.
Werpnet (groot soort),	Hurap.
De ringen,	Batoe hurap.
Het touw,	Bantoen.
Werpnet (klein soort),	Ketjrik.
Totebel,	Sirib (*Jav.*: antjo).
Fuik,	Soesoek.
Een soort van staande fuik,	Sosog.
Kleine fuik (in de sawah),	Posong.
Een soort van aalkorf,	Boeboe.
Visch vangen met bedwelmend toeba-sap,	Noeba (t).

Visch vangen door afdamming en afsluiting van het water,	Marak (p).
Een vijver ledig laten loopen om visch te vangen,	Ngabedahkun (b).
Vischnet, ook: vogelnet,	Djaring.
Maas,	Panon.
Vinkennet,	Sahab.
Lokvogel,	Pamikat.
Blaasroer,	Soempitan.

§ 7.

Vaartuig,	Parahoe.
Zeeschip, groot schip,	Kapal.
Boot, roeiboot,	Sampan.
Mast,	Tihang.
Zeil,	Lajar.
Roer,	Kamoedi.
Kompas,	Padoman.
Anker,	Djangkar.
Ankertouw,	Tambang djangkar.
Roeiriem,	Dajoeng.
Schepriem,	Bosè.
Boom (van bamboe),	Galah.
Gezagvoerder (*tevens eigenaar van het schip en handelaar*),	Nangkoda (*Perz.*).
Stuurman,	Moealim (*Ar.*), istriman (*Holl.*).
Matroos,	Kalasi (*Perz.*), matros, ook: pabelah (*Jav.*).
Roerganger,	Djoeroe-moedi, toekang kamoedi.
Kapitein,	Kaptèn.
Lading, vracht,	Momotan.
Oorlogschip,	Kapal perang.
Oorlog,	Perang.
Vijand,	Moesoeh.
Oproer, woelingen,	Roesoeh, goedjroed.
Muiteling,	Barandal.
Hoofd der opstandelingen,	Karaman.
Soldaat,	Pradjoerit, ook: serdadoe (*Port.*).

Vesting, fort,	Bèntèng.
Kanon,	Marijem.
Veldstukje,	Kalantaka.
Klein kanonnetje,	Torobos.
Wapen,	Pakarang.
Sabel, zwaard,	Pedang.
Vlag,	Bandèra.
Wimpel,	Oemboel-oemboel.

§ 8.

Spinnen,	Ngantèh (k).
Garen,	Kantèh.
Garenwinder (groot soort),	Oendar.
Armen van den garenwinder,	Mamanoekan, tjuli oendar.
Garenwinder (om strengen te maken),	Lawajan.
Spinnewiel,	Kintjir.
Weven,	Ninoen (t).
Weefgetouw,	Pakara tinoen.
Spoel,	Taropong.
Lijnwaad (ongebloemd),	Lawon.
Grove witte stof,	Boèh.
Sits,	Entjit.
Geruite stof,	Polèng.
Zijde,	Soetra.
Satijn,	Pelas, èperlas (*Holl.*), satèng (*Holl.*).
Laken,	Laken.
Fluweel,	Boeloedroe.
Wollen stof,	Kaèn panas (*Mal.*).
Verwen (stoffen),	Nulum (t).
Indigo,	Nila (*Skr.*).

§ 9.

Wetenschap,	Èlmoe (*Ar.*).
Taal,	Basa (*Skr.*).
Boek,	Boekoe.
Geschrift van religieusen aard,	Kitab (*Ar.*).
Band,	Djilid (*Ar.*).

Papier,	Kertas (*uit het Ar.*).
Inlandsch papier,	Daloewang.
Pen,	Kalam (*uit het Ar.*).
Inkt,	Mangsi.
Inktkoker,	Wadah mangsi, pamangsèn.
Schrijftafel,	Mèdja (*Port.*) panoelisan.
Lineaal,	Mostar (*Ar.*).
School,	Iskola.
Meester, onderwijzer,	Goeroe (*Skr.*).
Leerling,	Moerid (*Ar.*).
Spellen,	Ngèdja(è).
Letter,	Aksara (*Skr.*).
Lezen,	Ngawatja (w), *l.*; ngaos (a), *h.*
Lezen (*op zingenden toon*),	Nembang (t), *l.*; mamaos, *h.*; mamatja, *m.*
Lezen (*den Qoran oplezen*),	Ngadji (a), *l.*; ngaos(a), *h.*
Lezen (*voor zich zelf en niet luide*),	Ngilo (i).
Uit het hoofd leeren,	Ngapalkun (a).
Kennen, uit het hoofd kennen,	Apal (*Ar.*).
Schrijven,	Noelis (t), *l.*; njerat(s), *h.*
Schrijfwerk, geschreven stuk,	Toelisan, *l.*; seseratan, *h.*
Overschrijven, copiëren,	Noeroen (t).
Liniëren,	Ngagarisan (g).
Leeren (bij een meester),	Goegoeroe, ngagoeroe, *l.*; talab (*Ar.*), *h.*
Leeren, onderwijs geven,	Ngagoeroean.
Onderwijzen, onderrigt geven in,	Ngagoeroekun.
Knap, kundig,	Apal, apalan, bisa, *l.*; jasa, *h.*
Kunde,	Pangabisa.
Rekenkunde,	Èlmoe itoengan.
Getal,	Bilangan.
Tellen,	Ngabilang (b), milang (b).
Som,	Djoemlah (*Ar.*).
Optellen,	Ngadjoemlah (dj).
Vermenigvuldigen,	Ngalarab (l).
Aftrekken,	Njokot (tj), *ook:* narah (t).
Rest,	Sèsa.

Deelen,	Ngingkisar (i) (*Ar.*), *ook:* ngabagi (b).
Deel,	Bagian.
Leering, vermaning, onderrigting,	Warah, pagahan, papatahan, *l.*; piwedjang, pangwoelang, *ook:* wedjang, woelang, *h.*; woeroek, piwoeroek, *m.*
Onderrigten, onderwijs met zedelijke strekking geven, *ook:* vermanen,	Ngawarah, magahan, mapatahan, *l.*; wedjang, miwoelang, *ook:* woelang, *h.*; woeroek, nagawoeroek, miwoeroek, *m.*
Voorbeeld,	Tjonto.
Gedrag,	Lakoe-lampah, tingkah-polah.
Handelwijze, gewone manier van doen,	Kalakoean.
Herinnering (*bij wijze van vermaning*),	Pangèling.

§ 10.

Verhaal,	Tjarita, *l.*; tjarijos, *h.*
Vertelling, fabel, sage,	Dongèng.
Legende, verhaal omtrent den voortijd (bij wijze van recitatief voorgedragen),	Pantoen.
Inlandsche bard,	Toekang pantoen.
Inlandsche luit (onder het reciteren der pantoen bespeeld),	Katjapi.
Dichtstuk,	Wawatjan.
Een dichtstuk reciterend en zingend lezen,	Nembang (t), *l.*; mamaos, *h.*, mamatja, *m.*
Versmaat,	Poepoeh.
Zangwijze,	Lagoe.
Maatklank,	Dongding, dangding.
Dichten,	Ngagoerit (g).
Poëzij,	Goegoeritan.
Opstellen (b. v. een boek, een gedicht),	Nganggit (t).

Ontleenen (aan eenig werk),	Njoetat (tj).
Verhalen, vertellen,	Njarita (tj), *l.*; njarijos (tj), *h.*
Zingen,	Ngawih (k), kakawihan.
Een compleet gamelan-stel,	Gamelan salèndro.
De gamelan bespelen,	Nabuh (t) salèndro.
Muziekinstrumenten (bespeeld door slaan),	Tatabuhan.
Gamelan-speler,	Panajagan.
Tijdverdrijf, tijdkorting,	Panganggoeran.

§ 11.

Godsdienst,	Agama (*Skr.*).
Godsvereering,	Pangabakti.
Godsvrucht, vroomheid,	Ibadat (*Ar.*).
Goede werken,	Amal (*Ar.*).
Loon,	Gandjaran.
Straf,	Siksaan.
Heil, geluk,	Salamet (*Ar.*).
Het aardsche leven, dit leven,	Doenja („).
Het toekomende leven, het leven hier namaals,	Ahèrat („).
God,	Allah („).
De Gezant Gods,	Rasoel Allah (*Ar.*).
Profeet,	Nabi (*Ar.*).
Openbaringsboek,	Kitab („).
Engel,	Malaikat („).
De duivel,	Iblis („).
Duivelen, booze geesten,	Sètan-sètan (*Ar.*).
Offerfeest,	Sidekah, *l.*; hadjat (*Ar.*), *h.*
Gebed, dagelijksch gebed,	Salat (*Ar.*).
Gebedsuur, gebedstijd,	Waktoe (u).
Moskee,	Masigit, *ook:* masdjid (*Ar.*) (*zelden*).
Bidhuisje, bidkapel,	Tadjoeg, *ook:* langgar.
Mohammedaansche godsdienstschool,	Pasantrèn.
Catechisant, iemand die zich op de kennis van den Islam toelegt,	Santri.

Bedevaartganger,	Hadji (*Ar.*).
Dorpspriester,	Lebè, *ook:* amil (*Ar.*).
Districtshoofdpriester,	Pangoeloe distrik, *ook:* naib (*Ar.*).
Hoofdpriester,	Pangoeloe gedè, *l.*; pangoeloe ageng, *h.*
Koster,	Merbot.
Voorganger bij 't gebed,	Imam (*Ar.*).
Vasten,	Poewasa (*Skr.*).
Feest aan 't einde der vasten,	Labaran poewasa.
Pelgrimsofferfeest,	Labaran hadji.
Schenking,	Hibat (*Ar.*).

IV.

Het dagelijksch leven.

§ 1.

Huis,	Imah, *l.*; boemi, *h.*
Stulp,	Rorompok.
Hut,	Tataroeb.
Afgewerkte, behoorlijk ingerigte woning,	Imah-tangga.
Ruw opgeslagen verblijf,	Imah-tjeblok.
Europeesch huis,	Gedong, *ook:* lodji (*voor groote gebouwen*).
Steenen wand,	Tèmbok.
Houten wand,	Gebjog.
Gevlochten bamboezen wand,	Bilik.
Stijl,	Tihang.
Zijbalk (boven aan),	Pamikoel, lambaran.
Dwarsbalk (boven aan),	Pangheret, pangeret.
Vloerdwarsbalk,	Panangguj.
Vloerzijbalk,	Panèèr.
Vloerbalk,	Galar.

Vloerdwarslat,	Daroeroeng.
Vloerdeklat,	Sarang.
Stutbalk (*verbinding van pamikoel en tihang*),	Sikoe, sisikoe.
Nokbalk, nok,	Soehoenan.
Dakstut,	Doedoer.
Schraagbalken (*waarop de* soehoenan *rust met haar uiteinden*),	Pongpog.
Schraagbalken (*waarop het midden der* soehoenan *rust*),	Koeda-koeda
Buitenwerk aan de uiteinden der soehoenan,	Djoerè.
Dakribbe,	Oesoek.
Daklat,	Erèng.
Dakbedekking,	Hatup.
Dakbedekking met alang-alang,	Hatup uri.
Gespleten bamboe,	Talahab.
Pan, dakpan,	Kentèng.
Nokbedekking,	Woewoeng, woewoengan.
Dakgoot,	Talang.
Vloerbedekking (van gespleten bamboe),	Taloepoeh, paloepoeh.
Bovenlambriseringplank,	Lakop.
Benedenlambriseringplank,	Lintjar.
Zolder,	Para.
Deur,	Panto.
Deuropening, ingang,	Lawang.
Venster,	Djandèla (*Port.*).
Tralies,	Kisi-kisi.
Afdeeling van een huis,	Roang.
Vertrek,	Pangkèng.
Binnenhuis, binnengalerij,	Tengah imah, *l.*; patengahan, *h.*
Galerij, afdak,	Tepas.
Dorpel,	Tatapakan.
Trap, ladder,	Taradjè.
Sport,	Hambal.
Geraamte van een huis,	Lilimasan, *l.*; djoglo, *h.*
Hoofdgebouw, eigenlijk huis,	Gagadjah.
Zijruimte nevens een huis,	Pipir imah.

Voorplein,	Boeroean, *l.*; palataran, *h.*
Geheim gemak, badplaats,	Djamban, *ook:* patjiringan.
Watergoot (*voor het baden*),	Pantjoeran.
Waterput,	Soemoer.
Putemmer (of surrogaat),	Timba.
Keuken,	Dapoer, *l.*; pawon, *h.*
Voorraadkamer,	Koedang, *ook:* goedang.
Rijstschuur,	Luit.
Paardestal,	Gedogan.
Europeesche paardestal,	Istal.
Etensbak, ruif,	Pangokopan.
Kraal, hok,	Kandang.
Groote open kraal,	Krapjak.
Erf,	Pakarangan, *l.*; pakoewon, *h.*
Omheining,	Pager.
Omheining van gevlochten bamboe,	Pager kikis.

§ 2.

Slaapvertrek,	Pangkèng paranti hèès.
Slaapstede,	Enggon, salon, *l.*; pakoeleman, *h.*; *ook:* pasarèan, *h.*
Verhemelte,	Loeloehoer, *l.*; lalangit, *h.*
Afschutsel (van lijnwaad aan drie zijden der slaapstede),	Kasang.
Gordijn (van voren),	Rèrègan, *l.*; lalangsè, *h.*
Slaapbank,	Randjang, rarandjangan.
Voorhangsel, bedgordijn,	Koelamboe.
Rabat met franjes,	Palisir, *l.*; embat, *h.*
Gordijnhaak,	Kakait koelamboe, *l.*; sangkètan koelamboe, *h.*
Matras, bultzak,	Kasoer.
Hoofdkussen,	Anggel, *l.*; kadjang mastaka, *ook:* bantal (*Mal.*), *h.*
Rolkussen,	Goegoeling, *l.*; pepidak, *h.*
Sprei,	Tilam kasoer, *l.*; seprè, *h.*
Deken,	Simboet, *l.*; kampoeh, *h.*
Wollen deken,	Kaèn panas.

Kussensloop,	Saroeng anggel.
Mat (van pandan),	Samak, *l.*; amparan, *h.*
Rottingmat,	Lampit.
Karpet,	Alketip, *l.*; pramadani, *h.*
Nachtlampje, olienapje,	Palita.
Voetstuk,	Adjoeg.
Wiekje,	Deles, singsim, tjolèn, tjorong.
Kwispedoor,	Tampolong, *l.*; tempat loedah, *h.*
Waterkruik,	Kendi, *l.*; tjaratan, *h.*
Koperen spoelkom,	Bokor.
Schutsel, kamerschut,	Sampajan, *l.*; sampiran, *h.*
Licht,	Damar.
Kaars, waskaars,	Damar malam, *l.*; damar lilin, *h.*
Bezem (Japansche),	Sapoe gagangan.
Stoffer,	Sapoe.
Stof, vuilnis,	Roentah, *l.*; sarah, *h.*
Het licht aansteken,	Njungut (s) damar.
Het licht uit doen,	Maruman (p) damar.
De gordijnen openschuiven,	Ngèsèrkun (k) rèrègan.
De deur sluiten, digt doen,	Mundutkun (p) panto.
Sluitlat (v. e. deur),	Sorog.
Slot,	Koentji.
Dwarslat (tot sluiting),	Palang.
De deur op slot doen,	Ngoentji panta.
De sluitlat toeschuiven,	Njorog.
Stookplaats,	Goah.
Fornuis,	Hawoe.
Leemen haard,	Parako.

§ 3.

Meubelen,	Parabot imah.
Tafel,	Mèdja.
Stoel,	Korsi *l.*; pangtjalikan, *h.*
Rustbank,	Bangkoe, *l.*; *ook:* pangtjalikan, *h.*
Spiegel,	Untung.
In den spiegel zien,	Nguntung.
Lamp,	Lampoe.

Klok,	Lontjèng.
Kast,	Lamari (*Port.*).
Buffet,	Wadah inoeman.
Drinkglas,	Loemoer (*Holl.*).
Wijnflesch,	Botol.
Stop, kurk,	Tjotjok.
Schaaltje.	Basi.
Schotel,	Piring pandjang.
Bord,	Piring.
Bord van grof aardewerk,	Piring tjèlong.
Mes,	Pèso.
Vork,	Garpoe.
Lepel,	Sèndok.
Lepel van grof aardewerk,	Tjèntong.
Kopje,	Mangkok, tjatjangkir.
Schoteltje,	Piring lutik.
Kop en schotel,	Patèhan.

§ 4.

Boodschapmand,	Said.
Mandje,	Boboko.
Groote ketel,	Tjèrè.
Ketel,	Tèko.
Tuit,	Sirit.
Trechter,	Tjorong.
Kom,	Pinggan.
Kleine kom,	Tjomplong.
Vijzel,	Loeloempang.
Stamper,	Haloe.
Rasp,	Paroed.
Zeef,	Ajakan.
Wan,	Njiroe.
Rijstblok,	Lisoeng.
Klein stampblok,	Djoebleg.
Hakblok,	Talenan.
Waterschepper,	Gajoeng.
Watervat,	Gentong.
Waterpijp (van bamboe),	Kèlè.
Emmer,	Èmbèr.

Teil,	Djahas.
Komfoor,	Keren.
Vuurwaaijer,	Hihid.
Pan, pot,	Parijoek.
Braadpan,	Katèl.
Deksel,	Toeroeb.
Rooster,	Panggarangan.
Stoomketel (dangdang),	Sèèng.
Rijstmandje (koekoesan),	Asupan.
Rijstspaan,	Pangari.
Schuimspaan,	Soesoeg.
Potlepel,	Sindoek.
Brandhout,	Soeloeh.
Roet,	Haranggasoe.
Zak (*van gebang-palmbladeren*),	Kadoet.

§ 5.

Kleeding, kleedij,	Papakèan, *l.*; anggoan, anggon-anggon *h.*; panganggo, *m.*
Kleed, kleedingstuk,	Pakèan.
Zich kleeden,	Dangdan, makè, *l.*; nganggo, *h.*; sasaged, *m.*
Naakt, ongekleed,	Satarandjang, *l.*; sawoewoeda, *h.*
Met het bovenlijf naakt,	Ngaliglag, *l.*; ngaloegaj, *h.*
Hoofddoek,	Iket, *l.*; oedeng, *h.*; totopong, *m.*
Buisje (badjoe), jak,	Badjoe, *l.*; raksoekan, *h.*; kawaj, *m.*
Met een buisje gekleed,	Kur dibadjoe.
Saroeng,	Samping, *l.*; sindjang, *h.*
Gordel,	Saboek, *l.*; paningset, *h.*; bulitan, *m.*
Smalle band om 't lijf,	Bubur.
Broek,	Tjalana, *l.*; lantjingan, *h.*; saroeng tjagak, *m.*; *ook:* serewal, *h.*
Korte broek (tot over de kniën),	Sontog.
Korte broek (tot boven de kniën),	Pokèk.

Vest,	Koetang.
Vrouwenvest,	Baskat.
Draagdoek, sluijer (selèndang),	Karèmbong, *l.*; kekemben, semekan, *h.*
Tulband,	Sorban, dastar.
Muts, calotje,	Kopija, *l.*; karepoes, *h.*
Sandaal,	Taroempah.
Houten sandaal,	Gamparan.
Hemd,	Kamèdja.
Tabbaard,	Djoebah.
Schoen,	Sapatoe.
Muil,	Selop.
Rijlaars,	Istiwel.
Hoofddeksel (*van Inlanders*),	Doedoekoej, *l.*; langgoekan, *h.*; toedoeng, *m.*
Dienstpet (*van Hoofden*),	Songko.
Europesche hoed,	Topi, tjapèo.
Zakdoek,	Tjarètjèt, sapoe-tangan, *l.*; selempaj, *h.*
Kris,	Keris, *l.*; doehoeng, *h.*
Krisschede (*van edel metaal*),	Pendok.
Dolk,	Badi.
Mesje,	Sekin.
Buikplaat,	Èmèr.
Houwer,	Gobang (*Batavia:* golok).
Hakmes, kapmes,	Bedog.
Ring,	Ali, *l.*; tjingtjin, *h.*
Oorring,	Koeraboe, *l.*; tjetjepan, *h.*
Oorknop,	Soeweng.
Knoop,	Kantjing.
Armband,	Gulang.
Kam,	Sisir, *l.*; pamèrès, *h.*
Haarwrong,	Geloeng, *l.*; sanggoel, *h.*
Halssieraad,	Kongkorong, *l.*; kangkaloeng, *h.*
Taschje, zakje,	Gambelok, *l.*; apèk, *h.*
Zakje, beursje,	Kantong, kandjoet, radjoet.
Knapzak,	Èndong.
Voering,	Lapis.
Zijzak,	Pèsak.

Kraag.	Buhung.
Mouw,	Lungun.
Zoom,	Kelin.
Lint,	Pita.
Speld,	Panitih.
Naald,	Djaroem.
Waaijer,	Kepet.
Bril,	Tasma.
Naaigaren,	Benang.
Naad,	Setrip.
Steek,	Djaloedjòer.
Wandelstok,	Ituk, *l.*; teteken, *h.*
Rozekrans,	Tasbèh (*Ar.*).

§ 6.

Kar (met schijfwielen),	Padati.
Wagen,	Karèta.
Rad,	Roda.
Schijfwiel,	Kikiping.
As,	Indjen (*Port.*).
Spaak,	Anak roda.
Band (van 't rad),	Bengker.
Kar (met raderen),	Kahar.
Veer,	Pèr.
Zweep,	Petjoet.
Karwats,	Tjambeti.
Leidsel,	Elès.
Toom,	Kadali.
Zadel,	Sèla.
Buikriem,	Amben.
Hoofdstel,	Seser.
Staartriem,	Apes boentoet.
Stijgbeugel,	Sangga-wedi.
Hoepel,	Simpaj.
Wiedmes,	Korèd.
Hark,	Garoe.
Steel,	Gagang.
Steel van een patjoel,	Doran.

Touw (al wat dient om te binden),	Tali.
Koord, dun touw,	Rara.
Draad (van een touw),	Oentaj.
Bamboe met insnijdingen om in hooge boomen te klimmen),	Sigaj.
Heft (*van mes, hakmes, enz.*),	Pèrah.
Schede,	Sarangka.
Muizenval,	Tjoebloek.

§ 7.

Spijzen,	Kahakanan, *l.*; katoewangan, *h.*; kadaharan, *m.*
Restant van spijzen (bestemd voor bedienden),	Seredan, rorodan, loenasan.
Dranken,	Inoeman.
Een schotel rijst,	Sisihan.
Een blaadje met gebak,	Pamasangan.
Koffij,	Kopi, tji kopi.
Toespijs bij koffij,	Dungun kopi.
Groenten (*als toespijs*),	Lalab.
Gekookte groente,	Supan.
Een soort van groentesoep,	Angun.
Saus,	Koewah.
Vleesch, visch,	Laoek.
Gedroogd vleesch,	Dèèng.
Bereide spijzen,	Soegoeh, soesoegoehan, djaboer, djadjaboer, *l.*; sasadjèn, *h.*; lalawoeh, *m.*
Rijst in den bolster,	Bangsal (*Jav.:* gabah).
Ontbolsterde rijst,	Béas.
Gebroken rijstkorrels (menir),	Bunjur.
Rijstzemelen (dedek),	Hoeoet.
Menir met dedek gemengd,	Bakatoel.
Gestoomde rijst,	Kèdjo, *l.*; sangoe, *h.*
Zout,	Oejah.
Peper,	Pedes.
Spaansche peper,	Tjabè.
Soja (kétjap),	Kètjo.

Olie,	Minjak.
Azijn,	Tjoeka.
Specerijen,	Sambara.
Kruidnagelen,	Tjengkèh.
Muskaatnoot,	Pala.
Foelie,	Koelit pala.
Koriander,	Katoentjar.
Curcuma,	Konèng.
Komijn,	Djinten.
Gember,	Djahè.
Ui,	Bawang.
Meel,	Tipoeng.
Meel van palmmerg of aardvruchten,	Atji.
Brood,	Roti.
Boter,	Mantèga (*Port.*).
Kaas,	Kidjoe (*Port.*).
Ei,	Endog.
Melk,	Tji soesoe.
Pap, brij,	Boeboer.
Gebak,	Koewèh.
Kokosmelk,	Tjipati.
Inlandsche confituren,	Manisan.
Confituren van arèn-palmvruchten,	Kaloewa.
Kaneel,	Kajoe manis.
Suiker,	Goela.
Wijn,	Tji anggoer.
Jenever,	Sopi.
Bitter,	Sopi pait.

§ 2.

Stervensuur,	Adjal (*Ar.*).
Doodstrijd, laatste oogenblikken,	Sakarat (*Ar.*), *l.*; palajaran, *h.*
Lijk,	Majit (*Ar.*), *l.*; lajan, *h.*
Doodkist (*van Europeanen en Chinezen*),	Tambela.

Lijkbaar (*van Inlanders*), Pasaran.
Graf, Astana, *l.*; padjaratan, *h.*; pasarèan, makam (*Ar.*), *m.*
Begraafplaats, Pakoeboeran (*Ar.*).
Grafkuil, Koeboeran.
Grafpaaltjes, Toetoenggoel.

V.

Bijvoegelijke Naamwoorden [1].

§ 1.

Aangebrand, Toetoeng.
Aangenaam, Ngunah.
Aanzienlijk, Gedè, *l.*; ageng (*Jav.*), *h.*
Aardig, onderhoudend, Anèh.
Achteloos (bij 't werk), Lalawora.
Afgedaan, voltooid, Anggus.
Afgelegen, Djaoeh.
Afgemat, uitgeput, Ripoeh, nahnaj, njasaj.
Afgunstig, Dengki.
Afkeerig, Bosen,
Arm, Mararat, moskèl, masakat (*alle Ar.*).
Bang, bevreesd, Sijun.
Bedorven (riekend), goor, Boeroek.
Bedreven, Bisa.
Bedriegelijk, Litjik, *l.*; tjoerang, *h.*; *ook:* pelit.
Bedroefd, treurig, Sedih, ngenes.

---

[1]) Bijv. naamw., voorkomende in I § § 9—12, worden hier niet opgegeven.

Beducht,	Inggis.
Bedwelmd, dronken,	Wuru, *ook:* mabok.
Begeerig,	Kabita,
Behoorlijk, gepast,	Pantes.
Bejaard, oud,	Kolot, *l.*; sepoeh, sepah, *h.*
Beknopt,	Ringkes.
Bekwaam,	Bisa, *l.*; jasa, *h.*
Belust,	Kabita.
Beminnelijk, lief,	Loetjoe.
Benaauwend (riekend),	Palal.
Bepaald, zeker,	Poegoeh, tangtoe.
Beroemd,	Sohor (*Ar.*), *l.*; mashoer (*Ar.*), *h.*
Beschaamd, verlegen,	Èra, *l.*; isin, *h.*
Beschadigd,	Roeksak, *l.*; resak, *h.*
Beschimmeld,	Boeloekan.
Bestand,	Kadoega.
Bestendig,	Awèt.
Bevreesd, bang,	Sijun, *l.*; adjrih, *h.*
Bezweet,	Kèsangan.
Bitsch,	Bengis.
Bitter,	Pait.
Blaauw,	Boelao (*Holl.*).
Donkerblaauw,	Paoel.
Hemelsblaauw,	Rijoek, paoel ngora.
Blijde, verblijd,	Soeka, boengah, soeka-boengah, atoh.
Blijkbaar,	Tètèla.
Boersch, lomp,	Doesoen.
Bolrond,	Boeled.
Bont (met strepen, *zoo als sommige dieren*),	Belang.
Bont, donker met vlekken of strepen,	Belang.
Bot, stomp,	Mintoel.
Braaf,	Bagur.
Brak (*van water*),	Anta.
Breed,	Roebak.
Bros,	Rapoeh.

Bruin (*van de huid*).	Hidung santen.
Cilindervormig,	Boeled.
Cirkelrond,	Boender.

§ 2.

Dapper, moedig,	Wani, *l.*: wanter, *h.*
Diep,	Djero.
Digt, digt bijeen,	Kerep.
Dik,	Kandel.
Dom, onwetend,	Bodo, *l.*; baliloe, *h.*
Donker,	Poèk.
Donker (*van kleuren, tegenover: ligt*),	Kolot, b. v. b. burum kolot, *hoogrood, donkerrood.*
Donkerblaauw,	Paoel.
Doodsch, eenig.	Sepi.
Doornat,	Tjiproek.
Doorschijnend, klaar,	Hèrang.
Dor, verdord,	Garing.
Drabbig,	Kiroeh.
Dragelijk, ligt,	Hampang.
Driftig, oploopend,	Poendoengan, *l.*; delitan, *h.*; *ook:* barangasan.
Dronken, bedwelmd,	Wuru, *ook:* mabok.
Droog, opgedroogd,	Saat.
Droog, niet vochtig,	Toehoer.
Duf (smakende),	Bari.
Duidelijk, helder,	Terang.
Dun,	Ipis.
Duur,	Rarang, *l.*; raris, *h.*; *ook:* mahal.
Duurzaam,	Awèt.
Dwaas, gek,	Èdan.
Eendragtig,	Roentoet.
Eensgezind,	Rapih, *l.*; loeloes, *h.*
Eenzaam, doodsch, stil,	Sepi.
Eeuwig,	Langgeng.
Effen, vlak,	Rata, *l.*; datar, *h.*
Eigenzinnig,	Bangkawarah.
Eirond, ovaal,	Lonjod.

Eng, niet ruim, smal,	Singget.
Ernstig,	Temen.
Ervaren,	Waspada.
Fel,	Kereng.
Fletsch, verwelkt,	Aloem, *l.*; lajoe, *h.*
Fout, mis,	Salah.
Fraai, schoon,	Aloes.
Frisch,	Seger.
Fijn,	Aloes.

§ 3.

Gaaf, ongeschonden,	Wutuh.
Gaar, rijp,	Asak.
Gaauw, vlug,	Kentjeng.
Gastvrij,	Sarèsèh, *l.*; bodja-krama, *h.*
Gebrand, geschroeid,	Toetoeng.
Gedachteloos, achteloos,	Lalawora.
Geduldig,	Sabar (*Ar.*).
Geel,	Konèng.
Gegoed, vermogend,	Soegih-moekti.
Gehoorzaam,	Anoet.
Geil, wellustig, hoererend,	Ranjèdan, *l.*; rajoengan, *h.*
Gek, dwaas,	Èdan.
Gelukkig,	Bagdja (*Skr.*), salamet (*Ar.*).
Gelijk, overeenkomende met,	Saroewa.
Gelijk hoog,	Papak.
Gemakkelijk (*te doen*),	Gampang.
Genaamd,	Katelah.
Genoegzaam, voldoende,	Tjoekoep, mahi.
Gereed,	Sadija, *l.*; tjawis, *h.*
Geregeld, in orde,	Bèrès.
Gering, laag, nietig,	Hina (*Skr.*).
Gerust, op zijn gemak,	Toemaninah (*Ar.*).
Geschroeid, gebrand,	Toetoeng.
Gesmolten,	Adjoer.
Gespannen, strak,	Kentjeng.
Gestold,	Kimpel.
Getrouw,	Temen.

Geurig, welriekend,	Sungit, *l.*: aroem, haroem, wangi, *h*.
Geveinsd,	Api-api.
Gevlekt,	Toetoel.
Gewend,	Toetoer.
Gewild,	Pajoe.
Gewillig,	Daèkan.
Gewoon,	Loembrah.
Gierig,	Korèt, *l.*; koemed, *h*.
Glad, glibberig,	Luur.
Goed,	Hadè, *l.*; saè, *h*.
Goedkoop,	Moerah.
Goor, bedorven (riekend),	Boesoek.
Goudvoskleurig (*v. e. paard*),	Djangdjan.
Groen,	Hèdjo.
Grof,	Badag.
Groot,	Gedè.
Grijs,	Hawoek.
Grijsharig,	Hoewisun.
Gulzig,	Rampoes.

§ 4.

Hatend, haatdragend,	Giroek.
Hard,	Tuas.
Hard (*jegens iemand*).	Bengis.
Hardnekkig, halstarrig.	Bangkawarah.
Heerlijk,	Ahèng, moelja.
Heesch, schor,	Pujuh, *l.*; serak, *h*.
Heet, warm (van het ligchamelijk gevoel),	Panas (*ook: van de zonnewarmte*).
Heet, warm.	Hanut.
Heet, bijtend (*van peper*),	Lada.
Heilig,	Soetji.
Helder, duidelijk,	Terang.
Helder, klaar, doorschijnend),	Hèrang.
Hellend, scheef,	Dèngdèk.
Hemelsblaauw,	Rijoek, paoel ngora.
Hoog,	Loehoer.
Hoogmoedig, trotsch,	Angkoeh, pelekik.

Huwbaar, volwassen,	Balèg (*Ar.*).
Isabellekleurig (*v. e. paard*),	Gambir.
Jaloersch,	Timboeroean.
Jong,	Ngora *l.*; anom, *h.*
Juist,	Bener, *l.*, leres, leser, *h.*
Kastanjebruin,	Daragem.
Klein,	Lutik; *ook:* lemboet.
Knorrig (*zuur ziende*),	Djamedoed, baud.
Kort,	Pondok; *ook:* pendèk (*van een mensch*),
Koud (*van het ligchamelijk gevoel*),	Tiris.
Koud,	Tiis.
Krachteloos, zwak,	Lesoe, *l.*; lemes, *h.*: *ook:* tunangan, *l.*
Krom (*b. v. b. een boom*),	Bingkeng.
Kundig,	Bisa, *l.*; jasa, *h.*
Kwaad, slecht,	Gorèng, *l.*; awon, *h.*

§ 5.

Laag,	Handap.
Laag, gering, nietig,	Hina (*Skr.*).
Laf (*van smaak*),	Tawar: *ook: zoet* van water (tjai).
Lang,	Pandjang, *l.*; paos, *h.*; *ook:* djangkoeng (*van een mensch*).
Langdurig,	Lila, lawas.
Langzaam,	Laoen, *ook:* kendor.
Lastig, bezwaarlijk,	Soesah.
Ledig,	Kosong.
Leêgslijfs,	Lèngoh.
Leelijk,	Gorèng, *l.*; awon, *h.*
Lek,	Iris.
Lekker,	Ngunah.
Leugenachtig,	Bohong.
Licht,	Tjaang.
Lief, beminnelijk,	Loetjoe.
Liefdadig, mildadig,	Bèrèhan, *l.*; balabah, *h.*
Ligt, niet zwaar,	Hampang.

Ligt (*van kleuren* tegenover: *donker*),	Ngora, b. v. b. burum' ngora, *ligtrood*.
Ligtzinnig,	Talèdor (*Port.*).
Linker,	Kèntja.
Listig,	Tjerdik.
Lomp, ongemanierd,	Doesoen.
Los, ontbonden, vrij,	Lupas.
Lui,	Moemoelan.
Luid,	Haroes.
Mager,	Koeroe, *l.*; langsip, *h.*
Magtig,	Kawasa.
Mak, tam,	Linduk.
Malsch (van smaak),	Pelem.
Matig, vrij wel, voldoende,	Mudjuhna.
Milddadig, liefdadig,	Bèrèhan, *l.*; balabah, *h.*
Minzaam,	Alèh.
Mislukt,	Gagal.
Moedig, dapper,	Wani, *l.*; wanter, *h.*
Moeijelijk (*te doen*), zwaar,	Hèsè.
Muf,	Pahang.
Naakt,	Satarandjang, ditarandjang, *l.*; sawoewoeda, diwoewoeda, *h.*
Naarstig,	Wekel.
Nabij,	Dukut.
Nalatig, achteloos,	Lalawora.
Nat,	Basuh.
Nieuw, versch,	Anjar.
Nieuw (*v. e. kleed*),	Wutuh.
Norsch, onvriendelijk,	Ketjoet.
Nijdig,	Dengki.

§ 6.

Ondiep,	Dèèt.
Onlenig,	Pasèja.
Ongaar, onrijp, raauw,	Atah.
Ongehoorzaam,	Basangkal.
Ongelukkig, rampzalig,	Tjilaka.
Ongenegen, geen lust hebbende,	Sanguk.
Onnoozel, dom,	Boeroeng.

Onrijp, ongaar,	Atah.
Ontevreden (*op iemand*),	Poendoeng.
Ontoereikend,	Koerang, *l.*; kirang, *h.*
Ontsteld, verschrikt,	Kagèt, ruwas.
Onverschillig,	Djolèdar.
Onvruchtbaar (*v. e. vrouw*), loos (*v. vruchten*),	Hapa.
Onwetend, dom,	Bodo, *l.*; baliloe, *h.*
Onwillig,	Mogok.
Op, opgemaakt, verbruikt,	Béak, *l.*; sèèp, *h.*
Openbaar,	Tètèla.
Openhartig, rondborstig,	Waktja.
Oploopend, driftig,	Poendoengan, *l.*; delitan, *h.*; *ook:* barangasan.
Opregt,	Temen.
Oranjekleurig,	Djingga.
Oud, bejaard,	Kolot, *l.*; sepoeh, sepah, *h.*
Oud, lang in gebruik, enz.,	Hubul.
Paarsch,	Woengoe.
Pisluchtachtig,	Hangsur.
Plat, ingedrukt (*b. v. b. een neus*),	Gèpèng.
Plat, vlak,	Tjèpèr.
Propvol,	Hurin.
Raauw, onrijp, ongekookt,	Atah.
Rampzalig, ongelukkig,	Tjilaka.
Ranzig,	Tengi.
Redelijk, matig, vrij voldoende,	Mudjuhna.
Regt (*v. rigting*), niet krom,	Lempeng.
Regt, billijk,	Bener, *l.*; leres, leser, *h.*
Regter,	Katoehoe,
Regtvaardig,	Adil (*Ar.*).
Rein,	Beresih.
Rinsch (van smaak),	Amis tiis.
Rond, cirkelrond,	Boender.
Rond, bolrond,	Boeled.
Rondborstig, openhartig,	Waktja.
Rood,	Burum.
Rozenrood,	Kajas.

Rottig (riekend),	Hanjir.
Ruig, harig,	Boeloean.
Ruim, niet te naauw,	Logor.
Ruim, wijd, uitgestrekt,	Lega.
Rustig, op zijn gemak,	Toemaninah (*Ar.*).
Ruw, ongemanierd,	Songong.
Rijk,	Bunghar, *ook:* buhngar, *l.*; soegih, *h.*
Rijp, gaar,	Asak.

§ 7.

Saffraankleurig,	Kasoemba.
Schaarsch, zeldzaam,	Tjarang, *l.*; awis, *h.*; arang, *m.*
Scheef, hellend,	Dèngdèk.
Scherp,	Sukut.
Scherp (riekend),	Penghar.
Schimmel (*kleur v. e. paard*),	Dawoek.
Schoon, fraai,	Aloes.
Schor, heesch,	Pujuh, *l.*; serak, *h.*
Schuinsch,	Sèrong.
Schuw,	Linghas.
Slap, niet stijf,	Lulus.
Slecht, kwaad,	Gorèng, *l.*; awon, *h.*
Slijkerig, modderig,	Bètjèk.
Smal,	Hurut.
Snel,	Tarik.
Snood,	Djoelig.
Standvastig,	Kukuh.
Sterk, veel kracht hebbende,	Bedas.
Sterk, krachtig en niet spoedig afgemat,	Koewat, *l.*; kijat, *h.*
Sterk (van smaak),	Kutar.
Stevig, vast,	Paguh.
Stil, eenzaam, doodsch,	Sepi.
Stil, zwijgende,	Rèpèh.
Stinkend,	Baoe, *l.*; mambet, *h.*; *ook:* bijoek.
Stomp, niet scherp,	Mintoel.

Stompzinnig,	Biko.
Strak, gespannen,	Kentjeng.
Streng,	Kereng.
Stuursch, terugstootend,	Deging.
Stijf, niet slap,	Huras.
Taai,	Lijat.
Tam, mak,	Linduk.
Tevreden, vergenoegd,	Senang.
Toereikend, voldoende,	Tjoekoep, mahi.
Traag,	Kendor.
Treurig, bedroefd,	Sedih, ngenes.
Trotsch, hoogmoedig,	Angkoeh, pelekik.
Trouw,	Temen.

§ 8.

Uitgehongerd,	Langlajusun.
Uitgeput, afgemat,	Ripoeh, nahnaj, njasaj.
Valkkleurig (*v. e. paard*),	Bopong.
Vast, stevig.	Paguh.
Ver,	Djaoeh.
Verbaasd,	Bengong,
Verbruikt, opgemaakt, op,	Béak, *l.*; sèèp, *h.*
Verbijsterd,	Bengong.
Verbitterd, vijandig,	Dengki, sirik.
Verblijd, blijde,	Soeka, boengah, soeka-boengah, atoh.
Verdord, verdroogd,	Garing.
Vergenoegd, tevreden,	Senang.
Verkeerd, niet goed,	Salah.
Verkocht, geplaatst, aan den man gebragt,	Pajoe.
Verlegen, beschaamd,	Èra, *l.*; isin, *h.*
Verliefd,	Bogoh.
Verloren, weg, te zoek,	Lungit.
Vermaard,	Kongas.
Vermengd,	Pabaoer, patjampoer.
Vermoeid,	Tjapè.
Vermogend, gegoed,	Soegih-moekti.
Vernuftig,	Pinter, *l.*: binekas, binangkit, *h.*

Versch, nieuw,	Anjar.
Verschillend (van iets),	Gèsèh.
Verschrikt, ontsteld,	Kagèt, ruwas.
Versleten,	Boeroek.
Vertoornd,	Tjutjub, tjubrik, guluh.
Verwaand,	Kotjak.
Verward,	Koesoet.
Verwelkt, fletsch,	Aloem, *l.*; lajoe, *h.*
Verwoest, vernield,	Roeksak, *l.*; resak, *h.*
Verwonderd,	Hèrang (*Ar.*).
Verzadigd,	Subuh, *l.*; wareg, *h.*; bentèt, *pl.*
Vet,	Lintoeh.
Vierkant,	Pasagi.
Vlak, plat,	Tjèpèr.
Vlak (*van land*), effen,	Rata, *l.*; datar, *h.*
Vlug, gaauw,	Kentjeng.
Vol,	Pinoeh.
Voldoende, genoegzaam,	Tjoekoep, mahi.
Volmaakt,	Sampoerna (*Skr.*).
Volop, zonder dat iets ontbreekt,	Pepek.
Voltallig,	Djedjeg.
Volwassen, huwbaar,	Balèg (*Ar.*).
Voskleurig (*v. e. paard*),	Napas.
Vreemd, ongewoon,	Ahèng.
Vreemd, niet verwant,	Dungun.
Vriendelijk (jegens gasten enz.),	Sèrèwèl, *l.*; akoean, *h.*; somèjah, *m.*
Vuil,	Kotor.
Vunzig,	Hapuk.

§ 9.

Waar,	Bener, *l.*; leres, leser, *h.*; *ook:* temen.
Warm, heet (van het ligchamelijk gevoel),	Panas.
Warm, heet,	Hanut.
Weêrspannig,	Bangor.
Weg, verloren, te zoek,	Lungit.

Welig (*van groei*),	Montok.
Wellustig, hoererend,	Ranjèdan, *l.*; rajoengan, *h.*
Welriekend, geurig,	Sungit, *l.*; aroem, haroem, wangi, *h.*
Werkelijk, wezenlijk,	Temen.
Wild,	Galak.
Wit,	Bodas.
Woordbreukig,	Tjidra.
Wrang (van smaak),	Kesed, *l.*; sepet, *h.*
Wijd, ruim, uitgestrekt,	Lega.
IJverig,	Radjin, leken, apik, saregep.
IJzerschimmel (*v. e. paard*),	Daoek roejoeng.
Zamentrekkend (*zuurachtig*),	Puhur.
Zeker,	Tangtoe.
Zeldzaam, schaarsch,	Tjarang, *l.*; awis, *h.*; arang, *m.*
Zigtbaar, te zien,	Tèmbong.
Zoet,	Amis.
Zorgvuldig (bij den arbeid),	Getèn, *l.*; toelatos, *h.*; toelatèn, *m.*
Zout, gepekeld,	Asin.
Zoutachtig (van smaak),	Pangsèt.
Zuur,	Hasum.
Zwaar, wigtig,	Burat.
Zwaar, moeijelijk (*te doen*),	Hèsè.
Zwak, krachteloos,	Lesoe, *l.*; lemes, *h.*; *ook:* tunangan, *l.*
Zwanger,	Runuh, *l.*; wewerat, *h.*; bobot, *m.*
Zwart,	Hidung.

VI.

Telwoorden.

§ 1.

Één,	Hidji, sahidji.
Twee,	Doewa.
Drie,	Tiloe.
Vier,	Opat.
Vijf,	Lima.
Zes,	Genep.
Zeven,	Toedjoeh.
Acht,	Dalapan.
Negen,	Salapan.
Tien,	Sapoeloeh.
Elf.	Sawelas.
Twaalf,	Doewa-welas.
Dertien,	Tiloe-welas.
Twintig,	Doewa poeloeh.
Één en twintig,	Doewa poeloeh hidji, salikoer.
Twee en twintig,	Doewa poeloeh doewa, doewa-likoer.
Negen en twintig,	Doewa poeloeh salapan, salapan-likoer.
Vijf en twintig,	Doewa poeloeh lima, salawè.
Dertig,	Tiloe poeloeh.
Éen en dertig,	Tiloe poeloeh hidji.
Veertig,	Opat poeloeh.
Vijftig,	Lima poeloeh.
Zestig,	Genep poeloeh, sawidak.
Eén en zestig,	Genep poeloeh hidji, sawidak hidji.
Zeventig,	Toedjoeh poeloeh.
Tachtig,	Dalapan poeloeh.
Negentig,	Salapan poeloeh.
Honderd,	Saratoes.

Tientallen,	Poeloehan.
Boven de tien (onder twintig),	Welasan.
In de twintig,	Likoeran.
Vijfentwintigtallen,	Lawèan.
Zestigtallen,	Widakan.
Honderdtallen,	Ratoesan.
Duizend,	Sarèboe, sarèwoe.
Duizend en één,	Sarèboe hidji.
Elfhonderd,	Sarèboe saratoes.
Tienduizend,	Salaksa, sapoeloeh rèboe.
Twintigduizend,	Doewa laksa, doewa poeloeh rèboe.
Honderdduizend,	Saketi, sapoeloeh laksa.
Vijfhonderdduizend,	Lima keti, lima poeloeh laksa.
Één millioen,	Sajoeta.
Twee millioen,	Doewa joeta.
Tien millioen,	Samalijoen, sabaran.
Honderd millioen,	Saèngel (*zelden*).
Een ondenkbaar, oneindig groot getal,	Sah'mh'm.
Duizendtallen,	Rèboean.
Tienduizendtallen,	Laksaan.
Achttienhonderd drie en zeventig,	Sarèboe dalapan ratoes toedjoeh poeloeh tiloe.

§ 2.

Eerste,	Anoe mimiti, mimitina, *zelden:* kahidji; *soms wel:* hidji.
Tweede,	Kadoewa.
Tiende,	Kasapoeloeh.
Elfde,	Kasawelas.
Vijftiende,	Kalima-welas.
Twintigste,	Kadoewa-poeloeh.
Drie-en-twintigste,	Katiloe-likoer, kadoewa-poeloeh-tiloe.
Tachtigste,	Kadalapan-poeloeh.
Honderdste,	Kasaratoes.
De tweede,	Anoe kadoewa.
Tjaruh kadoewa anak,	De boschkat met haar jong.

Indoeng katiloe anakna,	De moeder met hare twee kinderen.
Tweetal, drietal,	Doewaan, tiloean.
Met hun tweeën, met hun drieën,	Doewannana, tiloeannana.
Deel,	Bagian.
De helft,	Satengah, saparo.
Een derde,	Sapertiloe.
Twee derde,	Doewa pertiloe.
Een vierde,	Saparapat.
Drie vierde,	Tiloe parapat.
Anderhalf,	Kadoewa satengah, *zelden:* hidji satengah.
Derdehalf,	Katiloe satengah, *ook:* doewa satengah.
Anderhalf honderd,	Kadoewa satengah ratoes.
Derdehalf honderd,	Katiloe satengah ratoes.
Vierdehalf,	Kaopat satengah.
Een vijfde,	Saperlima.
Drie vijfde,	Tiloe perlima.
Een tiende,	Saperpoeloeh.
Drie tiende,	Tiloe perpoeloeh.
Een honderdste,	Saperratoes.
Een duizendste,	Saperrèboe.
Een geheel,	Hidji djedjeg.
Één percent, één per honderd,	Sabagian tina saratoes.

§ 3.

Één maal, voor de eerste maal,	Sakali.
Twee maal,	Doewa kali.
Voor de tweede maal,	Kadoewa kali, kadoewa kalina.
Vijfmaal,	Lima kali.
Voor de vijfde maal.	Kalima kali, kalima kalina.
Enkel,	Salipet, satikel.
Dubbel, tweevoudig,	Doewa lipet, doewa tikel.
Bij tientallen,	Bapoeloeh-poeloeh.
Bij honderden,	Baratoes-ratoes, mangratoes-ratoes.
Bij duizenden,	Mangrèboe-rèboe.

Bij menigten,	Mangpirang-pirang
Een paar (het eene gelijk het andere),	Sapasang.
Een span (*van buffels*),	Sarakit.
Een stel, een span (*van paarden*),	Saistèl.
Een koppel (*van duiven*),	Sadjodo.
Een paar, een echtpaar,	Sakoeren.

§ 4.

Elk, ieder, een iegelijk,	Oenggal.
Elke (*bij tijdsbepaling*),	Tijap-tijap, saban-saban.
Elken zondag,	Tijap-tijap poè Ahad.
Wie ook, al wie maar,	Tijap-tijap.
Wie ook bevel ontvangt, houdt zich maar ziek,	Tijap-tijap dititah, sok api-api gering.
Elk voor zich, ieder afzonderlijk,	Masing-masing.
Alle,	Kabèh, sakabèh, sakabèhna, *l.*; sadaja, *h.*
Veel, vele,	Rèja, loba; rosa.
Allen,	Sarèrèja, sararèja.
Allerlei, alle,	Sagala.
Weinig,	Sautik.
Te weinig, te min,	Koerang.
Meer,	Luwih.
Zooveel,	Sakitoe rèjana, s. lobana.
Hoeveel?	Sabaraha? sakoemaha?
Eenige,	Sababaraha.
Andere, een ander,	Sèdjèn, *l.*; sanès, *h.*; *ook:* lijan, salijanna.
De een ....., de ander,	Anoe hidji ....., anoe hidji dui, *ook:* saoerang ....., saoerang dui.
Een gedeelte, ook: de ééne helft,	Sawarèh, sawarèhna.
De helft ....., de wederhelft,	Sawarèhna ...., sawarèhna dui.
Ieder die, al wie,	Saha-saha.
Al wat, wat ook,	Naon-naon.
Allen die,	Sakoer anoe.

De een of ander, één er van,	Salah-sahidji.
Ieder er van, elk van hen,	Sèwang.

§ 5.

Één paal, twee palen,	Sapal, doewa pal.
Één roede, twee roeden (van twaalf voet lengte),	Satoembak, doewa toembak.
Één voet, twee voeten (van twaalf duim),	Sakaki, doewa kaki.
Één el, twee ellen,	Saèlo, doewa èlo.
Één duim, twee duimen,	Sadim, doewa dim.
Één bouw, twee bouws (van 500 □ roeden),	Sabaoe, doewa baoe.
Een vierkante roede,	Satoembak pasagi.
Een pikoel (10 gantang),	Sapikoel.
Een gantang (20 batok),	Sagantang.
Een batok (klapperdop),	Sabatok.
Een maatje (*bij zoutverkoop in 't klein*),	Sapisin.
Een kojan (van 30 pikoel),	Sakojan.
Een tahang (10 flesch),	Satahang.
Een flesch ($\frac{1}{100}$ pikoel),	Sabotol (*Holl.*).
Een maatje (*bij olie- en soja-verkoop in 't klein*),	Satjanting.
Een kati (6¼ ons Ned. ongeveer $\frac{1}{100}$ pikoel),	Sakati.
Een greep, een halve bos padi (2½ koti),	Saundan, *ook:* sapotjong (*Mal.* satoe iket).
Een bos (2 potjong),	Sagugus (*Mal.* satoe gèdèng).
Een sangga (5 gèdèng),	Sasangga.
Een ladjer (20 gèdèng),	Saladjer.
Een lawè (25 gèdèng),	Salawè.
Een tanggoeng (50 gèdèng),	Satanggoeng.
Een madèa (100 gèdèng),	Samadèa.
Een tjaèng (200 gèdèng),	Satjaèng.
Anderhalf tjaèng,	Ngala kadoewa.
Derdehalf tjaèng,	Ngala katiloe.

§ 6.

Een duit ($\frac{1}{100}$ gulden koper),	Sadoewit,
Een halve duit,	Sapèsèr.
Anderhalve duit,	Sadoewit sapèsèr.
Vier duiten,	Satèng.
Acht duiten,	Saoewang.
Tien duiten,	Sabaroe.
Een cent, twee centen,	Sasèn, doewa sèn.
Een halve cent,	Sapèsèr sèn.
Een stuiver (gelijk aan 6 duiten),	Lima sèn.
Een halve stuiver,	Sabènggol.
Een dubbeltje (gelijk aan 12 duiten),	Saoewang satèng, *ook:* sapoe loeh sèn, sapitjis.
Een kwart gulden zilver, een kwartje,	Tiloe baroe, saparapat rispis.
Een kwart gulden koper,	Satali.
Een halve gulden koper,	Sasoekoe.
Een gulden koper,	Sagoden, saroepija ngora.
Een gulden zilver, een gulden,	Saroepija kolot, sarispis.
Een halve gulden,	Genep baroe, satengah rispis.
Een rijksdaalder, een Spaansche mat,	Sapasmat, tiloe goden.
Een dukaton (*f* $2{,}66^5$),	Saketon.
Een dinar (*f* 2,50),	Sadinar (*zelden*).
Een laksa tabak ($\frac{1}{10}$ pikoel),	Salaksa.
Een pak ($\frac{1}{10}$ laksa),	Salèmpèng.
Een kodi (20 rol, stuks) lijnwaad,	Sakodi.
Een stuk, rol,	Sakajoe.

§ 7.

Tijd, tijdstip,	Waktoe (*Ar.*), mangsa (*Skr.*).
Tijd, tijdsruimte,	Djaman (*Ar.*).
Jaargetijde,	Oesoem.
Één dag, twee dagen,	Sapoè, doewa poè.
Een etmaal,	Sapoè saputing.
Één uur, twee uur,	Sadjam (*Perz.*), doewa djam.

Een week,	Saminggoe (*Port.*), saahad (*Ar.*), *ook:* sadjoemaah (*Ar.*).
Maand,	Boelan, *l.*; sasih (*Jav.*),
Jaar,	Taoen.
Zondag,	Poė Ahad (*Ar.*).
Maandag,	Poė Senėn. „
Dingsdag,	Poė Salasa. „
Woensdag,	Poė Rebo. „
Donderdag,	Poė Kemis. „
Vrijdag,	Poė Djoemaah. „
Zaturdag,	Poė Saptoe. „
Zondag avond,	Malem Senėn.
Maandag avond,	Malem Salasa.
De namen der maanden van het Mohammedaansche jaar zijn:	Moeharam.
	Sapar.
	Rabijoe'lawal.
	Rabijoe'lakir.
	Djoemadi'lawal.
	Djoemadi'lakir.
	Radjab.
	Sa'ban; *ook:* Rewah.
	Ramelan.
	Sawal.
	Hapit.
	Rajagoeng.

VII.

Voornaamwoorden [1].

§ 1.

Dèwèk, — silahing (*familiaar*),	Ik, — jij.
Lamoen silahing dek muli hajam, montong djaoeh-djaoeh; ai dèwèk gè boga.	Zoo jij een kip wilt koopen, behoef je niet zoo ver te gaan; ik heb er wel een.
Dèwèk tu boga dui doewit. Kadjun! koe dèwèk ditorog awi doewa lunjur.	Ik heb geen geld meer. Maar dat is minder; ik zal er twee stuks bamboe bij doen.
Aing, — sija (*meerderen tegen minderen, ook: minderen onderling in toorn of bij twist*),	Ik, — jij.
Hè, iju aing pangmikunkun soerat ka Ki Djaksa; tatapi sija koedoe munang walonna.	Kom, breng me dezen brief aan den Djaksa; maar jij moet antwoord hebben (op antwoord wachten).
Aing, — manèh (*gelijken of die weinig in stand verschillen, bij ongenoegen van den spreker*),	Ik, — jij.
Montong ladjoe omong manèh; gus kaharti koe aing.	Jij behoeft niet meer te praten; ik heb het al begrepen.
Kami, — silahing, *of:* manèh (*meerderen tegen minderen, of gelijken, bij vriendelijke toespraak*),	Ik, — jij, je.
Gus sabaraha lilana dibulina koe silahing iju lemboer tèh?	Hoe lang is het al geleden, dat je dit erf hebt gekocht?

[1]) Vergelijk: Inleiding, § § 27—30 en § 35.

Ari manèh ditèndjo koe kami tatjan ngarasa tjapè.	En ik zie dat je nog geen moeheid gevoelt.
Kaoela, djasad kaoela, sad kaoela, — sampéan (*beleefd tegen onbekenden, of tegen lieden van niet al te hoogen stand*),	Ik, — gij.
Hè ki sanak, noe timana sampéan?	Vriend, van waar zijt gij?
Kaoela ti nagara Sam.	Ik ben van Syrië afkomstig.
Nji mas, djasad kaoela gadoeh pihatoer: soegan sampéan kersa ngareremi ka djasad kaoela,	Mejufvrouw, ik heb U iets mede te deelen; misschien wilt gij mij genegenheid betoonen.
Koering, djisim koering, sim koering, — adjengan (*minderen tegen meerderen*),	Ik, — gij.
Koering gadoeh panginten, jen adjengan bakal welas ka diri koering, anoe pinoeh koe tjilaka.	Ik heb de gedachte dat gij deernis zult hebben met mij, die diep ongelukkig ben.

§ 2.

Abdi, djisim abdi (*beide uit het Ar.*),	Uw dienaar, ik (*zeer onderdanig*).
Gamparan,	UwEdele.
Andjun,	Gij (*beleefd, ongeveer gelijk aan* adjengan).
Andika,	Gij (vriendelijk, tegen kinderen soms).
Manèhna,	Gij (*een weinig hooger dan* manèh).
Koela (zamengetrokken uit kaoela),	Ik (*eenigzins familiaar*).
Hidep *en* manten,	Gij (*verouderd en ongebruikelijk*).
Ilahing,	*Verkorting van* silahing.
Manèhna, manèhannana,	Hij, zij (*enk.*).
Maranèhannana,	Zij (meerv.), zijlieden.

'Maranèhna,	Gijlieden.
Oerang,	Wij, *soms:* ik.
Sampéannana, *en* andjunna *of* adjengannana,	Hij, zij (*beleefd en eerbiedig*).
Inja (*achter het voorzetsel* ka),	Hem, haar, hen.
Ėta, — iju, — itoe,	Die, dat, — deze, dit, — gindsche, gindsch.
Ėtaun, itoeun,	Dinges.
Manèh, *l.*; andjun, *h.*,	Zich.
Sorangan, *l.*; salira, *h.*; pribadi, *m.*,	Zich zelf; *ook:* eigen, *en:* alleen, op zich zelf (*maar dan:* njalira, *h.*).
Diri sorangan, awak sorangan,	Zijn eigen persoon, zich zelf.
Saha,	Wie?
Mana,	Welke, wat?
Naon, *ook:* nahaon,	Wat?
Noe, anoe,	Die, dat (betrekk. voorn.).

§ 3.

Mijn huis,	Imah kami.
Uw huis,	Boemi adjengan.
Dit is het mijne,	Iju anoe kami.
Mijn huisje,	Badjoe anoe aing.
Uw kind,	Poetra adjengan.
De (U) toebehoorende kip,	Hajam kagoengan.
Mijn naam,	Ngaran sim koering.
Mijn kind is pas twee jaren oud, om U te dienen,	Poen anak kakara doewa taoen, noen.
Wat is beter, thuis blijven of er op uit gaan?	Mending mana, tjitjing djung lumpang?
Ligt is het uw eigen ongeluk,	Radjun tiwas sorangan.
O God, bied Gij mij hulp,	Hè Allah, toeloengan kaoela koe Adjengan.
Bewaar Gij mijne beide handen,	Poma-poma raksa koe Adjengan lungun kaoela doewannana.

O God, geef mij later, in den dag der opstanding, het boek van mij (d. i. van mijne daden) niet in de linkerhand of achter op mijn rug.	Hè Allah, poma-poma kaoela djaga dina poè kijamat koe Adjengan oelah dipaparin toetoelisan kaoela tikèntja atawa titoekangun tonggong kaoela.

VIII.

Werkwoorden [1]).

§ 1.

Aanaarden, ophoogen,	Ngoeroegan (oe).
Aanbesteden,	Ngaborongkun (b).
Aanbidden,	Soedjoed (*Ar.*).
Aanbieden,	Ngahatoeran (h), ngahatoerkun, njanggakun (s).
Spijs aanbieden, voorzetten,	Ngahatoeran dahar.
Aanbranden,	Toetoeng.
Aanbreken (van den dag),	Barang-braj, barang-bjar.
Het is dag,	Braj burang.
Ik wou dat het dag werd,	Hajang gura braj.
Aaneenhechten,	Noemboe (t), njamboeng (s).
Aanfokken,	Njoo (tj), ngingoe (i).
Aangaan (ergens),	Njimpang (s), *l.*; singgah (*Mal.*), *h.*; sindang, *m.*
Aangeven, aangift doen, rapporteren,	Ngalaporkun (l).
Aangeven, als klager,	Ngelakkun (k).
Aangorden (e. zwaard),	Njorèn (s).

[1]) De beginletter der grondwoorden, voor welke in het passief *ka* of *di* wordt geplaatst, komt in parenthese voor bij de afgeleide werkwoorden. (Zie § § 36, 38 en 39 der Inl.)

Aangrijnzen,	Ngarenjoean (r).
Aangrijpen,	Njekel (tj), *l.*; njepeng (tj), njandak (tj), *h.*
Aanhebben (e. kleedingstuk),	Maké (p), *l.*; nganggo (a) (*Jav.*), *h.*
Aanhooren,	Ngadèngèkun (d), *l.*; ngadangoekun (d), *h.*; ngarungukun (r), *m.*
Aanklagen,	Ngagoegat (g).
Aankleeden, kleederen aandoen (e. ander),	Makèanan (p), *l.*; nganggoan (a), *h.*
Iemand een kleedingstuk aandoen,	Makèkun ka, *l.*; nganggokun ka, *h.*
Zich aankleeden,	Makè, dangdan, *l.*; nganggo, *h.*; sasaged, *m.*
Aankloppen,	Ngetrok (k).
Aankomen,	Datang, *l.*; soemping, rawoeh (*Jav.*), *h.*
Aanmaken (vuur),	Miroen (p) (sunu).
Aanmanen,	Ngingetan (i), *l.*; ngèlingan (è) (*Jav.*).
Aanmerken, aanmerkingen maken op,	Njatjad (tj).
Aanmoedigen,	Ngadjak (a).
Aannemen (*een werk van bouw, enz.*),	Ngaborong (b).
Aannemen, ontvangen,	Narima (t), *ook:* nampa (t), *l.*; nampi (t), *h.*
Aanraken (met de hand),	Ngaragap (r).
Aanranden,	Ngadoepak (d).
Aanreiken,	Njèrènkun (s).
Aanrigten (*onheil, enz.*),	Ngadjadikun (dj), ngajakun (a).
Aanschouwen,	Ngabandeng (b).
Aanschrijven,	Ngabèdjakun (b), *l.*; mopojankun (p), *h.*
Aanspannen (*e. wagen*),	Masang (p).
Aansporen,	Ngadjak (a).
Aanstaren,	Mentjrong (p).
Aansteken (*vuur, licht*),	Njungut (s).
Aansteken, in brand steken,	Njoendoet (s).

Aanstellen tot,	Mangkatkun (p), *l.*; ngadjenengkun (dj), *h.*
Aanstellen (zich), veinzen,	Api-api, poera-poera.
Aantoonen,	Noedoehkun (t), *l.*; ngoendjoekkun (oe), *h.*
Aantreffen, *zie:* ontmoeten.	
Aanvallen,	Naradjang (t).
Aanvatten, ter hand nemen,	Njabak (tj).
Aanwijzen (aan iem.),	Noedoehan (t).
Aarzelen,	Bingbang.
Achternagaan,	Njoesoel (s).
Ademen, ademhalen,	Ngambekan (a).
Afdanken, de betrekking opzeggen,	Ngalèsotkun (l), ngaloewarkun (k), *l.*; motjot (p), *h.*
Afdoen (*eene regtszaak*),	Moetoes (p).
Afdoen (*eene schuld*),	Moenahkun (p), ngimpaskun (i).
Afkondigen, bekend maken,	Ngoewarkun (oe), ngoetarakun (oe).
Afpellen (eene vrucht),	Mesèk (p).
Afspreken, een afspraak maken,	Djangdji, badami, *l.*; soebaja, *h.*
Afstroopen (de huid),	Njisit (s).
Afstijgen (*van een paard*),	Toeroen, *l.*; loengsoer, *h.*
Afvallen (zoo als bladeren en vruchten),	Moerag.
Afvegen,	Njoesoet (s).
Afweren,	Nakis (t).
Afwijzen,	Nampik (t).
Afzakken (*van een schuinte*),	Njorosod.
Afzakken, afglijden (*van een kleedingstuk*),	Morosod (p).
Afzakken (*een rivier*),	Milir.
Afzonderen,	Misahkun (p).
Antwoorden,	Nèmbal (t), *l.*; ngawalon, ngawangsoel (w) (*Jav.*), *h.*; ngadjawab (dj) (*Ar.*), *m.*
Een brief beantwoorden,	Ngabales (b), soerat, *l.*; ngawangsoel serat, *h.*
Arbeiden, een of ander werk doen,	Barang-gawè.

§ 2.

Baden (zich),	Mandi, *l.*; siram (*Jav.*), *h.*
Laten baden (*een kind*),	Ngamandian, *l.*; njiraman, *h.*
Baren,	Ngadjoeroe (dj), *l.*; ngowo (o), *h.*
Geboren worden,	Broesoet, brodjol, *l.*; babar (*Jav.*), *h.*; medal (*Jav.*), *m.*
Barsten, openbarsten,	Boetjat.
Barsten, scheuren,	Renghat.
Bedelen,	Baramaèn, djadjaloek, *ook:* ngemis (k).
Bedienen,	Ngalalajanan (l).
Bedoelen,	Ngarah (a).
Het bedoelde, de bedoeling,	Noe diarah, noe dipimaksoed.
Bedriegen,	Merdajaan (p), ngalinjokan (l).
Begeeren, verlangen,	Hajang, *l.*; hojong, *h.*
Verlangen te eten,	Hajang njatoe.
Begeerig zijn naar, zin hebben aan, lusten,	Buki, *l.*; seneng, sedep, *h.*
Hij lust geen rijst,	Tu buki kana kèdjo.
Begeven, zich ergens heen,	Ngadjoegdjoeg (dj).
Beginnen, een aanvang nemen,	Mimiti.
Beginnen (iets te doen),	Ngamimitian, *l.*; mitembejan, *h.*
Begraven (*van allerlei dingen*),	Ngaroewang (r).
Begraven (*een lijk*),	Ngoeboer (k), (*Ar.*) *l.*; mendem (p), *h.*; ngaloewat (k), (*Ar.*) *m.*
Begrijpen,	Ngaharti (h), *l.*; ngartos (a), *h.*
Begrijpt ge het?	Kaharti?
Behoeven, behoefte hebben aan,	Boetoeh koe.
Behoeven, passen,	Patoet, *l.*; pantes, perjoega (*Jav.*), *h.*
Bekennen,	Ngakoe (a).
Beklimmen, bestijgen (*e. berg*),	Nandjak (t).
Beknorren, bekijven,	Njomèl (tj).
Bekommeren (zich),	Midoeli (p), (*Ar.*), ngopènan (o).
Beladen,	Ngamoewatan (m).
Belasteren,	Ngoepat (oe), ngagogorèng (g), migorèng (p).

Beloonen, vergelden,	Males (b).
Beloonen (van God),	Ngagandjar (g).
Beloven, afspreken,	Ngadjangdji (dj), *l.*; soebaja, *h.*
Beloven, op zich nemen,	Sanggoep, *l.*; sanggem, *h.*
Bepalen, eene bepaling maken,	Nangtoekun (t).
Beproeven, proberen,	Njoba (tj), metjak (p), ngadjadjal (dj).
Beraadslagen,	Rempoeg, rerempoegan, *l.*; rempag, rerempagan, mirempag, sapoek, sardjoe, *h.*; rageman, moepakat, moesawarat (*beide Ar.*), *m.*
Bereiden,	Njadijakun (s), *l.*; njawisan (tj), *h.*
Bereiken,	Datang, nepi (t), *l.*; dongkap (*Jav.*), *h.*
Bergen, opbergen,	Ngampihan (a), *l.*; simpen (*Jav.*), *h.*
Berigten, berigt geven,	Bèbèdja, poepoelih, popojan, mèrè bèdja, *l.*; ngoeninga (oe) (*Jav.*), oendjoek (*Jav.*), hatoeran, ngatoeranan (a) wartos (*Jav.*), *h.*
Iets berigten, mededeelen,	Ngabèdjakun, mopojankun, *l.*; ngoeningakun, ngoendjoekkun, miatoer (*of:* mihatoer) (*Jav.*), *h.*
Berispen,	Njatjampah (tj).
Berouw hebben, spijt hebben,	Handjakal, kadoehoeng (*Jav.*).
Berijden (een paard),	Toempak, *l.*; nitih, (t), *h.*; toenggang, *m.*
Beschadigen, bederven,	Ngaroeksak (r).
Beschaduwen,	Ngahijuman (h).
Beschamen, beschaamd maken,	Ngèrakun (è).
Beschermen,	Ngaraksa (r).
Beschuldigen,	Ngagoegat (g), ngelakkun (k).
Bespotten,	Mojok (p).
Bestaan, aanwezen hebben,	Aja.
Bestellen, laten maken,	Ngèngkèn (k).
Bestijgen, beklimmen (*e. berg*),	Nandjak (t).
Betalen,	Majar (b), naoer (t).

Betasten, bevoelen,	Ngaragap (r), ngarampa (r), *l.*; njandak (tj), ngasta (a), *h.*
Beteren, van eene ziekte opkomen,	Mamajoe, *l.*; mamadjeng, *h.*
Beteren, zich (in zedelijken zin),	Kapok.
Betoogen, uiteenzetten,	Ngahartikun (h).
Bevelen, bevel geven,	Marèntah (p), nitah (t), miwarang (p); *l.*; nimbalan (t), ngadawoehan (d), (*beide Jav.*), *h.*
Beven, trillen,	Ngadègdèg (d).
Bewaken,	Noenggoean (t), ngadjagaan (dj).
Bewaken (bij nacht),	Ngemitan (k).
Bewaren,	Ngampihan (a), *l.*; simpen (*Jav.*), *h.*
Bewegen (zich),	Obah, *l.*; gingsir, *h.*; owah, *m.*
Bewegen, in beweging brengen,	Ngobahkun.
Bezien,	Ngilikan (i).
Bezitten, hebben,	Boga (*Skr.*), *l.*; kagoengan (*Jav.*), *h.*; gadoeh (*Jav.*), *m.*
Bezoeken, een bezoek brengen,	Ngandjang (a).
Bezoeken om te condoleren,	Ngalajad (l).
Bidden, het (voorgeschreven ceremoniëel van het) gebed waarnemen,	Salat (*Ar.*).
Gebeden uitspreken,	Matja (b) doa (*Ar.*).
Eene bede uitspreken (*b. v. b. vóór het eten*),	Ngadoa.
Aanbidding Gods,	Sambéhijang.
Gebed, smeeking,	Paneda.
Gebeden opzenden tot God,	Neneda.
Bieden (*om te koopen*),	Nawar (t).
Binden (met touw of band),	Nalian (t).
Zamenbinden, bijéén binden,	Ngabungkut (b).
Binden, met een band aan een voorwerp, b. v. b. een boom of paal,	Njangtjang (tj).
Een strik leggen in een touw,	Njangrud (tj), *ook:* njanggerud.

Vaststrikken. b. v. b. hand of voet,	Njangrudkun.
Vleugelen, de handen op den rug vastbinden,	Ngabanda (b).
De armen aan het lijf of de beenen aanéén binden.	Ngabarogod (b).
Omwinden en binden,	Ngabolit (b).
De voeten bijéén binden,	Ngaringkoes (r).
Iets stijf tegen iets anders binden,	Ngoeger (oe).
Een pak met touwen en strikken vastbinden,	Ngoerawet (k).
De ellebogen op den rug bijeen binden,	Nalikoeng (t).
Binnengaan, binnenkomen,	Aboes, asoep.
Binnen brengen,	Ngaboeskun, ngasoepkun.
Blaffen,	Ngagogog (g).
Blazen,	Nijoep (t).
Aanblazen, b. v. b. vuur,	Nijoepan.
Blusschen, uitdooven,	Maruman (p), maèhan (p).
Blijven,	Tjitjing.
Bouwen (*een huis*),	Njiun (dj), *l.*; ngadamel (d), *h.*
Braken,	Oetah, *l.*; olab, loega, *h.*; ongkèk, *m.*
Branden (*van vuur*, *fakkel*, *enz.*),	Hoeroeng.
Branden (*van een lamp*),	Ngagentjlang (g).
Branden, braden, roosten (in het vuur),	Mulum (b).
Braden (in een pan),	Ngagorèng (g).
In brand steken, b. v. b. een huis,	Ngahoeroe (h).
Breken (iets langwerpigs, b. v. b. een stok, een been van iem.),	Motong (p).
Breken, vergruizen (een glas, enz.),	Mupus (p).
Breken, verscheuren (touw, garen, enz.),	Megat (p).
Gebroken,	Potong, — pupus, — pegat.

Geknakt (van een vinger, een takje enz.),	Semplak.
Afgeknapt (bij stukjes),	Semplèk.
Brengen,	Mawa (b), *l.*; njandak (tj), *h.*
Broeden,	Njilunglum.
Brullen,	Ngagaoek (g), ngagoak (g).
Buigen, krom maken,	Melengkoengkun (p).
Het hoofd buigen,	Toengkoel.
Het bovenlijf buigen,	Ngadongko (d).
In gebogen houding langs zijn meerdere voorbijgaan,	Dodongkoan.
Bijeenkomen,	Ngoempoel (k).
Bijeen brengen,	Ngoempoelkun (k).
Bijlichten,	Ngadamaran (d).
Bijten,	Ngègèl, *gewoonlijk voor:* ngagègèl (g).
Een beet spijs nemen,	Ngègèl, *l.*; ngalandep (e), *h.*
Bijvoegen,	Nambah (z).

§ 3.

Dagen, dag worden,	Braj.
Dalen,	Toeroen, *l.*; loengsoer, *h.*
Dansen,	Ngigel (i), *l.*; ngibing (i), *h.*
Deelen (onder elkander),	Ngadoeoem (d).
Deelen, verdeelen,	Ngabagi (b).
Dempen, met aarde aanvullen,	Ngoeroeg (oe).
Denken, overleggen,	Mikir (p) (*Ar.*), *l.*; miraos, *h.*; ngamanah, *m.*
Denken, gissen, meenen,	Kira, *l.*; kinten, *h.*
Dichten,	Ngagoerit (g).
Dienen,	Ngawoela (k), *ook:* koemawoela; *soms:* ngaabdi (a), *h.*
Doen, maken,	Njiun (dj).
Doen, volvoeren,	Milampah (p).
Dooden, ombrengen,	Maèhan (p).
Doorgaan, werkelijk plaats hebben,	Toeloes, *l.*; sijos, *h.*
Doorwaden,	Ngetjeber (k), *l.*; ngaraas (r), *h.*
Dorsten, dorst hebben,	Halabhab.

Draaijen, ronddraaijen,	Ngagoèng (g).
Draaijen (*op een draaibank*),	Ngaboeboet (b).
Dragen, meêvoeren,	Mawa (b), *l.*; njandak (tj), *h.*
Op 't hoofd dragen,	Njoehoen (s).
Op één hand dragen,	Nanggnj (t).
Op de handen dragen,	Njangga (s).
Op de armen voor de borst dragen,	Mangkoe (p), *l.*; mangkon (p), *h.*
Op de heup dragen (met den arm er om geslagen),	Njangkè (s).
Voor het lijf dragen (met de armen er om geslagen),	Nangkup (t).
Tegen de zijde dragen (met den arm er om geslagen),	Ngakup (a).
Onder den arm dragen,	Ngèlèk (k).
In de hand dragen,	Ngadjingdjing (dj).
Op den schouder dragen,	Manggoel (p).
Op den nek dragen,	Moendak (p).
Op de heup dragen met een doek,	Ngais (a), *l.*; ngemban (e), *h.*
Dragen aan een stok, over den schouder gelegd (met het midden van den stok op den schouder),	Nanggoeng (t).
Dragen aan een stok over den schouder, of ook een langwerpig iets dragen (met het uiteinde van den stok of het voorwerp in of bij de hand),	Nogèntjang (t).
Op den rug dragen,	Ngagandong (g).
In een over den schouder geslagen doek op zijde dragen,	Ngagèndong (g).
In den plooi van de saroeng dragen,	Ngagèmbol (g).
In den gordel of tusschen de plooijen van den saroeng dragen,	Ngandoeng (k).

In den over den schouder geslagen doek op den rug dragen (*te paard zittende*),	Ngagèndol (g).
Dragen aan een over den schouder hangenden draagband,	Njorèndang (s).
Dragen met zijn velen,	Ngagotong (g).
Een kleedingstuk dragen,	Makè, *l.*; nganggo, *h.*
Dragen aan een band om het midden of tusschen den gordel door,	Njorèn (s).
Draven.	Ngadjrogdjrog (dj).
Dreigen, afsnaauwen, toesnaauwen,	Njentak (s), njegor (s), *l.*; ngagaok (g), *h.*
Drinken,	Nginoem (i), *l.*; ngarot (a), *h.*; ngaluut (l), *m.*
Droogen, droog maken,	Noehoerkun (t).
Droogen (in de zon),	Moè (p).
Droogen (in den wind),	Ngitjiskun (i), nganginkun (a).
Droomen,	Ngimpi (i), *l.*; impèn, ngètang (è), *h.*
Drossen, wegloopen,	Minggat.
Drukken, persen, neêrdrukken,	Nuul (t).
Drukken (een boek),	Njitak (tj).
Druppelen, afdruppelen,	Njaktjlak (tj), njèktjlèk (tj).
Drijven,	Ngambang (k).
Afdrijven met den stroom,	Palid.
Duiken,	Tulum.
Dulden, dragen,	Tahan.
Duren,	Munang (b).
Durven,	Wani.
Dutten,	Noendoetan.
Duwen, voortduwen,	Njoeroeng (s).
Dwingen,	Maksa (p).
Eeren,	Ngadjènan (a), ngagoengkun (a).
Eggen,	Ngagaroe (g).
Eindigen, voltooijen,	Nganggus kun (a).

Eischen,	Moendoet (p), mendet (p), *eig. beide hooge woorden* voor: vragen, verzoeken.
Eten,	Njatoe, *l.*; *ook:* ngahakan, *l.*; dahar, toewang, *h.*; neda, dadaharan, *m.*; ngalebok (l), madang (p), negèk (t), *pl.*
Evenaren, gelijken,	Njaroewaan (s).
Evenaren, even hoog zijn (in rang),	Mapakan (p).
Falen, mislukken,	Loepoet.
Flikkeren (van den bliksem),	Ngaboerinjaj (b).
Flikkerend glanzen (van het zonnelicht),	Ngabontjorot (b).
Glanzen (van het maanlicht),	Ngabontjorong (b).
Flikkerend stralen (van sterren of lamplicht),	Ngagentjlang.
Glinsterend flikkeren (van voorwerpen, als diamanten enz.),	Gilap.
Fluisteren,	Ngaharèwos, haharèwosan.
Toefluisteren, influisteren,	Ngaharèwosan.
Fluiten,	Ngahèot, hèhèotan.
Fokken,	Ngingoe (i), njoo (tj).
Foppen,	Ngabobodo (b).

§ 4.

Gaan,	Lumpang, *l.*; angkat, *h.*; *ook* loemampah, tindak, *h.*; loemakoe, mijang, *m.*; mantog, *pl.*
Galopperen,	Njongklang (tj).
Gapen,	Huaj, *l.*; angob, *h.*
Met open mond (b. v. *zoo als een zieke*),	Tjalangap, *l.*; ngangah, *h.*
Gebruiken,	Makè (p), *l.*; nganggo, (a), *h.*
Geeselen,	Ngarangkèt (r).
Gehoorzamen,	Noeroet (t).
Gelden, verkocht worden tegen den prijs van,	Pajoe.

Geleiden (ergens heen),	Nganturkun (a), *l.*; ngadjadjapkun (dj), *h.*
Geleiden, opbrengen (een gevangene),	Ngiringkun (i).
Gelooven,	Mertjaja (p), *l.*; mertjanten (p), *h.*
Gelijken, evenaren, overeenkomen met,	Njaroewaan (s).
Geven (als gave),	Mèrè (b), *l.*; maparin (p), masihan (p), *h.*; ngalèlèr (l), *m.*
Geven, ter hand stellen, verschaffen,	Mikun (b).
Gevoelen,	Ngarasa, *l.*; ngaraos (r), *h.*
Gieten, begieten, bevochtigen,	Njitjian (tj).
Gillen, schreeuwen,	Ngadjerit (dj).
Gissen, denken, meenen,	Kira, *l.*; kinten, *h.*
Glimlagchen,	Imoet, *l.*; mèsem, *h.*
Gluren, loeren,	Ngintip (i).
Gooijen, smijten, werpen,	Malèdog (b), *ook*: ngabalèdog.
Met kracht gooijen,	Mangpèng (p).
Toegooijen, toewerpen,	Ngaloengkun (a).
Gorgelen,	Kekemoe, *l.*; kekemoer, koekoemoer, goegoerah, *h.*
Graven, uitgraven,	Ngali (k).
Groeijen, grooter worden,	Ngagedèan (g).
Groeten, elkander groeten,	Sasalaman. *l.*; ngoendjoengan (k) *h.*
Eerbiedsgroet brengen,	Njembah (s).
Grijpen, vatten, vasthouden,	Njekel (tj), *l.*; njandak, (tj), *h.*
Haasten (zich),	Ngaguwat (g).
Hakken, in stukken snijden,	Motong (p).
Fijnhakken,	Njatjag (tj).
Fijn snijden, kerven,	Njiksik (s).
Omhakken (een boom),	Noewar (t).
Halen, gaan halen,	Ngala (a).
Gaan visschen,	Ngala laoek.
Vruchten inzamelen,	Ngala boewah.
Handelen, handel drijven,	Dagang.
Hangen, hangende zijn,	Ngagantoeng (g).
Hangen, ophangen (iets),	Ngagantoengkun.

Hangen, nêerhangen (als een vrucht), Gantèl.
Happen, een hap nemen, Ngahoewap (h).
Haten, Ngèwa (è), guluh.
Hebben, in bezit hebben, Boga (*Skr.*), *l.*; kagoengan, *h.*; gadoeh, *m.*
Hellen, overhellen, schuin staan, Tjondong.
Helpen, hulp bieden, Noeloeng (t), *l.*; nandang (t), *h.*
Helpen (*bij eenig werk*), Ngabantoean (b).
Hengelen, met den hengel visschen, Ngoesup (oe).
Herinneren (zich), Inget, *l.*; èling, èmoet *h.*
Herstellen, repareren, Ngomèan (o).
Hoesten, Ngabatoek (b) *l.*; ngagohgoj (g) *h.*
Hongeren, honger hebben, Ponjo, *l.*; palaj dahar, *h.*
Hooren, Ngadèngè (d), *l.*; ngadangoe (d), miarsa (p), *h.*; ngarungu (r), ngoeping, (k), *m.*
Gehoord, ter ooren gekomen, Kadèngè, *l.*; kadangoe, *h.*; kakoeping, *m.*
Hooren (naar raad), Ngagoegoe (g).
Houden, vasthouden, Njekel (tj) *l.*; njepeng (tj), njandak (tj), *h.*; *ook:* njangking (tj), *h.*
Huiveren, rillen (*b.v.b. van koorts*), Hoemaroeroeng.
Huren. Njèwa (s).
Hurken, gehurkt zitten, Tjangogo, tjingogo,
Hijgen, Enggèh-enggèh, *l.*; roemèhap, *h.*
Inbreken (door ondergraving), Ngagangsir (g).
Indoen (*b.v.b. iets in een zak*), Ngawadahan (w) koe.
Indompelen. Ngantjlomkun (a).
Indroppelen (oogdroppels), Muruh (p), *l.*; ngetjer (k), *h.*
Inenten, Ngoerisan (k).
Ingaan, Asoep, aboes.
Ingeven, geneesmiddelen geven, Ngoebaran (oe), *l.*; ngalandongan (l), *h.*; ngaboeratan (b), *m.*

Inhalen, tegemoet gaan,	Mapag (p).
Inslikken,	Nuruj (t), *l.*; nelen (t), *h.*
Inspannen (*paarden*),	Masang (p).
Insteken (*b.v.b. een stukje papier tusschen de bladeren van een boek*),	Njelapkun (s).
Instorten,	Roentoeh.
Inwikkelen (*b.v.b. e. kind in een doek*),	Ngabedongan (b).
Jagen, op de jagt gaan,	Moro (b).
Met schietgeweer jagen,	Bebedil.
Jammeren, weeklagen, kermen,	Sasambat.

§ 5.

Kaauwen,	Muwung (b).
Fijn kaauwen,	Njapèk (tj): mamah, *h.*
Kakelen,	Kokotak.
Kappen, omkappen, omhakken,	Noewar (t).
Kennen (een persoon),	Wawoeh djung.
Kermen, jammeren,	Sasambat.
Kerven, fijn snijden,	Njiksik (s).
Ketenen,	Ngarantè (r).
Kiezen,	Milih (p).
Kittelen,	Ngagètèk (g).
Klemmen,	Ngadjepit (dj.)
Kleven,	Napel (t).
Klimmen,	Naèk (t).
Beklimmen (*e. boom*),	Naèkan.
Bestijgen (*e. berg*),	Nandjak (t).
Knakken, (*zoo als een vinger, een takje enz.*),	Semplak.
Knijpen (met de vingers),	Ngadjembèl (dj).
Knijpen (met de nagels),	Njiwit (tj).
Koken, (*vochten*),	Nahur (t).
Gaar koken in water (*zoo als groente*),	Ngoeloeb (k).
Gaar koken in stoom (*rijst*),	Njupan (s).
Rijst koken,	Ngèdjo (k), *l*; njangoe (s), *h.*

Komen,	Datang, *l.*; soemping, rawoeh (*Jav.*), *h.*
Koopen,	Muli (b), *l.*; ngagaluh (g), *h.*
Kraaijen,	Kongkorongok.
Krabben (zich),	Ngaoet (k), ngoèt (k).
Krabben (*van dieren*),	Ngagaro (g).
Kruipen (op handen en voeten),	Ngarandang (r), ngarondang (r).
Krijgen, bekomen,	Munang (b).
Krijgen, nemen,	Njokot (tj), *l.*; njandak (tj), *h.*
Kunnen, in staat zijn,	Bisa.
Kunnen, mogelijk zijn,	Bunang.
Kussen,	Njioem (tj), *l.*; ngamboeng (a), ngengo (e), *h.*
Kijken met groote oogen,	Molotot (p).
Kijken, opkijken,	Ngarèrèt (r).
Lagchen,	Suri, *l.*; kahatoeran, goemoedjeng (*Jav.*), *h.*
Belagchen, uitlagchen,	Njungsurikun (s), *l.*; ngagoemoedjengkun (g), *h.*
Lasteren,	Ngoepat (oe).
Laten, toelaten,	Ingkun.
Leenen, te leen nemen,	Ngindjum (o), *l.*; nambet, *h.*; namboet, *m.*
Leenen, te leen geven,	Ngindjumkun.
Leeren (bij een meester),	Goegoeroe, ngagoeroe, *l.*; talab (*Ar.*), *h.*
Leeren, onderwijs geven,	Ngagoeroean.
Leeren (iets), onderwijs geven in,	Ngagoeroekun.
Leeren, onderrichten, vermaken,	Ngawarah (w), magahan (p), mapatahan (p), *l.*; wedjang, woelang, miwoelang, *h.*; woeroek, miwoeroek, *m.*
Leeren, dresseren, oefenen in,	Ngadjar (a).
Leggen, nêerleggen, plaatsen,	Nundun (t), ook: noenda (t)
Eijeren leggen,	Ngendog (e).
Leiden (*vasthoudende*),	Noengtoen (t).
Leiden, drijven (*vee*),	Ngagiring (g).
Leunen,	Njarandè (s), *l.*; njèndèr (s), *h.*; ook: njoendang (s), *h.*

Leven,	Hiroep, *l.*; gesang (*Jav.*), *h.*; *ook:* hoerip, *m.*
Lezen,	Ngawatja (w), *l.*; ngaos (a), *h.*
Lezen (op zingenden toon),	Nembang (t), *l.*; mamaos, *h.*; mamatja, *m.*
Lezen, oplezen (den Qoran),	Ngadji (a), *l* ; ngaos (a), *h.*
Lezen (in stilte), inzien,	Ngilo (i).
Liefhebben,	Njaah *l.*; asih, *h.*; *ook:* mikanjaah (p), *l.*; mikaasih (p) *h.*
Liegen,	Ngabohong (b).
Met leugenpraatjes omgaan,	Ngawadoel (w).
Liggen (in liggende houding uitgestrekt),	Ngedeng (k), *l.*; èbog, tangkeb, *h.*
Plat nêerliggen (*van menschen, ook van voorwerpen*).	Ngagolèr, *l.*; ngaloengsar (l), *h.*
Op den rug liggen,	Nangkarak (t).
Op den buik liggen,	Nangkoeban (t), ngadjapang (dj), *l.*; ngalanggir (l), *h.*
Op éêne zijde liggen,	Njanggigir.
Met opgetrokken beenen (en het ligchaam in elkâer) liggen,	Ngaringkel (r), ngarèngkol (r), ngaringkoek (r).
Liggen met den arm onder het hoofd (*dat op de hand rust*),	Njangkèrè.
Lang uit liggen,	Ngalondjor (l), ngadjolopong (dj), *l.*; ngaloengsar (l), *h.*
Met stijf uitgestrekte beenen liggen (*v. e. zieke*),	Ngadjehdjer (dj), *ook:* djengker.
Met de beenen van één, en horizontaal uitgestrekt, liggen,	Ngabibigang (b), ngaboeboegang (b).
Likken,	Ngalètak (l).
Loeren, gluren,	Ngintip (i).
Loochenen, ontkennen,	Moengkir (*Ar.*).
Loopen, te voet gaan,	Badarat, *l.*; njatjat, *h.*

Rondloopen.	Njaba (s).
Hard loopen.	Loempat.
Met haast ergens heen loopen.	Moeroe (b).
Los maken, openen (*een kleed enz.*)	Ngalaan (l).
Maken.	Njiun (dj), *l.*: ngadamel (d), *h.*
Malen.	Ngagiling (g).
Manen.	Nagih (t).
Medegaan,	Miloe.
Meenen, denken, gissen.	Kira, *l.*: kinten, *h.*
Melken.	Meres (p).
Mengen.	Njampoer (tj), ngabaoer (b).
Meten (lengte en vlakte),	Ngoekoer (oe),
Meten (inhoud).	Naker (t).
Mikken (*eig. met één oog naar iets zien*).	Ngètjèng (k).
Mishandelen.	Nganijaja (k).
Mislukken, falen,	Loepoet.
Moeten,	Koedoe, koemoedoe, moedoe, *l.*; kedah (*Jav.*) *h.*

§ 6.

Naaijen,	Ngapoet (k).
Nabootsen, nadoen,	Niroe (t).
Naderen,	Ngadukutan (d), *l.*: njampurkun (s), *h.*
Naderen (een meerdere), verschijnen voor,	Ngaduhusan (d).
Najagen, nazitten,	Ngoedag (oe).
Nalaten, niet doen,	Ninggal (t).
(Goederen) nalaten,	Ninggalkun.
Navolgen,	Noeroet (t), noeroetkun.
Nemen, krijgen,	Njokot (tj), *l.*; njandak (tj), *h.*
Nestelen, een nest maken,	Njajang (s).
Niezen,	Beresin.
Noodigen, inviteren,	Ngondang, *l.*; ngaloeloengsoer (l) linggih, *h.*; ngahatoeranan (h) tjalik, *m.*
Omhakken, omkappen,	Noewar (t).

Omkeeren (zich),	**Malik (b).**
Omkeeren, omdraaijen (iets),	**Malikkun (b).**
Omringen, omsingelen,	**Ngepoeng (k).**
Onderhouden, voeden,	**Maraban (p).**
Ontbieden, laten roepen,	**Ngala (a), *l.*; ngogan (o),**
Ontbreken, te kort schieten,	**Koerang, *l.*; kirang, *h.***
Onthalen op,	**Njoegoehan (s), *l.*; njasadjènan (s) *h.*; ngalalawoehan (l), *m.***
Ontmoeten, aantreffen,	**Manggih (p), papanggih, *l.*; mendak (p), pasondong, patepang, *h.***
Ontwaken, opstaan (van het bed),	**Hoedang, *l.*; goegah, *h.*; tanghi, *m.***
Wakker zijn, waken,	**Njaring, *l.*; goegah, *h.*; tanghi, *m.***
Wakker liggen (na den slaap),	**Lilir.**
Ontwijken, vermijden,	**Njingkiran (s).**
Op eenigen afstand van iets blijven,	**Nganggangan (a).**
Ontvangen, aannemen,	**Narima (t), *ook:* nampa (t), *l.*; nampi (t), *h.***
Oogsten (rijst),	**Diboewat.**
Openen, open doen,	**Moeka (b).**
Ophoogen (met aarde),	**Ngoeroegan (oe).**
Oprapen,	**Moeloeng (p).**
Oprollen,	**Ngagoeloeng (g).**
Opstapelen,	**Noempoek (t).**
Opstellen (*een stuk*),	**Ngarang (k).**
Opvolgen (*een raad, een les*).	**Ngagoegoe (g), noeroetkun (t).**
Overgeven,	**Njèlèhkun (s), *l.*; njerahkun (s), *h.*; *ook:* njèrènkun (s), *l.***
Overnachten,	**Muting (p), *l.*; mondok (p), *h.***
Overschieten, overblijven,	**Kari, *l.*; kantoen, *h.***
Overschrijven,	**Noeroen (t).**
Oversteken (*een rivier*),	**Muntas (p).**
Overtreffen,	**Ngoengkoelan (oe).**
Overvallen (onverhoeds),	**Norodjog (t).**
Overwinnen,	**Munang (b).**
Plaatsen, leggen, zetten,	**Nundun (t).**
Plagen,	**Ngahurujan (h).**

Planten,	Metak (p).
Pleisteren.	Urun, *l.*: kèndel, lirèn, *h.*: sindang *m.*: *ook:* njimpang (s), *l.*; singgah, *h.*
Ploegen.	Ngawoeloekoe (w).
Plukken,	Metik (p).
Bij pluk inzamelen,	Moepoe (p).
Praten.	Ngomong (o), *l.*: sasaoeran, *h.*
Proeven.	Ngitjip (i).
Prijzen,	Ngalem (a), moedji (p).
Putten,	Nimba (t).
Raspen,	Maroed (p).
Regelen,	Ngoeroes (oe); ook: metakun (p).
Rekenen, berekenen,	Ngitoeng (i), *l.*; ngètang, (è), *h.*
Rieken,	Baoe, *l.*; mambet, *h.*
Roepen,	Njeloekan (tj), *l.*; njaoer (s), *h.*
Rollen, zich omwentelen,	Ngagoeling (g).
Ruiken,	Ngambu (a), *l.*; ngangsu (a), *h.* ngamboeng (a), *m.*
Ruilen,	Toekur, *l.*; liron, *h.*; linton, *m.*
Rusten,	Urun, *l.*; lirèn, *h.*; marèn, *m.*

§ 7.

Schelden, den mantel uitvegen,	Njarèkan (tj), *l.*; njusul (s), *h.*; *ook:* njaoeran (s), *h.*
Scheren,	Njoekoer (tj).
Schilferen (*bamboe, rotan*),	Ngaraoet (r).
Scheuren,	Njoèhkun (s).
Schreeuwen, gillen,	Ngadjerit (dj).
Schrijven,	Noelis (t), *l.*; njerat (s), *h.*
Schudden, heen en weêr gaan (*van boomen door den wind*),	Ngagedag (g).
Schudden, trillen, (*van vuurvlam*),	Ngagoedag (g).
Schuilen (*in de schaduw van een boom*),	Ngijoehan (i).
Slaan (*met een stok of iets dergelijks*),	Nunggul (t), *ook:* mupuh (p)

Met een rotting (of iets dergelijks) slaan,	Ngarangkėt (r).
Met de hand slaan, klappen geven,	Njabok (tj), *l.*; nampah (t).
Om de ooren slaan,	Nampiling (t).
Kloppen, op iets slaan met een hamer enz.,	Nupa (t).
Op een klok of muziekinstrument slaan,	Tabuh (t)
Slaan, schoppen (*zoo als een paard*),	Njėpak (s).
Met de voorpooten slaan (*van een paard*),	Nėdjėh (t).
Slagten,	Muntjit (p).
Slapen,	Hėes, *l.*; sarė, koelem, *h.*; sasarėan. *m.*; molor, *pl.*
Slenteren, rondslenteren,	Ngalantjong (l); ngalantoeng (l).
Slepen, voortslepen,	Ngagoesoer (g).
Slikken, inslikken.	Nuruj (t), *l.*; nelen (t), *h.*
Sluiten, digt doen,	Mundut (p).
Met een deksel of iets dergelijks digt doen of bedekken,	Noeroeb (t).
Met een sleutel (slot) sluiten,	Ngoentji (k).
Met een grendel sluiten,	Njorog (s).
Slurpen, slurpende drinken.	Njoeroedoet (s).
Snaauwen, afsnaauwen,	Njentak (s), njegor (s).
Snikken (*bij het weenen*),	Oengsrak-ingsruk, soemegroek.
Snorken,	Ngėrėk, (k), *l.*; ngorok (k), *h.*
Snuiten (zich de neus),	Njingsring.
Snijden (in stukken),	Motong (p).
Gras snijden,	Ngarit (a).
Goed voor een kleed snijden,	Ngabedah (b).
Aan plakken snijden,	Ngurut (k).
Een insnijding maken, doorsnijden,	Noeri (t).
Spelen,	Oelin.
Spinnen,	Ngantėh (k).

Spreken,	Lèmèk, ngomong (o), *l.*; sasaoeran, *h.*: *ook:* njaoer (s), *h.*
Springen,	Loentjat.
Spuwen,	Njidoeh (tj), *l.*; ngaloedah (l) *h.*
Staan,	Nangtoeng (t), *l.*; ngadeg (a), *h.*
Stampen (*rijst*).	Noetoe (t).
Steken (*van een insect*).	Njurud (s).
Doorsteken (een priem enz.),	Niroek (t).
Stelen, diefstal plegen,	Maling (p); ngabadog (b), *pl.*
Wegkapen,	Njajab (s), njebrot (s).
Sterven,	Paèh, *l.*; poepoes, wapat, tilar, *h.*; maot, hilang, ninggal, *m.*; modar, *pl.*
Straffen,	Njiksa (s).
Strooijen,	Ngawoer (a).
Teruggeven,	Moelangkun (p), *l.*; ngawangsoelkun (w), *h.*
Terugkeeren, op zijn weg omkeeren, huiswaarts keeren,	Balik, *l.*; moelih, *h.*; moelang (p), *m.*
Toedekken, bedekken met iets,	Noeroeban (t).
Toestaan, veroorloven,	Ngidinan (i), *l.*; ngawidian (w), *h.*; ngalilaban (l), *m.*
Toevertrouwen,	Mihapè (p).
Toonen,	Noedoehkun (t)
Trouwen,	Ngawin (k), *l.*; nikah (t), *h.*
Twisten, oneenigheid hebben,	Pasèja.
Redetwist hebben,	Padoe, *l.*; paben, *h.*
Uitdooven,	Maruman (p); maèhan (p).
Uithuwelijken,	Ngawinkun (k), *l.*; nikahkun (t), *h.*
Uitlagchen,	Njungsurikun (s), *l.*; ngagoemoedjengkun (g), *h.*
Uitroeijen, verdelgen,	Noempoer (t); *ook:* ngabasmi (b), ngagempoer (g).
Vallen, (*van een hoogte*),	Ragrag, *l.*; gubis, *h.*
Komen te vallen, gelijkvloers vallen,	Laboeh.

Vangen, vatten, pakken,	Nèwak (t).
Vatten, grijpen,	Njekel (tj), *l.*; njandak (tj), *h.*
Veinzen,	Api-api.
Vellen, omhakken,	Noewar (t).
Verbergen, zich,	Njoempoet (s).
Verbergen (iets),	Njoempoetkun.
Zich schuil houden achter (bescherming zoeken bij) iemand,	Njalindoeng (s).
Verborgen houden achter iets, verbergen, bedekken,	Mindingan (p).
Verbieden,	Njegah (tj); *ook:* njaram (tj).
Verdeelen,	Ngabagi.
Vergelden, beloonen,	Males (b).
Vergeten,	Poho, *l.*; lali, *h.*
Vergeven,	Ngahampoera (h).
Verhuizen,	Pindah *l.*; ngalih (a), *h.*
Verhuren,	Njèwakun (s).
Verkoopen,	Ngadjoewal (dj), *l.*; ngabantjang (b), *h.*
Vermelden,	Njeboet (s).
Vermoeden, meenen,	Njana, *l.*; sangka, *h.*
Vermoorden,	Maèhan (p).
Vertellen,	Njarita (tj), *l.*; njarijos (tj), *h.*
Vertoonen (zich), zigtbaar zijn,	Tèmbong, *ook:* katembong.
Vertoonen, laten zien,	Nèmbongkun (t).
Vertrekken,	Indit, *l.*; angkat, *h.*
Vertrouwen,	Ngandel (a).
Vervangen,	Ngaganti (g). *l.*; ngagentos (g), *h.*
Verwoesten,	Ngaroeksak (l), *l.*; ngaresak (r), *h.*
Verzoeken, vragen (iets),	Mènta (p), *ook:* djadjaloek, *l.*; njoehoenkun (s), *h.*; neda (t), *m.*; *ook nog*: moendoet (p), mendet (p). *eig.:* e i s c h e n, *maar in gebruik als hooge woorden voor:* m è n t a.
Verzorgen,	Ngarawatan (r), *l.*; ngaraksa (r), *h.*

Vinden, aantreffen,	Manggih (p), nimoe (t).
Visschen,	Ngala laoek.
Vliegen,	Hiber.
Voeden, onderhouden,	Maraban (p).
Volgen, medegaan,	Noeroet (t).
Achternaloopen (*zoo als b.v.b. een hond zijn meester*),	Noetoerkun (t).
Zijn meerdere volgen,	Ngiloe, *l.*; ngiring (i) *h.*
Vonnissen,	Ngahoekoeman (h).
Voorbijgaan, voorbijkomen,	Ngaliwat (l).
Voornemen, zich,	Nijat (*Ar.*), sedja, soemedja.
Vooruitgaan, voorwaarts gaan,	Madjoe, *l.*; madjeng, *h.*
Vragen, een vraag doen,	Nanja (t), *l.*; mariksa (p), *h.*; naros (t), *m.*
Vreezen, bang zijn,	Sijun, *l.*; adjrih, *h.*
Bang maken,	Njingsijunan (s).

§ 8.

Wachten,	Ngadago (d).
Wasschen, uitwasschen,	Njusuh (s).
Afwasschen, afspoelen,	Ngoembah (k).
Weeken, in de week leggen,	Nguum (k).
Weenen,	Tjurik, *ook:* lèwèh, *l.*; nangis (t), *h.*
Weenen en snikken, schreijen en huilen,	Auk-aukan, *l.*; midangdam, *h.*
Weenen om iets, beweenen,	Njungtjurikan (tj), *l.*; nangisan (t), *h.*
Weêrstaan,	Ngalawan (l).
Wegen,	Nimbang (t).
Weiden,	Ngangon (a).
Werken,	Digawè, migawè (p), *l.*; ngadamel, midamel, *h.*
Weten,	Njaho, *l.*; oeninga, *h.*
Weven,	Ninoen (t), *l.*; nupa (t), *h.*
Wiegen,	Ngajoen (a).

Willen,	Daèk, *ook:* dèk, rèk, dek, rek, arèk, erèk, *l.*; kersa, *h.*, *en:* ngersakun, *h.*, *voor:* iets willen, iets verlangen.
Wonen,	Tjitjing, *l.*; tjalik, *h.*
Wreken,	Males (b).
Zadelen,	Njèlaan (s).
Zagen,	Ngaragadji (r).
Zeggen,	Ngomong (o), *ook:* tjarèk, tjèk, tjek, pok, *l.*; saoer, *h.*; *ook:* ngalahir (l), (*Ar.*).
Zeilen (*v. e. vogel in de vlugt*),	Ngalajang (l).
Zenden, toezenden,	Ngirim (k), *l.*; ngintoen (k), *h.*
Zien,	Njuung (dj), nulu *en* ngadulu (d), *l.*; *ook:* nèndjo (t), (*iets zien*), *l.*; ningal, *h.*; *ook:* ngoeninga (oe), (*iets zien*), *h.*; ningali, mirunguh (b), *m.*; ngadelèh (d), *pl.*
Te zien,	Kadulu.
Gezien,	Didjuung, katèndjo.
Naar iets gaan zien,	Nèjang (t).
Opwaarts zien,	Tanggah.
Den blik slaan op iets,	Ngalijuk.
Rond kijken,	Loewak-lijuk.
Zitten,	Dijoek, *l.*; linggih, lenggah, *h.*; tjalik, *m.*
Zitten met gekruiste beenen,	Sila (*van mannen*).
Half liggende zitten met de beenen ingetrokken,	Èmok (*van vrouwen*).
Zitten met één been gevouwen en het andere er achter, als van iemand die met gekruiste beenen zit,	Sila toetoeg.
Zitten met het ééne been zoodanig gevouwen, dat de voet daarvan op de dij van het andere rust,	Sila toempang.
Zitten met de beenen horizontaal uitgestrekt,	Njanghoendjar.

Zitten met het ééne been horizontaal uitgestrekt en het andere er over geslagen,	Njanghoendjar lambar.
Zitten met de horizontaal uitgestrekte beenen van één,	Ngadjidjigang (dj).
Gehurkt zitten,	Tjingogo, tjangogo.
Hurken met de armen om de kniën geslagen,	Nangkup (t) toeoer.
Zitten (*of:* liggen) met de armen om het hoofd geslagen,	Nangkup hoeloe.
Zitten (*of:* staan, *of:* liggen) met de armen om de borst geslagen,	Nangkup harigoe.
Met de armen over de borst en de handen op de schouders,	Nangkup taktak.
Met de armen over de schouders en de handen in den nek,	Nangkup buhung.
Sila of *èmok* met de armen over elkaêr, en het bovenlijf voorover,	Mando.
Èmok met de hand plat op den grond rustende,	Èmok siduha.
Zitten met afhangende beenen,	Dijoek oetjang-oetjang.
Zitten op iets met het ééne been over het andere geslagen,	Dijoek toempang toeoer.
Zitten met het hoofd in de hand,	Nangguj (t) bungut.
Met de hand onder de kin,	Nangguj gado.
Zitten (*van vogels en insecten*),	Untup.
Zoeken,	Njijar (s), nèjangan (t).
Zwemmen,	Ngodjaj (k).
Op den rug zwemmen,	Silanglang.
Zwijgen, stil zijn,	Tjitjing, ook: rèpèh.

§ 9.

Tidjalikuh,	Zich verzwikken.
Titikel,	Omzwikken.
Tiporos,	Met den voet in een gat (*in den vloer of in den grond*) raken.
Tisolèdat, *l.*; tipalèsèd, *h.*,	Uitglijden.
Titadjong, *l.*; kasandong, *h.*,	Den voet tegen iets stooten.
Tidjongklok,	Plat voorover vallen.
Tisoesoet, tikoesroek,	Op zijn neus vallen.
Tiketjeboer,	In het water vallen.
Tigoeroeboeg, tikoeroepak,	In een vijver (*of groot water*) ploffen.
Tipetek, *l.*; kapater, *h.*,	In den modder vallen.
Tigerebos, tigorobos,	In een gat ploffen.
Tidjengkang,	Achterover vallen.
Tigoeling,	Omrollen (*terwijl men zat*).
Tipetjat,	Op den grond neêrploffen.
Tibanting,	Tegen iets aan smakken met het ligchaam.
Tidjoempalik,	Vallende op zijn hoofd teregt komen.
Tidagor,	Zich stooten.
Tibalik,	Onderste boven.
Sidoeroe, *l.*; sidèjang, *h.*,	Zich bij 't vuur warmen.
Sibungut, *l.*; sipuntu, *h.*,	Zich het gezigt wasschen.
Sibanjo, *l.*; kokotjok, *h.*; wawasoeh, *m.*,	Zich de handen afspoelen (*na het eten*).
Sidakep, *ook:* sidakup,	Met de armen over de borst geslagen.

IX.

Bijwoorden.

§ 1.

Hier,	Didiju.
Daar,	Diditoe.
Ginds,	Didinja.
Hier heen, kom hier,	Kadiju.
Daar heen,	Kaditoe, ook: ka itoe.
Naar ginds,	Kadinja.
Van hier,	Tidiju.
Van daar,	Tiditoe.
Van daar ginds,	Tidinja.
Overal heen,	Kamana-mana.
Heinde en ver,	Kamana-mendi.
Overal, waar ook,	Dimana-mana.
Waar?	Dimana?
Waar heen?	Kamana?
Van waar?	Timana?
Nergens,	Hentu dimana-mana.
Links,	Ti kèntja.
Regts,	Ti katoehoe.
Aan den linker kant,	Sabulah ti kèntja.
Binnen,	Didjero.
Binnenwaarts, naar binnen,	Kadjero.
Buiten,	Diloewar.
Buitenwaarts, naar buiten,	Kaloewar.
Rondom,	Di koeriling.
Voor,	Diharup, tiharup, *l.*; dipajoen, *h.*; diadep, *m.*
Naar voren,	Kaharup.
Achter,	Ditoekang, titoekang, *l.*; dipengker, *h.*; dipoengkoer, *m.*
Naar achteren,	Katoekang.
Achteraan,	Panduri.

Boven,	Diloehoer,
Naar boven,	Kaloehoer.
Beneden,	Dihandap.
Naar beneden,	Kahandap.
Van boven, van beneden,	Tiloehoer, tihandap.
Nabij,	Dukut.
Ver, ver af,	Djaoeh.

§ 2.

Thans, nu,	Ajuna, saajuna.
Op dit oogenblik,	Ajuna pisan, ajuna iju.
In dezen tijd,	Danget ajuna.
Gisteren,	Kamari.
Gisteren avond,	Tadi puting.
Eergisteren,	Mangkoekna.
Vóór gisteren,	Kamari iju.
Vroeger, onlangs,	Barèto, *ook:* katoekang, *l.*; kapoengkoer, *h.*
Eertijds, voorheen,	Bahula, alam bahula, bahula alam.
In vroegeren tijd,	Bahula-bahari.
Daar straks,	Tadi.
Zoo even,	Biju.
Kort geleden,	Tjikènèh.
Daar juist,	Kakarèk, karèk.
Nu eerst, nu pas; toen eerst,	Kakara.
In dezen tijd,	Kiwari, ti kiwari, wajah kiwari.
Vroeger, vooraf, eerst,	Tihula.
Later, daarna, laatst,	Panduri.
Later, in 't vervolg,	Diharup *l.*; dipajoen, *h.*
Morgen,	Isoek, *l.*; éndjing (*Jav.*), *h.*
Morgen ochtend,	Isoekan.
Den volgenden dag,	Isoekna.
's Morgens vroeg,	Isoek-isoek.
In den nanacht,	Djanari.
Overmorgen,	Pagèto.
In vervolg van tijd,	Baringsoek pagi.
In de toekomst,	Djaga.

Heden,	Poè iju.
De dag van morgen,	Poè isoek.
Over dag,	Ti burang.
Bij nacht, 's nachts,	Ti puting, puting-puting.
's Middags,	Tengah poè, *ook:* tengari (*Mal.*).
Te middernacht,	Tengah puting.
Namiddag,	Soré.
Tegen den avond,	Boerit.
Te laat, te ver op den dag,	Burang tuing.
Te laat in den nacht,	Puting tuing.
Te laat na den middag,	Boerit tuing.
Den volgenden nacht,	Putingannana.
Nooit,	Tara.
Zelden,	Tjarang.
Dikwijls,	Mindeng, *l.*; sering-sering, *h.*
Tijdens,	Basa.
Telkens, gedurig,	Remen.
Steeds, voortdurend,	Salawasna, salawas-lawasna, sahubul-hubulna.
Sints langen tijd,	Hubul.
Lang, langen tijd,	Lawas, lila.
Ten langen laatste,	Lila-lila.
Te lang,	Lila tuing.
Eenigzins lang,	Rada lawas.
Niet zeer lang,	Hentu pati lawas.
Binnen kort, weldra,	Tèrèh, *l.*; énggal, (*Jav.*), *h.*
Fluks,	Guwat.
Te gaauw,	Tèrèh tuing.
Zoo spoedig mogelijk,	Satèrèh-tèrèhna.
Nog, nog steeds,	Kènèh, masih, masih kènèh.
Nog niet,	Atjan, tjatjan, tatjan, *l.*; hantu atjan, *h.*
Gewoonlijk, plegen,	Sok (*steeds bij een werkwoord*).
Gewoonlijk,	Sasari.
Nu en dan, somwijlen,	Tampolannana, kadangkala.
Bij tusschenpoozen,	Hulut-hulutan.
Te gelijker tijd,	Sakalian, sakali.
Terwijl nog,	Mungpung.

Dagelijks, elken dag,	Oenggal poè, *l.*; saban poè, *h.*
Den ganschen dag,	Sapopoè.
Den ganschen nacht,	Sapuputing.
Wanneer?	Iraha, ariraha?
Op dien tijd (*in het verleden*),	Harita.
Reeds,	Gus, enggus.
Toekomstig, zullen,	Engkè, mangkè.
Bijna,	Mèh.
Een oogenblik,	Sakudung, *l.*; sakedap, *h.*
Op zekeren tijd,	Hidji mangsa, dina hidji mangsa, dina hidji waktoe.
Het duurde niet lang,	Tu koengsi lila.
Eenigen tijd,	Sabaraha lilana.
Zonder ophouden,	Tu petot.
Oorspronkelijk, eerst en eigenlijk,	Asalna.

§ 3.

Hoe?	Koemaha?
Zoo, op zoodanige wijze,	Kitoe.
Dus, op dusdanige wijze,	Kiju.
Eveneens,	Nja kitoe, nja kitoe kènèh.
Mede, nog, nog meer,	Dui.
Desgelijks, mede,	Kitoe dui.
Gemakkelijk,	Babari.
Met spoed,	Gantjang, gagantjangan.
Langzaam,	Laoen, lalaoenan.
Tegelijk, gelijktijdig,	Bareng.
Te zamen, bijéén,	Rudjung.
Zoowel de een als de ander,	Papaharè.
Grootelijks, zeer, in hooge mate,	Luwih, *l.*; langkoeng, *h.*; *ook:* liwat-langkoeng, *of:* liwat saking, *of:* sakalangkoeng.
Zeer,	Pisan, temen, amat, amatanan; katjida, kabina-bina, naker, nanakeran; antep-antepan; rosa, bedas.
Te, al te,	Tuing.
Omstreeks, ongeveer,	Sakira-kira.

Eenigzins, een weinig,	Rada.
Niet zeer..., niet bijzonder...,	Tu pati, hantu pati.
Dan (*bij vergelijkingen*),	Batan, ti batan, alah batan, manan, ti manan.
Als (*bij vergelijkingen*),	Siga, djiga, tjara.
Zoo als, bij voorbeeld,	Saperti, *l.*; sapertos, *h.*
Als 't ware, even alsof,	Kawas.
Zeer groot,	Luwih gedè.
Grooter dan hij,	Luwih gedè batan manèhna, gedè ti batan manèhna.
Zeer arm was hij,	Liwat-langkoeng nja malarat.
Zeer juist, zeer waar,	Bener pisan.
Zeer helder, doorschijnend (o. a. water),	Hèrang temen.
Zeer duur,	Mahal katjida.
Erg slecht,	Gorèng kabina-bina.
Erg moe,	Tjapè naker.
Buitengemeen,	Moetoeh koe, tjatjap koe, *ook alleen:* koe.
Ongemeen schoon, meer dan schoon,	Koe aloes.

§ 4.

Daarop, toen, vervolgens,	Toeloej, *l.*; ladjeng, *h.*
Daarna,	Tidinja.
Toen, en toen,	Demi.
Na het voorgaande,	Saenggus kitoe, sanggus kitoe, sanggusing kitoe, sanggusna kitoe, ari enggus kitoe, gus kitoe.
Nadat,	Sanggus, ari enggus.
Daarom,	Koe sabab èta, tina sabab èta, sabab èta.
Omdat,	Sabab, *l.*; doemèh, *h.*; *ook:* pèdah, wantoening, wantoe-wantoe.
Opdat, ten einde,	Soepaja, *l.*; soepanten, *h.*; *ook:* sangkan, malar.
Opdat niet,	Soepaja oelah.
Bijaldien,	Oepama, saoepama, *l.*; oepami, saoepami, oepanten, saoepanten, *h.*

Naardien, nademaal,	Sarèhna, sarèhing, sarèhning, rèhna.
Want,	Karana, *l.*; karanten, *h.*, *ook:* doemèh, *h.*
Want, want toch, want immers,	Da.
Indien, bijaldien,	Lamoen, moen, *l.*; manawi, *h.*
Indien soms,	Madak-madak.
Hoewel, al ook,	Sanadjan, nadjan.
Maar,	Tatapi, tapi, tapina; *ook:* atanapi, natapi.
Behalve dat,	Sadjaba tidinja.
Daarentegen,	Sabalikna.
Daarenboven; *ook:* wel (*bij tegenstelling*),	Malah, samalah, malah-malah, malah-mandar, *l.*; kalian, *h.*
Waarom?	Koemaha noe matak?
Terwijl, en tegelijk, tevens,	Bari, barina, *l.*; sambian, *h.*
Toen, op den tijd dat,	Barang.
Zoo lang als,	Salawasna.
Toen, tijdens,	Samangsa.
Wanneer,	Tatkala.
Na,	Ba'da, saba'da (*Ar.*).
Kort nadat,	Butung.
Terstond nadat,	Mantas.
Terwijl, op het oogenblik dat,	Sabot.
Voordat,	Samèh-mèhna.
Terwijl, in zoo verre, omdat,	Sapèdah.

§ 5.

En, en ook,	Djung, djung dui *l.*; sareng, *h.*
Benevens,	Sarawoeh.
En, nu, en wel,	Ari.
En mede, daarbij,	Sarta, serta.
En wat betreft,	Ari . . . . mah.
Wat mij aangaat, ik heb er geen lust in,	Ari kaoela mah tu kabita.
Dat (*voegwoord*),	Jèn.
Als („),	Ana, ari.
Ja,	Enja.
En (*in geschriften*),	Toer.

Toch,	Pon.
Juist,	Bener, *l.*; leres, leser, *h.*
Inderdaad, wezenlijk,	Saenja-enjana.
Zeker,	Murun, tangtoe, *ook:* tangtoe murun.
Bepaald,	Poegoeh.
Noodzakelijk, moeten,	Misti, koedoe, koedoe misti, koemoedoe, moedoe.
Ongetwijfeld,	Tanwandè, mowandè.
Namelijk, dat is, te weten,	Nja èta.
Niet, neen,	Hentu, tu, hantu,
Niet willen,	Hentu daèk.
Hij vergat zijn broeder niet,	Hantu pisan poho ka doeloerna.
Het is niet moeijelijk,	Hantu hèsè.
Neen, integendeel, niet (d. i. *wel het tegenovergestelde*),	Lain.
Het is het mijne niet,	Lain anoe kami.
Die deed niet aldus,	Ari èta mah lain kitoe.
Hij las maar gebeden, en werk, dat hem nut kon aanbrengen, deed hij niet,	Ngan matja doa baè, lain digawè noe pimangpaatun ka diri.
Immers niet?	Lain?
Die is het immers niet?	Lain èta?
Het zal wel niet, het is niet denkelijk.	Moal.
Het is niet anders denkelijk of,	Moal hantu.
Het gebeurt niet, het is niet denkbaar, volstrekt niet,	Hamo, mo.
Die hond bijt niet,	Hamo ngègèl èta andjing tèh.
De kooper zou er niet aan denken,	Noe muli moal inget pisan.
Misschien,	Soegan, soesoeganan.
Mogelijk,	Boa.
Welligt,	Palangsijang.
Er mogt eens, het mogt eens,	Bisi.
Mogt ook al, laat maar,	Kadjun.
Mogt ook al het kapitaal klein zijn,	Kadjun lutik modalna.

Het komt er niets op aan, het kan me niet schelen,	Kadjun tuing.
Ligtelijk, zeer mogelijk,	Radjun.
Het behoeft niet,	Montong, entong.
Het mag niet, gij moet niet, ge moogt niet,	Oelah.
Het mag volstrekt niet,	Papatjoewan oelah.
Ga daar niet zitten,	Oelag tjitjing diditoe.
Wees niet bang, ge behoeft niet bang te zijn,	Montong sijun.
Gij moest, wil het doen,	Gura, *ook:* tjoba.
Gij moest dien brief eens overschrijven,	Gura toeroen èta soerat.
Gij moest eens hier komen, kom hier,	Tjoba kadiju.
Mogt, mogt toch,	Moega, moega-moega, *l.*; moegi, moegi-moegi, *h.*
Liever, veel eer,	Anggoer.
Ook,	Ogè, gè.
Te meer nog,	Soemawon, soemawona.
Hoe .... des te,	Buki .... buki.
Veel minder nog,	Komo.
Er is geen sprake van,	Komo tuing.
Niet eens,	Hantu .... atjan.
Hij had niet eens geld,	Hantu boga doewit-doewit atjan.
Slechts, alleen maar,	Ngan.
Immers,	Ongkoh.
Niettemin,	Sotèh.
Althans,	Kitoe sotèh.
Het laat zich hooren,	Paingan.
Het mag (mogt) al niet,	Pilangbara.
Ten minste,	Sakadar (*Ar.*).
En nog veel meer,	Pon pilalagi.
Bij voorbeeld, indien bij voorbeeld,	Ibarat (*Ar.*).
In vergelijking van, of,	Djung.
Wat is beter, thuis blijven of er op uit gaan,	Mending mana, tjitjing djung lumpang?
Dit is fraaijer dan dat,	Aloes iju djung èta.

Reden waarom, hetgeen oorzaak is dat,
Anoe matak, noe matak, *l.*; anoe mawi, noe mawi, *h.*

Het is onmogelijk,
Moestahil (*Ar.*).

Op zijn minst,
Sakoerang-koerangna.

Wel? hoe is het?
Naha?

Totdat, zoodat,
Datang ka.

Het is eigen schuld,
Bongan.

Te vergeefs,
Welèh.

Al ook ...., hoeveel te meer dan,
Oelahmoen .... ogè (*met omkeering der Hollandsche constructie*), *ook wel:* oelabon *of* oedjabon .... ogè.

Al waart gij zelf ook te zoek, *hoeveel te meer dan* iets als een ring, gevonden zal het worden,
Oelahmoen sipat ali, manèh ogè lungit, moal boeroeng katimoekun baè.

§ 6.

Oudtijds was er iemand, die zeven kinderen had, en die kinderen waren allen zonen.
Djamen bahulda aja hidji djelema, boga anak toedjoeh, ari anakna kabèh lalaki baè.

Mijn naam is Djahidin, en mijn broeder (heet) Abidin.
Ngaran koering poen Djahidin, ari doeloer koering poen Abidin.

Daarna vertrokken zij en keerden vervolgens naar het dorp terug; de afstand nu van de stad tot het dorp was één nacht gaans.
Tidinja bral pada taroeloej moelang ka lemboer tèja; ari djaoehna ti nagara nepi ka lemboer lalakon saputing.

Wat mij betreft, oom, ik denk dat die aap niet dom is, maar wel bij de hand.
Ari pikir kaoela mah, paman, èta monjèt hantu boeroeng, malah wekel.

Toen zij aan het dorp kwamen, vonden zij de spijzen gereed.
Demi soemping ka lemboerna, gus njondong sadija dahar.

En liegen uit scherts, als men het zich aanwent, leidt tot liegen in ernst.
Ari bohong huruj tèh, ana dibijasakun, matak mawa kana bohong enja.

De tong mag niet worden gebruikt om op iemands woorden aanmerkingen te maken, terwijl men twist zoekt en zelf gelijk tracht te krijgen.

Lètah tèh oelah dipakè njela kana omongan, sarta madoean toer ngabenerkun manèh.

Al is het ook waar, wat men van iemand zegt, toch heet het lasteren.

Sanadjan enjana pangdiomongkun tèh, pon ngoepat baè ngaranna.

Er waren twee knapen, die tegelijk op de pasantrèn (Mohammedaansche godsdienstschool) waren, en zij waren volle neven.

Aja doewa boedak lalaki bareng masantrèn, serta pada doeloer misan.

Abidin gaf hem een halven gulden en noodigde hem uit om bij hem te gaan zitten.

Ki Abidin mèrè satengah roepija sarta diadjak tjitjing di manèhna.

Toen nam zijn meester (leeraar) hem tot schoonzoon, en gaf hem de pasantrèn over benevens zijne bezittingen.

Toeloej dipoeloeng minantoe koe Goeroena, sarta disèrènan pasantrèn, sarawoeh radja-kajana.

Bijaldien ik er maar aan ruik, dan zal het wel niets zijn (d. i. dan zal het wel geen kwaad kunnen).

Lamoen diambuan baè mah, moal djadi koemaha.

Naar ik denk, kan het wel niet anders of hij is de schoonzoon van mijn leeraar geworden.

Panginten koering moal hantu djadi minantoe Kijai Goeroe koering tèja.

Was die er niet, dan zou onze meesteres wel niet zoo heel vroeg opstaan; zeker konden we ons dan zat slapen.

Lamoen taja èta mah, djoeragan moal tanghi isoek-isoek; murun oerang munang subuh hèès.

Ik geloof je zeggen wel, dat jij je volstrekt niet met mij zult bemoeijen.

Nja pertjaja ka omong manèh, jèn hamo bakal ngopènan ka kami.

Maar je moet het me niet kwalijk nemen, ik houd me niettemin op een afstand.

Tatapi oelah djadi ati, kami nganggangan sotèh.

Indien gij (lieden) scheidt, die boos zijn, terwijl gij door eigen schuld u er in mengt, krijgt gij zelf ligt een ongeluk.

Lamoen njapih noe kur pada ambek, asoep bongan, radjun tiwas sorangan.

Sommige dingen zijn als 't ware een aanleiding tot toenemend ongeluk, maar het is zeer mogelijk dat die redding te weeg brengen.

Aja noe siga matak tambah tjilaka, tapi radjun djadi lantaran salamet.

Wees er niet trotsch op omdat ge in korten tijd zijt opgeklommen, want ligtelijk ook valt hij spoedig weêr neêr, die spoedig is opgeklommen.

Oelah takaboer, doemèh tèrèh naèk, karana radjun ogè noe tèrèh naèkna, tèrèh dui ragragna.

Zijn makker antwoordde: Eigenlijk moet gij thans niet zoo spreken. Je moet zeggen: Nu overkomt mij een ongeluk. Want ik heb nu geen zin om bij het gevangen nemen meêgeteld te worden; want immers daar pas ook, toen jij de beurs vondt, werd ik door jou niet meêgeteld.

Batoerna ngawangsoel: Benerna ajuna silahing oelah ngomong kitoe. Koedoe njeboet: Aja kami bakal katiwasan. Karana kami ajuna emboeng kabawa-bawa ditangkup; da tadi ogè, basa nimoe kantong, koe manèh hantu dibawa-bawa.

7.

Baè,

In vele gevallen: maar.

Ari nginoemna oenggal poè ngan tjai baè,

En hij dronk elken dag alleen *maar* water.

Soepaja bisa hiroep baè,

Om *maar* te kunnen leven.

Enja baè; teges aloes èta mah bèntang tèh,

Ja wel; wezenlijk is die ster mooi.

Tèh,

In vele gevallen: de, het.

Ari gus kitoe, burit tèh toeloej ngadukutan tjoebloek,

Daarna kwam *de* muis vervolgens digt bij de val.

Aja kapiting doewa; noe hidji gus kolot, noe hidji dui ngora kènèh. Noe kolot tèh ngomong.

Er waren twee krabben, de eene al oud, de andere nog jong. De oudste sprak.

Manèh tèh kur naon?

Waarmede ben jij bezig?

Ari hartina ngoepat tèh nja èta oepama manèh ngomongkun djalma ditoekangunnana.

De beteekenis van lasteren is, als men van de lieden achter hun rug iets zegt.

Tèja,	De, het (*veelal bij reeds genoemde of bekende voorwerpen*).
Ari bohong tèja indoengna sakabèh dosa gedè.	De leugen is de moeder van alle groote zonden.
Karana koeja, noe hula datangna kana wates tèja.	De schildpad was het, die het eerst aan het einde (der baan) kwam.
Anoe kolot tèh ngomong ka batoerna, noe ngora tèja, kiju pokna.	De oudste sprak tot zijn makker, den jongste, zeggende.
Èta dengdaan dikunakun ka toekang giling tèja.	Die boete werd den molenaar opgelegd.
Nja,	Ja (*veelal niet te vertalen, maar weêr te geven door nadruk*).
Tu soeka, tu soedi tuing ka djelema kitoe patoet, nja gorèng, nja malarat.	Ik heb volstrekt geen lust of zin in iemand, die er zoo uitziet, leelijk, arm (d. i. zoo'n leelijkert, zoo'n arme vent).
Hajang tambah nja redjeki,	Ik wensch dat mijne inkomsten toenemen.
Nja iju pisan,	Juist deze is het.
Nja hadè roepa manèh; ngan tjatjadna bodo.	Je ziet er mooi uit; alleen is het een gebrek dat je dom bent.
Nja bener tjarèk paribasa.	Wel teregt zegt het spreekwoord.

§ 8.

Oom ga maar mede,	Paman miloe baè.
Ga gij maar terug,	Manèh gura balik baè.
Verkoop het maar,	Gura djoewal baè.
Spreek op, zeg op,	Gura ngomong.
Steek de lampen aan,	Gura njungut lampoe.
Breng jij dezen man naar buiten,	Iju djelema koe manèh kaloewarkun.
Vertel het me nu eens,	Gura aing tjaritaan.
Helpt elkaêr met blijdschap,	Masing resep silih-toeloeng.
Laat ons brieven schrijven,	Oerang noelis soerat.
Laat ons die karbouw slagten,	Oerang puntjit èta moending.

Laat ons die rivier oversteken,	Oerang puntasan èta tjai.
Laat ons daar gaan zitten,	Oerang tjalik didinja.

§ 9.

Welaan, komaan,	Hajoe.
Kom, laat ons gaan slapen.	Hajoe oerang sasarèan.
Kom, och toe,	Tjing, tjoba.
Kom, vertel me nu eens,	Tjing, sjuna aing tjaritaan.
Ach, helaas,	Doeh, adoeh.
Kijk,	Tah.
O!	Hè, èh, wah.
Kijk, dat is het nut er van,	Tah, sakitoe gawèna tèh.
O, gij, mijne leerlingen,	Hè moerid-moerid kabèh.
O, mijn heer,	Hè Toewan.
O, mijn vriend,	Hè ki sanak (*eig.: o mijn verwant*).
O ga maar voorbij, jou geef ik niet,	Wah, gura ngaliwat, aing moal mèrè ka manèh.
O heer, maak U niet ongerust,	Èh Gamparan, montong èwed.
Och,	Uh.
Och, grootje, wat moet ik doen?	Uh, nini, koemaha aing?
Ja, voorwaar (*tot een meerdere gezegd*),	Noen, soemoehoen; *ook:* soemangga, *of:* mangga.
Om U te dienen,	Kaoela-noen.
Ik weet het niet, ik kan het niet zeggen (*antwoord van een mindere*),	Doeka, noen; ook: tampi-raos.

X.

Voorzetsels.

§ 1.

Di, In, te, op; aan, bij; op (*bij tijdsbepaling*).

Aja di imah, Te huis zijn.
Di goenoeng, di djalan, Op de bergen, op den weg.
Di Bogor, Te Buitenzorg.
Di poelo Djawa, Op het eiland Java.
Di kami mah uwuh, Bij mij is het niet, ik heb niet.
Tjitjing di kaoela, Blijf bij mij.
Di poè isoek, Op morgen.
Lumpang di sisi tjai, Aan (langs) den oever der rivier gaan.
Di darat, di laoet, Te land, ter zee.

Dina, In, op; op (*bij tijdsbepaling*).

Kai djadi dina goenoeng, De boomen groeijen op de bergen.
Dina tjongo ramo, *of:* di tjongo ramo, Aan de punt van den vinger.
Dina taoen iju, *of:* di taoen iju, In dit jaar.
Dina sahidji mangsa, Op zekeren tijd.
Dina kitab iju, In dit geschrift.
Dina tanuh, dina djoekoet, In den grond, in het gras.
Dina oenggal nagara, In elk land.
Karep, anoe aja dina hatè, Begeerte, die in het hart is.
Manoek untup dina dahan. De vogels zitten op de takken.

Ka, Naar, aan, tot; *duidt ook het voorwerp aan bij vele werkwoorden.*

Lumpang ka pasar, Naar de markt gaan.
Èta parèntah kami ka manèh, Dat is mijn bevel aan jou.
Asoep ka imah, Ingaan in het huis.
Toeloej ngomong ka bapana, Toen sprak hij tot zijn vader.

Ari ngaduhus ka Radja,	Hij verscheen voor den Koning.
Mapatahan ka usi imahna,	Hij vermaande zijne huisgenooten.
Manèh ngagorèngkun ka kami,	Jij spreekt kwaad van mij.
Kana,	*Als* ka.
Tjalik kana imah oerang lemboer,	Hij begaf zich in het huis van een dorpeling.
Dipakè kana ngawoeloekoe,	Gebruikt worden tot het (om te) ploegen.
Burit galak katjida kana parè,	Muizen zijn zeer belust op padi (rijst).
Tepi kana waktoena dahar.	Tot aan etenstijd toe.
Ti,	Uit, van af.
Kaloewar ti imah,	Uit het huis gaan.
Ti harita,	Van dien tijd af.
Ti boedoedak,	Van jongs af.
Angin ti kalèr,	Noordenwind.
Tina,	Uit; van wege.
Bunang njoetat tina kitab Pakih,	Ontleend aan het boek der Wetgeleerdheid.
Tina banget panasna,	Van wege de groote hitte.
Koe,	Door; met.
Ditjokot koe bapana,	Zijn vader nam het weg, *eig.:* het werd weggenomen door zijn vader.
Tjiproek koe 'kèsang,	Doornat van zweet.
Ditalijan koe tali,	Met een touw gebonden worden.
Djung,	Met (er bij).
Bapa djung anakna,	De vader met zijn kinderen.
Bareng djung èta,	Tegelijk met hem.

§ 2.

Boven,	Diloehoerun, loehoerun.
Onder,	Dihandapun, handapun.
Op de tafel,	Diloehoer mèdja.
Boven de tafel,	Diloehoerun mèdja.
Voor,	Diharupun, harupun.

Achter,	Ditoekangun, toekangun.
Rondom,	Sakoeriling.
Ten zuiden van, ten noorden van,	Kidoelun, kalèrun.
Naast, ter zijde van,	Gigirun, *l.*; gèdèngun, *h.*; *ook:* digigirun.
Van wege,	Bawaning, bawaning tina.
Betreffende,	Moenggoeh, moenggoeh di, moenggoehing.
Langs,	Sapandjang.
Voor, bestemd voor, om te,	Kur, ukur, pikun, pakun, *ook:* adjang.
Waarvoor is dat?	Ukur naon èta.
Om te volvoeren,	Pikun ngalaksanakun.
Voor, dienende voor,	Baris; bakal, *l.*; badè, *h.*
Dat hout is voor een huis (d. i. om er een huis mede te bouwen),	Èta kai baris imah.

§ 3.

Nabij een groot woud,	Dukut kana luwung gedè.
Naar het woud gebragt worden,	Dibawa ka luwung.
Zitten onder een grooten boom in het bosch,	Tjitjing dina handapun kai gedè di luwung.
De visch werd in het korfje gedaan,	Laoek tèh diasoepkun kana korang.
De tijger naderde den boom,	Maoeng ngadukutan kana tangkal.
Hij rustte en zocht schaduw onder een tamarinde-boom,	Urun ngijoehan handapun tangkal asem.
Hij trof een blinden man aan, die voor de waroeng op de gembang speelde en zong,	Manggih djelema merem, ukur nabuh gembang, harupun waroeng, barina kakawihan.
Hij vond een aap onder den boom,	Dina handapun tangkal tèh manggih monjèt.
Ik ben het, die je vader onder dezen djati-boom heb vermoord,	Noe maèhan bapa manèh, dihandapun tangkal djati iju, nja kami.
Op zekeren dag ging Sarmin jagen in het bosch,	Dina hidji poè si Sarmin moro ka luwung.

Ik wist niet dat er een mensch hier in de struiken was,	Koela tu njaho jèn aja djelema d i n a roejoek iju.
Deze visch is uit den vijver van den heer Demang,	Laoek iju t i n a koelahna kijai Demang.
Het kind kende zijn vader niet,	Anak tu njaho d i bapa.
Kent ge dien man?	Naha wawoeh d j u n g èta djelema?
Slechte menschen wandelen gaarne in het donker en vermijden (schuwen) het licht,	Djelema gorèng resep loemakoe di noe poèk, njingkahan anoe tjaang.
Ik heb het gekocht van Kandoeng,	Bunang koering muli ti poen Kandoeng.
Van dorst kleefde hem de tong aan het gehemelte,	Bawaning halabhab lètahna datang ka rapet k a n a lalangit.
Het is alsof ze bang zijn voor ons,	Siga sijunun k o e oerang.
Een boschkat was in een strik geraakt,	Aja tjaruh kuna k o e pitapak.

GESPREKKEN EN FABELEN.

Sasaoeran.

1.

Silahing dek kamana? — Dèk ka lemboer Melong. — Nèjangan naon? — Dek njijar hajam. — Ukur naon hajam? — Dèk sidekah tiloena anak dèwèk Si Karmi.

Mawa sabaraha doewit?

Em, alah! nja èta atoeh; ngan mawa satali: iju gè ladang boboko.

Lamoen silahing dek muli hajam, montong djaoeh-djaoeh, ai dèwèk gè boga. Tatapi mahal: barèto dibulina koe dèwèk opat baroe. Kadjun! ajuna mah pèdah ka baraja, dibikun koe dèwèk genep baroe. Lamoen ka dungun-dungun, lamoen hentu saroepija mah moal didoegkun.

Koemaha atoeh! dèwèk tu boga dui doewit, da ngan sakiju-kijuna. Kadjun! koe dèwèk ditorog awi doewa lunjur; sebab dèwèk boetoeh naker, dek dipakèna isoek.

Heg baè kitoe-kitoe gè, tapi hajang awi gombong, noe luntas, noe gedè, soepaja mudjuhna kur tihang luit.

Tatapi gagal, ari awi gombong mah. Uwuh di dèwèk; aja gè awi boeloe djung awi tali.

2.

Adi dek angkat kamana, djung dui naon noe dima'na, noe matak tjalik ka imah poen kakang?

Noe matak toewang raji ngaduhusan ka toewang raka, rèhna toewang raji tadi puting munang wartos, madjar kang raka munang kasawat banget.

Soemoehoen pisan, tadi ti puting munang panjakit. Tatapi dina danget ajuna mah, soemoehoen, gus damang. Ngan kantoen lesoena baè, djung iju dina tonggong, anoe masih kènèh karaos. Ari dosa poen kakang noe matak gering; kamari ngandjang ka Si Armoen, disoegoehan djeroek. Sahidji tèh mani béak koe kakang. Ari balik ka imah, tjangkèng kakang koekoelijatan, semoena bukah kawaja.

Gampang ari kasawat kitoe mah: kang raji mah barèto ngan sakali ditambaannana koe daoen dadap djung apoe, gisik baloerkun kana angkèng. Gura, mangga; sakali gè waras. Èta oebar papatah Nini Djalijam.

3.

Sija kamana? Gus bubul tu ngaduhusan ka aing. Ari noe rèja ngaduhusan ka aing. Koe naon sebabna?

Noen, soemoehoen bebendoe gamparan, noe mawi abdi gus lami tu marek ka gamparan, rèhing djisim abdi langkoeng-langkoeng tina kawaloeratan. Tu werat doemuhus tina sebab djisim abdi saawit gadoeh sahidji anak, wasta Soekardi, kataradjang panjakit sanget, noe mawi abdi gus lami tu doemuhus ka gamparan. Èta sakabeh-kabèh njanggakun kalelepatan, kaoela-noen.

Ah, koetan kitoe noe matak manèh tu ngaduhusan ka aing: pangrasa aing manèh tèh oentjlang-antjlong tu poegoeh. Kadjun, ari kitoe mah; koe aing dihampoera. — Hè, iju aing pangmikunkun soerat ka Ki Djaksa; tatapi sija koedoeng munang walonna.

4.

Njai, akang mènta ngopi.

Soemoehoen, noen.

Aja naon dungunna?

Saaja-aja baè, noen.

Aja goela batoe?

Soemoehoen aja, noe bunang kamari tèja ngagaluh.

Djoeragan tèh moelih timana?

Poegoeh, akang poelang ngaronda ti koelon, manggih ronggèng diigelan.

Saha, noen, ronggèngna?

Wet sigana mah si Èndjah.

Saha noe ngigelan, noen?
Oerang diju baė, oerang nagara.
Rėja djelema, noe nongton, noen?
Poegoeh, wani pepet djalan tėh.
Njai, iju gus poekoel doewa; hajoe oerang sarė.
Soemangga, noen; koering ogė gus ngalenggoet baė, hajang hėės.
Baroedak, iju bikun seredan ka pandakawan.
Soemangga, kaoela-noen.

5.

Parana, na koemaha koeda tėh tu dioeroes?
Tu diceroes naonnana?
Ėta koeda tėh boesik!
Tu atjan dikerok; isoek kėnėh.
Naha tara dimandian?
Oenggal poė sok dimandian, tapi ajuna tu atjan.
Atoeh, guwat ajuna gura mandian; gus burang.
Soemoehoen, mangga.
Iju bet naha koeda tėh koerang parabna?
Soemoehoen, tu atjan datang pangaritna.
Saha toekang ngarit tėh?
Si Karama tėja.
Ari ajuna ėta Si Karama koedoe dipotong waė gadjihna saroepija; tjokot saroepija.
Mangga . . . .
Koe naon koeda tėh pintjang.
Soemoehoen, tiporos sabutung dimandian.
Koemaha noe matak kamari tu bėbėdja?
Soemoehoen, njanggakun di kalelepatan, rėhna kamari djisim koering hantu oendjoekan.

6.

Ej, iju lemboer saha?
Soemoehoen, lemboer djisim koering.
Iju lemboer asal timana?
Soemoehoen, asalna bunang muli ti Bapa Djoemijah.
Sabaraha toembak legana?
Soemoehoen, dalapan toembak.
Noe dalapan toembak tėh sabaraha hargana?

Soemoehoen, doewa poeloeh hidji, kaoela-noen.

Naon tatangkalannana, waktoe kur dibuli koe silahing?

Soemoehoen, ngan kalapa sareng djambė.

Koemaha ėta kalapa djung djambė tėh gus boewahan?

Soemoehoen, enggus.

Gus sabaraha lilana dibulina koe silahing iju lemboer tėh?

Soemoehoen, enggus dalapan-welas tahoen.

Naon ajuna pepelakannana noe nambahan?

Soemoehoen, enggus pepek: aja ramboetan, aja pisitan; aja boewah sareng kawėni, moentjang, mangka, kaoela-noen.

Bunang sabaraha kaoentoengannana ing dalem satahoen atawa saboelan?

Hentu diėtang tahoen, ngan boelan: ing dalem saboelanna opat roepija pėrak, kaoela-noen.

Silahing boga pamadjikan?

Soemoehoen, boga.

Boga anak?

Soemoehoen, gadóeh hidji.

Ėta doewit tina kaōentoengan kebon dipakė naon?

Soemoehoen, dianggo muli béas doewa roepija, muli oejah tarasi saroepija, muli sagala-gala, kaja oedoedun, kaja rampė, saroepija ing dalem saboelan, kaoela-noen.

Silahing hentu boga sawah?

Soemoehoen, gadoeh sapoeloeh kotak.

Noe sapoeloeh kotak tėh sabaraha bunangna?

Soemoehoen, ngan saratoes gugus.

Djadih tu mahi dipakė dadaharan ing dalem satahoen?

Soemoehoen, hentu, kaoela-noen, anoe matak nambel-nambel muli.

7.

Djoeroe-toelis, manėh saha ngaran?

Ngaran djisim koering Wangsa Winata, kaoela-noen.

Dimana imah manėh?

Soemoehoen, di sisi djalan gedė, kaoela-noen.

Sabaraha perkara manėh bisa noelis?

Soemoehoen, ari perkawis bisa djisim koering, ngan ngartos baė sautik-utikun, kaoela-noen.

Mana noe gus kaharti?

Soemoehoen, ngan doewa perkawis: saperkawis, aksanten Walanda; doewa perkawis, aksanten Djawa, kaoela-noen.

Koemaha itoengan?

Soemoehoen, perkawis ètangan djisim koering entu atjan diadjar, kaoela-noen.

Koemaha noe matak tu diadjar ngitoeng?

Soemoehoen, noe matak djisim koering hentu diadjar ngètang, awitna djisim koering iskola ka Mas Wangsa Barata. Ari dongkap kana aksanten Walanda, Mas Wangsa Barata angkat ka Bogor, hentu moelih dui, kaoela-noen. Dongkap ka ajuna djisim koering hentu pisan ngaragap kalam. Ari pagawèan djisim koering ngan matjoel sareng ngorèd, kaoela-noen. Sakitoe baè sadenget tu atjan dianggo koe gamparan.

Tina naon manèh baranghula munang doewit, samèh-mèh asoep ka oerang?

Soemoehoen, kitoe baè tjoekal-tjokèl, melak sampu sareng hoewi bolèd, kaoela-noen.

8.

Djoeroe-toelis, naha manèh sok burang, ari datang tèh?

Soemoehoen, anoe matak djisim koering burang rada, tu ngarunah awak.

Oelah lalawora kitoe! Lamoen enja boga panjakit, manèh luwih hadè amit.

Soemoehoen, ari njoehoenkun permisi: bisi tu dipaparinkun.

Lamoen manèh enja boga panjakit, tu oemoem tu dibikun. Tapi gus tu sakali baè. Oenggal poè ogè, ari datang tèh, burang.

Soemoehoen, sasari ogè simkoering, ari datang tèh, burang poekoel salapan.

Huuh! naha? Ari perdjangdjian poekoel toedjoeh, ari datang sok poekoel salapan.

Soemoehoen timbalan. Wangkid ajuna djisim koering njoehoenkun pangapoenten baè; sedja ngiring timbalan, kaoela-noen.

Hèg diampoera; oelah dui-dui.

Soemangga.

9.

Roerah, ngaran manèh saha?

Soemoehoen, ngaran djisim abdi Bapa Djapijan, kaoela-noen.

Manèh boga pamadjikan?

Soemoehoen, gadoeh, kaoela-noen.

Boga sabaraha?

Soemoehoen, gadoeh doewa, kaoela-noen.

Anak boga sabaraha?

Soemoehoen, gadoeh doewa awèwè.

Ti noe kolot atawa ti noe ngora?

Soemoehoen, ti noe kolot.

Manèh boga sawah?

Soemoehoen, hentu, kaoela-noen: ngan njèwa-njèwa baè.

Tjoekoep dipakè dadaharan?

Soemoehoen djijad, gamparan, tjekap, kaoela-noen.

Oerang nanjakun djalan; sabaraha djalan, noe katjangking koe silahing?

Kaoela-noen, perkawis djalan, noe katjekel koe djisim abdi, soemoehoen, ngan salapan.

Mana hidji-hidjina?

Hidji, djalan karèta; doewa, djalan padati; tiloe, djalan noe teroes ka babantjong; opat, djalan noe teroes ka Tjiburum; lima, djalan padati noe teroes ka Tjibodas, sareng djalan djadjahan opat, kaoela-noen.

Bener..... Tjai sabaraha?

Perkawis tjai, soemoehoen, ngan hidji: Tjikaak, kaoela-noen.

Dongèng-dongèng.

1.

Aji hidji oetjing, bisa nèwak burit. Dina hidji mangsa èta oetjing tèh kur njaba: ari waktoe harita radja burit tèh ngoempoelkun rahajatna, rèk rerempoegan. Ari omongna kiju: Hè batoer-batoer, koemaha iju dina perkara oetjing, anoe gorèng tèja? Koemaha oerang pinoelakun kagorèngannana?

Tidinja hidji burit kolot ngomong, pokna: Luwih hadè oerang talijan gènggèan dina buhungna oetjing tèh; ari gus kitoe, murun kadèngè koe oerang, lamoen oetjing rèk datang soepaja nèwak ka oerang. Lamoen kitoe mah oerang loempat serta njoempoet baè.

Tidinja ngararomong kabèh burit tèh, pokna: Saè katjida èta pirempoeg sampéan.

Toeloej radja tèh mariksakun ka sakabèh rahajatna, omongna: Tjing, saha noe nerapkun gènggè kana buhungna oetjing tèh?

Ari uwuh sahidji-hidji atjan, anoe wani migawè perkara, anoe gampang diomongkunnana, ari hèsè dipilampahkunnana.

2.

Aja hidji burit, anoe tjitjing di nagara, sosobatan djung hidji burit hoema. Dina hidji mangsa èta burit nagara njoegoehan ka sobatna dina imahna hidji oerang nagara. Ari soesoegoehannana tèja, nja èta seredan, noe ngunah-ngunah, aja noe amis, aja noe pelem, aja sagala-gala roepa.

Mangsa burit doewaan ukur njatoe serta soeka hatè, djeboel datang noe boga imah. Ari burit tèja laloempatan, njoempoet kana bongbak. Lila-lila èta djelema, anoe boga imah, toeroen dui; tidinja burit nagara ngomong ka sobatna, pokna: Ajuna oerang béakkun soesoegoehan kaoela. Ari ngadjawab burit hoema tèh, kiju pokna: Kadjun, sobat; ari luwih hadè kaoela moelang baè ka hoema. Didinja kahakanan kaoela enja gorèng: ngan dangdaoenan djung akar-akar baè. Tatapi senang ati kaoela, sabab uwuh djelema anoe ngagetrik ka kaoela.

3.

Aja hidji andjing, sosobatan djung hidji bango. Dina hidji mangsa bango tèh diondang koe andjing, rèk didjamoe. Sanggus datang bango tèh, toeloej disoegoehan boeboer adjoer, anoe diwadahan koe piring tjèpèr. Toeloej dipatjok koe bango, tatapi hantu pisan bubunangan; ngan kuna toengtoeng pamatoekna baè. Ari boeboer tèh dilètakan koe andjing, datang ka béak kabèh.

Toeloej andjing tèh nanja ka bango, pokna: Koemaha sobat, ngunah iju boeboer tèh? Ari koe bango enggus kaharti jèn manèhna enggus dibobodo djung dièra-èra koe andjing, tatapi hentu ditèmbongkun lutik hatèna. Toeloej ngadjangdjian ka andjing, omongna: Hè sobat, di poè isoek di kaoela barang-dahar.

Ari isoekna andjing datang kana imahna bango tèja; toeloej katèndjo aja hidji boejoeng, lutik lijangna, diusian kahakanan.

Ari andjing hajang njatoe, tatapi hantu asoep soengoetna kana lijang, anoe lutik tèja.

Ari bango ngasoepkun pamatoekna kadjerona boejoeng, serta ngunah katjida njatoena.

4.

Aja doewa hajam djadjangkar, diadoe sabab doewannana pada hajang djadi kapala toempoekan parè. Sanggus lila-lila diadoena èta hajam tèh, toeloej èlèh noe sahidji; tidinja loempat, njoempoet ka parandjèna. Ari anoe munang tèja hiber ka soehoenan imah serta kongkorongok, nandakun jèn kami munang.

Ari pareng aja hidji hulang, hiber diloehoer. Sanggus nèndjo ka èta hajam, anoe diloehoer imah tèja, toeloej ngalajang serta disamber koe manèhna, dibawa hiber.

5.

Aja hidji anak embè, kur nginoem di sisi tjai. Ari datang hidji maoeng, noe hajangun njatoe. Tidinja omongna maoeng tèh: Koemaha noe matak sija wani-wani ngiroehan tjai, paranti aing nginoem. Ngadjawab anak embè tèh, pokna. Tu pisan-pisan koering ngiroehan tjai, anoe paranti djoeragan ngaluut. Poma-poma gamparan bendoe ka koering. Ari djisim koering aja di hilir.

Ngomong dui maoeng tèh: Naha sija ngoepat ka aing taoen barèto.

Nèmbalan anak embè: Noen, djoeragan, koemaha djisim koering bisa ngoepat ka djoeragan; kur waktoe taoen kapengker tèja djisim koering tatjan didjoeroekun.

Ari maoeng tèh ngomong dui: Nadjan lain sija ogè, doeloer sija ngoepat ka aing.

Anak embè tèh nèmbal: Tu ngaraos boga doeloer, djoeragan.

Ngomong maoeng tèh: Lamoen kitoe tangtoe batoer sija, anoe ngoepat ka aing. Ajuna aing rèk males ka sija.

Tidinja anak embè tèh dibawa loempat koe maoeng ka luwung, toeloej dihakan.

INHOUD.

SOENDANEESCH LEESBOEK.

SOENDANEESCH LEESBOEK.

MET

INLEIDING EN AANTEEKENINGEN

VAN

G. J. GRASHUIS,
O. I. AMBTENAAR.

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF.
1874.

VOORREDE.

Mijn vroeger voornemen om een Soendaneesch Leesboek uit te geven van eenigzins grooten omvang, bevattende proza en poëzie, heb ik laten varen. Thans bied ik den beoefenaar van het Soendaneesch eenige proza-stukken aan, terwijl ik later een afzonderlijken bundel dichtstukken wensch te geven. Daaraan is voor het oogenblik nog geene behoefte, en eene uitgave van Soendanesche poëzie mag, dunkt mij, wel worden voorafgegaan door een Woordenboek. In den eersten tijd zal het mij wel niet mogelijk zijn dat te leveren, te meer daar ik vooraf gaarne eene beknopte Spraakkunst van het Soendaneesch zou willen opstellen.

Zoodra mogelijk hoop ik die te doen verschijnen, en ik vraag daarvoor alleen nog een weinig geduld.

G.

Leiden, 1 April 1874.

INHOUD.

INLEIDING.

§ 1. De Soendanezen, van overoude tijden af een volk van landbouwers, slechts weinig in aanraking komende met vreemdelingen, bleven in hunne bergstreken afgesloten, en verstoken van den invloed der beschaving, die gedurende eenige eeuwen in *Oost-* en *Midden-Java* heerschte. Na den val van het rijk van *Padjadjaran* hebben daarenboven de Soenda-landen geen vorstenhuis gehad, onder welks bescherming althans eenige beschaving had kunnen ontluiken, — geen hofstad, binnen welker muren kunst en wetenschap hadden kunnen bloeijen. Dus aan zich zelf overgelaten, heeft dan ook de Soendanees, in onderscheiding van den Javaan, voorheen geene eigenlijk gezegde *litteratuur* kunnen voortbrengen, en is hij er later eerst allengs toe gekomen om, in navolging van de nieuwere Javaansche poëzie, in zijn eigen taal dichtstukken op te stellen. Hoewel deze alle kunstwaarde missen, zijn zij echter een bewijs van den invloed, nu reeds bijna vier eeuwen lang, door den Islam op de Soendanezen uitgeoefend. Immers is de stof, die met blijkbare ingenomenheid wordt behandeld, in den regel door den dichter ontleend aan de Mohammedaansche overlevering. Zelfs waar dit niet regtstreeks het geval mogt zijn, wordt toch de leer en het voorschrift van den Islam aangehaald en aangeprezen.

§ 2. Behalve die poëtische litteratuur zijn er in het Soendaneesch weinig geschriften. De gebonden stijl is de gewone vorm, waarin de schrijvers hunne gedachten uitdrukken, en mag het al geen poëzie zijn, wat zij leveren, het is althans maat en klank, aangenaam voor het gehoor en gemakkelijk op te nemen in het geheugen. In enkele gevallen echter is het *proza* vorm en voertuig geworden van de gedachten, die een vroom en geleerd man ten nutte van tijdgenoot en nakomeling te boek stelde. Wel is waar, geen proza als kunstvorm, maar alleen als middel om leerling en lezer in te prenten wat goed en nuttig is voor dit leven en voor het toekomende, en hem te leeren wat verboden is door de Wet van God, den Allerhoogste. De taal van dergelijke geschriften heeft dan ook natuurlijk veel overeenkomst met de gewone en alledaagsche spreektaal, behoudens eigenaardige zinswendingen en uitdrukkingen, die naar de school rieken, of wel aan vreemde modellen zijn ontleend.

§ 3. Dat het Soendaneesch rijk genoeg is in woorden, in vormen en in spraakwendingen, om tot verstaanbaar proza te worden gekneed en verwerkt, blijkt genoegzaam uit een boekje, zoo als de „Tjarita Abdoerahman djung Abdoerahhim", en uit een verhaal, zoo als de „Santri gagal," beide opgesteld door *Radèn Hadji* MOEHAMMAD MOESA, Hoofd-panghoeloe van het Regentschap *Limbangan*. Vooral het laatste is een duidelijk bewijs van de geschiktheid van taal en schrijver beide, van den laatste om goed Soendaneesch proza te leveren, en van de eerste om zich te leenen tot eene levendige en getrouwe voorstelling van Soendaneesche zeden en gewoonten, en tot op zekere hoogte ook tot eene afspiegeling van Soendanesche levensbeschouwing en redeneertrant. Moge de „Santri gagal", in Latijnsche letter nog geen vel druks beslaande, omstreeks vijf malen kleiner zijn dan de „Tjarita A. dj. A.", de waardij van die weinige bladzijden is niet geringer dan die van het langere verhaal. Dit laatste toch geeft over het geheel wel goed Soendaneesch, maar beschrijft vreemde toestanden, zoodat de lezer bijna voortdurend rondgeleid wordt in kringen, die buiten de bevatting en ondervinding van den gewonen Soendanees liggen. Die beide stukken echter, en verder ook de kleinere stukjes, door genoemden Panghoeloe vertaald uit of gevolgd naar het Javaansch of het Maleisch, geven hem alle aanspraak op den naam van een goed proza-schrijver.

§ 4. In den regel evenwel is schrijver en dichter bij den Soendanees één en hetzelfde. De dongèng, de sprook, vertelling of fabel, die in den mond des volks leeft, — de tjarita, het verhaal, dat veelal van elders herkomstig is, — de tjarita pantoen, de legende uit oude tijden, die door den toekang pantoen, den Soendaneschen bard, onder het bespelen van de Inlandsche luit (katjapi), bij wijze van recitatief wordt voorgedragen, die alle worden in tembang, d. i. in gebonden stijl gebragt, en wel niet in druk, maar toch in schrift *uitgegeven*. Bij uitzondering slechts wordt de dongèng of de tjarita in proza neêrgeschreven, en eene tjarita pantoen in proza is een zeldzaamheid. Enkele malen treft men eene bewerking aan van eene Maleische hikajat, een *verhaal*, waarvan naam en inhoud beide wijzen op Arabische herkomst.

§ 5. Van Arabischen oorsprong, hetzij regtstreeks vertaald of overgenomen, hetzij door middel van het Javaansch bekend geworden, is verder al wat bepaaldelijk met den naam van religieuse litteratuur kan worden bestempeld. Deze wel is waar armelijke, maar niettemin in vele opzigten karakteristieke lettervruchten van Soendaneschen bodem, zijn doorgaans proza-schriften. Daaruit kan men zien dat de studie van den Islam, wat eerste beginselen en hoofdzaken aangaat, op *West-Java* niet wordt verwaarloosd, en dat de Islam aldaar niet met vreemde bestanddeelen uit ouden tijd wordt vermengd, zoo als onder de Javanen plaats heeft. Verder blijkt uit die geschriften dat Soendanezen, geheel aan zich zelven overgelaten, wel geen onberispelijk, maar toch dragelijk proza kunnen schrijven. Dat proza onderscheidt zich gunstig van de taal en den stijl der wawatjan (gedicht) door zuiverheid en regelmaat. De Soendanesche prozaïst zegt gewoonlijk op eenvoudige wijze, wat hij denkt, en blijft ver van den gekunstelden stijl der dichtstukken, die somtijds geene wezenlijke gedachte meer uitdrukken, maar slechts begrippen nevens elkander plaatsen.

§ 6. Met de dagelijksche spreektaal leveren de bestaande Soendanesche prozaïsten de beste gegevens ter beoordeeling van den woordenschat en van de taalregels, die echt Soendaneesch mogen heeten. Noch de tjarita pantoen met hare oude woorden en uitdrukkingen, noch de wawatjan met hare uitheemsche bestanddeelen, mogen gelden als juiste uitdrukking van

Soendaneesch taalgevoel. Alleen de dongèng en de tjarita kunnen in den regel naast de proza-stukken worden gelegd, omdat de langzame verandering der taal in den mond des volks op die beide haren invloed heeft uitgeoefend. Onder echt Soendaneesch behoort natuurlijk ook datgene te worden verstaan, dat uit andere talen werd overgenomen, maar allengs of reeds onmiddelijk het burgerregt bekwam. Het aantal vreemde woorden in het Soendaneesch, ook buiten de poëzie, is niet gering, en geen wonder, want in vele opzigten is de taal zelve arm, en had zij behoefte aan verrijking van haren woordenschat, naarmate het volk in den omgang of de aanraking met vreemden begrippen en denkbeelden leerde kennen, die in het Soendaneesch niet konden worden uitgedrukt of weêrgegeven. Dat overnemen van woorden, dat verrijken van de taal, was het werk van het volk, niet van enkele personen, zoo als de hedendaagsche dichters. Hun ijver in het gebruiken van hetgeen Javaansch is en blijft, zelfs voor het gevoel van lezers en hoorders, die hunne wawatjan geheel of ten deele in het geheugen prenten, is niet bij magte om de volkstaal te bederven. Deze gaat haar eigen weg in de keuze van hetgeen zij al of niet in zich zal opnemen, en stoort zich daarbij niet aan den boedjangga, den geleerde, die met onnoodigen omhaal zijne gedachten in een onnatuurlijk Soendaneesch uitdrukt.

§ 7. Behoefte en noodzakelijkheid hebben in den regel een beslissenden invloed gehad bij de keuze van hetgeen werd overgenomen, en hebben dien nog bij de weigering om onnoodige vreemde woorden in de taal van het dagelijksch leven eene plaats toe te kennen. Dit blijkt vooral bij de hooge, lage, en middenwoorden, waarvan in de gewone spreektaal zoo veel gebruik wordt gemaakt, en die aan het Soendaneesch gesprek zulk een eigenaardige kleur geven. Taalsoorten, zoo als het Javaansch, heeft het Soendaneesch niet, maar even als het Ngoko het eigenlijke Javaansch is, zoo zijn de lage woorden het eigenlijke Soendaneesch. De hooge woorden daarentegen, en desgelijks de middenwoorden, zijn grootendeels uit het Javaansch afkomstig, of althans daaruit overgenomen. Verder zijn een aantal namen van voorwerpen, van werkingen of toestanden, van eigenschappen, en sommige namen voor afgetrokken denkbeelden, ontleend òf aan het Javaansch, en daaronder zijn een aantal afkomstig uit het Sans-

krit en eenige weinige uit het Perzisch, òf aan het Arabisch, òf ook wel aan het Maleisch, het Portugeesch, of het Hollandsch.

§ 8. De kennis en de beoefening van de moedertaal zijn bij den Soendanees geen onderwerpen van gezette studie. Over het geheel spreekt hij, zoo als het hem voor den geest komt. Alleen zij, die als schrijvers optreden, zijn uit den aard der zaak verpligt eenige aandacht te schenken aan het middel, waarmede zij hun doel moeten bereiken. Maar hierbij blijft het dan ook, en zelfs de Panghoeloe van *Garoet*, die reeds zoo veel heeft gedicht en geschreven, is er nog niet toe gekomen om over zijne moedertaal iets uit te geven. In zijne poëzie is te prijzen, dat hij de taalregels slechts zelden geweld aandoet. Velen echter onder de levende dichters bekommeren zich er niet veel om, hoe zij de taal als middel van gedachten-mededeeling aanwenden, en schromen niet haar op te offeren aan de maat. Daarom is het wenschelijk dat van het proza meer werk wordt gemaakt. Dichtstukken toch, die de eigenaardigheden van het Soendaneesch weinig of in het geheel niet vertoonen, en daarentegen wriemelen van Javaansche woorden, terwijl zij de Soendanesche taalvormen verminken, kunnen geen nut stichten, maar zullen integendeel veel kwaad doen.

§ 9. De beoefenaar van de taal trekt bovendien weinig nut van dien allesbehalve verkwikkelijken wawatjan-stijl, die ligt aanleiding zou kunnen geven tot de meening dat het Soendaneesch regelloos en bandeloos is, dat men het daarin zoo naauw niet neemt met taalvormen en uitdrukkingen, in één woord, dat men eene bepaalde gedachte daarin zou kunnen uitdrukken op de eene manier of op de andere, al naar mate het den spreker mag goed dunken. Het tegendeel van dat alles is waar. Wel is het Soendaneesch niet te vergelijken met eenige Westersche taal, maar in woorden, in vormen, in spraakwendingen biedt het zoo veel aan, dat de naauwe verwantschap met het Javaansch en het Maleisch die beide zustertalen niet tot oneer strekt. Het „Soendaneesch Leesboek" moge als eene verzameling van Soendanesche proza-stukken den lezer de overtuiging geven dat ook zonder Kawi, zonder oude of nieuwe litteratuur, zonder volgeschreven folianten en kwartijnen, dus zonder al datgene wat het Javaansch heeft en het Soendaneesch mist, de laatste taal niet minder dan de eerste ten volle verdient te worden gekend en beoefend.

§ 10. Wat de medegedeelde stukken betreft, bijna alle zijn oorspronkelijk; eenige zijn vertalingen, en deze zullen in de „Aanteekeningen" worden opgegeven. De II^de^ afdeeling geeft slechts enkele brieven, voldoende om het eigenaardige van den briefstijl te doen zien. Voor de III^de^ afdeeling is eene keus gedaan uit de aanwezige proza-schriften van eenigen omvang, waarover de verzamelaar kon beschikken, terwijl zes stukken in hun geheel worden gegeven onder n^o's^ IV—IX. Ten einde den lezer in de gelegenheid te stellen om den proza-stijl te vergelijken met enkele poëtische voortbrengselen van vrij goede dichters, zijn in de III^de^ afdeeling stukken opgenomen van twee wawatjan's, en is tevens onder n°. VI eene proza-bewerking van een kort gedicht medegedeeld.

I.

ANECDOTEN EN FABELEN.

1.

Aja hidji djalma kèrè, baramaèn ka mènak, anoe kur tjaralik. Ari omongannana matak karoenja, sarta bari tjurik, sarta ditètèlakun kamalaratannana, djung boga kasakit dina awakna. Kadangoe koe noe tjaralik, sarta mènakna langkoeng-langkoeng karoenja, sareng ladjeng maparin doewit. Tu lila noe baramaèn tèh toeloej balik, tapi koe noe tjalik dipiwarang ditoetoerkun, sarta tèndjo kasakitna bohong atawa hentu, kitoe dui kamalaratannana.

Gantjangna pèk ditanjakun koe pandakawan, sarta ditaksir, dina saloewar awakna hadè. Ari pokna pandakawan: Awak manèh hadè kabèh, tu aja kasakitna, djadi omong manèh boga kasakit tèh, bohong baè. Ki kèrè ngawangsoelan: Bener saoer sampéan kaoela bohong, sabab tu katingali kasakit kaoela koe sampéan. Karana kaoela tèh njaksrak dina saloewar awak, asoep kana toelang sareng kana soengsoewam, noe matak kaoela tu bisa digawè. Ari tjèk noe ngangaranan mah, kasakit moemoelan digawè.

Barang kadèngè koe pandakawan omongna kèrè anoe kitoe, ambekan sarta toeloej balik.

2.

Aja hidji djalma, oerang goenoeng, gus langlajusun, tu barang-hakan; njiun akal soepaja munang barang-hakan. Dina hidji waktoe njampurkun ka hidji kamasan, noe kur njiun ali. Djol datang oerang goenoeng tèh sarta tegep nèndjokunnana ka noe kur digawè. Ditanja koe kamasan, ari pokna: Rèk naon kadiju? Naha aja bèdja, atawa rèk muli ali, atawa pendok. Oerang goenoeng ngawangsoelan: Kaoela lain rèk barang-buli; ngan hajang njaho baè, rèk nanjakun, ari pèrak sagedè hoeloe koeda sakoemaha hargana.

Kamasan nijatna rèk malsoe. Ari pokna kamasan: Oepama pèrak sagedè hoeloe koeda mah, moerah hargana. Oerang goenoeng api-api hèran: »Koetan mahal ari harga pèrak". Pikirna kamasan ajuna bakal boga kaoentoengan gedè, sabab ngadèngèkun oerang goenoeng tèja omongna noe tadi.

• Tu lila toeloej dibawa koe kamasan ka imahna, diadjak dahar rudjung djung kamasan tèja.

Barang gus dahar, kamasan nanja dui: Dimana ajana, noe ditjaritakun tadi koe sampèan tèh? Kaoela daèk muli. Oerang goenoeng ngawangsoelan: Saenjana mah kaoela tatjan boga; ngan hajang njaho baè. Dimana manggih pèrak sagedè kitoe gedèna, kaoela gus njaho hargana. Bisi koela diakalan koe noe boga pèrak sagedè hoeloe koeda; karana ajuna loba pisan djalma, noe sok ngabobodo.

3.

Aja hidji batoer toekang djagal, dititah muli moending koe djoeragannana, dibahanan doewit pirang-pirang. Toeloej, tapi djalanna ka luwung. Datang ka luwung dibègal koe saoerang baè. Koe bègal dipènta doewitna, sarta noe boga doewit tu ngalawan, api-api bingoeng. Ari pokna ka bègal:

Koemaha kaoela? Moal diandel koe djoeragan kaoela dibègal didjalan. Gus tangtoe kaoela dipadjarkun bohong, sarta kaoela murun diasoepkun kana pandjara.

Rèja-rèja pisan omongna; koe hajang doewitna bunang dui. Tapi tu didèngè koe bègal tèh. Ngomong dui noe dibègal tèh, ari pokna: Kadjun; ajuna mah kiju baè. Badjoe kaoela baè ditewek koe sampéan, soepaja pertjaja djoeragan kaoela tandana kaoela dibègal di djalan.

Bègal tèh ngagoegoe ka omongna noe dibègal tèja: gantjangna rèk newek badjoena. Barang gus dibatek kerisna, bègal ditèwak boeoekna, tu bisa obah dui. Toeloej doewitna direboet dui koe noe boga, toeloej dibawa baè balik ka djoeragannana.

4.

Aja doewa djalma luluwungan. Anoe saoerang manggih kantong, ngagolèr dina tanuh, toeloej ditjokot. Ana ditèjang, diusi doewit. Ari pokna: Kami boga bagdja, nimoe kantong duisi doewit. Batoerna ngawangsoelan: Benerna mah oelah ngakoe nimoe sorangan; koedoe, timoe doewaan. Manèh djung kami noe nimoe, karana oerang lumpang tèh doewaan. Ajuna munang bagdja, koedoe oerang bagi doewa baè. Wangsoelannana: Moal dibagi; da timoe kami sorangan. Kami anoe boga bagdja.

Tu koengsi lila, sabot kur padoe oeroesan, ngadèngè aja noe njoesoel djoeroedjana, noe maling kantong djung doewitna tina dagangan. Noe nimoe kantong omong: Moegimoegi oerang doewaan koe Allah didjaoehkun tina djalan tjilaka, oerang aja salamet doewaan. Karana noe boga kantong njoesoel; tangtoe oerang doewaan bakal ditangkup. Batoerna ngawangsoelan: Tu ngunah ati kami, lamoen rèk mawa-mawa ka kami. Karana koe kami rèk dibagi doewa, koe manèh tu dibikun. Ajuna koedoe manèh baè sorangan. Lamoen kami miloe ditangkup, salah. Da manèh noe bagdja tèh, hentu djung kami.

5.

Aja hidji djalma buhngar, tapi koemed tu kira-kira. Oepama aja noe ngandjang ka imahna noe koemed tèja, lamoen kasampurkun kur dahar atawa kur ngopi, tara daèk ngadjak, soemawon ngahadja-hadja njoegoehan ka sèmah. Saoemoerna kitoe baè. Aja hidji djalma noe sok djoelig, ngomong ka sobatna, ari pokna: Njing, kami wani ditoempangan: oerang taroeh. Tangtoe kami diadjak dadaharan koe noe koemed tèja. Pikirna noe saoerang dui bakal munang toempangna. Gantjangna gus djadi tataroehannana.

Kira-kira tèmpona kur dahar noe koemed tèja, ari noe djoelig tèh djol ngandjang. Papanggih djung batoerna noe koemed tèja; pok ngomong ka batoerna: Panghatoerkun ka djoeragan silahing, kami hajang papanggih; bakal aja bèdja, soepaja djoeragan silahing oelah kapoosan koe doewit sarèwoe rèjal. Gantjangna toeloej koe batoerna dihatoerkun. Barang prok djung djoeragannana, dioendjoekkun saomongna noe djoelig tèja, tu aja noe kaliwat. Barang gus dibèdjaan, ngaguwat kaloewar, njampurkun noe djoelig tèja. Noe buhngar tèh nanja: Koemaha omong sampèan tèh ka kaoela tadi, soepaja kaoela oelah kalungitan doewit tu poegoeh. Omong dui noe djoelig: Noen, djoeragan koering bisa ngahatoeranan pitoedoeh. Tapi djoeragan tadi kur toewang. Tapi ajuna koering rèk balik hula ka imah sakedap, hajang neda hula. Mengkè, ari gus neda, murun kadiju dui. Noe buhngar ngawangsoelan: Lamoen kersa mah sampéan, di imah kaoela baè oerang dahar. Ari pokna noe djoelig tèh: Bisi padjar koering njoesahkun baè. Noe buhngar ngawangsoelan dui: Moal soesah; di kaoela mah loba.

Gantjangna toeloej dibawa ka imah; pèk dahar di imah noe buhngar tèja. Ari gus dahar, noe buhngar tèh nanja: Koemaha perkawis pihatoer sampéan tadi tèh, soepaja oelah lapoer tu poegoeh doewit sarèwoe rèjal? Noe djoelig ngawangsoelan: Noen, djoeragan, koering munang bèdja djoera-

gan tèh kagoengan poetra istri hidji. Ajuna bakal sina imah-imah, sareng bakal dibahanan salaksa rèjal. Noe buhngar ngawangsoelan: Nja bener omong sampéan. Noe djoelig ngomong dui: Lamoen kitoe mah, poetra djoeragan sina ka koering baè. Koering trima dipaparinan doewit salapan rèwoe baè.

6.

Aja hidji toekang dagang, arèk balajar, mawa busi sapikoel ka sobatna, serta mihapè nundun iju datang ka balik dui. Dimana gus sababaraha boelan toekang dagang tèh balik, bari toeloej ka sobatna, mènta busina. Omong sobatna: Sobat, kaoela karoenja ka andjun, tapi èta busi adjengan gus tu aja; dihakanan burit. Ari noe boga busi tèh api-api ngandel ka omong sobatna, serta hèran ngadèngè noe biju tèja.

Gus sababaraha poè anakna èta anoe njimpen busi tèja njaba di loeloeroeng. Kapanggih koe toekang dagang, disoempoetkun baè, hantu kanjahoan koe bapana. Gus kitoe èta datang ka sobatna, noe boga busi tèja, ari omongna: Èh sobat, kaoela iju kur soesah katjida hatè sabab anak kaoela, noe dipakè kanjaah, ajuna lungit. Ngadjawab sobatna: Aèh, kaoela mirunguh anak sampéan wet dibawa hiber koe hulang. Omong dui noe boga anak tèh: Koemaha datang ka bunang, sababna anak kaoela tèh gus rada gedè, djung moal enja hulang bisa ngadjoengdjoengkun ka manèhna. Ngadjawab noe boga busi: Sobat, montong hèran sampéan tina perkara noe tadi tèja, sababna dina nagara, dimana aja busi sapikoel dihakan burit datang ka béak, tangtoena hulang ogè bisa mawa baroedak.

Ari bapa boedak tèh tjitjing, hanta ngawangsoel; toeloej dipoelangkun busi tèh. Ari anakna toeloej disèlèhkun ogè.

7.

Aja hidji toekang ngangon moending di sisi luwung. Aja

dui hidji paninggaran, kaloewar tina djero luwung tèh. Ari pokna: Hè toekang ngangon, soegan manèh nèndjo oentjal di sisi luwung iju. Kami ti isoek nèjangan oentjal, tu manggih. Ajuna kami gus lesoe.

Ngadjawab toekang ngangon tèh: Biju tjikènèh koela nèndjo oentjal ngaliwat, asoep ka luwung. Tapi lamoen sampéan tjapè, tjing kadiju. Koela mangngoedagkun oentjal tèh; sampéan didiju toenggoe, pangngangonkun iju moending.

Nèmbalan paninggaran téh: Hadè atoeh; tjokot bedil koela, djung andjing koela bawa baè. Tjing, bunangkun oentjal tèh; ari moending koe koela ditoenggoean.

Toekang ngangon enggus toeloej ka luwung, ngadjingdjing bedil serta dibawa andjing paninggaran tèja. Gus kitoe manggih oentjal tèh, disipat, dibedil; tapi hantu kuna, ngan andjing tèja kuna koe pèlor.

Ari andjing tèh toeloej loempat, moeroe ka noe boga tèja; ari toekang ngangon noetoerkun baè. Demi tepi ka paranti urun paninggaran tèh, toeloej kapanggih èta kur hèès; ari moendingna kabèh gus lungit.

Soesah katjida toekang ngangon tèh; sijunun balik ka imahna, sijunun koe indoeng bapana, sabab moendingna gus lungit.

8.

Aja hidji ahli-tani, rèk noewar tangkal nangka, noe gus tu boewahan. Omong tangkal nangka tèh: Hè djoeragan, moegi djoeragan masing èling hasilna koering katoekang: panoehoen koering oelah ditoewar.

Ngawangsoel ki djoeroe-tani: Poegoeh aing njaah ka manèh, tatapi ari ajuna manèh moal boewahan dui. Koe sabab èta manèh rèk ditoewar; ari kai manèh rèk dipakè soeloeh.

Tidinja datang manoek rèja naker, noe boga sajang dina gowok tangkal nangka tèja; ari pokna: Hè djoeragan djoeroe-tani, moegi oelah ditoewar iju tangkal nangka, sabab ngan tangkal iju, noe ngunah dipakè tjaritjing koe koering. Kun baè sina hiroep tangkal nangka tèh.

Susurian èta djelema tèh, ngadèngè manoek ngomong kitoe; kukuh baè rèk ditoewar tangkal nangka tèh.

Ari gus kitoe baridjil njiroean tina tangkal nangka bari ngomong: Lamoen koe djoeragan tu ditoewar mah, murun koering pada ngaloewarkun madoe oenggal taoen. Lamoen ditoewar, tangtoe koering rèk pindah ka tangkal kai djelema noe sèdjèn.

Ngomong ki djoeroe-tani, pokna: Hadè atoeh, lamoen kitoe mah; kadjun, mending hiroep iju tangkal nangka.

9.

Aja djelema saoerang, ngoesup di sisi tjai. Saenggus diantjlomkun oesupna, hentu lila gap disanggoet koe sahidji laoek lutik, noe koerang ati-ati. Barang gus nuruj, toeloej dipetjatkun djudjur oesup tèh koe anoe ngoesup. Demi laoek lutik tèh ngadègdèg baè bawaning sijun, sarta gus roemasa ka papastèn awakna, tina sabab gus katjekel koe lungun toekang ngoesup.

Barang rèk diasoepkun kana korang laoek lutik tèja, bidjil akalna, sarta ngomong memelas, malar dipikaroenja, kiju pokna: Èh, oerang manoesa noe kawasa, manawa aja widi sarta welas, djasad kaoela njoehoenkun dilupas hula, sabab ajuna lutik kènèh. Didahar ogè, moal matak wareg. Oepami ngoesup dui, tangtoe munang poeloehan laoek, anoe ngoengkoelan gedèna ti batan djasad kaoela. Moegi aja manah sampéan ka kaoela. Gus gedè, soemangga, koe sampéan oesupan dui kadiju.

Mana ngadjawab toekang ngoesup tèh: Èh laoek lutik, dèngèkun omong aing. Manèh rèk ngabobodo ka aing; gagal nijat manèh. Pikir aing oepama sija dikentjarkun dui koe aing, gus tangtoe jèn manèh tèh moal bunang dioesupan dui. Lutik-lutik manèh gus bisa ngolo. Demi ajuna mah enggus katjekel koe aing; anggoer diasoepkun baè kana parijoek, dihakan datang ka béak.

II.

BRIEVEN.

1.

N°. 711. SOEMEDANG, 11 Pèbroewari 18...

Ajuna kami munang soerat ti Kangdjeng Toewan Asistèn-Residèn, oenina andjunna munang soerat ti Kangdjeng Toewan Residèn Prijangan, nimbalkun jèn koedoe nèjangan djalma awèwè, noe soekaun diadjar di Batawi krana djadi doekoen. Djung munang blandja saboelan *f* 12 roepja. Sarta oemoerna oelah liwat tina 25 taoen kolotna; ari ngorana, oelah koerang tina oemoer 20 taoen.

Djung dui ditèmpoan diadjar 2 taoen. Koe sabab kitoe timbalan kami ka Wadana, koedoe oewarkun ka abdi-abdi kabèh, soegan aja djalma awèwè noe soeka, sabraha djalma baè.

Dateng Wadana .... Kangdjeng Boepati..... ....

Adres: Dateng Wadana Distrik......

Apostil: Tjamat, iju soerat ti Pangawoelaan moedoe kentjeng-kentjeng petakun.

2.

N°. 115. SOEMEDANG, 6 Maret 18...

Sarèhna dina taoen 18.. djoemlah tegal, noe sok dipelakan koe abdi-abdi, noe sok dilapor saban boelan aja 587 baoe, koe prakara èta ajuna kami kentjeng-kentjeng moendoet katrangan, koemaha èta tegalan noe sakitoe, noe sok dipelak koe abdi-abdi, aja dui tambah atawa uwuh taoen iju.

Soepama aja atawa uwuh Wadana koedoe kentjeng-kentjeng lapor ka kami, krana di tanggal 15 Maret koe kami baris dilapor ka Kangdjeng Toewan Asistèn. Èta laporan tanggal 13 koedoe gus katampa koe kami. Koedoe lapor saboektina, tegalan sakoer noe sok dipelakan.

Dateng Wadana
. . . .

Kangdjeng Boepati.....
. . . .

3.

Sajogjaha kahondjoeka ing kangdjeng Dalem Adipati, Boepatos ingkang ngarèh ing rat panegari
. . . .

Wingkingna ti soengkem pangabaktos awijos. Abdi soemedja ngoeningakun aprakawis djambatan Tji...... tèja. Soemoehoen, hentu resak katjida, hentu saoengel dina serat poen Djroe-toelis.....

Doepih anoe resakna èta djambatan, toengtoeng ti wètan dina tanuh panjauran tèja; soemoehoen, oeroeg. Doepih mangsa ajuna, soemoehoen, enggus kènging dui diserang karèta sareng kahar, nanging kedah ditarik koe abdi-abdi baè; tu atjan kènging koe koeda.

Doepih anoe resakna, tihang-tihang toengtoeng wètan tjon-

dong ngidoel sareng pamikoelna. Sareng tihang ditengah potong panggirangna. Doepih kajoena, anoe badè dipotong 10 potong, 7 potong badè doedoer, 3 badè tihang, kaoela-noen.

Soengkem baktos abdi poen Patih,

Sinerat 15 sasih Mèi 18 . . . poen . . . . . .

4.

Hingkang serat moegi kahondjoeka hingkang pangersa Djoeragan . . . . . , hingkang alinggih hing panegari . . . .

Kaoela-noen. Aperkawis timbalan gamparan njerat anoe 2 wawatjan, mangsa ajuna, soemoehoen, ukur dipidamel. Sareng perkawis kertas gus kirang: murun djisim koering baè ngaduhusan, kaoela-noen.

Sembah baktos djisim koering

Tji . . . . . tanggal
5 Nopèmber 18 . . . poen . . . . . .

5.

Ingkang serat kahondjoek hing kersa gamparan Djoeragan, linggih di boemi.

Kaoela-noen. Sim koering njanggakun iju kagoengan gamparan.

Sareng djisim koering gadoeh tatamoe, pcen doeloer ti . . . ;

tu gadoeh pisan balandja, kaoela-noen. Manawi aja sih paparin gamparan, namboet doewit, sapaparin baė, kaoela-noen. Tu gadoeh pisan balandja poė iju ogė, noen.

Sembah pangabakti sim koering,
poen......

Adres: Alamat. Ingkang serat kahondjoek ing kersa gamparan Djoeragan, ingkang apilenggah hing panegari......

6.

Kaoela-noen. Toewan, djisim koering gadoeh ploendjoek. Agoeng-agoeng bebendoe, moegi-moegi dimaloem kaloeloepoetan djisim koering koe Toewan. Noen, madak-madak aja sih paparin Toewan, kaoela-noen; njoehoenkun loengsoeran raksoekan. Sareng oelah djadi manah, djisim koering gadoeh pioendjoek sakitoe, kaoela-noen.

Sembah djisim koering,

poen......

7.

Kaoela-noen, Djoeragan.

Djisim koering gadoeh panoehoen ka gamparan, sareng moegi-moegi pisan aja sih paparin, namboet doewit 10 roe-

pija pèrak. Noe mawi namboet sakitoe, rèk njalametkun pamadjikan, kaoela-noen. Sareng tu aja dui noe pinoeloengun, kadjawi ti gamparan, noen. Oepanten aja sih piwelas, paparinkun ka iju, noe njanggakun serat, kaoela-noen.

Sembah djisim koering,

poen......

8.

Kaoela-noen, Djoeragan. Djisim koering hantu kadoega ngaduhusan ajuna. Karanten anoe mawi hantu ngaduhusan, gadoeh oędoer, kaoela-noen. Tapi poekoel toedjoeh mah murun ngaduhusan pisan ka gamparan, kaoela-noen.

Sakitoe pioendjoek djisim koering, noen. Sareng madak-madak aja paparin, namboet doewit saroepija, kaoela-noen.

Sembah djisim koering,

poen......

9.

Kaoela-noen.

Djoeragan, perkawis hoetang djisim koering tèja ka gamparan, noe kantoen lima-welas roepija pèrak, panoehoen djisim koering oelah ditjandak ajuna. Mengkè baè boelan April tjandak dui koe gamparan. Ari ajuna mah nja njandak èta baè noe 2 roepija satengah.

Kitoe sotèh, manawi aja sih piwelas gamparan ka djisim koering, kaoela-noen.

Sembah baktos djisim koering,

poen......

10.

Kaoela-noen, Toewan.

Djisim koering soemedja naros, tapi agoeng-agoeng bebendoe, oelah djadi manah Toewan ka djisim koering kaoela-noen, naroskun kitab tembang tèja kamanah oetawi hentu. Lamoen kamanah, soemangga; lamoen tu kamanah, disoehoenkun dui baè, noen. Aja dui anoe mènta ka koering, kaoela-noen.

Sembah sim koering,

poen......

11.

Kondjoek ing pandjenengan kangdjeng Toewan, linggih ing panegari....

Salabeting serat, kaoela-noen, djisim koering awonten kapioendjoek, menawi gamparan kangdjeng Toewan angmanah, djisim koering sedja njoehoenkun paidin. Dina mangsa dinten iju djisim koering tu bisa ngaduhusan njam-

purkun ka gamparan, rèhna gadoeh oedoer, njeri butung, poerwana kur dimoeroesan. Oepanten nja djisim koering kur marek ka gamparan, kabedak koe mangsa, tanwandè murun nja djisim koering loempat ka tjai, djadi pakinten djisim koering kirang saèna, djadi djisim koering saroepi kirang hormat ka gamparan, djadi langkoeng saè djisim koering ngatoerkun oendjoek ka gamparan, doemèh djisim koering njoehoenkun paidin. Kitoe poerwana, kaoela-ŋoen.

Kalajan malih njanggakun sembah bakti sim koering,

poen......

12.

Serat moegija kondjoek ing pajoenan kangdjeng Toewan..... salebeting nagara.....

Noen, koering iju njanggakun 1 kitab sindir, ditjampoer djung tjarijos Tata-karama; soegan bunang dianggo. Tanapi koering tèh gus tu gadoeh kertas, tu gadoeh doewit kur muli, noen. Manawa aja pasihan kangdjeng Toewan, koering njoehoenkun doewit kur muli kertas, soemawona kur barang-hakan tu gadoeh, noen

Sembah koering,

poen......

13.

Serat moegija kondjoeka saking padjenengan salira kangdjeng Toewan...... salebeting nagara.......

Noen, wijosing serat sim abdi, kaoela-noen, ngahatoerkun sembah pangabakti serta moegi-moegi kangdjeng Toewan oelah djadi bendoe manah, noen, ka djisim abdi tèh, noen, saprakawis. Noen, doewa prakawis, djisim abdi tèh gadoeh oendjoekan, noen, ka salira kangdjeng Toewan, serta moegi oelah djadi lutik manah, sababna djisim abdi tèh tu aja gusan neda pitoeloeng, ngan ka salira kangdjeng Toewan, noen.

Demi ajuna djisim abdi tèh, noen, manawa terang manah serta aja pasihan kangdjeng Toewan ka djisim abdi, jèn njoehoenkun doewit, noen, prakawis harga èta kitab tèja, sabab djisim abdi tèh jèn ngawinkun poen anak, kakoerangan kur balandja, noen.

Sembah djisim abdi,

poen......

III.

FRAGMENTEN.

A.

§ 1. *Bismi'llahi 'rrahmani 'rrahimi. Wabihi nasta'inoe billahi.* Iju hikajatna Djohar Manikem. Djung ka Goesti Allah Ta'ala, anoe luwih agoeng sareng luwih moelja, enggon kaoela njoehoenkun toeloeng, sinedja rèk njarijoskun tjarijos Poeteri Djohar Manikem, poeterana Soeltan Haronoe'rrasid, djoemeneng Soeltan di nagri Bagedad, langkoeng-langkoeng tina kaadilannana, sareng tina kaalimannana, sareng kamoerahannana. Lawas ti lawas Soeltan Haronoe'rrasid djoemeneng Soeltan di nagara Bagedad, katjarijos kagoengan poetera doewa, pameget hidji, isteri hidji. Ari pangsepoehna, pameget, dingaranan Sèh Djaadah; ari boengsoena, isteri, dingaranan Djohar Manikem. Èta katjarijoskun koe noe kagoengan tjarijos iju, ngaranna Poeteri Djohar Manikem, èta tjarijosna isteri gulis kawanti-wanti, nja èndah kabina-bina. Hentu aja anoe ngabandingan dina kagulisannana; sareng tjahajana terang kabina-bina, saperti tjahaja boelan tanggal opat-belas. Ukur gulis, tambah berilmoe, sareng luwih alimna, djung

luwih hormatna ka iboe ramana sareng ka sadèrèkna, djung njaahan ka baris badèga-badèga, soemawona ka baris pangampih-pangampih: sakoer aja karabat-karabat. Kitoe èta tjarijosna.

§ 2. Ari gus kitoe lawas-lawas Soeltan Haronoe'rrasid rèk angkat ka hadji, ka bèt-alharam. Gus sadija bekelna: aja panginten opat poeloeh onta, anoe moewat dinar emas pèrak, sareng bekelna saniskanten adat bijasana bekelunna. Ari anoe ditjandak, isterina sareng poeterana anoe pameget, ngaranna Sèh Djaadah. Ari poeterana anoe isteri, ngaranna Djohar Manikem, hentu ditjandak, dipiwarang noenggoean kadjoewaran Radja. Ari perkara sagala parèntah hoekoem nagara diserahkun ka Panghoeloe. Demi gus kitoe toeloej Radja barangkat ka hadji. Hentu ditjarijoskun lilana di djalanna. Toeloej soemping ka hadji. Ari waktoe harita mendakan hadji akbar pada taoen harita. Toeloej Radja ngoetjapkun: Alhamdoe lillahi, Rabbi'l'alamína, oerang mendakan hadji akbar, sareng ningali djaadahna masih suur. Toeloej Radja ngalahir ka guruwana: Hadè oerang noenggoe hadji sataoen dui, karana djaadah oerang loba kènèh. Ari lahir guruwana: Kabèh-kabèh hentu ngalalangkoengan adjengan. Toeloej ngalahir dui Radja: Hadè oerang ngiriman soerat baè ka Bagedad. Toeloej Radja njerat: Salam doe'a kaoela ka Panghoeloe di nagara Bagedad. Ari mangsa ajuna masing hadè-hadè ngarawatan nagara, oelah sambèwara; djung hadè-hadè nja ngadjaga karaton: karana kaoela moal waka moelang, karana rèk noenggoe hadji sataoen dui. — Toeloej soerat dikirimkun ka Panghoeloe; toeloej ditarimana serta dibatjana. Demi Ki Panghoeloe gus matja soerat, toeloej ngadjadjah nagara. Demi datang kana hidji waktoe, toeloej èta Panghoeloe ngalanglang ka lebet. Toeloej datang hidji sètan asoep kadjero badan Panghoeloe, ngagoda, soepaja djadi soesah hatèna Panghoeloe, serta pikirna: Èta poetera Radja gulis temen serta ngaranna Djohar Manikem: tjoba rèk ditanjaan; soegan-soegan daèkun. Toeloej Panghoeloe mènta moeka panto ka panoenggoe lawang. Toeloej ngomong toekang lawang: Saha èta

tjetjeloekan diloewar lawang puting-puting? Toeloej nèmbalan èta Panghoeloe: Aing Panghoeloe, karana rèk asoep kadjero, karana aing dipiwarang koe Radja ngalanglang. Toeloej diboeka pantona, toeloej asoep kadjero.

§ 3. Ari kasampak Poeteri Djohar Manikem ukur salat isa. Toeloej Panghoeloe njalindoeng di balik panto, karana tjaang koe tjahaja damar palita istolop: sakoerilingna disungutan lampoe istolop, karana koemaha bijasa adat di boemi radja. Demi enggus Poeteri Djohar Manikem salat isa, toeloej ngarèrèt kapoengkoerun, ningali aja anoe ngabelegedeg nangtoeng di balik panto. Toeloej Poeteri matja ta'woed serta matja ajat korsi, maroekankunnana sètan, hentu kènèh baè lungit, serta pikirna: Naon èta, djin atawa sètan? Karana lamoen sètan, tantoe murun njingkir sijunun. Karana lamoen djelema, moal enja aja anoe wani asoep boeta toeli, sawab hentu munang sambarang-barang djelema asoep kadjero: saperkara, didjaga. Toeloej Poeteri Djohar Manikem ngalahir: Saha manèh? Toeloej ngadjawab Panghoeloe: Kaoela Panghoeloe, hajang rèk nanjaan Njai Poeteri; karana kaoela gus hentu ngunah njatoe, tu ngunah nginoem, inget ka Nji Poeteri. Ari lahir Nji Poeteri: Naha mana kitoe lalampahan manèh? Hentu pantes katjida lampah manèh. Kangaranan sahidji Panghoeloe, rèk ngalampahkun djinah. Èta pagawèan dilarangkun Allah Ta'ala. Naha hentu sijun koe Allah Ta'ala, hentu sijun koe Goesti Rasoeloe'llah, mana kitoe kalakoean sahidji Panghoeloe? Ari kaoela mah luwih sijun adjrih koe Kangdjeng Nabi Moehammad. Karana pagawèan di larang koe Goesti Allah Ta'ala dina djero *Qoer'án: Walá taqrabóe' zziná; innahoe kána fahhisjatan wasá'a sabilan*. Djung dui bapa kaoela gus ngirim soerat ka sampéan, miwarang hadè-hadè ngarawatan nagara, serta mihapèkun kaoela serta pasarèan Radja. Ari ajuna woeri-woeri rèk ngalampahkun pagawèan, noe dilarang koe Sara'.

§ 4. Demi Panghoeloe ngadèngè kaomongan Poeteri Djohar Manikem, kaèraan; toeloej harita kènèh toeroen. Toeloej balik ka imahna, serta pikirna: Lamoen kiju petana, luwih

hadè ngiriman serat ka Radja. Toeloej noelis, ari oengelna: Serat moegi kasanggakun ing pajoenan Kangdjeng Radja Haronoe'rrasid ing Mekah. — Kaoela-noen. Ari perkawis adjengan miwarang marèntahkun parèntahan negara, soemoehoen, berkat gamparan, sapiwarangan, soèmoehoen, gus kalampahkun pisan. Ngan saperkawis abdi gadoeh oendjoekan. Dinten kala mangsa abdi ngaronda, kang poetera, Poeteri Djohar Manikem, miwah manahna ka datang ka nanjaan ka abdi, bogohun. Koe sabab èta abdi kebat-kebat njanggakun serat ka gamparan, kaoela-noen.

§ 5. Gantjangna èta serat nepi ka Mekah. Toeloej ditjandak koe Radja serta diaos. Demi enggus diaos èta serat, maka Radja bendoe, lain kaoelinan, serta toeloej njaoer poeterana Sèh Djaadah, serta maparinkun hidji sekin, soengkelang Radja lahirna ka poeterana: Ajuna ogè moedoe moelang ka Bagedad, serta moedoe paèhan adi manèh Djohar Manikem, karana ngawiwirang, matak burum bungut. Toeloej Sèh Djaadah njandak sekin, harita kènèh njembah, toeloej lumpang ka Bagedad, lumpang burang puting. Hentu ditjarijoskun lilana di djalan. Toeloej soemping ka nagara Bagedad; toeloej asoep kadjero, nepangan rajina Djohar Manikem: Toeloej Poeteri Djohar Manikem ningali rakana soemping, soeka-boengah katjida manahna, bari ngoetjapkun: Alhamdoe lillahi, Rabbi'l'alamína, dipanggihkan dui djung doeloer; karana sono katjida, lawas patinggal djung doeloer. Sèh Djaadah toeloej ngalahir: Kakang tjapè katjida, karana djaoeh: kakang hajang sarè sakedap. Lahir Poeteri Djohar Manikem: Akang sarè dukut kang raji, bari disaliksik. Toeloej Sèh Djaadah sarè. Ari tanghi mentas sarè, Poeteri Djohar Manikem ngomong: Akang, soemangga gura abdas; soemangga oerang salat. Toeloej Sèh Djaadah woeloe. Demi enggus, toeloej sembahjang loehoer, djadi imam. Ari enggus salat, toeloej Poeteri Djohar ngomong: Akang, koering hajang sarè sakedap di lahoenan akang. Lahir Sèh Djaadah: Soemangga. Toeloej sarè di lahoenan rakana, tibra katjida sarèna.

§ 6. Toeloej Sèh Djaadah narik sekin, toeloej dipindahkun

kana anggel mastakana Djohar Manikem serta mikir: Karoenja tuing doeloer aing, lamoen dipuntjit. Lamoen koe aing hentu dipaèhan, tantoe doraka ti rama murun, karana haroes ditoeroet parèntahna. Toeloej munang pikiran, diboekakun akalna. Toeloej moeka sorban, dipakè toetoepan bungutna, karana soepaja oelah katèndjo bungut doeloerna. Maka takdir Allah Ta'ala datang sahidji putjang, njampurkun serta omongna: Iklas temen Radja Haronoe'rrasid: anak awèwè ngan sahidji rèk dipuntjit, hentu karana dipariksa hula dosana. Koerang temen adil Radja Haronoe'rrasid, anakna sorangan rèk dipuntjit, hentu karana djung dosana. Luwih hadè buhung aing ukur ganti buhung Djohar Manikem. Barang Sèh Djaadah narik sekin kana buhung adina, toeloej kuna buhung putjang, paèh di sisi buhung Nji Poeteri. Barangna diboeka toetoep bungutna, ana didjuung, aja putjang di sisi buhung adina, gus bunang muntjit. Maka Sèh Djaadah ngahoeleng sabaraha lilana, hèran mikir kawasa Allah Ta'ala, adjaib ningali koedrat Allah soebhanahoe wata'ala. Sèh Djaadah mikir didjero manahna: Ari perkara doeloer aing, hentu salah, bener katjida, tatapi kuna pitenah Panghoeloe ogè doeloer aing. Hadè koe aing rèk diomongkun, enggus waè dipuntjit.

§ 7. Toeloej Sèh Djaadah harita kènèh moelang dui ka Mekah. Gantjangna Sèh Djaadah di djalan. Toeloej soemping ka Mekah, serta disanggakun sekin ka ramana, masih pinoeh koe getih. Toeloej ditjandak koe Radja serta ngoetjap: Alhamdoe lillahi, Rabbi'l'alamína, lungit kaèra kaoela. Ari Sèh Djaadah hentu tjatjarita kitoe kiju waktoe harita. — *Alkisah.* — Maka ditjarijoskun koe noe kagoengan tjarijos iju, barangna tanghi Poeteri Djohar Manikem, mentas sarè, ditingali sadèrèkna gus hentu aja. Ana ngarèrèt kagigirunnana, aja sahidji putjang dipuntjit, paèh ngadjoprok. Maka Djohar Manikem ngarandjoeg, hèran serta mikir: Ari aing tajoh kuna pitenah Panghoeloe ka bapa aing, dititah doeloer aing muntjit. Maka Poeteri Djohar Manikem luwih wirangna. Lamoen kiju mah, atoerannana, luwih hadè aing kaloewar

ti nagara iju; luwih hadè mitjun manèh. Toeloej harita kènèh Poeteri Djohar Manikem kaloewar, lumpang, asoep luwung kaloewar luwung. Toeloej Djohar Manikem manggih hidji taman ditengah tanah lapang, nja èta taman ramana. Ari didjero taman aja hidji èmpang-èmpang djung hidji tangkal mandaroesa. Didinja Djohar Manikem mitjun manèh, ibadah burang puting; hentu aja waktoe kaliwat, serta tatapa sababaraha lilana.

§ 8. *Alkisah.* — Katjarijoskun di nagara Dimsik aja hidji Radja, luwih bunghar serta alim djung adilna, serta moerah ka sagala pekir miskin, djung dui luwih banget ibadatna, serta ukur mudjuhna anom, djung luwih kakasèpannana, hentu aja bandingannana didjero nagara Dimsik, serta tatjan kagoengan guruwa, masih kènèh boeboedjangan. Ari kasoekaannana ngan moro oentjal ka luwung. Demi gus koempoel pamatang-pamatang, toeloej barangkat ka luwung paranti moro. Sababaraha lilana hentu naon-naon, oelahmoen kidang, mendjangan, sagala binatang luwung, hentu manggih kadal-kadal atjan. Ka datang ka teroes ka luwung Bagedad diloewar nagara, maka Radja Sèh Djohan mabok panas liwat langkoeng, hentu tahan koe panas; hojong ngaluut tjai atah, hentu aja, dina kendi gus kosong: luwih dahgana. Toeloej mariksa ka laskarna: Tjing, manèh soegan nundun tjai; aing mènta, hajang nginoem barang sautik: mangkè koe aing dibèrè harta djung dibèrè nagara sahandapun aing. Toeloej njembah sahidji laskar ngaranna Israil: Nja, Goesti, soemangga, abdi rèk nèjangan tjai: soegan manggih. Toeloej Radja maparinkun kendi emas; toeloej Israil lumpang nèjangan tjai. Toeloej Israil njuung aja hidji tangkal kajoe gedè, toeloej disampurkun. Barangna nepi kana sahidji kajoe, aja sahidji èmpang dina handapun kajoe mandaroesa, luwih hèrang serta tiis katjida. Maka Israil njuung dina loehoer kajoe aja hidji Poeteri, luwih gulis, wani hèran Israil njuung isteri sakitoe gulisna. Toeloej Israil ngoeloek salam serta njoehoenkun tjai. Ari lahir Nji Poeteri: Kop waè ngala sorangan. Toeloej Israil ngerebekkun kendina. Demi gus pi-

noeh, toeloej Israil pamitan, serta pantjang-pantjang baèk ka enggonna. Barang nepi toeloej disanggakeun: toeloej Radja ngaloeat, luwih raosna serta tiis. Toeloej Radja ngalahir: Timana manèh meunang tjai, tiis temen serta raos kabina-bina, karana kakara aing nginoem tjai sakitoe ngeunahna. Toeloej njembah Israil: Noen, Radja, ari abdi manggih aja sahidji taman: ari didjero taman aja hidji tangkal kajoe, dina handapun aja èmpang. Ari dina koeboer kajoe aja hidji isteri, luwih gulis: tjatjakan abdi ogè kakara manggih isteri sakitoe gulisna: dikinten di nagara Dimsik moal aja bandingannana. Toeloej Radja ngalahir dui: Nja kitoe karah bentu manèh bohong? Maka njembah Israil: Hentu pindo damel, noen. Toeloej Radja ngalahir: Israil, lamoen kitoe, hajoe jung aing, oerang tèjang. Toeloej njembah Israil: Lamoen djengan rèk loengsoer, oelah njandak loba-loba pangiring; djung abdi baè, sawab lamoen njuung djelema loba-loba, tantoe murun sijunun, noen. Ari gus kitoe toeloej Radja angkat kadoewa Israil............ Ari gus kitoe toeloej Radja Sèh Djohan moeka kawaj, toeloej dipaparinkun ka Poeteri; toeloej dianggo toetoepan mastakana, serta toeloej dipangkoe, ditoenggangkun kana koeda, toeloej baè dibawa moelih ka nagara..................

§ 9. Ditjarijoskun dui gus sababaraha lilana Poeteri Djohar Manikem kagoengan tjarogè di nagri Dimsik ka datang ka kagoengan poetera tiloe, pameget waè, serta luwih karasèp, luwih tarerang tjahajana, saperti anak-anakan emas roepana, djung parangina luwih saè. Maka iboe-ramana luwih njaah serta luwih atoh kagoengan poetera, luwih karasèp katjida, saperti djambè dibulah doewa roepana, atohna saperti kagoengan sagoenoeng inten..............

§ 10. Toeloej Radja loengsoer ti pantjalikannana, asoep ka boemi, njampurkun guruwana. Toeloej mariksa ka guruwana bari nangis: Koe naon njai nangis? Naon kasalahan akang? Koerang roepa, atawa koerang bunghar, atawa koerang bangsa, atawa koerang adil? Toeloej Poeteri ngalahir: Noen, akang, koering tèh kur oelin djung poetera adje-

ngan, djadi koering inget ka iboe sareng ka ama. Lamoen ningali koering gus gadoeh anak tèmah, tambah-tambah temen njaahunnana ka koering. Murun koe sawab èta noe matak koering tjurik tèja mah, noen: lain koering tjurik koe sawab aja kakirang. Hentu pisan aja kakirang: roepa akang saperti roepa Nabi Joesoep; ari kakajaan adjengan saperti Nabi Soelèman, kaadilan adjengan saperti adil Radja Nasaroen, bangsa adjengan saperti bangsa Rasoeloe'llah. Sahidji perkara taja pisan tjelana atawa tjatjadna, ngan sakitoe noe matak dipakè tjurik tèja mah, inget ka iboe. Toeloej Radja ngalahir: Aja bèdjana karah iboe rama kang raji? Saha ngaranna, atawa nagarana dimana?...........

§ 11. Katjarijoskun aja hidji oerang Banggala, datang serta ngiringkun tanggoengan minjak, poelang dagang ti nagara Dimsik. Barang nepi kana handapun kajoe, toeloej urun, omongna: Hè batoer-batoer, arurun kabèh: oerang arurun hula, ngadagoan burang. Toeloej arurun dihandapun tangkal kajoe. Waktoe harita tjaang boelan kawas ti burang. Ari Banggala toeloej panganggoeran tanggah kaloehoer: ana njuung aja hidji awèwè. Banggala kagèt serta omongna: Naon èta diloehoer? Koenti, atawa djoerig, atawa djin? Toeloej ngomong Poeteri Djohar Manikem: Kaoela djelema. Ari Banggala atohun katjida. Toeloej ditoempakkun kana koedana, toeloej dibawa ka nagarana, toeloej baè diasoepkun kana gedongna ....

§ 12. Toeloej Hasaroen asoep ka kampoengna oerang Banggala, toeloej doemadakan pareng asoep ka kampoengna Banggala, noe mawa djoeragannana. Toeloej Hasaroen urun diharupun imah Banggala. Pareng Toewan Poeteri noong tina djandèlana, katèndjo aja Hasaroen. Toeloej digero-gero koe Nji Poeteri doewa tiloe kali, kakara ngalijuk. Toeloej dipariksa: Naha, Hasaroen, ditjeloekan hantu nèmbalan? Noen, koering tèh hentu njana adjengan noe njaoer tèh, noen. — Timana manèh, rèk kamana? — Toeloej Hasaroen njembah: Noen, koering tèh dipiwarang koe raka adjengan nèjangan adjengan; malah-malah raka adjengan ogè gus ka-

loewar ti nagri, mitjun manten nèjangan adjengan. Toeloej Nji Poeteri nangis serta lahirna: Ajuna manèh toenggoe hula baè dina enggon sèdjèn; mangkè gus poèk datang dui kadiju, aing miloe balik. Karana ajuna Banggala tatjan hèès, masih kènèh njaring. . . . .

(*Hikajat Djohar Manikem.*)

B.

§ 1. Di tanah Arab aja sahidji djalma, ngaran Ki Amir, sarta toeroenan radja, djung boga hidji badèga, asal oerang Habesi, ngaranna Si Mardoed. Ari èta Amir karesepna bebedil ka luwung. Mangsa harita bral lumpang ka luwung djung Si Mardoed. Mangka datang ka luwung, manggih tangkal kalapa: didinja Amir sakalangkoeng palaj, urun dina tangkal kalapa sarta ngala kalapa, didalahar tjaina katoet kalapana. Toenda tjaritana èta Amir kur urun. Katjarita dui aja doewa sato luwung; sahidji, maoeng koeroe sarta bikang, djung hidji, oentjal koeroe sarta bikang. Tinja èta maoeng djung oentjal badami; ari tjarèk maoeng: Ej, sakadang oentjal, ajuna oerang pada masakat, kalaraan diri; ajuna sapari-polah oerang rurudjungan baè. Oerang manggih redjeki, manèh manggih redjeki. Ajuna poma oelah papisah: mangka pada roentoet. Ari tjarèk sakadang oentjal: Atoeh, nji maoeng, kitoe nja kitoe; kaoela sedja ngiringan. Tinja bral, pada njaba rurudjungan, nèjangan hakanunnana. . . . . .

§ 2. Lawas ti lawas oentjal djung maoeng pada runuh. Ari tjarèk maoeng: Ajuna mah oerang nèjangan enggon baè; bisi brol ngadjoeroe burang puting. Bral nèjangan tempat noe soeni; nepi kana lebak djero, ditengah luwung aja tangkal kiara, soepaja asoep kana tjanir kiara, pada ngaboguan satjanir sèwang. Hubul ti hubul brol pada ngadjoeroe, hula nji maoeng, hulut sadjam brol nji oentjal. Tjarèk nji maoeng bari kaloewar tina tjanir: Nji oentjal, kadiju bidjil sakudung,

oerang ngomong. Djol nji oentjal bidjil. Dimi tjarèk maoeng: Naha anak dèwèk bet kitoe: djiga-djiga manoesa. Ej, kabeneran kabuki dèwèk rèk dihakan baè, duh. Ari tjarèk oentjal: Uh, atjuk maoeng, oelah tu njaho kiju-kiju ogè: da, anak koedoe njaah baè. Krana anak kaoela ogè djiga-djiga manoesa. Tidinja èta boedak buki gedè, malah gus bisa ngomong. Amboe iju kaoela bangsa amboe ta lain, doewannana pada nanja. Dimi tjarèk indoengna: Idep mah bangsa manoesa. Saha bapa kaoela? Dimi tjarèk indoengna: Tu boga bapa agoes mah . . . .

§ 3. Katjarita hidji Poetri, poetra Ratoe Koeta Siloeman, kur moeboes dina djero goeha. Barang kadèngè aja djalma ngomong diloewar, djol njampurkun. Ari tjarèk Tjarang Bintara: Aèh, iju aja Poetri noe timana? Saha ngaran? Dimana nja toewang boemi? Pok ngadjawab: Ari nagara kaoela nja iju, ngaranna nagara Koeta Siloeman: dimi ngaran kaoela Dèwi Koernas. Tapi ama Ratoe srawoeh iboe Ratoe, srawoeh balad-balad kabèh gus perlaja paèh, dipatjokan garoeda. Sapoerwa kaoela aja didjero goeha, kaoela njoempoet. Ari tjarèk Tjarang Bintara: Bo, paman, karoenja temen: hajoe paman, oerang toeloeng. Hadè gura bawa iju Njai Poetri.

(*Tjarita Tjarang Bintara.*)

C.

§ 1. Ari mimitina noe ditjaritakun, aja sahidji istri di nagara Sorong Kantjana; ari djenengannana Njai Pohatji Wiroe Mananggaj. Ari dina mangsa harita koe noe Kawasa dipaparin tjotjooan kembang poedak atawa djaksi sakembaran atawa sapasang. Hubul ti hubul Njai Dèwi P. W. M. mikir-mikir: Iju aing dipaparin tjotjooan poedak sakembaran, djadi tu goena. Tidinja neda ka noe Kawasa: Iju poedak sakembaran moegi-moegi koe noe Kawasa didjadikun manoesa

sapasang: resep pianakun, krana kuung, taja rèntjang. Tidinja diginoeloeran koe noe Kawasa èta poedak sakembaran djadi doewa manoesa, sahidji lalaki, ari hidji awèwè. Ari roepana noe lalaki pandjang harigoena; saoemoer-oemoerna hentu nèndjo tanuh, koe sabab kapindingan koe harigoena. Ari anoe awèwè, pandjang tarangna; saoemoer-oemoerna hentu nèndjo langit, sabab kapindingan koe tarangna.

§ 2. Tidinja Nji P. W. M. neda dui ka noe Kawasa: Iju doewa baroedak gus tetep djadi anak kaoela, serta kaoela moedji soekoer ka noe Kawasa, ka Batara Hijang Bajoe. Ngan saperkawis kaoela bingoeng: samangsa njeloekan baroedak, diseboet indji oetoen baè; moegi ajuna neda pingaranunnana. Tinja aja sowara, tu katèndjo noe njaoer, tajoh kasaoeran Batara Hijang Bajoe; ari pok-pokannana: Nji Pohatji, kami mèrè pingaranun èta boedak, anak manèh; dimi èta anoe lalaki ngaranna Mandjor, dimi èta anoe awèwè ngaranna Nji Gendroek. Serta iju boedak doewa naon baè, sakarep-karepna, poma koe manèh oelah dipoengpang, koedoe toeroetkun baè. . . . .

§ 3. Tidinja Mandjor asoep ka boemi, njampurkun ka iboena; ari tjarèk Mandjor ka iboe: Koering ajuna neda widi ngalalakon, rèk njaba ka Tatar pasagi tampingan Tanah wètan: kaoela arèk nèjangan lalakon. Ari saoer iboena: Hadè, oedjang, bral baè, djung dui, koemaha Nji Gendroek, dibawa atawa moal? Ari tjarèk Mandjor: Iboe, Nji Gendroek bakal dibawa baè kamana-mana ogè, moal kari. Tidinja bral lumpang padoedoewaan, lumpangna saparan-paran, hentu poegoeh noe didjoegdjoeg, tu permana noe ditèjang; toeroen goenoeng, oenggah goenoeng; njorang luwung ganggong sima gonggong, luwung sing soemenem djati. Doeg soemping ka patapan Tjadas Ngampar: brak tapa di Tjadas Ngampar, dina tengah-tengah luwung pisan, tu kasorang-sorang koe manoesa. Toenda tjarita noe tapa, mengkè murun kaseboet dui. . . . .

§ 4. Ari tjarèk Mandjor: Èh, aki, kaoela mah tu boga lemboer, tu boga indoeng bapa; ngan iju nja baraja, doeloer

awèwè sahidji. Ari ngaran kaoela noe kasèp boedak Mandjor, dimi iju doeloer kaoela noe gulis Njai Gendroek. Ari noe disedja koe kaoela, manawa katampa, koela sedja rèk ngaboedjang ka aki: loemajan baè kaoela poerah oelin, digawè hentu bisa. Ari tjarèk aki: Ari kaoela, agoes, koerang pertjajana, krana roepa sampéan djiga kitoe, moal djoerig, moal kèlong. Ari tjarèk Mandjor: Bo, aki, èstoe kaoela manoesa sadoewana ogè. Trodjol nini bidjil ti imah: Aèh, aki, tampa guwat sok ras ka impian oerang tèja, ngimpi kadatangan bèntang sakembaran. Tjarèk aki; Bo, enja atoeh, nini: oerang akoe anak baè . . . .

§ 5. Ajuna oerang tjaritakun di dajuh Koeta Haralang; ari noe boga nagara Papatih Gadjah Hambalang. Kotjapkun di dajuh Koeta Haralang Papatih Gadjah Hambalang, kotjap bengis ka abdi, taja timbangan. Arina marèntah saketjap kadoewa tangkoerak. Ari sadèrèkna ngaranna Koeda Pamekas; tatapi samangsa harita tu aja di nagara: manèhna gus boeboedjang di nagara Koeta Tandingan, boga karep rèk èwèan ka Nji Soemboel Agoeng, sadèrèkna Papatih Lajoeng koe mendoeng. Ari di djaman harita Papatih Gadjah Hambalang burang puting, noe dimongmong, noe diuguh-uguh, taja lijan ngan sadèrèkna anoe istri, noe ngaranna Atji Panggalang, noe gus kotjap gulis. Ari sapopoè gawèna ninoen baè, djung naon baè, sakahajangna koe sadèrèk tu dipoengpang.

§ 6. Kotjap dui Kai Mandjor, noe tapa di pipir luit. Ari pok-pokannana: Aduh, Nji Gendroek, lamoen kiju baè mah, oerang hamo boga lalakon. Bèdjana aja awèwè gulis di dajuh Koeta Haralang: kun, koe akang rèk diwisajaan. . . . .

§ 7. Bral aki ka dajuh. Barang gus nepi kapajoenun Gadjah Hambalang, toeloej disanggakun, top ditjokot: dibilang monjèt, tjoempon lima-welas; dibilang djaralang, tjoempon lima-welas; dibilang loetoeng koerang hidji. Segor baè Gadjah Hambalang, bendoe ka aki, bari njaoer si lèngsèr, pok-pokannana: Lèngsèr, batjot sija andjing, kadiju, mangka dukut; ringkoes tjokor aki panoeloep, puntjit, pakè ngadjedjegan loetoeng. Ari tjarèk aki: Djoeragan, mangkè hulaan:

[illegible] loetoeng koerang hidji, dihakan koe anak koering. [illegible] top anak koering, pakè ganti, Si Mandjor rudjung [illegible]. Ari tjarèk Gadjah Hambalang: Lèngsèr, rawat anak aki doewannana; belenggoe koe sija, bawa kadiju ka [illegible]. Barabat si lèngsèr loempat, goebag-gabig djung gegen[illegible] Semping damping, dongkap datang ka boedak Man[djor]. Djol gaproek, dibelenggoe doewannana, toeloej dibawa ka dajuh, disanggakun ka Patih Gadjah Hambalang. Toeloej dipariksa, kasaoeran Gadjah Hambalang: Èh baroedak, koe naon sababna sija mangka lantjang wani-wani njatoe loetoeng kagoengan? Ari tjarèk Mandjor: Sim koering tu roemaos [illegible] loetoeng kagoengan mah; hadas loetoeng poen aki pa[illegible] koering trima pisan, sababna, ajana di imah aki, sarta bunang aki sorangan ngala. Ajuna kaseboet loetoeng kagoengan. Rasa-rasa koering ngaduhus ogè kakara ajuna, asana tatjan wani-wani tjanar-tjonor, boes ka dapoer gamparan atawa ka boemi gamparan, soemawon, moen njakatnjokot, asa tatjan milampah kitoe . . . .

§ 8. Katjarita ratoe di nagara Padjadjaran, noe djenengannana Praboe Siliwangi, soegema tu kira-kira, buhngar toer adil, kaimpoengan koe rahajat. Ari anoe katjarita, aja poetrana sahidji, noe luwih dipikanjaah, ngaranna Ratoe Soengging Wila mantri kasirigan moending wangi. Kira-kira enggus sedeng balèg, hatoeran ka ramana, jèn ajuna koering njoehoenkun widi kang rama; ajuna koering rèk diadjar ngoembara ka Tatar pasagi wètan, rèk nèjangan piguruhaun: soegan munang lalakon. Ari saoer ramana Praboe Siliwangi: Hadè oedjang; gura ngoembara, tapi regepkun piwoeroek ama. Ari di gusan ngoembara oelah matak tjoewa piriboemi, oelah roemasa mènak: kamènakan moal soeda, kamantrian moal lungit. Koedoe bisa titip diri, koedoe bisa merenahkun awak; ari lakoe-lampah koedoe bisa ngoengang-ngoengang. Moen ngomong, oelah lamopok baè: koedoe nimbang-nimbang ka salira, nimbang ka noe rèk dibawa ngomong; koedoe seregep hadè boedi. Sakitoe piwoeroek ama. Ari saoer Ratoe Soengging Wila mantri kasirigan moending wangi:

Noehoen sarèwoe, gura salaksa piwoeroek ama sakitoe, disoewitkun dina emboen-emboenan, piitukun koering saoemoer hiroep. Djung dui saoer ramana: Mengkė tangtoe oedjang munang kasoesah, tanwandė kasaroeng di poentjak goenoeng, kadèsèh di luwung gedė: koedoe èling oedjang ka ėjang manèh, ka Pohatji Wiroe Mananggaj, noe tjalik di nagara Sorong Kantjana. Saoepama datang djalma, roepana djiga djoerig, pandjang harigoena, nja èta pipandakawanun oedjang, pasihan ti Sorong Kantjana: akoe koe oedjang, sambat, oelah dikaniaja.

§ 9. Toetoeg saoer noe sakitoe, bral Ratoe Soengging Wila mantri kasirigan moending wangi. Angkat saboentar-bèntor; toeroen goenoeng, oenggah goenoeng; wantoe tu atjan aja djalan, masih kènèh luwung ganggong, rėja kai, tegal lega djung bajongbong. Ari dongkap ka poentjak Goenoeng Galoenggoeng, pangtjalikan Ratoe Galoeh, djutun tu bisa madjoe; tu poegoeh nja rarasaan, tu poegoeh kalèr, kidoel, koelon, wètan, ngan masih loehoer djung handap anoe kaingetkun. Titjing ngijoehan dina handapun kai kepoeh noenggal. Ras èling kana toetoer saoer kang rama; tidinja neda Pohatji Wiroe Mananggaj: Moegi-moegi neda pitoedoeh kamana nja pibralun . . . .

§ 10. Pèk Nji Soemboel Agoeng ngakoe sèmah. »Sampéan anoe timana? Sampéan arèk naon, djung saha nja »toewang djenengan, noe pameget, anoe istri? Pok guwat »baė". Ari saoer Radèn Soetra: Koering poen Mandjor tėja; dimi iju adi koering Nji Gendroek. Ari saprantasan perang sareng Koeda Pamekas tėja, koering toeloej ka iboe, diganti patoet, diganti ngaran. Dimi koering Radèn Soetra Kalang Panggoeng; dimi iju poen doeloer Njai Atji Wangi boenga kembang tandegan Ratoe Pakoean. Ari koering tėja sedja mandakawan, ti bahula dongkap ka ajuna ogė abdi gamparan . . . . , ...

§ 11. Toeroen baė Radèn Soetra; ana rèrèt ka baroedak: »Bo, ambo, naha iju baroedak kasèp temen." Dipariksa sakali: Wah, boedak, sija oerang mana? saha indoeng bapa

manèh? Ari tjarèk baroedak: Kaoela oerang luwung: bapa mah sampoera saha, ngan indoeng kaoela, toeh, di djoeroe aloen-aloen. Toeloej indoengma disaoer ka pasèban.......

(*Tjarita pantoen Ki Mandjor djung Nji Gendroek.*)

D.

Aja sahidji djalma, langkoeng-langkoeng laip; ngaranna Djaka Talajah, njiun imah dukut sisi tjai, rada anggang ti imah noe lijan, noe gulis manèhna baè. Tihang imahna haoer; dihatupan welit djarami; bilikna daoen gebang, dirambatan waloeh; soehoenan ogè gus roeksak. Dahar makè tina ladang daoen djati, didjoewalan ka pasar. Papakèan enggus roewang-rawing, ditambalan koe sagala lamak. Èwèna pon kitoe kènèh, sampingna ditoetoemboe, rèja sèmah batan priboemi. Tapi boga rangkepan, aja doewa tiloe; istoening tijap ngaranna samping sotèh, nistana mah liwat saking, tambal sakoerilingna. Didjro imah langkoeng-langkoeng laip: samak noetoet, boga tiloe helaj, rudjung anggel tiloe hèsè, kapoekna gus meledoeg. Tapi hentu porot ngabakti, doewaan djung èwèna, hentu tinggal waktoe, ngadoea, amal-amalan, rudjung dui hentu petot njenèn-kemis, poewasa ngalap soenat ....

Kotjapkun gus gedè dui èta Ki Djaka Soengkawa. Toeloej tinja ramana tèh mirempag rudjung guruha. Ari saoerna Ki Djaka: Ej njai, èta si oetoen ajuna enggus mangsana mudjuhna diadjar ngadji. Anak manèh Ki Soengkawa oerang bawa ka pasantrèn, sanggakun baè ajuna ka Ki Maloem Sapijan. Saoer gurhana tèh: Soekoer; ngiringan sasaoer engkang................................

Kotjapkun gus datang baè ka boemi Maloem Sapijan. Pareng Ki Maloem harita kasampak didjero tadjoeg, ukur

moeroek ngaos kitab. Ki Djaka gus katingali; toeloej dipiwarang oenggah ka panto sabulah kalèr. Kijai urun moeroekna, majoenan ka Ki Talajah. Lahir kijai tèh: Agoes, gus lawas pisan tu ngandjang. Djung, tah saha boedak lutik? Koe Ki Djaka diwalonan, bari hormat Ki Djaka tèh, omongna: Soemoehoen, anak ngaran Kai Soengkawa enja èta, kaoelanoen. Anoe matak ngaduhusan, dek njanggakun toewang koering iju poen Djaka Soengkawa, rèhna enggus rada gedè. Mudjuhna rèk ditjatjandak poen anak koe gamparan, sareng njoehoenkun diwoeroek prakawis tata agama. Ari pilahir kijai dui: Soekoer pisan, Kai Djaka, jèn èta anak manèh tèh dipratjajakun ka oerang; atoh kabina-bina. Insa Allah jèn diwoeroek prakara tata agama . . . .

(*Wawatjan tjarita Djaka Talajah.*)

E.

Gantjangna baè gus toeloej kaloewar tidjero nagri. Hantu kotjap di djalanma. Ka Djaka Wana gus tepi. Tjek Djaka Wana: Bagèja; sampéan kadiju tjalik. Diguwat baè diakoe: Timana nja toewang boemi? Kaoela tu atjan terang. Sareng saha nja kakasih? Djung naon maksoed sampéan, noe matak kadiju soemping? Anoe ditanja ngawangsoel: Kaoela ti sèdjèn nagri, ti nagri Karang Gantoengan. Ngaran kaoela gus pasti kaseboet Wana Dikara, ti indoeng bapa pangwaris. Ari kaoela nja maksoed ka sampéan ngan sautik, tapi pomapoma pisan. Timbalan Radja di nagri koedoe baè koela munang timah, antawis sakati. Djaka Wana dui wangsoel: Sakitoe mah soegan manggih: tapi oerang tèjang hula; èta timah bisi lungit. Barèto asa ngampihan. — Ana ditèjang, kapanggih. »Iju timah ngan sakitoe; ka kaoela tu boga dui. »Seg iju gura tampanan, timah tèh anoe sakati." Gus atoh

Wana Dikara, sabab maksoedna gus hasil. Piwarangan Radja imoet; sarta bari mikun doewit, rèjana opat roepija. Djaka Wana tampa doewit, piwarangan nampa timah: doewannana pada hasil. Ki Wana enggus pamitan, djung mawa timah sakati.

(*Wàwatjan dongèng noe miskin.*)

F.

§ 1. Noe mimiti ditjaritakun nagri Astinapati, nagara gedè, lega wawatesannana, toer moengkoerkun pagoenoengan, nengenkun tjai noe gedè, majoenan bandara rèja. Ratoena luwih santosa, balana sasama ratoe sartana gegedèn kabèh; sadèrèkna saratoes poendjoel tiloe djung andjunna. Ari noe saratoes doewa lalaki kabèh, ari noe hidji dui awèwè, dianggo guruha koe Toemenggoeng Djadarata. Ari sadèrèkna noe saratoes didjenenganan koe kang rama Korawa sarta djadi radja kabèh, noe sahidji dui lalaki dianggo Pamoekperang, dingaranan Arija Doesasana koe kang rama, pakoewonna Tjindèpoera. Èta ratoe Korawa noe saratoes sami pada ngawoela ka Sang Praboe Astina. Ari djenengan ratoe nagri Astinapati katelah Koeropati. Mangartina Koeropati: basa K o e r o èta Korawa, basa p a t i ratoe: pertanda, djadi ratoena Korawa kabèh. Doewa djenengannana Djajapitana. Mangartina Djajapitana: basa D j a j a èta munang, p i t a n a katarima, pertanda, munang sapanedana. Katiloe djenengan Ratoe Astina, dingarankun Anggendarisoeta. Mangartina basa Anggendarisoeta: G e n d a r i ngaran kang iboe, s o e t a anak, pertanda, poetra Dèwi Anggendari. Kaopat Soejoeddana. Ari mangartina Soejoeddana: èta basa s o e j o e d pamingit, d a n a èta mèrè, pertanda, kaimpoengan koe djalma tina daèk mèrè, daèk noeloeng ka noe ripoeh, masihan ka anoe miskin, sakirana noe matak mahi, mèrè pajoeng ka noe kahoedjanan,

mèrè toedoeng ka noe kapanasan. Taja pisan tjawadunnana danana Praboe Astina, sarta liwat langkoeng nja kaja, rèja emas, rèja pèrak, rèja doewit djung pramata; sapi, moending, domba, embè, sowang, hajam, djapatina, gus taja bilangunnana; koedang parè pirang-pirang, tina sawah langkoeng lega.

§ 2. Katjarita Kangdjeng Goesti Ratoe Astinanagara. Sahidji mangsa katjatoer linggih dina korsi gading, adoe manis, didjero srimanganti loewar, sarta bunang nganggo-nganggo: nganggo tjabang emas sepoeh, ditarètès mirah-mirah, toer nganggo garoeda moengkoer, mas kolot anoe didamel, ditapoek retna tjampaka, dipaselangkun djung inten, berelijan nomer sidji. Matana garoeda moengkoer djoemeroet noe pangaloesna, tjahjana ting palontjorong; soesoempingna adoe manis, tarètèsna mirah konèng, inten dianggo titengah. Katodjo koe pananpoè ting karetap, ting karetip, ting sompèrat, ting boerinjaj, kolèbat ting bararabat. Sarta nganggo kilat baoe oorajan, mas oerè anoe didamel. Matana kèntja katoehoe montjorong, inten brelijan; sisitna koe inten konèng. Gulang emas doewannana disapoet koe mirah-mirah, mirah anoe pangaloesna, dipaselangkun djung inten. Kangkaloeng ting baroerinjaj, masih sina ditarètès koe mirah noe semoe amnjang, ditengahna mah koe djamroet, disisian inten konèng. Sarta di gulang sampéan oorajan nagaradja, emas liwat langkoeng kolot, tarètèsna inten kabèh; hoentoena koe moetijara; sisit-sisit oorajan ditapoek koe inten lutik; matana kèntja katoehoe koe inten noe pangaloesna, hoeroeng montjorong ngageboer. Tjoeroekna kèntja katoehoe baranang nganggo lèlèpèn, inten anoe panggedèna sarta berelijan pisan, kira harga samalijoen. Sindjang tjindè oedan emas; oedetna soetra boelao, ditoengtoengan koe banjoe-mas. Doehoeng ladrang emas sepoeh, disapoet koe inten aloes. Taretep nja kitoe kènèh ditarètès inten hadè. Katingal ti kaanggangan, padang hèrang, hoeroeng ngempoer: lungit pisan kamanoesan, lain tèndjoun djelema Sang Praboe Astinapati. Toer diduhus para selir, pingitan noe gulis-gulis, sarta

bunang nganggo saè. Mondojot sanggoelna malang, ditaboer koe kembang-kembang, sungitna ngangin-anginan. Hèmpak antjèmon marando sapoengkoerun Kangdjeng Ratoe: Sang Ratoe resep ningali sadaja para selir.

§ 3. Kitoe dui Sang Praboe Astinapati liwat langkoeng boengah manah, tu aja bandingannana, kagoengan badè mantoe, liwat saking enja sakti, prakosa, pradjoerit perang, djenengan Dèwa Koesoemah. Langkoeng nja digoesti-goesti, dimongmong koe Kangdjeng Radja, sarta taja doenja kinasihan; naon baè noe disoehoenkun koe Dèwa Koesoemah, tangtoe dipaparinkun. Anoe matak Sang Ratoe liwat langkoeng hèman ka Radèn Dèwa Koesoemah, koe sabab sanggoep noempoerkun Pandawa lilima. Ari Dèwa Koesoemah salawasna aja di Astina: tu petot pada ngaduhus, koe Ratoe Korawa noe saratoes, kitoe dui koe Demang Arja Toemenggoeng, para Dipati, Kandoeroean, Petjat-tanda, Rangga, Ngabei sakabèh. Pangduhusna èta para pangkat dipiwarang koe Praboe Astina. Malah noe ngaduhus, enggus pot ka Sang Praboe, perloe ka Dèwa Koesoemah. Saoepama aja pangkat, tu tèmbong ngaduhus sapoè, guwat dipiwarang ditalian, ladjeng dipandjara: lamoen tatjan tobat, tara gantjang-gantjang dikaloewarkun; dimana gus tobat, kakara dikaloewarkun, moen tatjan tobat mah, tara. Kitoe peta lampahna Dèwa Koesoemah salawasna di Astina. Para pangkat sadaja moengkir atina ka Dèwa Koesoemah; dèk ngalawan tu kadoega, adjrih koe Praboe Astina. Samalah Ratoe Petaperlaja, ngaran Dipati Karna, koe sabab tu karsa ngawoela ka Dèwa Koesoemah, kitoe dui gus tara disaoer koe Praboe Astina, koe sabab kabèlè-bèlè, ngalolos ti padaleman watara tengah puting, minggat ka Pandawa, kasarengan toewang gruha, ngaran Dèwi Soetrikanti.

§ 4. Lilana gus lima poè malah Praboe Astina gus munang wartos, jèn kang raka ngalolos. Koe prakara gus oeninga Praboe Astina, gentak njaoer toewang raka, Praboe Madoera, djenengan Baladèwa. Pèndèkna gus dipajoenan sami linggih dina korsi gading, adoe manis. Praboe Sampang-tjoeriga tina adat ka toewang raji rèkèp tjalikna, ngalengkong dadana,

sembah-sinembah; gus tadi tu tinggal tata-krama, lampahing sami gegedèn. Tidinja Sang Praboe Astina njaoer ka kang raka Baladèwa, saoerna: Raka Praboe, oelah djadi manah sarèhing digentak disaoer koe toewang raji: ajuna ka pajoenan soemedja neda soeka manah raka. Pihatoerna Praboe Baladèwa: Noen raji Praboe, raka dalem, saramboet dibulah toedjoeh, djaoeh pisan ka noe gadoeh makroeh: enja ati anggoer liwat langkoeng nja kaatohan, soepami satimbang goenoeng. Kitoe dui dina raos manah toewang raka, tersasat soepami disaoer koe Jang Goeroe, disaoer koe andjun tèh. Ngan ajuna pihatoer raka dalem, soemedja naros ka karsa, sapoerwana noe matak njaoer. Naon noe badè dikarsakun, kang raka paparin terang; soemedja ngantos timbalan, soepaja djadi kaharti. Gus urun anoe toemaros; kakara Ratoe ngadawoeh timbalan Ratoe Astina: Kakang Praboe, sapoerwa andjun disaoer batan koe toewang raji, taja sanès perkawis, ngan raji sampéan tèh tina enggus munang wartos, jèn raji sampéan, raka Dipati Karna sarawoeh guruhana tu aja di karaton dongkap ka mangsa ajuna. Tapi kang raji enggus munang ogè wartos, kakang Dipati Karna ngalolosna ka Pandawa. Koe prakawis èta ajuna karsa kang raji, moen terang djung manah raka, raka koe andjun koedoe njoesoel kakang Karna ka Tjantakapoera. Ari pirèntjangun poen Toemenggoeng Djadarata, sareng Doesasana, paman Dorna, Soewatama, Korawa kabèh tjandak sarta wadja-bala: kitoe dui batoerna Ki Praboe Anom, Djajasakti, Djajalalana tjandak. Poè iju koedoe mangkat, oelah ngaisoekkun dui. Soepami gus tepang djung kakang Karna, poma adjak moelih ka Astina, toenggangkun koeda; tu karsa toenggang koeda, toenggang karèta; tu karsa dikarètakun, djoli, djampana, tandoe: ngan koedoe baè katjandak. Soepami kersaun, soekoer. Nja èta noe diteda. Soepami tu karsa, paksa; moengpang, talian; ngambek lawan, wani tangkup koe djalma rèja, tambaloeng, rantè, belenggoe. Moal sira tanaga djalma hidji ngalawan djalma rèja. Saoepami dibantoean koe doeloerdoeloerna, soekoer: nja èta noe diarah. Da moal boeroeng

pegat buhungna, dipanah koe Ki Djajasakti, Djajalalana. Tapi poma sing ati-ati sarta munang damel, krana kang raji liwat langkoeng nja purih ati, koe prakawis dipamminggatkun koe kakang Karna, kawas taja pisan nja kahadèan batan ka kakang Karna. Mangga atoeh, raka, mungpung burang.

§ 5. Praboe Baladèwa sanggus munang dawoehan kang raji Praboe Astina, taja pjatoerna dui: tjong njembah, linggar amit; koe raji dilajan. Praboe Baladèwa gagantjangan ka pasèban. Enggus soemping, sarta gus papajoen-pajoen djung Dangijang Sokapantja Bagawan Dorna, Toemenggoeng Bana Keling Kalana Djadarata, djadjar sareng kang raka Arija Bandjar Djoemoet Doesasana. Dipoengkoer Aswatama; djadjar sareng Wisata Almoeka sarta Ratoe Korawa saratoes. Bagawan Doerna, sasoempingna Praboe Baladèwa, liwat langkoeng ruwasna, keketeg naranjoed: antara tiloe ambekanun tu kawrat njaoer, tjolohok hookun nèndjo ka noe soemping. Laoen-laoen kakara bidjil omong. Saoerna Bagawan Doerna: Poetra Praboe, toewang rama kasoempingan andjun tèh, liwat langkoeng nja ruwas manah, ngageter saoepami kadatangan maoeng, anoe liwat langkoeng gedè toer galak. Mèh tu kawerat bisa tanggah toewang rama sasoemping andjun. Katoeran anak Praboe. — Praboe Sampang-tjoeriga njaoer, timbalannana: Kateda katarima, paman. Ladjeng Bagawan Doerna toemaros ka Praboe Baladèwa, pihatoerna: Noen, anak Praboe, toewang rama soemedja naros ka karsa, noe mawi tjoendoek isoek-isoek, datang saboeka sijang, toer gasik liwat saking, gantjang hentu kira. Sok naon pikersaun, dipiwarang naon batan koe toewang raji Sangapraboe Limanbanawi, Djapatitana? Soemangga toewang rama paparin werta noe terang, soepaja djadi ngaharti.

§ 6. Saoer Praboe Baladèwa: Paman, poerwana toewang poetra gasik soemping, énggal datang kapajoenan salira paman, manggoel oetoesan Sang Ratoe, ngemban piwarangan Mènak, kiju katerangannana. Djasad kaoela sareng salira paman, kitoe dui adi Arja Doesasana, Katoemenggoengan, Aswatama, Wisata Almoeka, sareng dui Ratoe Korawa djung

sabalana poè iju, oelah isoek, koedoe indit ti Astina ka nagara Tjantakapoera, njoesoel toewang poetra Ki Dipati Karna. Ngalolos ti nagara, renggangun nja koemawoela: tu roemasa dipakè kaasih, tu roemasa jèn dipakè karoenja batan koe Sang Ratoe. Timbalan raji Praboe Astina: Koedoe baè kabantoen ka Astina, toenggangkun koeda noe aloes, rarangkènna anoe ahèng. Soepama tu karsa toenggang koeda, toenggangkun karèta. Tu karsa dikarètakun, djoli, djampana, tandoe, naon karepna. Soepama tu karsa balik dui ka Astina, paksa baè; tu bunang dipaksa, tjekel. Ngambek, ditjekel rageman koe djalma rèja; talian, rantè, belenggoe. Bahoe lakoe, sabab rosa, perangan; mo pira djalma saoerang; moal ngèlihkun djalma rèja. Soepama ditoeloengan koe doeloerdoeloerna, soekoer: nja èta noe diarah. Da moal boeroeng parotong buhungna oerang Pandawa. Sakitoe timbalan Ratoe, noe gus katampi koe toewang poetra. Djajasakti, Djajalalana piwarang ditjandak badè manah buhungna oerang Pandawa.....

§ 7. Kotjap di padaleman nagri Tjantakapoera. Saha noe aja di karaton? Garwa Dalem Praboe Tjantaka, djenengan Dèwi Dropadi, sareng kang raji Dèwi Wara Soemadra Srikandi, garwa panengah Pandawa Ardjoena. Katjarijos kur liwat langkoeng boengahun nja manah, sarèhing kasoempingan toewang raka Dipati Karna sareng guruhana. Soempingna karèk tiloe puting, samalah kur papajoen-pajoen didjero palinggihan, blak èntjrakan toewang luut: langkoeng nja ngangunah-ngunah toewang raji ka kang raka, panjoegoehna hentu kira. Tina gus lami tu tepang, saroewa pada sonona. Tapi gus tiloe poè lilana aja di karaton, tatjan ditaros koe raji-raji poerwa ngarsakun ka Tjantaka Dipati Karna: ngan hantem baè disoegoeh, ka kang raka Praboe Poentadèwa. Kitoe dui ka Praboe Mèralaja, ka Arja Djoedipati, ka raji Dipati Soerjalaga, noe sami aja di patjandèn Saptarengga, tatjan hatoeran, jèn kang raka Dipati Karna aja di Amartapoera. Katjatoerkun, sanggus toewang luut, Dèwi Dropadi naros ka toewang raka Dipati Karna, pjatoerna: Noen, raka Dipati, salawas andjun aja di boemi panagari Tjantapoera,

toewang raji tatjan aja nja panaros. tina kaliboer koe soeka ati, sarèhing dipareng panggih. gus lawas tu pisan tepang. Ajuna toewang raji soemedja toemaros ka karsa. Tjarèk babasan: Tikoro-kotokun. tjarèham-hajamun. Tapi rèboe-rèboe. laksa-laksa, sanget oelah djadi manah. sarèhing aja pihatoer. Sapoerwana toemaros ka linggih kang raka, tina toewang raji liwat langkoeng enja karuwasan kasoempingan andjun tèh, koe prakawis tara ti sasarina karsa soemping ka siti kang raka Tjantaka. Soemangga raji dalem paparin terang, soepaja djadi mangarti. N a n g l i n g K a r n a N e r p a t i. Mangartina m a n g l i n g èta omong; K a r n a ngaranna; basa N e r p a t i Ratoe: pertanda, Ratoe Karna sasaoeran. R i n g S a n g D r o e p a d a p o e t r a. Basa r i n g s a n g èta ka; D r o e p a d a Ratoe Tjampala; p o e t r a èta anak: terangna, njaoer ka poetra Droepada, ngaran Dèwi Droepadi. R o h d e d e l s a o e r i r a: napasna mèh hèsè bidjil, seret sasaoeran. Pangandika Dipati Karna: Uh aji, mangkè poen kakang badè tjatjarita; rungukun koe slira njai..........

§ 8. Praboe Baladèwa kotjap soemping, loengsoer tina gadjah, ladjeng njalira asoep kadjero, gadjah mah disèlèhkun ka sorati. Tu ngalilakun dui Praboe Baladèwa soemping ka karaton, malah gus papajoen-pajoen djung Dipati Karna; tatakarama gus tadi. Dèwi Droepadi, Wara Soemadra Srikandi, Soetrikanti, sami pada moendjoeng, ngatoerkun kawaloedjengan soemping ka toewang raka Bèri-nagari. Saparantos salam para istri, ladjeng masang sangoe rudjung kopi; pèndèkna gus dipajoenan. Dipati Karna njaoer ka toewang raka Baladèwa, saoerna: Katoeran sasoemping andjun, raka Praboe. Saoer Praboe Sampang-tjoeriga: Kasoehoen, hentu kira disangga koe tenggek pisan. Langkoeng soeka, enja manah dipoesti, kawas komala ditjangtjang poetjoeking ramboet. Lèbar pisan kana taktak, ditampanan koe panangan, sih andjun ka toewang raka kasoehoen, adi.

§ 9. Sanggus kitoe Dipati Karna njoemanggakun toewang ngaluut ka raka. Saoer Praboe Baladèwa: Gampang dahar mangkè; hula damel anoe djadi misti. Ladjeng ditaros koe

toewang raji Giwang-karasoeta, pjatoerna: Noen, raka, aja damel naon? Mangga atoeh gura dadar: kang raji ha jang oeninga. Walonan Sampang-tjoeriga: Hem, uh adi, gura kiju noe matak kakang ajuna tjoendoek isoek-isoek, datang saboeka sijang kang Ngamartapoera, trima manggoel oetoesaning ratoe, ngemban piwarangan Mènak, dipiwarang koe adi Praboe Gadjah Hojapati njoesoel andjun, koe doemèh gingsir tu pamitan, renggang hantu terang, ngalolos minggat ti karaton. Kitoe noe matak dipiwarang disoesoel. Da oendoer, lamoen katingal poendoek mah, moal djadi kitoe kiju. Gura koe adi manah. Ajuna pèndèkna timbalan adi Praboe kang raji koedoe baè moelih ka Astina, krana toewang raji gus hojong liwat langkoeng tepang sareng adi. Toengganganun kakang mawa, koeda, karèta, djoli, djampana, tandoe: naon noe badè dikarsakun, mangga.

§ 10. Dipati Karna njaoer, saoerna: Uh raka Praboe, ari prakawis disaoer, hatoer soemangga pisan, ngan saprakawis; toewang raji tèh moal ngiring ajuna, karana hajang tepang hula sareng raji-raji sampéan Pandawa. Ajuna tu atjan tepang, koe doemèh aja di Saptarengga, kur ngomèan patjandèn. Aja sing mangkè, ari gus tepang, oelabon aja panjaoer, sanadjan taja, soemedja balik pisan ka Astina. Ajuna mah neda timbangan raka baè. Ari prakawis kasonoannana raji Praboe hojong tepang, soekoer, tu ditundun dihandap-handap koe toewang raji. — Saoer Baladèwa: Moal saè; gura manah djadi tjèk paribasa: »noe asih dipoelang tai, lain dibèrè kembang". Moal saè: montong ningal ka noe miwarang, tingal kakang baè. Kang oepama adi tu kabawa ajuna koe kakang ka Astina, gus pikoemahaun baè bendoena adi Praboe ka kakang? Ajuna mah taja sanès, ngan hajang kabawa baè. — Saoer Dipati Karna: Ajuna moal ngiringan: doeka sagok, hajang tepang sareng Pandawa. — Saoer Baladèwa: Oelah kitoe; moal saè djadi baha ka panjaoer Mènak. Ari hajang panggih, mangkè dui. — Doeka, saoer Karna. — Koedoe baè, tjèk Baladèwa.

§ 11. Katjarita papaguh-paguh nja saoer. Wantoening

Praboe Baladèwa dina djaman harita, saratoes tu aja tiloe, salaksa tu aja opat, noe gedè ambek wani modar, tjara Praboe Baladèwa manggih noe kitoe petana. Dadak sakala oeratna rambeng karentjeng, taarna ngadjeroek poeroet, tepoeng toengtoeng halisna, amjang pamuntuna, kekedoetan toengtoeng biwirna, ngageboer dadana, koemerot waosna, awakna ngadègdèg djeg kur moerijang, ngaruhak, ladjeng njaoer: Jaktoeh, binatang, anak adjag, djadi ana kitoe mah moengpang ka Mènak, arèk ngamoesoehan Ratoe. Djung dui naha tu roemasa jèn dipakè kahèman, dipakè kanjaah? Guning adi Praboe ka manèh tèh, taja doenja kinasihan, sagala dibikun. Kiju pamalesna, djadi noe soeka dipoelang moha. Ajuna mah, daèk, tu daèk, bakal dibawa. Boedi dilawan wani, rosa dilawan gagah, mo boeroeng manèh dirantè, mo gagal jèn ditalian, ditambaloeng, dibelenggoe; moal sabraha tanagana djalma saoerang . . . .

§ 12. Kotjap Praboe Kresna soemping kapajoenun Arja Djoedipati bari goemoedjeng. »Huuh, Prakantjana, Prakan»tjana, bongganna noe lalajakan wani ngamoesoeh ka Bima. »Adi aing, Djoedipati!" Bima njaoer ka Kresna: Kaka Praboe, koemaha karep manèh? Iju si monjèt podaran, atawa koemaha? Saoer Kresna: Mangkè adi; oerang priksa hula. Ladjeng Praboe Kresna njaoer ka Prakantjana, saoerna: Huuh, Prakantjana, koemaha ajuna karep manèh? Hajang hiroep, atawa hajang paèh? Lamoen hajang hiroep, manèh koedoe taloek ka oerang; lamoen hajang paèh, tong taloek, bari koe manèh itoe tèndjo pananpoè. Mangkè soeroep isoek kamana èta pananpoè? — Prakantjana pihatoerna ngawalon ka Praboe Kresna: Noen, goesti, ajuna abdi dalem soemedja dèk taloek ka gamparan, sareng abdi dalem ajuna njanggakun soempah, tedak toedjoeh patoeroenan mo wani-wani dui. Sakitoe pjoendjoek abdi. — Saoer Praboe Kresna: Jaji, soemangga, poen Anoman lupaskun; da gus taloek, bidjil soempah. Soepama noe taloek koe oerang, tu dihampoera, tangtoe oerang munang galab para Dèwa. Mangga, jaji, lupas. — Arja Djoepati sanggus munang saoer Praboe Kresna,

guwat Anoman dilupas. Katjarita Prakantjana gus poroj mando, sila rèngkèp, iroengna antul ka tanuh, ningal Praboe Mèralaja, boemaroeboet kasèèrna. Èling ka goestina, aran Batara Rama, sarta kaharti koe Anoman kasaoeran Praboe Kresna tadi, siloka bab pananpoè . . . .

§ 13. Kotjap Praboe Kresna papajoen-pajoen djung kang raji Dipati Soerjalaga-langgeng-witta. Saoer Praboe Kresna: Jaji, soemangga ajuna oerang doewaan madjoe ka peperangan, kranten dawoeh iju taja sanès pimoesoehunnana Ratoe Pantjawati ngan salira kang raji sareng diri kang raka. Pjatoer Dipati Soerjalaga: Soemedja ngiringan. Kotjap Praboe Boejoet-lawa djung Boet-lawa soesoembar mènta lawan, pokna: Oerang Pandawa Mèralaja, hajoe, iju lawanan sosotja Pantjawati-dengda, noe aran Praboe Boejoet-lawa. Kadangoe koe Praboe Kresna; saoer Kresna ka Ardjoena: Mangga, raji, pada madjoe. Hatoer Ardjoena: Soemangga. Pèk madjoe Kresna djung Ardjoena. Boe angkatna Ardjoena djung Praboe Kresna laoen aloes, roesoeh semoe. Sakoer-sakoer tatangkalan, kitoe dui roepaning kekembangan pada hajang ngiloe, hajang ngiring, tina kapentjoet koe aloes; asihna koe sabab rasmi, kawas srangèngè sapasang, kawas gambar wawangoenan, Ardjoena djung doewa Rati . . . .

§ 14. Kotjap Praboe Kresna djung sabaladna soemping ka sisi nagara Astina ti puting. Tidinja Praboe Kresna njaoer ka Ardjoena, timbalannana: Adi, mangga andjun kadjro nagara, sareng Prakantjana tèjangan poen Padmanagara Gatotkatja, Minantardja. Soepami kapendak, tjandak; guwat kadiju: soepami tu kapanggih, tèjangan. Oelah waka moelih, lamoen tatjan bunang: krana bisi gus dipaèhan; soekoer lamoen masih aja. Mangga atoeh, adi. Dipati Soerjalaga sanggus nampi saoer kang raka, ladjeng moendoer amit, sareng diiring koe Radèn Maroetanja Prakantjana Soeta. Tu katjarita di djalanna: kadjro nagara soemping, hentu kapanggih koe ronda. Ladjeng nèjangan Padmanagara Gatotkatja, Minantardja; welèh, tu kapanggih saoengkek-oengkek nagara. Tinja ladjeng ka pasèban: di pasèban ditèjangan, tu kapen-

dak. Toeloej Pangéran Dipati ka palinggihan, soegan aja didinja Padmanagara Poerabaja: di palinggihan soewoeng. Ladjeng baė ka karaton; Prakantjana ditoenda diloewar, sarta ati-ati Prakantjana ngadjaga diloewar: Karsadėwa noe pada kemit, taja noe njaho saoerang. Pangéran Dipati asoepna ka karaton djalan kana lawang; dipareng lawang moeka, sarta tu aja noe nganjahoankun.

§ 15. Katjarita Ardjoena nėjangannana di karaton mani oenggal boemi diasoepan; tapi welėh, tu kapanggih. Ari gus kitoe ladjeng ka boemina Soejoeddana. Ari gus nepi ka boeroean boemi, Ardjoena ngoeping saoer istri: guwat kana pongpok boemi ngawaskun noe sasaoeran. Sidik di boemi aja noe sasaoeran, guruha Sangapraboe Astina, djenengan Retna Banowati, gulisna taja bandingna; rėja-rėja djalma noe kėdanan. Salirana konėng amjang; tarangna boelan toemanggal; halisna kadoe sapasi; galing biwir, pipi aloes; waos hidung bangbaraan; taktakna naradjoe pasti; pinarup djeg tjengkir gading; tjangkėng soepami papanting; sampéanna mararetjoet; panangan tjara gondėwa, metjoet bentik matak asih; aloes patoet, hadė semoe, toer rampingun nja salira . . . .

(*Tjarita Karna balik.*)

G.

Angandika Allah Ta'ala ka sagala baroedak Wėdadari, miwarang kaloewar ti sawarga. »Guwat-guwat, baroedak, ma»nėh kabėh pada toeroen ka doenja; tjarokotan koe manėh »ėta ramboet kakasih aing: ėta salambar oelah aja, noe »ragrag ka boemi. Pada lalumpang manėh kabėh; parakė »djimat koe manėh kabėh ramboet tėh, ėta koe aing diham»poera sagala dosana manėh kabėh". Baroedak Wėdadari ėta kabėh pada paboro-boro toeroen ka doenja, njarokotan ramboet Nabi Allah, anoe ukur diparas koe malaikat Djabrail,

salambar sèwang. Èta ramboet Nabi Allah hantu aja, noe ragrag ka boemi sahidji-hidji atjan.

Angandika Rasoel Allah: Ja habibi Djabrail, iju tèh koe nahaon sakabèh ramboet kaoela, noe ditjoekoeran koe sampéan, èta salambar bet hantu aja anoe ragrag ka boemi?.......

Maka toeroen pangandika Allah Ta'ala ka kangdjeng Nabi, kiju saoerna: Hè kakasih aing, saha-saha djalma, anoe nundun ramboet manèh salambar sakali, èta sagala dosana koe aing dihampoera, djung duina, saha-saha nundun soerat tjarita kakasih aing, ukur mangsa diparas, èta koe aing diloepoetkun tina sagala baja doenja akirat, djung diloepoetkun tina sagala panjakit .....,..................

(*Hikajat Nabi tjoekoer.*)

H.

§ 1. Hè sakabèh djalma, anoe moekalap djung anoe ngarah kasenangan di akèrat, ari manèh tèh wadjib koedoe ngaraksa badan, soemawona anggohota manèh anoe toedjoeh; oelah migawè doraka, anoe ditjegah koe Allah Ta'ala. Nja ètah manèh moedoe ngaraksa djung mata, djung tjuli, djung lètah, djung butung, djung pardji, djung lungun, djung soekoe. Karana ari naraka djahanam tèh toedjoeh lawangna, djung hantu aja hidji djalma asoep kana salah-sahidji lawang naraka djahanam èta, anging djalma anoe migawè doraka koe anggohotana, anoe toedjoeh tèja.

§ 2. Ari mata tèja, anoe matak diajakun di manèh koe Allah Ta'ala, nja èta soepaja manèh munang pitoedoeh mata tèh dina sakabèh enggon anoe poèk, di laoet atawa di darat, djung soepaja manèh munang mènta toeloeng mata tèh kana ngalaksanakun sakabèh karep manèh, djung soepaja manèh bisa njuung koe mata tèh kana sakabèh anoe aloes-aloes, djung kana sakabèh anoe ahèng-ahèng, diloehoer langit djung didjero boemi. Ari sanggus didjuung, koedoe di-

pakė tanda, anoe noedoehkun kana ajana Dat Allah Ta 'ala djung sakabėh Sipatna.

§ 3. Ari raksaunnana mata tėh, ėta opat perkara. Sahidji, koedoe diraksa, oelah dipakė njuung kana sakabėh ka anoe diharamkun, saperti dipakė njuung awėwė anoe sėdjėn. Kadoewa, oelah dipakė njuung moedabilė, tegesna boedjang ngora anoe kasėp, anoe matak aja sahwat. Katiloe, oelah dipakė njuung djalma Islam, sarta dihinakun koe manėh ėta djalma Islam tėh. Kaopat, oelah dipakė njuung kana aib djalma Islam.

§ 4. Ari tjuli tėja, anoe matak diajakun koe Allah Ta'ala di manėh, soepaja dipakė ngadėngėkun anoe ngadji Koer-an, djung anoe ngadji Hadis Nabi, sala'llahoe 'alaihi wasallam, djung soepaja dipakė ngadėngėkun anoe ngadji Oesoel, anoe ngadji Ilmoe Pakih, anoe ngadji Ilmoe Tasaoep.

§ 5. Ari raksaunnana tjulih tėh lima perkara. Hidji, tjuli tėh koedoe diraksa koe manėh, oelah dipakė ngadėngėkun sakabėh bid'ah, anoe ditjela koe Sara', anoe hantu moewapakat djung Sara'. Kadoewa, oelah dipakė ngadėngėkun anoe ngoepat: djung dui ėta dosa ngoepat tėh oelah disangka tangtoe ka anoe ngomong baė, anoe ngadėngėkun ogė saroewa baė dosana djung anoe ngomong tėh. Katiloe, oelah dipakė ngadėngėkun omongan djapakan, anoe hantu manpa'at akėrat. Kaopat, oelah dipakė ngadėngėkun omongan anoe sija-sija. Kalima, oelah dipakė ngadėngėkun djalma, anoe ngomongkun kagorėngan batoer manoesa.

§ 6. Ari lėtah tėja, anoe matak diajakun koe Allah Ta'ala di oerang, ėta nja ėta soepaja ngalobakun dikroe-llahi Ta'ala, djung soepaja dipakė getol matja Koer-an, djung soepaja noedoehkun ka sakabėh kawoela Allah Ta'ala kana djalan, anoe matak datang ka Allah Ta'ala, ka nagara akėrat. Djung dui lėtah pikun ngadjak kana migawė kahadėan djung pikun njaram kana migawė kagorėngan, djung soepaja manėh munang nganjatakun koe lėtah tėh ka karep, anoe aja dina hatė manėh, karep doenja atawa akėrat.

§ 7. Ari raksaunnana lėtah tėh, nja ėta tina dalapan per-

kara. Sahidji, lètah tèh koedoe diraksa, oelah dipakè bohong saenjana, atawa bohong banjol; èta pon oelah baè. Karana ari bohong huruj tèh, ana dibijasakun, matak mawa kana bohong enja. Koe sabab èta gus ngalahir Imamoe' lGhazzáli, rahhmatoe'llahi Ta'ala: Ari bohong tèja indoengna sakabèh dosa gedè. Kadoewa, lètah tèh oelah dipakè tjidra kana djangdji, tegesna, manèh tèh, samangsa djangdji, koedoe sampoernakun; oelah sok njalahan, anging lamoen sabab manèh laroerat atawa sabab manèh hantu kawasa. Katiloe, lètah tèh oelah dipakè ngoepat djalma. Ari hartina ngoepat tèh, nja èta oepama manèh ngomongkun djalma ditoekangunnana. Pada hal lamoen kadèngèun koe èta djalma, anoe diomongkun tèh, tangtoe murun guluhun. Saroewa baè djung anoe diomongkun koe manèh sipat kakoerangan dina badanna atawa dina pagawèannana, atawa dina agamana, atawa doenjana, atana dina papakèannana atawa dina imahna, atawa dina sato-hèwanna, atawa dina salijanna tidinja. Èta sakabèh omongan enjana anoe gus diseboet tèh ngoepat ngaranna, sarta matak djadi lalim. Sanadjan enjana pangdiomongkun tèh, pon ngoepat baè ngaranna. Kaopat, lètah tèh oelah dipakè mèra, tegesna njela kana omongan, sarta madoean, toer ngabenerkun manèh, djung oelah dipakè tjidra, tegesna popadoean dina mas-alah ilmoe sarta datang ka ngaloewarkun dalil, karana soepaja ngèra-èra ka batoer padoe tèja, djung oelah dipakè *moenaqasjah fi'lkalámi*, tegesna madoean kana omongan batoer. Karana èta anoe tiloe matak njeri angen, djung ngagègèlo dungun, djung njela omongan dungun, sarta moedji manèh. Ari kitoe petana tèh ditjegah koe Sara' kangdjeng Nabi. Kalima, lètah tèh oelah dipakè ngabersihkun manèh, oelah dipakè moedji manèh. Kagenep, lètah tèh oelah dipakè ngala'nat, tegesna, oelah ngagogorèng kana sakabèh dadamelan Allah Ta'ala, djung oelah njarèkan kana sakabèh anoe didjadikun koe Allah Ta'ala. Kitoe sotèh, lamoen ditangtoekun, saroewa baè anoe digogorèng atawa anoe ditjarèkan, manoesa, atawa sato-hèwan, atawa batoe, atawa kajoe, atawa sunu, atawa tjai, atawa sapapadana salijanna

tidinja: saroewa baė djalma islam atawa kapir, anoe ditangtoekun. Bėda-bėda, lamoen oemoem: maka nja ėta hantu naon-naon, saperti lahir Allah Ta'ala, anoe diseboet dina, Koer-anoe'l'atlím: ***La'natoe' llahi 'ala' lkáfirina atawa la'natoe' llahi 'ala' lkádzibína.*** Tatapi ari oetamana mah oerang tėh nja oelah baė ngala'nat kana naon-naon ogė. Katoedjoeh, lėtah tėh oelah dipakė ngadoe'akun kana sahidji mahloek Allah Ta'ala kana kagorėngannana, sanadjan nganiaja ka manėh, pon oelah baė ngadoe'akun kana kagorėngan tėh: anggoer koe manėh serahkun baė ėta pagawėan ėta djalma ka Allah Ta'ala. Kadalapan, lėtah tėh oelah dipakė ***mizahh***, tegesna banjol, djung oelah dipakė ***soehhrijat***, tegesna, oelah dipakė ngomong huruj, djung oelah dipakė ***istihzá bi'nnási***, tegesna, ngahinakun ka pada manoesa pada hal huhurujan. Karana ėta kabėh anoe tiloe perkara ditjegah koe kangdjeng Nabi.

§ 8. Djung dui, ari butung tėja, anoe matak diajakun di manėh, koedoe diraksa, oelah dipakė njatoe anoe haram djung anoe soebhat: koedoe dipakė njatoe halal. Ari anoe halal tėja, nja ėta kaja oentjal, djung sapi, djung sapapadana, anoe bunang moroan ti luwung, djung sakoer anoe bunang ngala tina kakaian di luwung, kaja sagala poepoetjoekan atawa dangdaoenan, djung sapapadana, kaja bunang ngali ti goenoeng, kaja emas atawa salijanna, djung poesaka-poesaka, djung bunang dagang, djung bunang njawah atawa ngebon, djung arta djakat, djung panjidekahan-panjidekahan, djung tina hadijah-hadijah, djung pamėrė, djung sapapadana. Ari anoe haram tėja, saperti babi, djung barang bunang maling atawa bunang ngarampas, djung barang riba, djung arak, djung ladang arak, djung salijanna tidinja, sagala anoe haram. Ari anoe soebhat tėja, nja ėta barang anoe sak kana halalna djung kana haramna, tegesna, anoe hentu tėtėla halalna djung hentu tėtėla haramna.

(*Kitab Tasaoep.*)

I.

§ 1. Ari gus kitoe toeloej sibungut: ari anoe wadjib, koedoe kabasuhan dina bungut tèh tiloehoerna semet anoe kalampah boeoek, ari tihandapna semet gado, serta wadjib ngabasuhan oewang-oewang, tjarèk Djawa mah: ari enggon dina handapun pipi kèntja katoehoe. Ari watesna ti gigir bungut tèh semet tjuli kèntja katoehoe, serta soenat ngoetjapkun nijat ukur sibungut tèh, tatapi wadjib koedoe bareng ngoetjapkun nijat tèh djung sibungut tèja, sertana koedoe èling dina ati kana Soendana nijat. . . . .

§ 2. Ari gus sibungut, soenat toeloej ngoembah lungun doewannana; wadjib pangoembahna mah lungun serta sikoena doewannana, wadjib koedoe kakoembah serta soenat matja doe'a ukur ngoembah lungun katoehoe kiju pokna . . . . ari Soendana: Hè Allah, poma-poma kaoela paparin toetoelisan koe adjengan djaga dina poè kijamat serta masing ti katoehoeun kaoela, djung dui poma-poma timbang kaoela koe adjengan djaga dina poè kijamat timbangan anoe èntèng. Ari gus kitoe ngoembah lungun kèntja, serta soenat matja doe'a iju . . . . ari Soendana: Hè Allah, poma-poma kaoela djaga dina poè kijamat koe adjengan oelah dipaparin toetoelisan kaoela ti kèntja atawa titoekangun tonggong kaoela: èta poma-poma oelah. Ari èta anoe matak aja panoehoen kitoe njoehoenkun toetoelisan ti katoehoe serta nampik toetoelisan ti kèntja, karana sagala djalma èta ukurna hiroep satingkah-polahna, sagala oetjapna, noe hadè, noe gorèng, èta kaitoeng kabèh, katoeliskun koe Malaikat Kiraman Katibin. Ari djaga dina poè kijamat ditèmbongkun kabèh ka sakoer anoe gus katoeliskun kalakoeannana serta masing-masing petana. Lamoen toetoelisan tèh dibikun ti katoehoeunnana, èta 'alamat djalma bagdja, lamoen ti kèntja 'alamat djalma tjilaka . . . .

§ 3. Ari gus kitoe soenat ngoesap tjuli doewannana. Ari petana, tjuli tèh didempèt koe tjoeroek, tjara anoe ngapoet

njekelan djaroem. Ari tjoeroek singna asoep kana lijang tjuli muusan; ari indoeng lungun tetelkun tiloewarna. Ari mimiti ngoesap tèh tina lebah lijang koeraboe, moenggoeh di awèwè mah, serta papajkun tjoeroek djung indoeng lungun tèh kaloehoer. Ari tjoeroek singna mapaj lepit-lepitna tjuli tidjerona, ari indoeng lungun singna mapaj tiloewarna, serta masing kaoesap kabèh daoen tjulina tèh koe indoeng lungun, serta soenat ngoesap tiloe kali. Ari èta ngoesap tjuli kitoe petana tèh: tjuli kèntja katoehoe dioesap koe lungun kèntja katoehoe. Ari èta ngoesapna koedoe koe tjai anjar, oelah koe tjai oeroet ngoesap tèh, serta soenat matja doe'a iju .... ari Soendana: Hè Allah, poma-poma kaoela koe adjengan djadikun djalma, sok ngadèngè kana omongan serta masing noeroet kana omongan anoe hadè . . . .

§ 4. Ari gus tamat woeloe, seg nangtoeng njangharup ka kiblat, namparakkun lunggun doewannana, mangka patepoeng tjinggir lungun katoehoe kana lungun kèntja, serta masing rada keroeng ramona, tjara anoe nampanan soeoek sarawoe atawa pisitan sarawoe, serta papak dampal lungun djung bahoe, serta bari tanggah ka langit karana ningali anoe hijang-hijang, djidjiunan Allah .... Kaoela njaho serta dianggguhkun koe ati kaoela jèn hantu aja Djoeragan anoe satemen-temenna, ngan Allah njalira baè: hantu rèntjangan Allah; rudjung dui kaoela njaho serta dianggguhkun koe ati kaoela satemen-temenna Nabi Moehammad èta Piwarangan Allah. Hè Allah, poma-poma kaoela koe adjengan djadikun getol tobat, rudjung dui poma-poma kaoela koe adjengan djadikun djalma masing bersih, rudjung dui poma-poma kaoela koe adjengan djadikun djalma masing tjara abdi-abdi adjengan, anoe salèh-salèh. Maha-soetji adjengan (tegesna: bersih adjengan, djaoeh tina saroewa anoe anjar). Hè, Allah, kaoela moedji ka adjengan, serta tobat kaoela ka adjengan. Kitoe Soendana doe'a mentas woeloe tèh.

§ 5. Lamoen ditanja sabaraha parloe woeloe, kiju djawabna. Genep perkara: hidji, nijat dina ati; kadoewa, sibungut; katiloe, ngoembah lungun doewannana sarawoeh

sikoena; kaopat, ngoesap sirah atawa boeoekna; kalima, soekoe doewannana sarawoeh moemoentjangannana; kagenep, tartib. Ari èta basa tartib tèh Arab, ari Soenda mah parèlè atoerannana, tegesna: ngahulakun anoe baris dihulakun, mandurikun anoe baris dipandurikun. Ari enggonna tartib tèh opat perkara: hidji, sibungut; kadoewa, ngoembah lungun; katiloe ngoesap sirah; kaopat, ngoesap soeka doewannana.

§ 6. Lamoen ditanja, sabaraha soenat woeloe, kiju djawabna. Sapoeloeh perkara: sidji, matja bism'illah dina mimiti woeloe; kadoewa, ngoembah lungun doewannana semet pigulangna katjongokun; katiloe, kekemoe tiloe kali; kaopat, njusup tjai kana iroeng; kalima, njorokun djanggot noe kandel; kagenep, njorokun ramo lungun doewannana, ramo soekoe doewannana; katoedjoeh, ngahulakun katoehoe, mandurikun kèntja ukur ngoembah lungun; kadalapan, ngoembah soekoe; salapan, toetoeloejan tèja (moenggoeh basa Arab mah moewalat, basa Djawa mah noeli-noeli). Ari hartina toetoeloejan tèh, oelah lila tuing tina ngoembah sidji parloe dui: kaja tina sibungut kana ngoembah lungun doewa, tina lungun kana sirah, èta soenat oelah lila tuing antarana.

§ 7. Lamoen ditanja, sabaraha makroehna woeloe, kiju djawabna. Opat perkara: sahidji, luwih tina tiloe kali dina ngoembah djung dina ngoesap; kadoewa, mènta toeloeng ka noe lijan ukur woeloe, kaja ditjitjian koe batoer hantu karana waloerat; katiloe, kèkèprèt mentas woeloe, atawa disoesoetan koe topo atawa koe nahaon baè: ngan lamoen waloerat, èta disoesoetan ogè hantu makroeh, karana waloerat kitoe èta; kaopat, ngomong djung djalma, kaja ukur woeloe ditanja, seg nèmbalan, èta makroeh . . . .

§ 8. Ari gus tamat oeroesan woeloe serta gus mandjing waktoe, seg nangtoeng ngaharup ka kiblat. Ari nangtoengna mah kitoe soenat dimana baè, ngan soepaja engonna bersih. Gus kitoe soenat adan, moenggoeh di lalaki; ari awèwè mah hantu soenat, ngan wenang baè.

§ 9. Ari adan tèja kiju kalimahna: »Allahoe akbar, Al-

lahoe akbar, Allahoe akbar, Allahoe akbar; asjhadoe an lá ilaha illá'llahoe, asjihadoe an lá ilaha illá'llahoe; asjhadoe anna Moehammadan Rasoeloe'llah, asjhadoe anna Moehammadan Rasoeloe'llah; hajja 'ala'çcaláthi, hajja 'ala'çcaláthi; hajja 'ala'fálàhi, hajja 'ala' lfaláhi; Allahoe akbar, Allahoe akbar; lá ilaha illá'llahoe", — èta sakitoe kalimahna adan tèh.

§ 10. Lamoen adan dina waktoe soeboeh, soenat ditambahan tatzwíb ngaranna. Ari pokna kiju tatzwíb tèh: »açcaláthoe chajroen mina'nnawmi", — diwatja doewa kali èta tatzwíb tèh.

§ 11. Ari diwatjana sanggus »hajja 'ala'lfaláhi" dui, soenat tardjí' dina adan, tegesna malikkun dui.

§ 12. Ari petana matja »Allahoe akbar", opat kali serta masing bedas. Ari gus kitoe matja »asjhadoe an lá ilaha illá 'llahoe", doewa kali; tapi masing lalaoenan dui. Ari gus kitoe matja »asjhadoe anna Moehammadan Rasoeloe 'llah", doewa kali, serta masing laloeanan dui. Ari gus kitoe dibalikkun dui, serta masing bedas, masing tjara »Allahoe akbar" tèja, datang ka enggusna adan masing bedas baè. Rudjung soenat ngaharup ka kiblat bari nangtoeng adan tèh, rudjung soenat ngalijuk ka katoehoe ukur matja »hajja 'ala 'çcaláthi", toeloej ngalijuk ka kèntja, matja »hajja 'ala'lfaláhi". Tapi ari harigoe mah, oelah pindah, oelah obah, madep ka kiblat, rudjung dampal doewannana oelah pindah tina enggonna. Rudjung soenat noe adan tèh koedoe djalma 'adil, anoe asoep djadi saksi, rudjung soenat anoe djaoeh sorana, soepaja kadèngè koe noe djaoeh, — anoe ngunah djadi soenat, soepaja babari daratang, anoe dèk miloe salat bardjama'ah.

§ 13. Ari adan tèja, lamoen Soenda mah, tina »Allahoe akbar" datang kana »açcaláthoe chajroen mina'nnawmi", èta kiju pokna: »Allah anoe gedè, Allah anoe gedè; kaoela njaho »jèn hantu aja Djoeragan anoe satemen-temenna ngan Allah; »kaoela njaho jèn hantu aja Djoeragan anoe satemen-temenna »ngan Allah; kaoela njaho jèn satemen-temenna Nabi Moe-

»hammad djadi Piwarangan Allah, kaoela njaho jèn satemen-»temenna Nabi Moehammad djadi Piwarangan Allah; hajoe, »batoer, oerang salat; hajoe, batoer, oerang salat; hajoe, »batoer, oerang kana kabagdjaan; hajoe, batoer, oerang kana »kabagdjaan; salat èta luwih hadè batan hèès; salat èta »luwih hadè batan hèès; Allah anoe gedè, Allah anoe gedè; »kaoela njaho hantu aja Djoeragan ngan Allah". Kitoe èta Soendana adan.

§ 14. Ari Soendana mah èta omongan tèh, èta bisi salah tampa dina kalimah »Allahoe akbar", ari disoendaan: »Allah anoe gedè". Èta gedè tèh lain tjara gadjah bèh djentoelna, èta lain. Lamoen daèk dimisilkun mah, tjara oerang njeboet ka ratoe: oepamana dipawarang koe ratoe tèh, piseboetun oerang dikersakun koe noe gedè, atawa koe noe tiloehoer seseboetannana. Tapi èta mah misil, sotèh misil babarangan baè, hantu kalawan kitab.

(*Kitab Woeloe djung Salat.*)

J.

§ 1. *Pasal.* — Ari roekoen islam èta lobana lima perkara. Sahidji, matja sahadat, nja iju roepana: »Asjhadoe an lá ilaha illá'llahoe, waäsjhadoe anna Moehammadan Rasoeloe'llah", tegesna: Kaoela nganjahokun jèn satemen-temenna uwuh dui Pangéran, anoe disembah sabeneré, ngan Allah Ta'ala baè, djung dui kaoela nganjahokun jèn satemen-temenna Nabi Moehammad èta Piwarangan Allah Ta'ala. Kadoewa, migawè salat lima waktoe dina sapoè saputing. Tiloe, ngaloewarkun djakat djung pitrah. Opat, koedoe poewasa dina boelan Ramelan. Lima, koedoe naèk hadji ka Bètoe'llah, lamoen kawasa di djalanna.

§ 2. *Pasal.* — Ari tjai anoe njoetjikun, èta toedjoeh perkara. Sahidji, tjai laoet; kadoewa, tjai waloengan; katiloe, tjai soemoer; kaopat, tjai njoesoe; kalima, tjai iboen;

kagenep, tjai hoedjan; katoedjoeh, tjai kempel, — sarta dingaranan tjai moethlaq, tegesna: tjai woengkoel, hantu katjampoeran koe barang-barang anoe sèdjèn. Djung dui hantu sah woeloe atawa mandi wadjib, atawa ngilangkun nadjis koe tjai, anoe asalna gus katjampoeran koe noe lijan-lijan tidinja, kaja koe tipoeng, atawa koe tjai anggoer, atawa koe tjai dalima, atawa koe noe lijan tidinja, sarta owah rasana. Anging lamoen katjampoeran koe lutak atawa koe oejah laoet, maka tjai èta sah dipakè woeloe, atawa dipakè mandi wadjib, atawa dipakè ngilangkun nadjis, karana soesah diraksana . . . .

§ 3. *Pasal.* — Ari parloe woeloe èta genep perkara. Sahidji, nijat parloe atawa nijat ngilangkun hadas lutik, nja èta dina hatè baè wadjib, serta dibarengkun nijat tèh djung mimiti ngoembah bungut. Kadoewa, koedoe ngoembah bungut sakali masing rata; ari watesna roebakna bungut tèja tina tjuli kana tjuli dui; ari watesna pandjangna bungut èta tina enggon djadi ramboet sirah. Katiloe, koedoe ngoembah lungun doewannana wates sikoena nepi kana sakabèh toengtoeng ramona, sakali masing rata. Opat, koedoe ngoesap sautik koelit sirah atawa boeoekna koe tjai moethlaq, tatapi èta anoe hantu kaloewar tina had sirah. Lima, koedoe ngoembah dampal soekoe nepi kana moemoentjangannana, sakali masing rata. Genep, tartib, tegesna: parèlè, ngahulakun anoe baris tihula, mandurikun anoe baris panduri, sadjabana tina nijat . . . .

§ 4. *Pasal.* — Ari salat anoe diparloekun dina sapoè saputing, èta lima waktoe, nja èta: salat loehoer, opat raka'at. Ari awalna waktoe loehoer èta sanggus lingsir matapoè ka djihat koelon; ari ahirna èta barang datang kalangkang, oepama djalma nangtoeng, kana saadegna, sadjaba tina pandjangna kalangkang tengah poè. Kadoewa, salat asar, nja èta opat raka'at. Ari awalna waktoe asar èta sanggus liwat sautik tina kalangkang, oepama djalma nangtoeng, malihan kalangkang tengah poè; ari ahirna èta mèh-mèhna soeroep mata poè. Katiloe, salat magrib, nja èta tiloe raka'at. Ari awalna waktoe magrib èta sanggusing soeroep matapoè; ari

ahirna waktoe magrib èta datang ka mèh-mèh soeroep mèga burum. Opat, waktoe 'isa, nja èta opat raka'at. Ari awalna waktoe 'isa èta sanggus soeroep mèga burum; ari ahirna waktoe 'isa èta datang ka bidjil padjar sadik. Lima, waktoe soeboeh, nja èta doewa raka'at. Ari awalna waktoe soeboeh èta sanggus metoe padjar sadik; ari ahirna waktoe soeboeh èta datang ka bidjil pananpoè sakabèh boeledna . . . .

§ 5. *Iju kitab nètèlakun hoekoem poewasa.* — Dina sakabèhna poè boelan Ramelan èta parloe, koe sabab njuung tanggal pisan boelan Ramelan, atawa koe sabab njampoernakun bingbilangan boelan Sa'ban tiloe poeloeh poè, tetkala hantu kadjuung tanggal pisan boelan Ramelan. Djung dui tjoekoep djalma sahidji, tatapi sarat koedoe 'adil dina njuungna boelan. Djuung tanggal boelan Sawal pikun boeka poewasa. Maka lamoen hantu kadjuung tanggal boelan, maka wadjib njampoernakun poewasa tiloe poeloeh poè . . . . . .

(*Kitab Pakih.*)

K.

§ 1. Ari hoekoem èta tiloe perkara; hidji, hoekoem Sara'; kadoewa, hoekoem adat: katiloe, hoekoem akal. Ari hoekoem Sara' tèja, nja èta pangandika Allah Ta'ala, anoe digantoengkun kana sakabèh pagawèan djalma anoe akil balèg, kana parèntah djung njegah, djung ka anoe wenang.

§ 2. Ari rèjana hoekoem Sara' tèh lima perkara: sahidji, wadjib; kadoewa, soenat; katiloe, makroeh; kaopat, haram; kalima, wenang. Ari noe wadjib tèja, naon-naon noe dipigawè, munang gandjaran; ari ditinggal, munang siksaan. Ari noe soenat tèja, naon-naon noe dipigawè, munang gandjaran; ari ditinggal, hantu munang siksaan. Ari anoe haram tèja, naon-naon noe dipigawè, munang siksaan; ari ditinggal, munang gandjaran. Ari anoe makroeh tèja, naon-naon

noe ditinggal, munang gandjaran; ari dipigawè, hantu munang siksaan, hantu munang gandjaran. Ari noe wenang tèja, naon-naon noe dipigawè atawa ditinggal, saroewa baè, tu munang gandjaran, tu munang siksaan. Tatapi èta kabèh noe lima tèh, koedoe makè sarat djung sabab, djung oelah aja anoe njegah boa djadi.

§ 3. Ari hoekoem adat èta netepkun kana patimoean antara sahidji djung antara pagawèan sahidji, serta ngabalik-balik njoba, serta sah bèda-bèdana djung hantu bisa sorangan, kaja tjai matak basuh, atawa sunu matak toetoeng, atawa pakarang matak rahut, atawa lijan tidinja: èta kijaskun baè, noe tjara kitoe petana.

§ 4. Ari hoekoem akal èta njimpen dina tiloe bagian: sahidji, wadjib; kadoewa, moehal; katiloe, wenang. Ari anoe wadjib tèja, naon-naon noe hantu kaharti koe akal panguwuhna, nja èta anoe wadjib tèh. Ari wadjib tèja èta doewa perkara: Sahidji, wadjib daroeri: kadoewa wadjib nadari. Ari tegesna wadjib daroeri tèja, èta noe babari kahartina koe akal, kaja djirim ngalap enggon dina awang-awang sagedèna awakna, djung narima salah-sahidji oesik atawa tjitjing. Èta wadjib, tjek akal, dina djirim, salawasna aja djirimna; dingarankun wadjib moekajad. Ari wadjib nadari tèja, èta noe hèsè kahartina koe akal, samèh-mèhna diwitjarakun dalilna, kaja ajana Allah Ta'ala, djung tihulana Allah Ta'ala, djung lijan tidinja sakabèh sipat Allah Ta'ala dingaranan wadjib moetlak, karana hantu dikajidkun salawasna tjara djirim. — Ari anoe moehal akal tèja, naon-naon noe tu kaharti koe akal pangajana, nja kitoe petana anoe moehal tèh. Ari moehal tèja, èta doewa perkara: sahidji, moehal daroeri; kadoewa, moehal nadari. Ari tegesna moehal daroeri tèja, èta noe babari kahartina koe akal, kaja djirim hantu ngalap enggon, djung hantu oesik, hantu tjitjing. Èta, tjek akal, moehal salagina aja djirimna mah. Ari moehal noe nadari tèja, èta noe hèsè kahartina koe akal, samèh-mèhna diwitjarakun dalilna, (kaja aja noe saroewa djung Allah Ta'ala, djung) kaja Allah Ta'ala anjar, atawa roesak,

atawa lijan tidinja sakoer anoe moehal di Allah Ta'ala. — Ari noe wenang akal tèja, naon-naon noe kaharti pangajana djung panguwuhna, nja èta anoe wenang tèh. Ari wenang tèja, èta doewa perkara: sahidji, wenang daroeri; kadoewa, wenang nadari. Ari wenang daroeri tèja, èta noe babari kahartina koe akal, kaja djirim tina oesik kana tjitjing atawa sabalikna. Èta, tjek akal, wenang ngaranna. Ari wenang noe nadari tèja, èta anoe hèsè kahartina koe akal, samèh-mèhna diwitjarakun dalilna, kaja Allah Ta'ala njiksa noe ngabakti, atawa ngagandjar noe doraka. Èta, tjek akal mah, wenang; tatapi ari lebah njiksa noe ngabakti, djung lebah ngagandjar noe kapir, èta woengkoel tjek akal baè, hantu teroes djung Sara'. Ari koe Sara' mah, moehal Allah Ta'ala njiksa noe ngabakti, djung ngagandjar noe doraka, karana gus kapenggel koe pangandika Allah Ta'alla, dalil Qoer'an: »Inna'llaha »lá jagfiroe an joesjraka bihi, wajaghfiroe má dóena dza»lika". Ari ngabobohong kana pangandika Allah Ta'ala matak djadi kapir, lain tjara lebah ngagandjar anoe doraka: èta, tjek akal, wenang, tjek Sara' wenang . . . .

§ 5. Ari moemkin tèja, èta opat perkara. Sahidji, moemkin uwuh sanggusna aja, kaja nini aki oerang anoe enggus paraèh. Kadoewa, moemkin aja sanggusna uwuh, kaja oerang ajuna pada araja, tadina pada aruwuh. Katiloe, moemkin mangkè ajana, kaja poè kijamat djung kalakoeannana. Kaopat, moemkin kaoeninga koe Allah Ta'ala, tatapi hantu diajakun, kaja iman Abi Djahal, djung kaja Allah Ta'ala njiksa anoe ngabakti, djung kaja Allah Ta'ala ngagandjar anoe kapir . . . .

(*Kitab Oesoel.*)

L.

§ 1. *Woedjoed*, tegesna: Allah Ta'ala wadjib aja, moehal uwuh. Ari tandana jèn Allah Ta'ala wadjib aja, moehal uwuh,

nja èta dadamelannana, kaja boemi, langit, awang-awang sarawoeh usina: èta kabèh djadi tanda, djadi dalil, noedoehkun kana ajana anoe kagoengan dadamelan, nja èta Allah Ta'ala, anoe kagoengan damel tèh . . . .

§ 2. Allah Ta'ala wadjib djoemeneng koe andjun, hantu karep kana dat lijan, djung hantu karep ka noe njiun; moehal Allah Ta'ala hantu djoemeneng koe andjun . . . . .

§ 3. Ari hartina »sahidji dina datna" tegesna: Allah Ta'ala tèh ngan saoerang njalira, hentu aja rèntjangna, djung ari dat Allah Ta'ala hantu narima bagi-bagi, hantu soesoensoesoen, hantu lapis-lapis, hantu tjara dat anoe anjar.

(*Kitab Sipat doewa poeloeh.*)

M.

§ 1. Oetawi warnaning bapa èta djoemlahna tiloe parkara. Sawidji, bapa teges; lan kapindo, bapa pamadjikan; lan kaping teloe, anoe moeroek oerang djalan agama.

§ 2. Ari hoermat ka noe moeroek, èta djoemlahna genep parkara. Sahidji, oelah njeboet djenengan goeroe; lan kapindo, oelah wani dijoek dina pantjalikan goeroe, soemawona dijoek ngarendang patepoeng toeoer; lan kaping teloe, oelah susurian dipajoenan goeroe; lan kaping pat, oelah ngomong bedas tuing dipajoenan goeroe; lan kaping lima, oelah mihulaan lumpang, anging lamoen dipiwarang; kaping nem, oelah ngomong tamboeh-tamboeh, lamoen hantu aja pipèdahunnana . . . .

§ 3. Ki santri wadjib pisan ngahinakun awak manèh ka noe moeroek ilmoe tèja karana Allah . . . .

§ 4. Oepama moenkir ki santri ka goeroena, ditoeroenan koe balai, djoemlahna tiloe parkara. Hidji, ridjkina di-

djaoehkun koe Goesti Allah; lan kapindo, poho kana ilmoe tèja; lan kaping teloe, paèhna tu mawa iman . . . . .

(*Kitab Soerat alkijamat.*)

N.

§ 1. *Bab pitrah.* — Ari mistina tèja kaloewar pitrah tèh sataoen sakali baè. Ari moesimna kaloewar pitrah, koedoe di boelan Poewasa baè. Tapi loemrahna di nagara . . . . . . , anoe enggus dilampahkun, mimitina kaloewar pitrah ti wates tanggal salikoer tepi ka tanggal tiloe poeloeh. Ari gus béak mah boelan Poewasa tèh, hentu aja anoe pitrah.

§ 2. Ari atoerannana kaloewar pitrah tèh, sahidji djalma sakoelak, èta rata baè sakitoe, kolot atawa boedak. Ari basa sakoelak tèja opat emoed, tapi lain emoed boedak, koedoe emoed djalma mudjuhna, — gedè tuing oelah, lutik tuing oelah.

§ 3. Ari noe hentu wadjib pitrah, oepama aja sahidji djelma, anoe mararat pisan, ngan boga béas baè sakoelak, hentu aja dui bandana, ngan sakitoe baè, aja kur pitrah, uwuh daharun, aja daharun, uwuh kur pitrah, — èta hentu wadjib pitrahna, karana uwuh daharunnana.

(*Kitab bab Djakat.*)

IV.

AKI BOLONG.

§ 1. Aja hidji perkara, katjarita Aki Bolong. Aki Bolong liwat nja miskin. Nijatna arèk moesapir; tepi kana sisi tjai, manggih anoe nahun boeboe. Gus kitoe katèndjo koe Aki Bolong, tjitjing baè dina roejoek, nèndjo ka noe nahun boeboe. Enggus kitoe ditèjang koe Aki Bolong. Ari bunang hidji-hidji boeboe: hidji munang koeja, anoe hidji munang bogo. Enggus kitoe tu ditjokot èta koeja rudjung bogo. Balik ka noe boga boeboe, nijatna rèk muli boeboe. »Aki, »toekang boeboe, aja? Koela rèk muli boeboe. Ajuna hantu »gadoeh boeboe". Tjarèk toekang boeboe: Boga doewa, tapi gus ditahunkun. Ari tjarèk Aki Bolong: Tjing, hajoe oerang toempangan. Munang naon itoe boeboe, anoe ditahunkun koe sampéan? »Koela mah hantu njaho, sabab koela lain »noedjoem". — Ari tjarèk Aki Bolong: Koela èta njaho piusiunnana boeboe. — »Tjing, sampéan lamoen njaho èta »piusiun boeboe, kop baè èta boeboe doewannana". — Ari tjarèk Aki Bolong: Nja kitoe sampéan? Enja, tjarèk anoe boga boeboe, èta dibikun: hajoe, oerang tèjang. — Toeloej ditèjang, diboeka boeboe, enja munang koeja rudjung bogo. Toeloej dibawa koe Aki Bolong ka imahna.

§ 2. Enggus kitoe Aki Bolong maling moending ka noe djaoeh. Enggus kitoe balik, dibawa moending, ditjangtjang handapun awi. Anoe boga moending nèjang, ari moending uwuh. Toeloej ditèjangan, tu timoe. Toeloej loempat ka toekang boeboe. — »Aki, moending koela lungit; tjing, pang»matangankun". — Ari tjarèk toekang boeboe: Kaoela mah hantu bisa: aja noe bisa. Aki Bolong bisa naksir boeboe didjero tjai, serta ahli noedjoem. Enggus kitoe toeloej ka Aki Bolong. Ari tjarèk noe boga moending: Aja, aki Bolong? Ditèmbal: Aja, tjarèk Aki Bolong. — »Aki, kaoela lungit moen»ding kamari; neda toeloeng pangmatangankun". — Ari tjarèk Aki Bolong: Dek ngaboeroehan sabaraha silahing? — »Mangga, »koering ngaboeroehan satengah hargana èta moending, lamoen »timoe." — Heg, mènta tèmpo saputing: isoek manèh kadiju.

§ 3. Toeloej balik anoe boga moending. Enggus datang, toeloej ngomong: Koemaha? ajuna gus aja kereteging manah. — »Agoes, ajuna barkah. Tjing, tèjang handapun awi, »kira-kira doewa poeloeh toembak tina imah kaoela". — Sanggus kitoe toeloej ditèjang, bèh kapanggih kur ditjangtjang dina awi. Heg èta moending ditoengtoen ka èta imah Aki Bolong. — »Iju, aki, moending timoe tina handapan awi »tèja". — Èh, soekoer, alhamdoe lillahi. — »Ajuna sim-koe»ring gadoeh panarima; iju doewit lima keton kur sam»péan".

§ 4. Katjarita enggus balik èta anoe boga moending, toeloej diasoepkun ka kandang. — Katjarita Radja Boesta: istrina angkat ka tjai, sedjana arèk soesoetji; tundun ali dina batoe, ngaranna ali inten tèja. Aja sahidji noe ngintip lalaki, si djoeroedjana, tjitjingna didjero gawir. Enggus Njai Poetri kersa moelih, èta ali dina batoe kapohoan, tu dibawa. Sanggus kitoe ditjokot nja èta koe djoeroedjana, ali harga lima ratoes. Enggus kitoe Poetri èling, sanggusna datang ka boemi: Èh, iju koemaha aing? Goelang-goelang, ali aing tinggalun dina batoe. Tjing, tjokot koe sija. Lungit, sijun disesel koe Radja.

§ 5. Gantjang goelang-goelang nèjang èta ali dina batoe,

enggus uwuh; gus aja noe maling. Gantjang goelang-goelang moelang, toeloej oendjoekan ka Poetri: Noen, djoeragan, dina perkawis miwarang koering, èta perkara tjingtjin, hantu kapanggih koe abdi, wantoe-wantoe toewang sarat loba anoe gus ka tjai. Kadangoe koe Njai Poetri, toeloej gero baè nangis: Koemaha iju aing dina perkara ali èta, gedè harganа? Toeloej oendjoekan ka Radja: Koering njanggakun bebendoe èta perkara toewang kagoengan tjingtjin inten tèja lungit. — »Èh manèh, koemaha èta? Dimana èta lungit»na?" — Noen, di tjai, ukur mandi; katinggalun dina batoe. Ditèjangan koe goelang-goelang, tu aja. — »Oedjabon sipat »ali, njai, manèh ogè lungit, moal boeroeng katimoekun baè, »sabab kami djadi radja, bisa mupuh ka sakabèh. Loba noe »bisa matangankun. Engkè ogè doewa poè timoe; moal di»hakan koe manoek, murun koe pada djelema".

§ 6. Disaoer sakabèh mènak: Mantri, Pangoeloe, Djaksa, Patih. Ari enggus pada datang: Oerang kaèlang-èlangan. Toeloej Mantri oendjoekan: Noen, Goesti, gamparan koemaha, koering hajang oeninga. Apan sim abdi gamparan, rèja noe ngadjaga èta ka palinggihan Goesti. Aja opat lima poeloeh, noe ngadjaga kadaton gamparan. Sadjeroning manah Mantri, ambek njedek dina ati, ambek ka goelang-goelang, sareng ka pardjoerit sakabèh. — »Èta, Kai Mantri, lungit ali di »tjai; ditundun dina batoe. Ari balik, kapohoan; ditèjang »dui gus uwuh. Tjing ajuna, Mantri, Pangoeloe, Djaksa, Pa»patih, nèjangan toekang matangankun, didjangdjian tiloe »poè. — Èta hargana ali, lima ratoes harga ali. Ènggal-èng»gal koedoe nimoe èta toekang matangankun".

§ 7. Ènggal mènak pada moelang, pada nèjangan noedjoem. Pareng ka noe dipaling moendingna. »Tjing, sampéan »hantu njaho toekang matangankun? Tjing, manèh soegan »bisa? Tjing, kaoela toeloengan, dipiwarang koe Ratoe". — Sampéan oelah nanja ka koela ogè nèjangan. Barèto lungitun moending, katimoe sotèh koe batoer, koela ngaboeroehan. Èta bener, jakin tuing. Koela mèrèan habar ka noe ngaran Aki Bolong; imahna di sisi tjai, dina èta pinggir

laoet. Èta ngan saimah pisan, hantu aja doewa tiloe. Koela lungitun, kapanggih.

§ 8. Gantjang èta piwarangan, nja èta ka Aki Bolong: Ma'ap baè: noen, sampéan, aki Bolong, disaoer koe kangdjeng Radja di nagara. Aki Bolong ngaderoek: Uh, nini, koemaha aing? Boa èta parkara aing maling moending. — »Uh, aki, temonan baè; lamoen enja parkara èta, dalah di»koemahakun baè". — Toeloej Aki Bolong nemonan panjaoer Radja, diiringkun koe goelang-goelang. Enggus dongkap ka nagara, goelang-goelang ka pasèban.

§ 9. Ari pangandika Radja: Koemaha? Gus nimoe atawa tatjan, èta ukur baris matangankun? — »Soemoehoen pa»riksa gamparan; abdi ajuna gus nimoe èta ti sisi laoet, »anoe ngaran Aki Bolong". — Tjing koe manèh bisa? Kadiju, èta ngaran Aki Bolong. — Toeloej Aki Bolong ngaduhusan. — Tjing, aki Bolong, ajuna toeloengan. Kami tèh lungitun ali: èta koe manèh moedoe timoe; sabab kami uwuh dui, ngan ka aki noe pertjaja. Lamoen hantu timoe koe aki, misti munang potong buhung. Tjing mikir sapuputing. Lamoen timoe koe aki, diperesèn saratoes. — »Uh, »abdi pariksa gamparan njoehoenkun tèmpo sakedap". — Heg, aki, moelang, tapi ditèmpoan tiloe puting. — »Koering »njoehoenkun berkah gamparan; soegan baè diparengkun."

§ 10. Toeloej Aki Bolong moelang. Datang ka imah, bet tjurik, goegoelingan, totobatan. »Nini ing, koemaha aing? »Ajuna dipurih koe Radja. Koedoe timoe misti naker ali, »harga lima ratoes. Lamoen hentu timoe èta parkara ali, »èta aing buhung potong, timbalan Radja". — Uh, aki, ajuna toeloes si djago oerang puntjit, pibekelun aki moeboes. — »Huuh, nini, aing rèk ngoentjloengkun manèh baè »ka laoet." — Enggus kitoe toeloej dipuntjit: toeloej njiun tjongtjot, njangraj katjang, moengkoes oejah rudjung tjabè. — »Tadi ogè, nini, aing bisa sotèh noedjoem: ditèjang hula »boeboe tèh. Djung dui bisa sotèh matangankun; koe aing »dipaling moendingna. Lamoen tu kitoe mah, moal bisa aing."

§ 11. Katjarita èta Radja njalaoeran ètra Mantri, Pangoe-

loe, Djaksa, Patih. Ukur wantji tengah puting èta koempoel ka pasèban. Radja linggih dina korsi; pangiring pada karoempoel. — Aja hidji djalma, ngintip èta dina pipir pasèban, nja èta noe maling tèja, ngaranna si Djoeroedjana, anoe maling ali Poetri. Gus kitoe Radja nimbalan ka sakabèh para ponggawa: Dèk koemaha engkè, lamoen bunang èta noe maling ali kami? Naon siksaan anoe hampang? Èta kami hajang njaho, ka Ki Mantri, sareng ka Djaksa, ka Pangoeloe, Patih. Ari tjek Mantri sareng Pangoeloe: Koemaha gamparan anoe matak ngamistikun kana siksaan èta anoe maling? Èta sim abdi tatjan munang pitoedoeh dina parkara noe matangankun? — Ajuna oerang gus munang parkara noe matangankun. Aja hidji Aki Bolong; èta jakin pangitoengan, sabab djalma ahli noedjoem. Bunang barang seg djung djalmana. Ditèmpoan tiloe puting. Imahna di sisi laoet; gawèna sok nahun boeboe. Èta ngaran Aki Bolong poè isoek datangna. Koemaha èta rempoegan siksaan kadjaba ti burat? Nèjangan noe hampang muusan. — »Ari raos djisim koe»ring, gamparan noe kagoengan hoekoem. Ari tjara sim abdi »mah, ngan rèk ngiring ka gamparan". — Koemaha iju, moen kiju rempoeg djung sadaja? Lamoen rempoeg, oerang lampahkun; lamoen hantu rempoeg, oelah. Oerang njiun pilar tengah aloen-aloen, masing loehoer. Ari gus kitoe oerang panahan, masing djaoeh, èta tiloe poè lilana. Sabab oerang lain partjoemah: èta noedjoem enggus jakin. Radja nimbalan sakitoe. — »Leres pisan djung abdi-abdi!" Ari saoerna sadaja abdi, rèk ngiringan baè.

§ 12. Katjatoerkun si Djoerdjana guwat loempat gagantjangan. Toeloej balik, moetjitjid djung moerijang, sarèh sijun koe siksaan. »Jèn aing bakal mati, bloek njoeoeh, blak »nangkarak, tisoesoet bari tibanting". Toeloej baè ka Aki Bolong bari ngadègdèg. »Ari agoes timana? Kawas agoes »tèh moerijang". — Ari ajuna, aki, koela njanggakun diri èta dina parkawis ali, noe kagoengan Ratoe tèja. Koering anoe njokot tèh. Ajuna njerahkun diri sarawoeh djung èta ali. Koering oelah dihatoerkun ka Ratoe: èta poma-poma

tuing, — bari tjurik djoeroedjana. »Uh agoes, atjèng gura »balik baè. Njaah tuing anak aki". — Èta Aki Bolong imoet.

§ 13. Katjatoerkun èta tjongtjot toeloes. — »Nini, oerang »djung aki, oerang ngarèndèng." — Soeka temen ati aki; toeloej pada ririjoengan, tjara ukur papangantèn. Soeka boengah èta aki rudjung nini. Ari enggus dahar, èta Aki Bolong toeloej lumpang tengah puting, ali tèh bari dibawa: diroewang handapun katja-katja. Balik dui Aki Bolong ka imahna. Tu lila djeboel panjaoer ukur wajah isoek-isoek. — »Koemaha, ajuna aki tèh disaoer: angker naker koedoe »kairingkun koe koela". — Gantjang Aki Bolong nemonan, nja èta ka Radja tèja. Katjarita enggus dongkap; toeloej ngaduhus ka Radja.

§ 14. Ari timbalan Radja: Saha èta Aki Bolong? — »Noen, »soemoehoen, sim koering". — Èh, Aki Bolong, kadiju. Iju dijoek dina korsi: montong èra-èra tuing. Gura heg, gura dahar. — Sanggus kitoe Radja nimbalan, nja èta ka goelang-goelang: Èh, ajuna, goelang-goelang, itoe saoer Radèn Mantri sarawoeh Radèn Pangoeloe, Djaksa, Patih, pada datang. — Kabèh pada ngaduhusan: enggus pada koempoel kabèh. Djager pada daratang kabèh, sabab hoekoem gus pinasti. Toeloej nimbalan Radja: Koemaha ajuna, aki, èta perkaraan kaoela. Ajuna enggus pinasti, sareng gus munang pitoedoeh atawa tatjan? Èta bedil ngadjadjar djung toembak pedang. Tjing, ajuna gura wangsoel. Kaoela mènta boeboekan. — »Uh, soe»moehoen timbalan Radja sakitoe ka koering, tapi koering »njoehoenkun toewang kagoengan goelang-goelang moroan »pitoedoeh koering. Sareng èta anoe njokot, ajuna gus maè»han manèh." — Tjek: Toeroet toendjoek kaoela: itoe tjokot ali tèja, ditundun dihandapun katja-katja, sarengna ditjirian koe itoe daoen kararas.

§ 15. Toeloej loempat goelang-goelang; gantjangna toeloej kapanggìh. Sanggus dibawa nja koe goelang-goelang, toeloej disanggakun ka Radja. »Iju guning koe isim abdi kapanggìh tina handapun pilar tèja. Jakin temen Aki Bolong". — Radja nimbalan, nja èta ka Aki Bolong: Èh aki, manèh jakin:

sapamoendoet ajuna manèh diperesèn. Èta doewit saratoes pasmat lobana, èta misti adjang manèh. Sareng èta oenggal boelan, aki, manèh moedoe mindeng datang ka aing. Ajuna manèh gura balik bari bawa doewit èta ka imah manèh. Rudjung manèh hantu boga gawè saoemoer hiroep manèh. — Gantjang Aki Bolong moelang boeroe-boeroe: gus dongkap ka imahna. Toeloej Aki Bolong soegih, sanggus diakoe koe Mènak.

§ 16. Katjatoerkun èta Radja, aja hidji nangkoda datang, sedjana rèk mèrè oentoeng nja èta ka Radja Boesta. Toeloej ki nangkoda ngoetjap nja èta ka Radja tèja: Tjing, ajuna, kangdjeng, hajoe oerang totorahan. Koela boga hidji samangka; sabaraha èta sikina? Djung èta hidji dui anoe lutik, sabaraha dui sikina? Èta djadi djoemlah doewa, anoe gedè anoe lutik. Djung dui lamoen katimoe èta bilangan, tangtoe kaoela rèk nampi sapiwarangan Radja, serta koering njanggakun diri sarawoeh njerahkun parahoe itoe, tiloe poeloeh rèjana. Sareng hidji parahoe modalna doewa laksa: misti èta hidji parahoe. Djung nimbalan Radja: Murun kami gè, nagara sarawoeh badan, èta nangkoda noe boga, lamoen hantu katimoe. Djung dui mènta tèmpo toedjoeh puting.

§ 17. Katjarita ki nangkoda èta enggus balik dui sareng dek babadamian ka batoer sasama dagang. Katjarita èta Radja njaoer Mantri djung Pangoeloe. Èta abdi-abdi sadaja enggus pada koempoel kabèh. — »Tjing, ajuna aja hidji to- »rah: iju samangka, anoe gedè, anoe lutik, sabaraha èta »sikina? Anoe gedè, anoe lutik, sabaraha sikina? Mangkè »lamoen timoe, misti boga kaoentoengan. Ki nangkoda serah »badan sarawoeh parahoe sakabèh: èta hidjina parahoe mo- »dalna doewa laksa. Djung oerang, lamoen tu timoe, ki »nangkoda anoe boga, sarawoeh nagara kabèh ki nangkoda »anoe boga". — Uh gamparan, abdi oendjoek hatoer, iju Radja kawasa, tapi èta hidji parkara liwat saking nja soekil, wantoe-wantoe anoe gaib. Moal timoe koe saboelan. Parandènè kitoe abdi mah ngiringan baè. — »Èh, Mantri sadaja, »oelah sijun-sijun tuing, kapan itoe oerang boga Aki Bo-

»long". — Leres satimbalan Radja, leres rudjung abdi-abdi. — »Gantjang itoe saoer Aki Bolong; gantjang-gantjang".

§ 18. Gus kitoe toeloej baè Aki Bolong disaoer. Tu katjatoer di djalanna: tjatoerkun datangna baè. — »Èh, aki »Bolong, kaoela datang kadiju, kaoela ngemban timbalan »Radja. Ajuna aki misti koedoe kairingkun koe kaoela". — Aki Bolong guwat dangdan, nemonan panjaoer Goesti. Tu katjatoer di djalanna: tjatoerkun datangna baè. Toeloej marek ka Radja. — »Èh, aki Bolong, kadiju: kami kur boga »kasoesah, lain soesah lutik. Iju, aki Bolong, ngaranna naon, »hidji gedè, hidji lutik? Koela hajang njaho". Aki Bolong gantjang ngawangsoel: Èh gamparan, montong èwed: da koering loba èta boewah anoe kitoe. Boewah samangka èta pingaranunnana. — Manah Radja imoet, nèndjo lèlèwa Aki Bolong maroekanna ngan sakitoe èta pinarosun Radja. — »Bener, aki Bolong, tapi koela nanja dui èta parkara sa»mangka, njaho pisikiunnana èta hidji samangka, anoe gedè, »anoe lutik". — Soemoehoen pariksa Radja, èta dina parkawis siki koering hantu oeninga: ngan nama Allah Ta'ala anoe pioeningaun èta, sabab èta hantu oemoem mariksakun anoe gaib. — »Èh, aki Bolong, kiju: aja sahidji nangkoda, »rèk ngabojong noesa oerang. Lamoen hantu timoe, tangtoe »oerang murun bunang, nja èta koe ki nangkoda: tangtoe »oerang murun koeli. Èta koe aki misti baè koedoe timoe. »Lamoen hantu timoe, èta manèh bakal dipotong buhung, »serta aki diadoekun hula djung matjan".

§ 19. Aki Bolong tjurik ati: Ajuna aing toeloes paèh tèh. Uh Allah, koemaha aing! Ngadjentoel, ngahoeroen baloeng: ari ras, taja kabisa. — »Koemaha ajuna, aki, sanggoep? La»moen sanggoep, ajuna; lamoen hantu, ajuna koe kami rèk »dipaèhan." — Noen, timbalan Radja sakitoe noehoen masihan ka koering, tapi koering, manawi aja paidin, neda tèmpo sakedap dèk moelang. — »Tjik, manèh gura moelang: »ditèmpoan tiloe puting. Hula, aki, lamoen tu timoe, misti »aki moal hiroep, sabab èta gus pinasti omong kami".

§ 20. Sanggus kitoe toeloej moelang èta Aki Bolong tèja.

Tu katjatoer di djalanna: tjatoerkun datang baè. Enggus dongkap ka imahna: Uh, nini, koemaha aing? Ajuna enggus pinasti buhung toeloes dipotong lèhèr: piwarangan banget ka pati. Aing ti barèto ogè dingaranan noedjoem koe batoer. Gus kiju koemaha petana aing ajuna mah modar? Barèto mah bisa sotèh, datang koe manèh èta noe maling ali. Moending dipaling hula; boeboe ditèjang hula. Nini ing, koemaha aing? — »Uh, aki ing, soegan tjara tihula-hula baè: »oelah ngaborongkun ka noe Kawasa. Oerang mah ngan »darma, anging Allah noe oeninga". — Ah, nini ing, muntjit hajam djago: toeloes aing malidkun manèh tèja.

§ 21. Sanggus kitoe toeloej dangdan; toeloej ka sisi sagara. Toeloej Aki dadaharan sorangan. Katjatoerkun Aki Bolong toeloej ngoentjoeloengkun manèh ka laoet; toeloej kabawa lambak katengah. Kira-kira munang saputing, hidji manggih parahoe urun: nja èta noe boga samangka, ukur babadamian baè djung batoer sasama dagang. Katjatoerkun Aki njangsang dina parahoe, gus satengah mati; njanghuj ngadèngèkun omong. Katjatoerkun ki nangkoda ukur ngomong djung doeloerna: Aing, adi, bakal oentoeng. Ajuna kur totorahan djung Radja Boesta, noe soegih. Hamo aja anoe bisa sanagara Boesta èta torah aing. Ari tjarèk adina: Naon anoe ditorahkun akang? Èta koering hajang oeninga. Ari tjarèk Aki Bolong lalaoenan tihandap: Alhamdoe lillahi, sadjeroning ati. Kukuh kuduh adina hajang oeninga. — »Adi, »oelah ngomong; bisi kadèngè koe manoek, wantoe-wantoe »djaman ajuna loba manoek bisa ngomong". — Kukuh kuduh adina hajang oeninga. — »Tjing, atoeh ilikan hula: »bisi manoek untup, sareng dihandap bisi aja koeja mojan. »Wantoe-wantoe Radja sabodona sato sek bunang dititah »djalma onam saguj, wantoe-wantoe ditengah". — Toeloej èta adina alak-ilik, bet uwuh naon-naon: Guning, akang, uwuh, wantoe-wantoe pasoenian ditengah-tengah sagara. Toeloej ngomong ki nangkoda ka adina: Uh, adi, èta samangka tèja, anoe gedè, anoe lutik, èta sabaraha rèjana dina hidjina, tah, kitoe torah. Wantoe èta samangka palsoe bunang dibi-

lang, èta Radja soesahun pisan. Tjarèk adina: Sabaraha èta anoe gedè sikina? Iju akang risi: moal saha noe bisa kadiju, katengah tjai. — »Èta moen tu njaho, adi, anoe »gedè tiloe ratoes sikina; ari anoe lutik saratoes sawidak". — Bo akang bakal oentoeng, sabab èta taksiran Radja rèboe pisikiunnana murun.

§ 22. Katjatoerkun Aki Bolong ngalèjong dui ka sisi angsoj-angsojan. Katjatoerkun Aki Bolong gus ka darat, enggus bunang rasijahna. Toeloej datang ka imahna: Èh, nini, aing salamet. Katjatoerkun Ratoe, gus tepi tèmpo: Aki Bolong, gura saoer, Ki Mantri. Ètra Mantri guwat-guwat. Katjarita Aki Bolong njampak: Aja aki? Guwat di saoer ajuna gantjang-gantjang naker koe Radja. Aki Bolong èta ngaguwat nemonan. Njampak djalma di pasèban enggus barahimpoenan, mènak koering enggus koempoel sarawoeh djung ki nangkoda. — »Aki Bolong, gura kadiju kana korsi iju, sangha»rupan mèdja. Loehoer mèdja èta samangka sarawoeh djung »pedang. Èta djager enggus koempoel. Aki Bolong, koema»ha? Ajuna enggus pinasti: èta bedil bunang ngusian, èta »pedang bunang ngabatek. Masing ijatna: ajuna gura djawab »koe manèh". — Aki, Radja, nangkoda, Mantri, Pangoeloe, Djaksa, Papatih, gus ngarijoeng. Toeloej Aki Bolong ngadjawab: Kaoela neda panaksèn ngadjalankun saoer Radja. Radja Boesta kawasa didjalankun ka Aki Bolong. Noe gedè tiloe ratoes, noe lutik saratoes sawidak. Kabèh mènak pada milang, djedjeg saomong aki. Enggus kitoe èta Radja soekansoekan, ramè-ramè katjida èta aki noedjoem.

§ 23. Sanggus kitoe parahoe dibikun kabèh, nja èta ka Aki Bolong. Aki Bolong njembah koeriling, sabab ngadakngadak soegih: Gus katampi koe isim abdi. Ari enggus lima poè diakoetan barang koe Aki Bolong ka imahna: béak barangna kabèh gus taja adjèn sapèsèr. Ngan tinggal parahoe woengkoel, digoendoekkun: sanggus kitoe dihoeroe koe Aki Bolong. Didegdeg ti nagara boedal kabèh, enggus pada ngaroeroegan. Katjarita Aki Bolong disaoer: Koemaha manèh nja peta? Ari tjarèk Aki Bolong: Noen pariksa gamparan,

ari parkawis toewang kagoengan, hantu kanjahoan: doeka sunu timana. Saoer Radja: Barang béak atoeh kabèh ogè? — »Noen, kadjaba ngan saroeng pakè hantu, noen". — Karoenja temen aki Bolong, banda béak, doewit béak. — »Kadjun »koe banda, kadjun doewit, noen, èta anoe dipakè koema- »woela ka gamparan kahoeroe, noen". — Ari saoer Radja: Naon, aki? — »Kitab noedjoem, noen, kahoeroe: ajuna »boentoe lalakon sim koering".

Aki Bolong langgeng soegih. Enggus béak tjaritana.

V.

RADJA BADRIJA.

---

§ 1. *Bismillahi 'rrahmani 'rrahim.* — Wonten tjarijos; katjarita Radja Badrija ukur djadi gegedèn. Sanggus kitoe njaoer Patih; sanggus datang Ki Patih, noeli nimbalan Radja: Èh Patih, ajuna kami sedja rèk lumpang ka Mekah; kami rèk sèrèn nagara (katjatoerkun gadoeh poetra, ari ngaranna Dèwi Amban), djung kami ngaweweratan mihapè iju hidji boedak. Poma oelah waka lakian, lamoen tatjan datang kami, sabab èta anak boengsoe. Poma-poma Kai Patih oelah rèk nganiaja. Ajuna kami rèk lumpang. — Liwat saking istri nja gulis, wantoe-wantoe poetra radja. Ladjeng djengkar Kangdjeng Radja; kantoen poetra djung guruha, anoe tinggal di kadaton.

§ 2. Katjarijos hantu lila, tatjan munang toedjoeh puting, toeloej Patih datang ka èta Poetri sarawoeh djung ka iboena. — »Èh njai, koering rèk nibakun saoer rama. Po»pojan Radja ka koering, ari saajuna njai, koering anoe pi»bogaun. Boeoek salambar, getih satètès, èta koering anoe »boga. Oelah salah panarima, sabab sijun disusul koe Radja »koering boga". — Nèmbal Nji Poetri: Èh, paman Patih, ajuna soekoer ogè lamoen kitoe. Sanggus kitoe toeloej Ki

Patih moelang ka imahna. Katjatoer rèk dipikarep èta Njai Poetri tèja; toeloej njadijakun pakakas ukur kawin Ki Patih ka Poetri tèja. Olah-olah gus sadija. Ki Pati hantu koengsi lila dui, toeloej datang Ki Patih ka Nji Poetri. — »Èh Njai, »ajuna dukut ka mangsa; poè ajuna oerang kawin tèh, sa»bab ajuna gus sadija". — Èh, paman Patih, oelah sasaoeran kitoe. Naha hantu isin koe Pangéran sareng koe Radja? Alo ka koering; koering hantu kadoega. Lain patoet, lain pernah guruhaan koering. Djung dui wasijat ama, kiju pokna ka koering: Njai, oelah waka lakian, lamoen tatjan datang ama. Djung dui ama uwuh dui anak ngan manèh.

§ 3. Katjarita Kai Patih molotot bari merengoet èta ka istri tèja. — »Èh njai, koemaha tadi koe kami diomongkun? »Hantu ngandel ka kami? Kapan gegedèn, ajuna anoe boga »saantèro nagara, gegeremetan sakabèh, kami anoe boga. »Kitoe dui anoe pibogaun njai tèh, nja kami." — Ngahoeleng ngaheroek Poetri, sarèh ngadangoe saoer Patih kitoe. Toeloej moelang Ki Patih. Heg badami Poetri djung iboena: koemaha ajuna, iboe, kitoe saoerna ka koering? Toeloej iboena: Na, koemaha, njai, omong ki Patih? — »Kiju pok»na ka koering: Ajuna, njai, tepi ka mangsa; ajuna oerang »kawin tèh, sabab enggus hatoeran ka ama. Èta tjarèk pa»man Patih, boeoek salambar, getih satètès, èta Patih anoe »boga". — Ari saoer iboena: Soekoer lamoen kitoe mah. Nèjangan noe koemaha dui? Ari èta koemaha, njai? — »Èh »iboe, rasa koering hantu saè, sabab èta doeloer bapa koe»ring. Isin koe Pangéran sareng isin koe ama, lamoen kitoe »nja peta. Djung dui, iboe, wasijat ama ka koering: Njai, »lamoen tatjan datang ama, oelah waka lakian, sabab ama »uwuh dui anak ngan manèh. Kitoe saoer ama ka koering". — Èh njai, koe kitoe tèja onam, koemaha nijat? Èta sakitoe gedèna. Hantu nijat, soegan èra koe batoer-batoer. Djung dui Patih soegih, bedas bunghar. Nampik ridjeki ti Pangéran. Èta piridjekiun baè.

§ 4. Katjatoerkun datang Ki Patih: Koemaha ari ajuna perkawis toewang poetra tèh, noen? Koe koering rèk diti-

kah tèja. Gus tepi ka mangsa. — »Ajuna mènta tèmpo, pa»man Patih; moelih dui sampéan ka boemi". — Toeloej moelih Ki Patih. Toeloej badami Nji Poetri: Iboe, ajuna koering hantu soeka ka Ki Patih, rudjung koering gadoeh wasijat ama, djung koe tatjan pareng, tatjan tepi ka toetoelisan koering dina saajuna. Sanggus kitoe iboena poendoeng: Èta mah lain anak aing: manèh tèh, sanguk aing katjitjingan. »Èh iboe, naha sasaoeran kitoe? Koering anak saha? »Èta koering hajang njaho". — Noeli sasaoeran iboena: Manèh anak aing, tapi lamoen kitoe nja peta, lain anak aing. — »Iju boemi saha, èta koering hajang njaho, sarawoeh djung »usina? Èta, iboe, saha noe boga?" — Saoer iboena: Kabèh ogè anoe aing: banda imah, iboe anoe boga milik. Ari Nji Poetri njaoer dui: Koering tèh lain poetra iboe, poetra ama. Iju boemi ama anoe boga; èta badan iboe ama anoe boga. Naha iboe kawasa dèk ngawinkun koela? Koela tu hajang.

§ 5. Tu lila Patih gus datang dui: Koemaha ajuna, njai? Sanggus kitoe gantjang iboena saoer: Èh Patih, èta kitoe Njai Amban petana, kitoe oetjapna: Koela tu panoedjoe sautik-utik atjan. Èta pokna hantu soeka, moen lakian ka Ki Patih. Èta mah koemaha didinja, Ki Patih djung Nji Amban? Ki Patih koesing kabina-bina. Ari saoer iboena: Njai, tjokot itoe untung dina kamar. Gantjang Nji Amban njokot, toeloej ditoetoerkun koe Ki Patih; toeloej dikoentji koe iboena. — »Ajuna koemaha manèh nja peta? Mending paèh, mending »hiroep? Dipaèhan ogè hadè, da kami anoe boga". — Kukuh Patih ngarogahala; dipaksa, tu munang, emboeng. — »Ajuna manèh kami anoe boga". — Kukuh Patih ngarogahala èta Njai Poetri; pelit, hantu bunang diakal. Toeloej dibanda lungun, diringkoes soekoena. — »Èh Patih, mangkè »hulaanan; koela mènta tèmpo, oerang masing sampoerna. »Enja koela Patih anoe boga". — Toeloej koe Patih dilaan tambangna tina lungun, tina soekoe. Toeloej ngomong: Ki Patih, koela tatjan salat isa. Iboe, laan koentji; koela rèk woeloe. Gantjang koe iboena dilaan; toeloej woeloe di boe-

roean. Sanggus woeloe, toeloej salat, soedjoed soekoer ka Jang Agoeng: Moegi-moegi oelah bunang dirogahala koe Patih. Salat perloe enggus toetoeg. Toeloej neda-neda ka Raboe'l'alamina, Ki Patih hajang ditibaan wawales; toeloej matja doe'a, soekoer soedjoed ka Jang Agoeng.

§ 6. Ari hantu lila ngalijuk katoekang, gus rapet kana paloepoeh biritna, hantu munang hoedang. Èta wantji tengah puting Poetri Amban toeloej kaboer, aboes ka luwung ganggong, loba mèjong. Katjatoerkun èta nèndjo istri enggus uwuh: Kamana èta pilosunnana? Tadi mah da ukur salat. Toeloej Patih balik, ngoempoelkun balad sakabèh: Oerang tarèjangan Nji Amban: bet enggus uwuh. Pada dangdan sakabèh; toeloej Pada nèjangan ka noe djaoeh, tapi welèh, tu kapanggih, djadi tetep Patih bendoe.

§ 7. Katjatoerkun Radja Edjam sedjana rèk ngersakun bebedil, nja èta ka goenoeng, anoe diusi Nji Poetri tèja. Bebedil, hantu munang. Enggus kaboeroe waktoe lohor. Sanggus kitoe toeloej urun dihandapun kai gedè, miwarangan ka rèntjangna nèjangan tjai kur woeloe. Toeloej pandakawan hidji nèjangan tjai. Katjatoerkun bèh tjai pantjoeran aloes, djung aja noe mandi; liwat saking nja gulis, sungitna mabek katjida. Toeloej disampurkun baè; èta istri lungit tanpa lebih, ilang tanpa karana. Heg pandakawan hookun baè, loewak-lijuk. Toeloej mandi dina pantjoeran; èta tjai asa goela djung madoe, serta sungit minjak madjemoer baè. Èta pandakawan hantu inget kana piwarangan Ratoe; toeloej mandi ngunah, nginoem taja subuhna. Katjatoerkun Radja bendoe: Miwarangan pandakawan, bet lila temen: iju waktoe enggus ahir. Miwarangan hidji dui pandakawan: Tjing, sija los, soesoel anoe nèjangan tjai. Heg, sija lila-lila dui.

§ 8. Toeloej pandakawan ka tjai dui; kasampak kur nginoem baè. — »Bangoes sija, dipiwarang koe Radja, sija tamèlar: »sija moal hiroep. Ari datang, Radja bendoena kabina-bina: »iju waktoe enggus ahir". — Montong ngomong sija: iju asaan tjai, guwat sija disalir-salirkun baè omong sija. Katja-

rita anoe njarèkan ngambu sungit: Nanahaon iju noe sungit kabina-bina tuing? — »Kadiju sija.". — Toeloej njampurkun ka noe mandi. Toeloej nginoem, lelegoekan: Naha tjai amis-amis tuing, djung sungit, djung taja subuhna. Toeloej bèbèdja ka batoerna tèja: Aja awèwè, liwat saking nja gulis: wèdadari tèja tajohna nja èta. Saoemoer kakara pisan manggih istri tjara kitoe. (Èta ngomong bari mandi.) Djung dui tu poegoeh losna. — Èta noe njoesoel panduri hantu inget kana piwarangan, sabab mandi liwat nja ngunah.

§ 9. Katjatoerkun èta Radja Edjam ambek njedek, napsoe ngoewoeng; toeloej disoesoel bari mawa gobang bunang matek, karepna dek ditjatjag baè èta pandakawan doewa. Loempat Radja gagantjangan, hajang gura gok papanggih. Enggus dongkap ka tampian, èta molotot djung merengoet: Koemaha sija, sabab dititah? Saenja-enja sija tu ngagoegoe ka aing. Èta Radja sadjeroning njusul, bari loewak-lijuk baè: Naon anoe sungit tèja? Dina sadjeroening manah: Sija koe aing rèk dipaèhan; ajuna iju aing mawa gobang bunang matek. — »Noen sakabèh-kabèh koering njanggakun beben-»doe: buhung gentèng tektekun gamparan, noen. Sim abdi »gadoeh papanggihan, manggih poetri ukur siram, liwat sa-»king koe aloes, noen. Naon iju noe sungit, pariksa gampa-»ran: iju tjai raosna asa madoe serta wangi, noen". — Toeloej Radja njampurkun: Tjing, hiling, aing dèk woeloe; iju enggus ahir. Barang dongkap ka pantjoeran, toeloej ngarot èta, moedji alhamdoe lillahi, serta maos soebhana'llah. — Dimana tadi koe sija kapanggihna? — »Noen, soemoehoen, »didinja pisan, noen".

§ 10. Toeloej Radja siram sareng ngarot: Naha, koemaha iju tjai? Taja subuhna. Radja lungit bendoena, tinggal soeka baè. Enggus hantu handjat-handjat; pandakawan di pasir koetap-kètap baè. Noeli nimbalam Radja pandakawan: Mana tuing gulisna; iju oeroetna sakiju, djelemana komo tuing. Tjing, koe sija tèjangan, baroedak, masing katimoe. Serta soegan dukut-dukut, di noe bala korèhan. Toeloej ditarèjangan, tu kapanggih; dioebek-oebek kana roejoek. Radja ras

èling kana waktoe, toeloej abdas waktoe lohor. Enggus béak, toeloej salat soekoer, neneda ka RaboeTalamina, moega-moega hajang katon èta istri. Salat munang doewa raka'at, toeloej maos doe'a: hantu toetoeg maos, tèmbong tina paroengpoeng kai. Toeloej baè koe Radja dirontok, digalèmah. Sanggus kitoe ditanja koe Radja: Oerang mana manèh, njai? Koela hajang satemenna, oerang djin atawa oerang manoesa. — »Uh, koering oerang manoesa; anak Radja Badrija »nja koela". — Koemaha anoe matak aja di goenoeng, loba mèjong? Èta koemaha asalna? — »Noen, asalna kiju: koe»ring ditinggalkun koe rama, anoe ukur ka Mekah. Ari koe»ring dèk dirogahala koe Patih sareng dèk dipaèhan. Koe»ring tèh tu munang, sanguk, anoe matak loeinpat ka goe»noeng, gus hantu sijun koe badak, hantu sijun koe mèjong; »ngan koe Patih anoe sijun. — Njai, ari ajuna montong sijun koe Patih. Kun, koe kami ditalangan kasijun njai, karana kami Radja gegedèn, tjitjing di nagara Edjam. Saha njai nja djenengan? — »Ngaran koering Poetri Amban. »Mangga, koering tjandak koe Radja Edjam". — Djung dui, njai, naon nja kahajang? Tangtoe kasanggoepan baè sakahajang njai. Djung kami, tu boga pamadjikan saajuna kami.

§ 11. Toeloej ditjandak koe Radja èta Poetri ka nagara; gantjangna gus soemping baè. Katjatoerkun èta Radja pèstana ramè katjida, sabab arèk nikah. Hantu lila dui nikahna enggus sampoerna; Poetri tèh gus tetep djadi guruha Radja. Kira munang toedjoeh puting èta Radja tina nikah, Nji Poetri gadoeh impian. Ngimpi rama enggus soemping; nangis Radja Badrija hantu njampak Poetri Amban. Enggus toeloej tjatjarita iboena anoe matak uwuh: koe Patih rèk diomongan; koe sabab hajang Ki Patih, maksa kabina-bina. Èta sadjeroning impèn. Katjatoerkun enggus burang; toeloej popojan Nji Poetri, jèn koering gadoeh impian: ngimpi rama enggus soemping. Katjatoerkun Radja nimbalan: Èh njai, hajoe isoek oerang tèjang: soegan jakin impèn njai. Hantu koengsi lila dui, toeloej isoek pada angkat: pangiringna loba ti nagara, djung Patih ditjandak.

§ 12. Lumpang sadjalan-djalan. Enggus tepi ka wates nagara, toeloej nanja èta patrol: Radja ngersakun kamana? Èta hina lampah Radja. Ajuna Radja Badrija kur gempoengan ngoempoelkun balad-balad: serdadoe gus pada dangdan. Rèk nèjangan poetra noe uwuh; enggus munang satengah boelan uwuhna. Patih ukur di pandjara. Toeloej Radja ngalahir: Èh Patih, didiju oerang urun hulaan: mangkè madjoe. Djung dui, Patih didiju toenggoe-toenggoe. Kami dèk balik sorangan njadijakun di nagara, serta dèk ngoempoelkun balad-balad. Poma-poma masing hadè didiju toenggoe: iju anak oerang sarawoeh djung pamadjikan tinggal didiju. Murun kami munang doewa poè nja diditoe.

§ 13. Katjatoerkun Radja enggus angkat moelih: kantoen gerwa, noe katinggal djung poetra sahidji. Toeloej enggus dongkap ka puting, iju Patih aja nijat dèk mergasa, nja èta ka gerwa Radja. — Èh njai, ajuna djung koela oerang sarè, »sabab Radja gus sèlèh ka kami: burang kalawan puting èta »kami anoe boga". — Gerwa Radja maras-miris: Èta Patih rèk dengki dui ka aing. Patih kukuh rèk maksa. Kukuh emboeng gerwà Radja: Sabab kami sijun koe Radja, rudjung dui, Patih, manèh oelah kitoe, dipertjaja saenja-enja. Naha hantu sijun koe Radja, manèh kitoe nja lampah? Kukuh kuduh Ki Patih arèk ngarontok: Mending mana, paèh djung hiroep? Ari tjarek istri: Paèhan baè kami. — »Djung daèk »kitoe mah, mending mana paèh anak djung daèk ka ka- »mi?" — Mending paèhan baè, ari Ki Patih dèk lampah pasèk.

§ 14. Toeloej dipuntjit èta boedak. Enggus kitoe toeloej neneda ka Pangéran èta istri serta salat doewa raka'at: Moega masing dipaparinan oelah moelja. Toeloej pareng toendoeh Ki Patih, matana burum; toeloej hèès kèrèk. Enggus toeloej Poetri kaboer dui, lumpang saparan-paran wantji tengah puting. Toeloej ka luwung ganggong, loba mèjong; manggih hidji saoeng lutik, ukur toenggoe kebon tjabè, ngaran Aki Pangebonan, rahajat nangkoda. Toeloej asoep ka saoeng èta istri: Nini, iju kebon tjabè anoe saha? — „Èh

»njai, iju kagoengan nangkoda". — Tjing, nini, koela miloe tjitjing didiju sakedap. Koela hantu boga indoeng bapa. — »Mangga baė njai didiju titjing. Koela didiju kuung: aki ėta »ti burang sok uwuh". — Toeloej tjitjing didinja.

§ 15. Katjatoerkun ki nangkoda rėk ngaronda bari rėk bebedil. Toeloej asoep ka saoeng: Naha iju istri timana, nini? — »Doeka, koering hantu barang-parijos: soempingna »kakara tadi". — Timana njai nja boemi? — »Koering ti »nagara Edjam". — Koemaha anoe matak kadiju ka luwung? — »Koering asal kangenesan, dipaėhan anak koe »Patih." — Koemaha ajuna kagoengan tjarogė atawa hantu? — »Idah koering satengah boelan dui, noen". — Koemaha ajuna oerang djung kami baė balik ka imah kami, sareng bakal ditikah. — »Mangga kersa: sabar mah ngada- »goan idah koela" — Toeloej ditjandak koe nangkoda ka boemina: Naon njai kahajang, njokot baė dina peti: ajuna kabėh baė ėta gus djadi banda njai sorangan, djung iju sorogna tjangking koe njai. Toeloej nangkoda sasaoeran: Djung dui kami rėk lumpang, rėk mėnta disamboengan ka oenggal nagara; karana kami rėk pėsta gedė. Toeloej njaoer istri: Koering hajang gadoeh koeda, bisa hiber kur djaga bisi aja perang tėrėh-tėrėh. — »Ėh njai, aja pisan itoe dina gedo- »gannana, koeda dawoek hoeloena, awakna burum".

§ 16. Toeloej nangkoda mangkat, kana kapal djalanna. Katjatoerkun iju istri enggus njangking banda noe aloes. Toeloej njokot papakėan noe aloes, tjalana, totopong, badjoe, saroeng, anoe hargana ratoesan baė. Toeloej dianggo papakėan anoe aloes; gus taja tjahja awėwė, kantoen tjahja lalaki. Toeloej koeda ditjokot tina gedogannana, toeloej didangdanan sakali, disėlaan anoe aloes. Toeloej koeda tėh ditoenggangan, dibawa ka awang-awang. Toeloej baė ėta koeda, tu lila bėh manggih nagara, kotjap nagara Djimboel. Toeloej koeda diurunkun, nja ėta ka nagara Djimboel. Toeloej datang ka aloen-aloen; kagėt oerang nagara, ngadėngė sora koeda. Toeloej pada nėjang, udjung anoe boga aloes, kasėp kabina-bina. Toeloej disaoer koe Radja ka pasėban;

èta koedana dina tengah-tengah aloen-aloen. Toeloej datang ka pasèban; toeloej diparijos: Ari sampéan timana? Koela anjar pinanggih. Djung kamana anoe disedja? — »Noen, koering »dèk kadiju pisan, ngaduhusan ka gamparan. Koela ti na- »gara Edjam, sedja iskola ka gamparan."

§ 17. Toeloej ditjandak ka lebet koe Radja; toeloej tetep didinja. Enggus munang toedjoeh poè, koe Radja kamanah pagawèannana, sarta aloes; ladjeng didjiun Mântri besar. Toeloej ditikahkun ka poetra Radja; dina perkara sarè hantu daèk rudjung, misahna baè. Kinten munang saboelan istrina sasaoeran ka iboena: Iboe, koemaha iju tata noe lakian? Èta koering hantu njaho: hajang dipaparinan oeninga. Enggus munang saboelan hantu antel lungun-lungun atjan. Gantjang iboena njaoer: Hantu oemoem; soegan manèh anoe bangkawarah. — »Hantu pindo gawè koering, »lamoen boga panata gorèng. Mangga soempah baè, bisi iboe »tu pertjaja". — Guwat iboena hatoeran ka Radja: Koemaha itoe poetrana kitoe sasaoerannana? Sampè munang saboelan tatjan antel lungun-lungun atjan, lalaki anoe pista. Guwat gantjang disaoer koe Radja Mantri: Koemaha, Mas Mantri, anoe matak kitoe nja lampah? Guruhana datang ka kami. Koemaha èta kami hajang njaho, serta hantu oemoem. Lain patoet, lain pernah, lalaki bet awèwèan. Èta lingsem Radèn Mantri, koe ramana disaoeran kitoe.

§ 18. Katjatoerkun enggus puting, toeloej Mantri njipta monjèt, diroepakun sipat manoesa noe kasèp pisan, ngoengkoelan Radja serta ngoengkoelan Mantri kasèpna. Ari dirantè tjangkèngna ditjangtjang dina tjaringin. Ari isoek kapanggih koe noe ngaliwat djalma kasèp serta dirantè tjangkèngna. Guwat oendjoekan ka Ratoe jèn aja djalma dirantè: Abdi njanggakun papanggihan koering, di aloen-aloen itoe djalma dirantè ngan sorangan. Guwat Radja loengsoer, ditèjang. Toeloej Radjah gèhgèr: Koehama Mantri, iju djalma dirantè, kasèp serta sorangan? Toeloej Mantri gagantjangan: Èh Radja, ajuna koedoe serat ka oenggal radja, koedoe pada datang kabèh. Gantjangna gus diseratkun ka oenggal radja, serta gantjangna gus pada da-

tang, pada gempoengan, Radja Badrija, Radja Edjam pada koempoel. Sanggus kitoe hatoeran Mantri: Koering diganti patoet: koering tèh istri. Salaki koering Radja Edjam, bapa koering Radja Badrija. Toeloej diakoe koe Radja Edjam; toeloej ditjandak dui koe Radja Edjam, djadi tetep di Radja Edjam.

Tamat.

VI.

BAPA DJUNG OPAT POETRANA.

---

§ 1. Aja sahidji tjarita, bunang njoetat tina dongèng. Anoe matak ditjaritakun iju dongèng tèh, semoe dipakè misil sarta teroes djung dalilna. — Aja sahidji noe alim, lemboerna di Tjikadoe; kagoengan poetra opat, pameget baè kabèh, sarta gus djaragal. Ari ramana noe opat tèh buhngar katjida, hentu aja pisan kakoerangannana. Mangsa harita kijai kur tu damang, welas pisan; semoena gus tèrèh poepoes. Ari gus kitoe disalaoer poetra-poetrana, tapi hentu disaoer disakalikun: njaoerna tèh hidji-hidji.

§ 2. Panghulana poetra tjikalna djol soemping. Ari saoer kijai: Ajuna ama tèrèh maot; tapi ngan oedjang baè noe disaoer koe ama tèh. Iju radja-banda ama kabèh, top kur oedjang sorangan tah tanda-tangannana. Tapi djangdji, lamoen ama gus maot, koedoe didjero luwung nja ngaroewang. Djung dui oelah bèbèdja ka doeloer-doeloer, karana bisi dipakè kangèwa serta ditungtuinganan. Poetra tjikalna gus moelang; soemping noe dukut ka tjikal.

§ 3. Pok dui sasaoeran: Dèngèkun, oedjang, wasijat ama. Ari ama gus wapat, oelah dikoeboer dimana; koedoe di tegal baè. Kitoe dui banda ama kur oedjang baè sorangan:

top tah tanda-tangannana. Ka doeloer-doeloer oedjang oelah bèbèdja; bisi dipakè kagiroek, karana banda kabèh koe sorangan. Gus tampa wasijat toeloej baè moelang.

§ 4. Djol dui poetra noe dukut ka boengsoe. Pok dui ramana sasaoeran: Ajuna ama wasijat, samangsa ama gus wapat, koedoe dikoeboer didjero lemboer, sarta banda ama kabèh kur oedjang baè sorangan. Top tah tanda-tangannana. Kitoe dui doeloer oedjang kabèh oelah dibèdjaan; bisi dipakè kangèwa, karana banda kabèh koe sorangan. Barang gus toetoep wasijat, toeloej baè moelang bari mawa tanda-tangan tèja.

§ 5. Djol dui poetra boengsoena, digentraan koe ramana: Guwat kadiju, oedjang. Kabèh gè hentu disalaoer, ngan oedjang baè sorangan. Ajuna ama wasijat, lamoen ama gus nepi ka adjalna, kitoe dui oedjang lamoen sanggoep noeroetkun kahajang ama, radja-banda kabèh kur oedjang baè sorangan. Kiju djangdji ama. Ari ama gus maot, oelah diroewang di luwung atawa di sisi lemboer, soemawona lamoen di astana, tangtoe ama hentu soeka. Nja ngaroewang koedoe di kolong masigit. Sarta tah top tanda-tangannana: banda ama kabèh kur oedjang. Ka doeloer-doeloer oedjang oelah bèbèdja; bisi dipakè kaguluh, karana banda koe sorangan.

§ 6. Ari gus dihibatan kabèh, poetra opatannana pada njekelan soerat tanda-tangan. Welas pisan tu-damangna; disaoer kabèh poetrana sarta djung guruhana. Tu lila gus koempoel kabèh. Pok njaoer ka poetra-poetra: Ari ama enggus hos, sobat-sobat ama kabèh barèdjaan; kitoe dui ka Radja guwat-guwat nja ngoeninga. Barang gus nepi ka adjalna, koempoel kabèh sobat-sobatna, pada ngalajad. Ti kaoem soemping kabèh: hakim, ketib, modin pada ngalajad, wantoe-wantoe ka noe buhngar. Gus koempoel kabèh di boemi; ngan Radja anoe hentu ngalajad tèh. Tu koengsi lila soemping piwarangan Radja, sarta mawa timbalan: Èta majit guwat koeboer, oelah dilila-lila; kitoe dui tanja dimana kasoeka poetrana ngoeboer tèh.

§ 7. Poetra tjikalna njampurkun ka Hakim: Koering gus munang wasijat ti ama, kahojongna tèh koedoe dikoeboer di luwung, sareng gus maparin tanda-tangan banda ama kur koering kabèh. Djol dui poetra noe dukut ka tjikal; pok dui baè oendjoekan: Wasijat ama ka koering, moendoet diroewang di tegal, sareng maparin tanda-tangan, banda ama kabèh dipaparinkun ka koering baè sorangan. Djol dui poetra noe dukut ka boengsoe; pok dui baè oendjoekan: Koering munang wasijat ti ama, moendoet dikoeboer didjero lemboer sareng iju tanda-tangan paparin ti ama, radja-banda kabèh dipaparinkun ka koering baè sorangan. Djol dui poetra boengsoena bari njanggakun tanda-tangan ka Ki Hakim: Wasijatna ama ka koering, moendoet diroewang di kolong masigit, sarengna dui banda ama dipaparinkun ka koering baè kabèh, sareng èta tanda-tangannana.

§ 8. Gus kadangoe koe Hakim pioendjoekna poetra-poetra kijai kabèh. Ki Hakim ngahoeleng, nangkup harigoe, bari ngamanah-manah wasijat, karana wasijat tèh wadjib: anoe matak bingoeng wasijat tèh opat sarta hentu saroewa, opatannana sèdjèn-sèdjèn. Mangsa harita tu aja noe bisa moetoes. Ari saoer Hakim: Koedoe oerang moesawarah hula baè ka nagara sèdjèn; soegan aja hoekoemoe'llah anoe tangtoe. Katjarita boedak lagedoe sarta ditjawet baè, ari ngaranna disareboet Ki Sapii, kur oelin djung sasamana. Èta boedak tèh njampurkun ngadukutan bari nanja ka Ki Hakim. Ari tjek boedak tèh: Koemaha sampéan tèh dèk moesawarah ka noe djaoeh? Tangtoe majit djadi baoe, djung dui djadi waloerat, kawas tu aja hoekoem adil. Na, lamoen bawa ka Radja, tangtoe poetoes. Lamoen Radja enggus loepoet, tu kapendak hoekoemna, mangkè koering anoe sanggoep moetoes, lamoen dipiwarang, djung majit waloerat mah.

§ 9. Toeloej Ki Hakim oendjoekan ka Radja, dioendjoekkun perkawisna hidji-hidji. Radja ngahoeleng bawaning koe bingoeng, hentu ijasa metakun hoekoem adil. Ari dawoeh Radja: Koemaha, Ki Hakim, baè nerapkunnana hoekoem?

Walonan Hakim: Soemoehoen, aja anoe sanggoep moetoes, tapi kirang oetamina, boedak boetjitrek sareng lagedoe. Ari ngaranna disareboet Ki Sapii. Sareng ajuna ogè dibantoen koe djisim abdi. Dawoeh Radja: Tjoba, boedak, manèh madjoe kadiju sing dukut. Kami rèk moendoet ditoeloeng koe manèh, sababna iju perkara tu aja noe mangereti, sarta manèh noe sanggoep moetoes. Pioendjoekna boedak tèh: Kaoela-noen, Goesti, soemangga abdi moetoes iju perkawis, tapi njoehoenkun djadi ratoe, makè ka parabot Goesti dina mangsa abdi kur nerapkun hoekoem adil. Tu lila Radja loengsoer tina korsi, toeloej boedak dijoek dina korsi sarta makè karadjaan. Radja anjar tèh ngadawoeh ka Patih: Ajuna saoer kabèh abdi-abdi, anoe djaoeh, anoe dukut, sarta koedoe marawa pakakas, balijoeng, patjoel, patik. Gantjangna gus karoempoel kabèh, pakakasna pirang-pirang, ngantos-ngantos timbalan baè.

§ 10. Tinja Radja ngadawoeh ka Patih sarta ka sadajana baè: Naon itoe noe dikalèr, luwung atawa lemboer? Ari walonan Patih sarta mantri-mantri: Katingalna koe abdi mah, soemoehoen, luwung, gedè sareng rèja berhalana. Dawoeh Radja: Ajuna koe Ki Patih abdi-abdi giring kabèh, sina noewaran kaina kabèh sakoer noe galedè. Gantjangna boeroeboel kabèh ka luwung, pèk digempoer kaina kabèh. Tu lila toeloej Ki Patih oendjoekan: Gus parantos timbalan. Dawoeh Radja ka sadajana baè: Tjoba, ajuna tingali siga naon oeroet luwung tèh. Ari pioendjoekna sadaja: Soemoehaon, djadi tegal. Dawoeh Radja Ka Patih: Ajuna koedoe ditjatjar, sing datang ka lènangna. Gantjangna toeloej Ki Patih ngagiringkun dui abdi-abdi, njatjar kaso djung bajongbong urih. Tu koengsi lila gus lènang. Tinja toeloej oendjoekan dui: Gus parantos timbalan. Dawoeh Radja Ka Patih: Ajuna lahan tèh, soepaja oelah kosong, koedoe didjiun lemboer. Ajuna gura sadaja abdi-abdi kabèh sina njariun imah noe aloes. Wantoe-wantoe Radja kawasa tu koengsi lila gus djadi lemboer gedè pisan. Dawoeh Radja Ka Patih: Ajuna koedoe njiun masigit sing aloes, sarta koedoe direm-

poeg. Gantjangna Ki Patih pèk ngarempoeg, njiun masigit: tu lila gus parantos.

§ 11. Ari gus Kitoe Radja ngadawoeh Ka Hakim: Top oerang njèlèhkun, sabab ajuna gus adil, wasijat tèh boekti kabèh. Ajuna gura pèk koeboer; oelah sina waloerat. Sarta gura oeroes waris koemaha adil Pangoeloe. Djung guruhana gura oeroes sarikatna. Ari oesoerna mah, koemaha moepakatna baè. Ari gus kitoe Ki Sapii toeloej loengsoer tina korsi sarta disèlèhkun panganggona karadjaan, bari ngomong ka Radja: Kaoela-noen, sim abdi ngatoerkun pertobat ka gamparan sareng ka djoeragan Patih, samalihna tidinja ka sadajana baè, oeroet koering tjirigih wawanian djadi radja. Tinja toeloej boedal kabèh, pada njabak koemaha adat bijasa. Sawarèh noe ka astana, ngali kur ngoeboer kijai. Hentu lila gus tarapti, wantoe-wantoe hantu aja kakoerangan. Tinja toeloej ngawariskun babandaan, sarta djung sarikatna oesoerna dibagi-bagi. Barang gus tarapti kabèh, toeloej maroelang Ketib, Modin sarawoeh Hakim.

§ 12. Radja ladjeng ngadawoeh ka Patih: Èta boedak noe tadi saoer, bawa ka lebet; oerang gandjar tina kapinterannana. Ki Patih miwarang ka Mantri njaoer Ki Sapii; tu koengsi lila djol datang. Dawoeh Radjah: Kadiju, oedjang, ka ama. Ari oedjang tèh oerang mana? Sarta saha nja toewang rama? Karana ama mah kakara papanggih ajuna baè djung oedjang tèh. Walonan boedak: Soemoehoen pariksa, abdi oerang pasisian, ari poen bapa gus ninggal. Poerwa djisim abdi kadiju, sedja ngadjoegdjoeg kijai; hentu njaho jèn gus maot. Sedja abdi dèk masantrèn. Ari dongkap kadinja, kur koekoempoelan, kur ngabadamikun wasijat majit tèja; tapi tawakoep, ngantosan noe moesawarah. Abdi ningalan majit, watir katjida, noe mawi abdi ngomong ka Hakim, sabab majit tu gura dikoeboer. Sakitoe pioendjoek abdi, kaoela-noen. Sarengna dui oepami hoekoeman abdi tu moepakat, gampil diboekana dui. Dawoeh Radja: Ajuna hoekoem gus tangtoe: mo aja noe ngaluwihan kadjaba ti hoekoem oedjang. Ari oedjang ajuna kahojong ama dianggo

poetra tjikalna, sarta oedjang didjiun Hakim tjangking kabèh hoekoem adil, dipaparin hasilna, sagala oewang waris kur oedjang kabèh. — Enggus tangtoe djadi Hakim; enggus mashoer ka sakabèh, sarta djadi Imam Radja. Burang puting noe dioeroes hoekoem adil. Radja senang pisan manah, hoekoem katoeloeng koe oedjang. Sakalangkoeng Radja sèèp kanjaahna.

Tamat.

VII.

TJARITA LAJOENG KOEMENDOENG.

§ 1. Papatihna Lajoeng Koemendoeng kagoengan sadèrèk doewa sarta istri: hidji ngaranna Koemendoeng sari kantjana; hidji dui Nji Padma larang niroe kembang. Nagarana Koeta Kantjana, sarta gus dipiguruha koe Ratoe Mènak, oerang Padjadjaran. Iboena Nji Poerbasari, ramana Rangga Poepoek boenga pakoean: sakitoe noe kagoengan poetra. Sarta èta Ratoe gus tjalik di boemi sarta djung guruhana, di nagara Koeta Kantjana. Gus kitoe tjag toenda èta noe sakitoe: oerang pitjatoerkun èta dahoean Ratoe, noe kasèp, Lajoeng Koemendoeng tèja. Kur tjaralik di pasèban, ngadjadjar djung baladna. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaoer ka lèngsèrna sarta ka baladna: Ajuna oerang kasoempingan Ratoe, sarta gus guruhaan ka sadèrèk aing, tapi ajuna oerang tatjan aja pahormatan agoengna ka Ratoe, djembar ka guruhana. Tjing, ari ajuna, lèngsèr, oerang njadijakun pahadjatan, sarta ngahajoekun tataloe, ngagitakun soekan-soekan: oerang ngormat Ratoe. Gus kitoe lèngsèr ngawangsoel serta bari njembah: Noen, soemoehoen dawoehan. Gantjangna kai lèngsèr indit, rèk marèntahkun ka baladna njadijakun pahadjatan. Gantjangna sadija. Gus kitoe

lèngsèr moeroe ka kai loerah panajagan, marèntahkun tataloe. Ai gus kitoe ngagoeroeh, saadat bijasa soekan-soekan sagala tatabuhan. Gus kitoe lèngsèr moelang, da gus nibankun parèntah.

§ 2. Gantjangna lèngsèr datang ka pasèban, sila sarta bari njembah: oendjoekan ka djoeragannana jèn gus toetoep parèntah. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaoer: Ajuna, lèngsèr, soekoer, ari gus sadija mah. Ari gus kitoe èjar noe soerak. Noe hadjat, saadat bijasa noe hadjat baè, motong sapi, domba, moending, serta ngagoeroeh tataloe ti burang, ti puting. Gus kitoe iju tataloe haroes ka lemboer batoer, awas ka nagara sèdjèn, ka nagara Koeta Loemiring. Noe boga nagara didinja Ponggawana doewa; hidji Demang Rangga Pasoeng, hidji dui Gadjah Loemiring. Sadèrèkna istri doewa: hidji ngaran Nji Atji Loemiring, hidji Sekar Loemiring pakoean. Gus kitoe Demang Rangga Pasoeng njaoer èta ka istri tèh, mariksakun: Èta noe tataloe, wet awas ka nagara oerang, serta ti burang, ti puting. Tjing, njai soegan oeninga. Èta lamoen nagara, nagara naon? Saha ngaranna noe boga nagara? Bet loekak tuing gandèng baè ka tjepil kakang. Hajang njabok inja baè, hajang nampiling baè. Gus kitoe istrina ngawangsoel: Soemoehoen dipariksa kakang, aja bèdjana mah, bunang nanja koering ti Ki Kereta. Ari pokna, di nagara Koeta Kantjana; noe boga nagara didinja, noe kasèp, Lajoeng Koemendoeng, serta kagoengan sadèrèk doewa istri, gus dipiguruha koe Ratoe. Sakitoe, kakang, noe matak tataloe.

§ 3. Gus kitoe Demang Rangga Pasoeng njaoer ka sadèrèk istri djung ka sadèrèkna lalaki, noe ngaran Gadjah Loemiring: Tjing, ajuna, adi, oerang tèjang. Kakang, bet, guluh tuing ka si Lajoeng Koemendoeng, bet doeloerna dibikun ka Ratoe. Kur mah diguguhankun koe kakang, dipikiran ti lulutik, ana gus gedè, bet dibikun ka batoer. Hajang njabok inja baè, si Lajoeng Koemendoeng. Tjing, ajuna, adi, oerang iwat. Gadjah Loemiring ngawangsoel: Ngiring kakang: èta istri noe doewa oerang hidji sèwang. Asal ngambek si La-

joeng Koemendoeng, oerang pada njabok baè: moal sabaraha wedoekna, moal sabaraha bedasna. Gus kitoe Demang Rangga Pasoeng njaoer dui ka sadèrèkna istri: Tjing, njai, ajuna kakang doakun, rèk maling noe gulis. Gus kitoe noe gulis ngawangsoel: Èta, kakang, poma oelah kitoe, bet rèk moesoeh ka Ratoe, bet rèk baha ka Mènak, da Ratoe mah rèja batoerna. Kakang bedas ogè, moal tahan. Demang Rangga Pasoeng njaoer dui: Moal bunang ditjarèk, njai, da wedoek moal ngandjoek, bedas moal nanja.

§ 4. Gantjangna dangdan baè, saadat bijasa noe dangdan baè: njandak doehoeng sarta njandak pedang. Gus kitoe sadija baè, sarta bari ambek sikep hajang gura dek baè njabok ka si Lajoeng Koemendoeng. Gus kitoe indit baè ti pasèban ka aloen-aloen djung Gadjah Loemiring. Gantjangna datang baè ka sisi nagara, moeroe kana lemah-doehoer pangapoengan: gus kitoe reg urun didinja. Demang Rangga Pasoeng njaoer ka Gadjah Loemiring: Tjing, adi, ajuna oerang mending mana, djalan kahandap djung kaloehoer? Gadjah Loemiring ngawangsoel: Oerang kaloehoer baè, sarta bari ngadogèr kana lemah-doehoer. Gantjang ngapoeng baè sarta buki loehoer. Gus kitoe datang ka mèga malang, tjalik bari ngamanah pilampahun. Gus kitoe manggih pilampahun. Demang Rangga Pasoeng njaoer ka Gadjah Loemiring: Njing ajuna, adi, oerang ngadjadikun titiran bodas, pamatjok emas sarta djangdjang salaka, misiih busi malèla. Gus kitoe Gadjah Loemiring ngawangsoel: Soemangga, kakang, ngiring. Gus kitoe digèdogkun salirana doewannana, djadi baè titiran bodas sakembaran. Gantjangna toeroen baè kahandap, datang baè kaloehoerun nagara Koeta Kantjana, ningalian noe gulis.

§ 5. Toenda èta noe diloehoer: oerang tjarijoskun dihandap. Noe gulis kur di boemi, guruha Ratoe tèja. Loengsoer ti boemi, rèk ninoen; moro kana balè boeboet, balè panggoeng si pangejekan. Gantjangna narinoen baè doewannana noe gulis, Nji Koemendoeng sari kantjana djung Nji Padma larang niroe kembang. Tjag toenda èta noe kur ninoen: oerang pitjatoerkun titiran tèja. Gus kitoe toeroen

kahandap, rèk moro anoe gus tèmbong, noe gulis tèja. Gantjangna datang kahandap, sarta untup kapajoenun noe gulis tèja sarta bari disada, sorana aloes pisan. Gus kitoe katingali koe noe gulis, sarta bogohun kana manoek, hadè sorana, hadè roepana, manoek baris tjooun Ratoe. Gantjangna noe gulis indit bari ngalaan tinoen, njalampurkun kana manoek tèja. Gantjangna ditèwak, doewannana bunang, sarta pada ngais, hidji sèwang, toeloej dibawa ka Ratoe. Ana gus datang ka boeroean, manahna rèk dibikun ka Ratoe, èta manoek doewannana ngagèdogkun manèh, lungit manoek, timboel Demang Rangga Pasoeng djung Gadjah Loemiring. Gus kitoe indit, nèwak noe gulis, hidji sèwang. Gantjangna dibawa ngapoeng kaloehoer, datang ka mèga malang, urun sakudung. Gantjangna moelang dui kahandap, moro ka nagarana. Gus kitoe datang kahandap, ka nagarana, moeroe ka pasèban, pèk tjaralik doewannana. Gus kitoe Demang Rangga Pasoeng njaoer ka sadèrèkna istri, ka noe gulis, Nji Atji Loemiring: Ajuna soemangga baè pisadèrèkun kur guruha Ratoe, bunang kakang maling. Istri njaoer: Ari ajuna masing tjàringtjing, oelah tiisun; mo boeroeng njoesoel Lajoeng Koemendoeng. Demang Rangga Pasoeng njaoer: Kun baè, njai; montong ngaborongkun kakang. Njabokna mah moal koengsi doewa kali; sakali gè njebrot tjangkang korongna.

§ 6. Tjag toenda èta: oerang mitjatoerkun dui di nagara Ratoe, noe dipaling guruhana tèja. Aja hidji djelema ngadengèk, usi boemina noe dipaling tèja, bari loempat ka pasèban, rèk ngoeninga ka Lajoeng Koemendoeng: Noen, soemoehoen, sadèrèk aja noe maling doewannana. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaoer: Na enja? Èta hidji djelema ngawangsoel: Soemoehoen, djoeragan. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng ngambek, sarta bari njaoer ka lèngsèrna: Tjing, lèngsèr, bungut sija, oerang soesoel, oerang tèjangan. Gus kitoe lèngsèr ngawangsoel: Soemangga, djoeragan, koering ogè guluh, hajang gura njotjo kontolna baè Demang Rangga Pasoeng. Lajoeng Koemendoeng njaoer dui: Huuh, aing gè nja kitoe. Gantjangna dangdan saadat bijasana noe

dangdan baè: njandak pedang, sorènkunna ka tjangkèng. Bareng gus sadija, njaoer ka lèngsèrna: Tjing, lèngsèr, hajoe. Gus kitoe ngawangsoel: Soemangga. Gantjangna indit baè, moeroe kana oeroetna ngapoeng. Gus kitoe datang ka oeroetna ngapoeng, sèjot kaloehoer djung lèngsèrna, soemping ka mèga malang, ningali kahandap, tèmbong nagara Koeta Loemiring. Gantjangna loentjat kahandap ti mèga malang, doeg baè kahandap ka nagara Koeta Loemiring. Urun di sisi nagara, ngamanah pilampahun. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaoer ka lèngsèrna: Tjing, ajuna, lèngsèr, koemaha koe oerang, atawa tangtang atawa oerang sirep baè? Gus kitoe lèngsèr ngawangsoel: Koemaha djoeragan baè. Lajoeng Koemendoeng njaoer: Djadi oerang sirep baè, aja bunang bandana, aja bunang doeloerna: oerang paling dui koe oerang. Gus kitoe lèngsèr ngawangsoel: Ngiring djoeragan. Gantjangna disirep baè koe Lajoeng Koemendoeng: gempar hèès kabèh. Ai gantjangna indit Lajoeng Koemendoeng djung lèngsèrna, datang baè ka pasèban, kasampak gus harèès kabèh.

§ 7. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njampurkun Demang Rangga Pasoeng, sarta ditjoekoeran koemisna sabulah; njampurkun dui ka Gadjah Loemiring, ditjoekoeran halisna sabulah. Gus kitoe njasar kahandap, ditalian siritna, ditjangtjangkun kana tihang, sarta doewannana. Gus kitoe malik ka noe garulis, sarta njaoer ka lèngsèrna: Tjing, lèngsèr, èta noe gulis tèh oerang bawa. Oerang tadi oendoer doewa, ai balik mawa opat, sarta oerang bawa bandana. Gus kitoe lèngsèr ngawangsoel: Soemoehoen, djoeragan. Gus kitoe tèwak noe gulis opatannana, sarta bari dikandoeng koe Lajoeng Koemendoeng. Ari lèngsèr njokot bandana, sarta toeloej digandong, sarta kabawa kabèh. Gantjangna Lajoeng Koemendoeng indit djung lèngsèrna, datang ka sisi nagara, sarta hantu djalan ngapoeng, djalan kahandap baè: madjoena ka tebèh koelon, sarta buki djaoeh. Gantjangna datang ka nagarana, moeroe ka pasèban. Tidinja toeloej dui ka boemi, rèk disanggakun ka Ratoe. Gantjangna datang, sila. Njaoer

Lajoeng Koemendoeng ka Ratoe: Noen, koering njanggakun guruha doewannana, djung dui iju bakti, istri doewa, doeloer Demang Rangga Pasoeng, sarta njanggakun banda. Gus kitoe Ratoe njaoer ka Lajoeng Koemendoeng: Noehoen pisan, soenan dahoean. Gantjangna indit ti boemi ka pasèban: tjaralik baè di pasèban, djung lèngsèrna, djung baladna.

§ 8. Tjag toenda èta: oerang tjaritakun noe di nagara Koeta Loemiring tèja. Gus kitoe njaring kabèh, noe di pasèban tèja. Gadjah Loemiring hoedang, ngambek sabab ditalian siritna, ditjoekoeran halisna. Djungna dui ningali noe gulis tu aja, banda béak. Gus kitoe njaoer ka Demang Rangga Pasoeng: Tjing, ajuna oerang soesoel. Demang Rangga Pasoeng ngawangsoel: Soemangga, oerang soesoel. Bet kabina-bina tuing datang ka nalian sirit, njoekoeran koemis. Kabina-bina si Lajoeng Koemendoeng. Ari gus kitoe dangdan: sadija dangdanan mènak, saadat bijasa noe rèk njoesoel moesoeh. Gantjangna indit doewannana, datang ka sisi nagara, moeroe ka tebèh koelon, sarta buki djaoeh. Datang ka nagara Koeta Kantjana, serta moeroe ka aloen-aloen. Oedjoeg-oedjoeg nangtang baè di aloen-aloen, sarta ngaraboet toetoeenggoel busi, sagedè moending kabiri, dibantingkun kana tjaringin koeroeng, datang ka roegroeg, sarta njarèkan ka Lajoeng Koemendoeng: Na, wet kabina-bina tuing, bangut sija! Tjing, ajuna gura toeroen; oerang silih-tjabok. Gus kitoe tjag toenda èta: oerang pitjatoer noe ditangtang. Lajoeng Koemendoeng kur di pasèban, njaoer ka lèngsèrna sarta ka baladna: Tjing, ajuna masing haradè nja toenggoe pasèban; aing rèk noeroenan moesoeh ka aloen-aloen. Si Demang Rangga Pasoeng gus datang. Lèngsèr ngawangsoel: Soemangga, djoeragan, toenggoe pasèban mah.

§ 9. Gus kitoe gantjangna dangdan baè: gus sadija, toeloej indit ka aloen-aloen, sarta njampurkun ka noe nangtang tèja. Noe nangtang njampurkun dui, pada madjoe. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaoer: Mangsana, silah, ajuna oerang silih-tjabok. Ponggawa doewa ngawangsoel: Hadè, silah. Sodorkun gadona Lajoeng Koemendoeng, bèbèrkun

panangannana, dek ditjabok koe kèntja djung koe katoehoe: brlak nangkarak doewannana. Tinja hoedang Ponggawa doewa, sarta bari mesat pedang doewannana, tinggangkun ka taktak Lajoeng Koemendoeng, datang ka njampaj di taktak Lajoeng Koemendoeng. Ngambek dui Ponggawa doewa, nunggar ka Lajoeng Koemendoeng Ponggawa doewa tèh. Ogèng-ogèng baè paguh noe ditunggar; tarik noe nunggar, datang ka tiboentjal toedjoeh toembak djaoehna. Tapi noe nunggar gus kitoe hoedang dui, njampurkun ka Lajoeng Koemendoeng, njendak, tapi paguh Lajoeng Koemendoeng. Gus kitoe ditèwak koe Lajoeng Koemendoeng tjangkèngna Ponggawa doewa, ti katoehoe Demang Rangga Pasoeng, ti kèntja Gadjah Loemiring, serta bari disoeroengkun doeroegdoeg baè ka tebèh wètan, datang ka sisi nagara, serta buki bedas njoeroengna, njorang pasir, luwung, tegal.

§ 10. Djol datang ka nagara sèdjèn; ngaranna èta nagara Mandala Datar. Noe boga nagara didinja Gadjah Baroengbang, sadèrèkna istri hidji ngaran Atji Baroengbang Sari, serta kur tjaralik di pasèban djung lèngsèrna. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njoeroengkunnana tepi ka aloen-aloen, dibenerkun ka pasèban, datang ka dèngdèk pasèban. Tinja ngambek Gadjah Baroengbang djung lèngsèrna, sarta indit bari ngarontok ka Lajoeng Koemendoeng. Gus kitoe dipapagkun koe Lajoeng Koemendoeng, regedeg ditjekel kabèh lungunna Ponggawa opat, dibalikkun ka tebèh kalèr wètan. Doeroegdoeg baè kasoeroengkun. Ana gus kitoe iju istrina indit baè, moro ka tonggong Lajoeng Koemendoeng, serta njotjo kana kontolna sarta njiwit kana siritna; tapi tu dirasa koe Lajoeng Koemendoeng. Djongdjon baè Lajoeng Koemendoeng njoeroengkun, serta buki djaoeh. Gantjangna datang ka nagara sèdjèn dui. Ngaranna nagara èta Gugur Malèla, sarta gagah noe boga nagara, ngaran Arija Gadjah Balangbangan: boga sadèrèk doewa istri, hidji ngaran Nji Atji Bangbang soemangga wajang, hidji dui ngaranna Nji Soembang Rarang aris kombang mandapa sekar koemambang, sekar mantri angin-angin,

§ 11. Gus kitoe iju Lajoeng Koemendoeng njaoer sadjeroning manah: Bet aing perang datang kadiju. Ai noe boga nagara gagah, sarta boga tjalongtjong busi. Ah, kapalang dèk diperangan dui baè si Gadjah Balangbangan. Ari gus kitoe Lajoeng Koemendoeng, bari njoeroengkun Ponggawa opat, dibenerkun ka aloen-aloen, kana toetoenggoel busi ditundunkun, parotong igana serta paraèh kabèh. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng iju ngamoesoeh kènèh, perangna tatjan subuhun. Gantjangna nangtang ka noe boga nagara didinja, ka Arija Gadjah Balangbangan. Gus kitoe èta istri noe di tjangkèng Lajoeng Koemendoeng tèja, loempat moro ka pasèban, ka Arija Gadjah Balangbangan. Gantjangna datang ka Arija Gadjah Balangbangan, ngoeninga jèn kitoe lampahna. Gus kitoe Gadjah Balangbangan ngambek, bari njaoer ka lèngsèrna: Tjing, lèngsèr, bungut sija, ajuna oerang pangkoe tjalongtjong busi noe toedjoeh tangkap tèja, kandelna toedjoeh djengkal. Lèngsèr ngawangsoel: Soemangga, djoeragan. Gantjangna baè indit si lèngsèr, ngagotong tjalongtjong busi tèja, digolèrkun di pasèban. Gadjah Balangbangan njaoer ka lèngsèrna: Ajuna toenggoean didiju koe sija, sarta polongokun lawangna. Engkè oerang tjalongtjongan noe nangtang tèh. Lèngsèr ngawangsoel: Soemangga, djoeragan.

§ 12. Gus kitoe Gadjah Balangbangan dangdan, sadija saadat noe rèk perang baè. Gus kitoe indit baè, moeroe ka aloen-aloen; datang baè ka noe nangtang tèh, bari ngambek sarta njabok ka Lajoeng Koemendoeng. Brlak baè nangkarak; hoedang Lajoeng Koemendoeng, bari njendak ka Gadjah Balangbangan. Gus kitoe Gadjah Balangbangan njaboet keris, tuwuk Lajoeng Koemendoeng. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaboet doehoeng, tuwuk Gadjah Balangbangan, tapi taja noe turak. Gadjah Balangbangan ngarontok ka Lajoeng Koemendoeng bari njendak; gantjangna kasoeroengkun Lajoeng Koemendoeng. Gantjangna datang ka pasèban, mener kana tjalongtjong busi. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng boga akal: barang datang kana tjalongtjong busi, dipisalah

baè koe Lajoeng Koemendoeng, balikkun baè. Gadjah Balangbangan boes kana panto tjalongtjong tèja, djebrod baè dipantong pundutna. Ngambek lèngsèr, ngarontok ka Lajoeng Koemendoeng; disepak koe Lajoeng Koemendoeng, tiboentjal toedjoeh lèngkah, toedjoeh toembak, datang ka potong igana toedjoeh, sarta modolan manèh, taina sagedè indoeng tongtolang. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng loentjat ka pasèban, mariksa ka balad Balangbangan sarta ka noe gulis tèja: Tjing, ajuna ngawoela, moal? Da djoeragan sija gus ditalongtjongan busi. Balad-baladna ngawangsoel: Sedja ngawoela baè ajuna mah.

§ 13. Lajoeng Koemendoeng njaoer dui: Ai ngawoela mah, oerang pindah ka nagara aing. Gura darangdan sarta njadijakun moending opat poeloeh rakit, pikun narik tjalongtjong busi. Baladna ngawangsoel: Soemangga, djoeragan. Gantjangna sadija moending opat poeloeh rakit, sarta ditjantèlkun kana tjalongtjong busi. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng mariksa ka sadèrèk Gadjah Balangbangan tèja: Hajoe, njai, oerang indit. Istri ngawangsoel: Soemangga; koering rèk oeloen koemawoela baè. Lajoeng Koemendoeng njaoer dui ka si lèngsèr: Hajoe, lèngsèr, oerang indit. Ngawangsoel si lèngsèr: Soemangga, djoeragan; tapi pangnjampèkun iga koering, potong toedjoeh. Gantjangna didjampè igana, tjagur baè. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng ngahajoekun indit. Gantjangna boedal kabèh, sarta narik tjalongtjong busi, moeroe ka aloen-aloen. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njampurkun ka Ponggawa opat, noe ditundunkun tadi tèja, dihiroepan dui: gantjangna hiroep baè opatannana. Ari gus kitoe dipariksa koe Lajoeng Koemendoeng: Tjing, iju, silah, ajuna koemaha pikarepun? Rèk ngawoela, atawa moal? Gus kitoe Ponggawa opat ngawangsoel: Soemoehoen, rèk ngawoela ajuna mah. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaoer: Sèg, oerang balik ka nagara aing. Gus kitoe ponggawa opat ngawangsoel: Ngiring, djoeragan.

§ 14. Gantjangna indit baè kabèh, moro ka sisi nagara, buki djaoeh-djaoeh: lumpangna njorang luwung, njorang le-

bak. Gantjangna datang ka nagarana, moeroe ka aloen-aloen, serta datang ka pasèban. Lajoeng Koemendoeng njaoer ka lèngsèrna: Tjing, lèngsèr, iju koe manèh kemitan tjalongtjong busi. Aing rèk njanggakun noe gulis ka Ratoe, sarta rèk njanggakun banda, djung rèk njanggakun Ponggawa, bunang aing naloekkun, rèk bakti ka Ratoe. Gus kitoe lèngsèr ngawangsoel: Soemangga, djoeragan; koering toenggoe tjalongtjong mah. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng indit, bari ngiringkun noe gulis sarta djung banda tèja. Gantjangna datang ka boemi Ratoe, sarta toeloej ngaduhusan ka Ratoe. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaoer: Noen, Ratoe, koering njanggakun guruha doewa. Malihna dui èta njanggakun istri lima; noe doewa doeloer Demang Rangga Pasoeng, noe doewa dui doeloer Arija Gadjah Balangbangan, noe hidji dui doeloer Gadjah Baroengbang.

§,15. Gus kitoe Ratoe njaoer: Narima inja, soenan dahoean. Gura moelih baè ka pasèban: gura njadijakun kasoekaan. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng ngawangsoel: Soemangga, Ratoe. Gantjangna dahoean Ratoe indit ti boemi, moeroe ka pasèban, tjalik dina randjang katil adoe manis, sarta natakun Ponggawa, noe ngadaruhusan ka andjunna. Gèk Demang Rangga Pasoeng; gèk dui Gadjah Loemiring; gèk dui Gadjah Baroengbang. Ngadjadjar lèngsèrna djung baladbaladna. Gus kitoe Lajoeng Koemendoeng njaoer ka baladbaladna kabèh: Hajoe, oerang tataloe sing rosa katjida. Gus kitoe baladna ngawangsoel: Soemangga, djoeragan. Gantjangna indit baè baladna, ngagitakun tataloe, sarta muntjit moending dalapan poeloeh, kur hadjat ramè-ramè. Tinja der baè tataloe; topèng, ronggèng, wajang; toekang soerak dalapan poeloeh, toekang hèot dalapan poeloeh, toekang keprok dalapan poeloeh. Tataloe ramè katjida: ti burang, ti puting taja urunna; munang toedjoeh poè, toedjoeh puting tataloena di nagara Koeta Kantjana.

Tamat.

VIII.

TJARITA MOENDING DJALINGAN.

§ 1. Ratoe Pakoean, Mènak ti Padjadjaran, rèk angkat ngoembara. Enggus amit ti iboe ramana. Djenengannana ramana Ratoe Poepoek boenga mantri; djenengan iboena noe gulis, Nji Poerba Wangi. Gantjangna dangdan baè, sarta rèk ngadjajak guruha, ngaranna Nji Linggoet manik majang tjindè anggara, manik goemilang, atjuk galinggeng pakoean. Sarta kagoengan sadèrèk èta noe gulis tèh, ngaranna Patih Gadjah Wirija. Gus kitoe èta Ratoe njaoer èta ka dahoeannana, ka Gadjah Wirija. Ajuna, soemangga, oerang angkat mijang ngoembara tèja. Gus kitoe Patih Gadjah Wirija ngawangsoel, pokna: Soemangga, ngiring. Gantjangna darangdan baè, serta djung lèngsèrna, serta djung guruhana, serta djung dahoeannana. Gantjangna indit baè, da gus sadija dangdanan: inditna di poè Djoemaah. Gantjangna loengsoer baè ti boemi iboena, serta moeroe ka boeroean, toeloej ka aloen-aloen, sarta dipajoeng kabèh. Gus kitoe datang ka sisi nagara, buki djaoeh-djaoeh, moeroe ka sisi laoet.

§ 2. Gus kitoe datang ka sisi laoet, ka urun-urunan. Gus kitoe Ratoe njaoer ka dahoeannana: Tjing, ajuna, soenan dahoean, oerang ngamanah pidjalanun. Iju djalan tèh

[illegible] hidji ti koelon, noe hidji ti kalèr, noe hidji ti wètan, serta galedè kabèh. Gus kitoe dahoeannana ngawangsoel: Noen, soemangga, Ratoe, oerang urun. Gantjangna geusik baè kabèh, Ratoe djung guruhana, dina handapun kasapang. Gus kitoe tjag toenda èta: oerang njaritakun èta nagara noe dukut kadinja, djalan noe ti koelon tèja. Èta ngaranna nagara Toendjang Malaka. Noe boga nagara Ponggawana doewa, hidji ngaran Gagak Ngampar Arija kebo karaton, hidji dui ngaran Patih Hoeroeng Barang, sarta boga sakèwèk istri hidji, ngaranna Nji Soemoer Bandoeng dodot baradja moelija. Gus kitoe èta istri tèh njaoer ka lantjukna, ka Gagak Ngampar tèja: Tjing, kakang, ajuna koering bet goerèng nja itoengan; bet ngimpi aja sèmah, urun di toengtoerèoenan ka laoet. Tjing, ajuna tèjang: bisi aja noe dèk maling parahoe. Gus kitoe Gagak Ngampar njaoer ka adina, ka Patih Hoeroeng Barang: Tjing, ajuna, adi, soeganna enja aja; bet guluh tuing. Djungna dui soegan mawa istri anoe gulis; koe adi reboet: soemawona lamoen aja doewa, oerang hidji sèwang. Ngan lamoen hidji istrina, adjang kakang baè. Gus kitoe Patih Hoeroeng Barang ngawangsoel: Soemangga, kaoela rèk nèjang.

§ 3. Gantjangna dangdan baè, saadat noe rèk lumpang baè. Gantjangna enggus baè dangdan. Gantjangna indit ti pasèban, moeroe ka sisi lemboer, sarta mapaj djalan ka wètan, sarta buki anggang ti nagarana. Gus kitoe tèmbong kur tjalik, tapi ngan hidji èta ti kadjaoehan tèmbongna, watara doewa poeloeh toedjoeh toembak djaoehna. Ngagentjlang tjahajana noe gulis, tapi ngarijoeng tjaralik lalakina tiloe. Gus kitoe iju Patih Hoeroeng Barang urun bari ngamunah pilampahun, sarta njaoer sadjeroning ati: Koemaha aing, ai direboet? Palangsijang ngamoek, dèwèk ngadon paèh baè: kalakoean itoe mah tiloean, dèwèk mah sorangan. Gus kitoe njaoer dui sadjeroning manah: Ah, djadi rèk disirep baè. Gantjangna disirep sarta ditijoepkun; gempar karoelem kabèh noe di urun-urunan tèja. Gantjangna iju Patih Hoeroeng Barang indit, rèk moro kadinja. Gantjangna

datang; gus kitoe dirontok noe gulisna sarta dikandoeng, gedè baè kandoengannana. Gus kitoe Patih Hoeroeng Barang njaoer di sadjeroning manah: Iju koemaha aing? Rèk moelang ka nagara, aing palangsijang direboet koe Gagak Ngampar. Ai kalakoean bogoh dèwèk, ah, djadi soenat batoer, perloe dèwèk. Djadi moal balik, rèk dibawa tapa baè.

§ 4. Tinja lumpang baè ka wètan, mapaj djalan noe ka wètan, rèk nèjangan pangtapaan. Èta ngaran pangtapaan Sangijang Solok Pandan. Gantjangna tjalik baè dina pangtapaan, sarta ngabidjilkun noe gulis èta tina kandoengan, sarta èta noe gulis njaring bari nangis. Gus kitoe Patih Hoeroeng Barang njaoer: Montong nangis, njai, da iju kakang pitjarogèun tèh. Gus kitoe iju istri ngawangsoel ka Patih Hoeroeng Barang: Soemangga atoeh, kakang. Tapi iju noe gulis njeboet »soemangga" sotèh tu teroes djung manah, ngan sijun dipergasa baè, sabab djaoeh ti doeloer, djaoeh ti tjarogè. Gus kitoe iju Patih Hoeroeng Barang njaoer: Soekoer, njai, ari daèk mah, tapi ajuna kakang sijaran. Gus kitoe istri ngawangsoel: Soemangga. Gantjangna Patih Hoeroeng Barang disodorkun sirahna kana lahoenan noe gulis tèja. Gantjangna pèk baè dipèpètan. Gus kitoe iju noe gulis munang manah boga akal rèk njirep. Gantjangna disirep koe noe gulis bari dipèpètan. Gantjangna kèrèk baè Patih Hoeroeng Barang. Gus kitoe tjag toenda èta: oerang njaritakun itoe Ratoe, tjarogè noe gulis tèja.

§ 5. Gantjangna tarangi kabèh tiloeannana. Gus kitoe èta Ratoe njaoer ka dahoeannana, ka Patih Gadjah Wirija: Iju bet noe gulis tu aja: oerang bet tepi ka kapalingan; samborong toendoeh kabina-bina. Tjing, ajuna oerang tèjangan; tapi bingoeng nja pinèjangunnana, da iju djalan tèh tiloe, hidji ka koelon, hidji ka wètan, hidji ka kalèr. Gus kitoe Patih Wirija ngawangsoel: Soemoehoen, manawa serta ragem, oerang iju baè papaj djalan noe ka kalèr. Gus kitoe Ratoe njaoer: Ngiring, soenan dahoean. Gantjangna indit kabèh bari ngarambek, serta mener ka kalèr; buki anggang tidinja, sarta garantjang pangnjoesoelna. Gantjangna

datang ka sisi nagara: èta ngaranna nagara Palèmbang Girang, Ponggawana hidji, sadèrèkna doewa, istri sarta garulis. Èta ngaran istri hidji Atji Palèmbang, hidji dui Palèmbang Larang, sarta gagah doeloerna, ngaran Gadjah Palèmbang. Sakitoe èta noe boga lemboer.

§ 6. Gus kitoe iju Ratoe njaoer, noe di sisi nagara tèja, ka dahoeannana: Tjing, ari ajuna oerang koemaha nja pilampahun? Atawa oerang tatanjakun baè, atawa perangan? Gus kitoe Patih Gadjah Wirija ngawangsoel: Djadi oerang petjat tanjakun baè hula. Lamoen tu aja, oerang tanjaan baè doeloerna Gadjah Palèmbang. Soegan daèkun ka Ratoe. Oerang njiun guruha sahulaan baè, samèh-mèhna kapanggih guruha hubul. Gus kitoe Ratoe njaoer: Ngiring. Gantjangna indit tidinja, moeroe ka pasèban. Gantjangna datang ka pasèban. Gus kitoe Patih Gadjah Wirija njaoer ka noe boga nagara didinja: Tjing, ajuna, silah, neda-urun. Gus kitoe Gadjah Palèmbang njaoer: Soemangga kainja kaloehoer. Gantjangna tjaralik baè di pasèban. Gus kitoe Gadjah Palèmbang mariksa: Tjing, ari timana nja nagara? Saha nja djenengan? Naon nja dagangan? Nagara mana, noe rèk disedja? Naonna pibèdjaun? Ai gus kitoe Ratoe ngawangsoel: Ai nagara kaoela ti Padjadjaran; ai kaoela Ratoe; ai dagangan, tu aja nja dagangan. Noe rèk disedja, nagara iju. Ari bèdja aja pisan. Kaoela asalna ti Padjadjaran, ngadjajak guruha. Tinja datang ka sisi sagara, kana urun-urunan. Gantjangna urun dina urun-urunan, palaj koelem: gus kitoe koelem baè kabèh. Ari tangi, ningali guruha tu aja. Èta sakitoe nja pibèdjaun. Ajuna soegan aja ngaliwat, soemawona lamoen katjitjingan didiju.

§ 7. Gus kitoe Gadjah Palembang ngawangsoel: Hantu aja didiju mah; ngaliwatna tu kapanggih. Gus kitoe Ratoe ngawangsoel: Moal dikoemahakun, ari hantu aja mah. Ngan kaoela soegan katampa, rèk nanjaan baè ka sadèrèk sampéan. Gus kitoe Gadjah Palèmbang njaoer ka èta sadèrèkna: Tjing, njai, ajuna koemaha èta sèmah? Gura wangsoel, da èta sèmah tèh nanjaan. Gus kitoe istri ngawangsoel: Ajuna mah koemaha kakang baè, da koering mah istri. Gadjah Palèm-

bang njaoer: Soekoer, njai, ari kitoe mah. Gus kitoe Gadjah Palèmbang malik ka Ratoe sarta bari njaoer: Ajuna mah, soemangga, kaoela njèrènkun sadèrèk istri doewa piguruhaun sampéan, sarta njanggakun nagara djung banda. Gus kitoe Ratoe njaoer: Narima inja, raka mas. Gus kitoe Gadjah Palèmbang njaoer ka sadèrèk istri: Tjing njai, ajuna gura moelih ka boemi, gura dangdan njadijakun pakoeleman. Gus kitoe malik ka Ratoe: Tjing, ajuna soemangga gura ka boemi. Gus kitoe Ratoe ngawangsoel: Soemangga. Gantjangna indit baè Ratoe djung noe gulis: gantjangna baè soemping ka boemi. Gus kitoe tjaralik baè di boemi djung guruhana.

§ 8. Tjag toenda éta: oerang pitjatoer noe di pasèban, dahoean Ratoe djung Gadjah Palèmbang. Gus kitoe èta dahoean Ratoe njaoer ka Gadjah Palèmbang: Tjing, ajûna, adi, oerang koemaha? Tatjan aja pahormatan. Oerang ngormat Ratoe, oerang njiun kasoekaan. Gus kitoe Gadjah Palèmbang njaoer: Soemangga, tapi oerang ngadoe hajam baè, da soekan-soekan oerang tatjan datang ka mangsana. Gus kitoe dahoean Ratoe ngawangsoel: Soemangga, ari hajam mah. Gadjah Palèmbang ngawangsoel: Aja hajam mah doewa, sarta hajam adoe. Dahoean Ratoe njaoer, mariksakun ngaran hajam: Naon ngaranna? Gus kitoe Ratoe Palèmbang njaoer: Ari ngaranna hidji si Djaga-loenang, hidji si Telegoeg-djantoer. Soemangga, ajuna oerang ngadoe, tapi toempangna rèk doewit baè. Hajoe, rèk banda baè, da boga; rèk nagara baè, da aja. Tapi lamoen tu ditoempangan, moal diadoekun. Gus kitoe dahoean Ratoe ngawangsoel: Koemaha, da kaoela mah, doewit tu boga, banda tu aja; nagara kaoela mah djaoeh. Ngan rèk toempang iju baè badjoe aloes, kantjingna inten, gedèna sagedè koeroeng poejoeh, rèjana doewa-welas, haregana sa-Padjadjaran. Gus Kitoe Gadjah Palèmbang ngawangsoel: Soemangga badjoe ogè, tapi mengkè, lamoen èlèh adoean sampéan, èta badjoe tèh koe kaoela dèk ditjokot. Lamoen èlèh adoean, kaoela tarima sosok nagara djung banda ka sampéan. Gus kitoe dahoean Ratoe ngawangsoel: Soemangga.

§ 9. Gus kitoe gantjangna ngoempoelkun batoer, serta ngadatangkun hajam. Gantjangna datang ka boeroean pasèban, sarta hajam doewannana. Gus kitoe Gadjah Palèmbang mènta saksi ka baladna. Gus kitoe baladna ngawangsoel: Soemoehoen, djoeragan. Gadjah Palèmbang njaoer ka dahoean Ratoe: Soemangga, adi, hajam gura pilihan, da kaoela mah piriboemi, sapamilihan baè. Gantjangna dahoean Ratoe indit, milihan hajam; gantjangna manggih: Iju baè kaoela mah, noe ngaran si Djaga-loenang tèja. Gus kitoe Gadjah Palèmbang njaoer: Soemangga èta ogè. Gus kitoe Gadjah Palèmbang njaoer ka lèngsèrna: Pèk gura adoekun. Gus kitoe lèngsèr ngawangsoel: Soemangga, djoeragan. Gantjangna indit si lèngsèr, ngadoekun hajam dahoean Ratoe. Gantjangna pèk diadoekun, tapi hentu lila èlèh hajam dahoean Ratoe serta toeloej paèh. Gus kitoe indit Gadjah Palèmbang, ngarontok badjoe dahoean Ratoe tèja, da poegoeh gus kapibanda, gus èlèh adoeannana. Gus kitoe dahoean Ratoe mènta dui badjoe. Gus kitoe Gadjah Palèmbang ngawangsoel: Moal, silah, da gus djangdji tadi.

§ 10. Gus kitoe iju dahoean Ratoe ngambek, kagoengan pikir nalangsa: doeloer dipaling batoer, badjoe toet koe batoer dui; ngadoe hajam, èlèh, tjitjing di lemboer batoer. Gantjangna loentjat ka aloen-aloen, ngambek sarta bari nangtang ka Gadjah Palèmbang. Gus kitoe tjag toenda èta noe nangtang: oerang bitjarakun èta noe ditangtang, Gadjah Palèmbang. Gus kitoe Gadjah Palèmbang ka lèngsèrna njaoer: Tjing, bungut sija, masing hadè didiju nja toenggoe pasèban. Gantjangna kai lèngsèr ngawangsoel: Soemangga, djoeragan. Gus kitoe gantjangna Gadjah Palèmbang dangdan, saadat noe rèk noeroenan moesoeh baè. Gus kitoe loentjat, moro ka aloen-aloen, serta bari ngambek. Gus kitoe datang ka aloen-aloen: itoe njampurkun, iju madjoe. Gantjangna pèk baè perang, silih-tjabok, silih-tampiling, silih-tunggul, silih-tewek, silih-kadèk, tapi taja noe turak. Gus kitoe Gadjah Palèmbang njoeroengkun ka dahoean Ratoe. Gus kitoe dahoean Ratoe mikir: Aing nanggap manèh baè mah, moal

tu paèh. Gus kitoe boga èlmoe ngalungit dahoean Ratoe tèh: gantjangna ngalungit baè. Gus kitoe lumpang ka wètan, datang ka sisi sagara, sarta manggih tjai, njoektjroek baè ka girang, sarta buki djaoeh, buki djaoeh, sarta datang ka tampian nagara Tjisaroeni. Ngaran noe boga nagara didinja Moending Djalingan: boga sadèrèk hidji istri, ngaranna Nji Atji Saroeni Kembang. Gus kitoe iju dahoean Ratoe handjat ka darat, sarta moeroe ka sisi lemboer, serta bari njoempoet boeni katjida.

§ 11. Tjag toenda èta noe njoempoet: oerang tjaritakun Gadjah Palèmbang, noe diperangan tadi tèja. Gus kitoe Gadjah Palèmbang njaoer: Na, bet kamana dahoean Ratoe tèh? Bet uwuh. Mana kitoe gè ngalungit? Gantjangna toeloej baè ditoetoerkun. Gantjangna datang baè ka sisi tjai, njoekjtroek dui baè ka girang, serta buki girang. Gantjangna datang ka tampian nagara Tjisaroeni. Gus kitoe handjat ka darat, moeroe ka nagara, serta datang ka aloen-aloen, serta oedjoeg-oedjoeg nangtang ka Moending Djalingan tèja, serta bari ngambek di aloen-aloen, bari nanja rèkana bet njoempoetkun moesoeh batoer. Tjag toenda èta noe nangtang: oerang bitjarakun èta noe ditangtang, Moending Djalingan tèja, kur tjalik di pasèban. Gus kitoe Moending Djalingan njaoer ka sadèrèkna istri: Tjing, njai, ajuna tjalik baè; rèk nèjang noe nangtang, bet oerang tu boga dosa ditangtang. Gus kitoe istri tèh ngawangsoel: Soemangga, kakang. Gantjangna dangdan: anggus baè dangdanna. Gus kitoe loentjat baè ka aloen-aloen Moending Djalingan, njampurkun ka noe nangtang, serta bari ngarontok, tèwak tjangkèngna Gadjah Palèmbang, sarta digebot koe Moending Djalingan. Ngaloengsar baè Gadjah Palèmbang serta paèh. Gus kitoe sampajkun dina tjaringin dampit. Gus kitoe Moending Djalingan balik ka pasèban. Gantjangna datang baè ka pasèban, sarta bari njaoer ka sadèrèkna istri: Bunang, njai, iju noe nangtang tèh. Gus kitoe istrina ngawangsoel: Soekoer, kakang.

§ 12. Gus kitoe tjag toenda èta: oerang pitjatoerkun iju dahoean Ratoe, noe njoempoet tèja. Gus kitoe indit, moro

ka aloen-aloen, sarta toeloej ka pasèban. Datang baè ka pasèban, sarta toeloej tjalik baè. Gus kitoe Moending Djalingan mariksa: Ari adi sèmah timana? Saha nja ngaran? Rèk naon bèdja? Gus kitoe dahoean Ratoe ngawangsoel: Kaoela ti Padjadjaran: nja ngaran Patih Gadjah Wirija. Ai bèdja kaoela, dèk nèjangan doeloer. Dipaling noe gulis, djung kapalingan badjoe, didongdon tiditoe kadiju, serta kapanggih di aloen-aloen, njampaj dina tjaringin dampit. Èta noe mawa inja, tapi gus paèh. Tapi noe gulisna mah tu aja; ngan badjoena baè noe aja. Ari ajuna èta noe sakitoe tu nganjahokun di uwuhna; ngan hajang aja baè, sabab gus kapanggih boekti. Tjing, èta koemaha pimanahun? Gus kitoe Moending Djalingan ngawangsoel: Adi, ari kakang maling mah hantu; ngan kadatangan baè anoe nangtang. Mana diperangan, gantjangna paèh. Ari noe gulis, kakang njaho noe mawa inja: poegoeh ngaranna Patih Hoeroeng Barang, serta kur dibawa tapa dina Sangijang Solok Pandan. Ari nagarana Toendjang Malaka; ari lantjukna Gagak Ngampar, sadèrèkna istri Nji Soemoer Bandoeng. Sakitoe èta, adi, kakang njaho. Gus kitoe dahoean Ratoe ngawangsoel: Soekoer ari oeninga mah. Ari ajuna oerang tèjang. Gus kitoe Moending Djalingan ngawangsoel: Soemangga, nèjang kaoela: lamoen didjiun Papatih mah, sanggoep merangan Gagak Ngampar. Gus kitoe dahoean Ratoe njaoer: Soemangga, kaoela rèk marèman.

§ 13. Gantjangna dangdan baè, serta anggus dangdanna. Gus kitoe indit baè ti pasèban, moeroe ka tebèh kidoel, serta ngaliwat ti aloen-aloen. Gantjangna datang ka sisi nagara, serta buki djaoeh. Gantjangna datang ka sisi pangtapaan, sarta kasampak noe gulis kur mèpètan. Gantjangna disampurkun, serta bari ngarontok sadèrèkna, sonoun gus lawas tu papanggih, serta èta Moending Djalingan ngarontok ka noe dipèpètan tèja, serta digebot, serta ngaloengsar, tapi hantu paèh, ngan roeksak baè katjida. Gus kitoe Moending Djalingan mariksa èta: Manèh ajuna taloek, moal? Gus kitoe Patih Hoeroeng Barang ngawangsoel: Koering taloek baè. Gus kitoe Moending Djalingan njaoer: Sèg, ari taloek mah,

oerang moelang ka nagara manèh. Aing rèk merangan lantjuk manèh, ngaran si Gagak Ngampar tèja. Gus kitoe Patih Hoeroeng Barang ngawangsoel: Ngiring djoeragan. Gantjangna indit kabèh, moro ka tebèh koelon. Gantjangna datang ka nagara Toendang Malaka. Gus kitoe Moending Djalingan njaoer: Ajuna tjaritjing baè didiju: aing rèk ka aloen-aloen, dèk nangtang si Gagak Ngampar. Gus kitoe baladna ngawangsoel: Soemangga, djoeragan.

§ 14. Gantjangna Moending Djalingan indit baè, datang ka aloen-aloen, bari nangtang ka Gagak Ngampar tèja, awas ka noe ditangtang. Gus kitoe Gagak Ngampar njaoer ka sadèrèkna istri, noe ngaranna Nji Soemoer Bandoeng: Njai, kakang doakun; rèk nèjang noe nangtang. Nji Soemoer Bandoeng ngawangsoel: Soemangga. Gantjangna dangdan baè Gagak Ngampar: anggus baè dangdanna. Toeloej baè indit, datang ka aloen-aloen. Gus kitoe ger baè perang, saadat noe perang baè. Gantjangna èlèh Gagak Ngampar, tapi hantu paèh. Gus kitoe Moending Djalingan mariksa: Tjing, ajuna, silah, taloek atawa moal? Gus kitoe Gagak Ngampar ngawangsoel: Noen, koering rèk ngawoela baè, serta rèk njanggakun nagara djung banda, sarta njanggakun sadèrèk istri hidji. Gus kitoe Moending Djalingan njaoer: Soekoer, silah, ai kitoe mah. Tapi ajuna oerang ka pasèban. Gantjangna indit baè, datang ka pasèban. Gus kitoe tjaralik baè di pasèban. Gus kitoe Moending Djalingan njaoer ka Gagak Ngampar: Tjing, ajuna, silah, gura dangdan: oerang pindah. Gus kitoe Gagak Ngampar ngawangsoel: Soemangga. Gantjangna ngahijakun dangdan ka baladna sakabèh, ka noe awèwè, ka noe lalaki. Gus sadija dangdanna, saadat noe rèk pindah baè. Gus kitoe Moending Djalingan njaoer, ngahajoekun indit. Gantjangna Gagak Ngampar ngawangsoel: Soemangga.

§ 15. Gantjangna indit kabèh. Gantjangna datang ka sisi nagara, sarta njampur dahoean Ratoe tèja. Gantjangna maradjoe kabèh, sarta buki djaoeh. Gantjangna datang ka nagara Tjisaroeni, sarta moeroe ka pasèban, sarta tjaralik di pasèban. Gus kitoe Moending Djalingan njaoer èta ka sadèrèkna

Nji Atji Saroeni Kembang: Tjing, njai, ajuna oerang dangdan: oerang moeroe ka nagara Ratoe. Gus kitoe istri ngawangsoel: Noen, soemangga. Gantjangna ngahajoekun dangdan ka baladna. Gantjangna sadija, saadat noe rèk pindah baè. Gus kitoe arindit kabèh, serta moeroe ka aloen-aloen. Gus kitoe datang ka sisi nagara, urun didinja sakudung. Gus kitoe Moending Djalingan moeroe kana tjaringin dampit, ngahiroepan Gadjah Palèmbang: gantjangna hiroep baè. Gus kitoe diadjak balik. Gantjangna indit, boeroeboel baè, maradjoe dui, sarta buki djaoeh, buki djaoeh. Gantjangna datang ka nagara Ratoe, moeroe baè ka pasèban. Gantjangna datang baè ka pasèban, serta liwat tidinja moeroe ka boemi Ratoe.

§ 16. Gantjangna soemping ka boemi Ratoe: gus kitoe tjaralik baè. Gus kitoe Patih Gadjah Wirija njaoer, oendjoekan ka Ratoe: Iju, kakang, njanggakun guruha, serta njanggakun piguruhaun, serta njanggakun Poenggawa. Djungna dui iju aja, noe sanggoep djadi Papatih, djenengannana Radèn Moending Djalingan. Gus kitoe Ratoe ngawangsoel: Èta narima inja anoe sakitoe. Asal èta Moending Djalingan palaj djadi Papatih, soekoer pisan. Soemangga, gura djenengkun: gura maroelih ka pasèban. Gantjangna èta Papatih ngawangsoel: Soemoehoen dawoehan Ratoe. Gantjangna arindit baè kabèh. Ari gus kitoe datang baè ka pasèban, sarta tjalik Patihna dina randjang katil. Gus kitoe ngadjadjar baladna. Gadjah Wirija, djung Gagak Ngampar, djung Gadjah Palèmbang, djung Patih Hoeroeng Barang, ngadjadjar djung lèngsèrna. Gus kitoe lèngsèrna ngagitakun pahadjatan, sarta ngahajoekun tataloe, ngormat Ratoe djembarna, ngormat Papatih anjar. Gantjangna èjar noe soerak, soekan-soekan ngagoeroeh noe tataloe tatabuhannana: topèng dalapan poeloeh, ronggèng dalapan poeloeh, sagalana dalapan poeloeh baè. Tataloena di nagara Palèmbang Girang munang toedjoeh poè, toedjoeh puting, tu aja rèpèhna, sarta pada soekansoekan baè kabèh.

Tamat.

IX.

RADJA DJOEMDJOEMAN.

BISM'ILLAHI'RRAHMANI'RRAHIM.

§ 1. *Wabihi nasta'inoe billahi 'ala ini hikajat.* Tetkala Radja Djoemdjoeman ukur mangsa djoemeneng kènèh Nabi Isa, Rohoe'llah. Toeloej Nabi Isa angkat katengah-tengah djalan gedè ukur di nagara Sam. Ari datang ka djalan gedè, sèg manggih tangkorèk djalma, goelar-golèr ditengah-tengah djalan. Ari gus kitoe toeloej didjoengdjoengkun koe Nabi Isa, sarta bari ditangisan koe Nabi Isa, sabab nalangsa Nabi Isa, welas ningali tangkorèk djalma èta ditengah-tengah djalan. Maka Nabi Isa gus kitoe toeloej aneneda ka Goesti Jang Agoeng, kiju pokna: *Já Rabbi, já Sajjidi, ja Mawláná,* ari Soendana: Hè Djoeragan kaoela, anoe ngadjadikun langit toedjoeh, boemi toedjoeh lapis, djung anoe luwih agoeng, Allah Ta'ala, djung anoe luwih moelja! Djoeragan, kaoela neneda ka Goesti Jang Agoeng, iju tangkorèk, masingna bisa ngomong iju tangkorèk tèh, soepaja kaoela munang nanja ka iju tangkorèk tèh. Anoe matak hajang nanja, sabab enggus ngarasakun paèh. Ari gus kitoe toeloej iju njowara; ari tjèk sowara tèh: Èh Nabi Isa Rohoe'llah; tanja baè koe

sampéan ka èta tangkorèk; masingna bisa ngomong, gus dibisakun ngomong. Ari gus kitoe toeloej Nabi Isa Rohoe'llah mariksa ka èta tangkorèk, dipiwarang koe Allah Ta'ala ngomong èta tangkorèk tèh. Toeloej lètahna amatja: ***Asjhadoe an lá ilaha illá'llahoe wainnaka 'Isa Rohoe'llah.*** Ari gus kitoe toeloej dipariksa èta tangkorèk tèh koe Nabi Isa, kiju mariksana: Hè tangkorèk, sampéan tèh djalma lalaki atawa awèwè, atawa djalma bunang muli, atawa djalma korèt atawa djalma moerah? Ari gus kitoe toeloej ngomong èta tangkorèk tèh; ari tjèk tangkorèk tèh: Èh Nabi Isa Rohoe'llah, kaoela tèh djalma lalaki, lain djalma awèwè; djung dui kaoela tèh djalma mardika, lain djalma bunang muli; djung dui kaoela tèh luwih saking nja bunghar, lain djalma miskin; djung dui kaoela tèh djalma djeneng, lain djalma lutik-lutik; djung dui kaoela tèh djalma djadi radja gedè pisan di nagara Mesir, djung dui ari ngaran kaoela tèh Soeltan Djoemdjoeman, djung dui kaoela anoe luwih sohor tèja jèn kaoela djadi radja panggedèna; djung dui kaoela anoe luwih bunghar; djung dui pada radja-radja kabèh, uwuh anoe ngabandingan tjara kaoela radja-radja anoe sèdjèn. Djung kaoela tèh ari lumpang ngaronda ka nagara sèdjèn, tu aja dui kasoekaan tèh ngan moro oentjal baè. Ari djalmana, anoe dibawa moro, kira-kira genep-welas laksa, djalma teteboesan baè, lain dui djung badèga mah. Djung dui ari papakèannana, singserwa soelam baè koe benang emas djung koe pèrak. Ari andjingna, toedjoeh rèboe andjing, anoe koe kaoela dipakè moro, kabèh andjing tèh pada dirantè koe emas djung koe pèrak sakabèhna. Djung manoek radjawali opat rèboe sajang poewarija, sakabèhna pada dirantè koe emas djung koe pèrak. Djung opat rèboe, anoe makè pajoeng konèng sarta ditarapang koe emas djung koe moetijara. Djung opat rèboe, anoe makè pajoeng burum, siga ngageboer-geboer, sabab ditarapang koe ratna manikem. Djung dui aja sarèboe onta, anoe bunang ngararangkènan sarta dikongkorangan koe emas, sarta sèlana ditarapang koe emas djung koe pèrak. Djung dui djalma anoe ditítah ngèdjo

sapoèna saputingna, toedjoeh ratoes awèwè, anoe dipakè poerah mèrèan ka pakir miskin. Djung dui toedjoeh ratoes awèwè, anoe aja didjero imah, saperti parekan baè, anoe aja didjero imah kaoela, èh Nabi Isa Rohoe'llah. Uwuh dui anoe tjara kaoela; radja-radja anoe sèdjèn hantu aja anoe saroewa djung kaoela ukur mangsa harita, tina sabab kagedèan djung kabungharan kaoela. Djung kaoela nijat njiun nagara: ngan arta kaoela baè anoe dipakè moeroehan. Uwuh dui, radja-radja anoe sèdjèn tu bisaun ngalawan ka kaoela. Sakabèhna radja-radja pada kaloewar oepeti ka kaoela. Radja-radja anoe sèdjèn, opat poeloeh onta anoe dipakè ngabakti ka kaoela.

§ 2. Ari gus kitoe njaoer Nabi Isa Rohoe'llah ka èta tangkorèk tèh: Èh Soeltan Djoemdjoeman, sabaraha lilana sampéan didjero alam-doenja djadi radja tèh? Ari gus kitoe matoer Soeltan Djoemdjoeman: Ja Nabi Isa Rohoe'llah, ari kaoela tèh lilana didjero alam-doenja tèh munang opat ratoes taoen nja djadi radja tèh kaoela didjero alam-doenja tèh. Ngan kaoela ukur mangsa didjero alam-doenja, ngan hantu njaho kana ibadah ka Allah Ta'ala, anoe matak datang ka sakiju ogè. Ari anoe matak hantu njaho, karana hantu pisan njaho ka Allah, ka Rasoeloe'llah, jèn èta Djoeragan kaoela, anoe ngadjadikun sakabèhna alam, djadi poho kaoela ka Allah Ta'ala, sabab hantu aja anoe mèrè njaho ka kaoela. Sakitoe nja kagedèan kaoela, hantu pisan inget kana dibungharkun koe Allah Ta'ala, hantu aja pisan roemasa tèh, hiroep koe manèh, gedè koe manèh, bunghar koe manèh baè mangsa harita tèh.

§ 3. Ari gus kitoe toeloej dipariksa dui koe Nabi Isa Rohoe'llah: Èh Soeltan Djoemdjoeman, koemaha petana sampéan ukur rèk mimiti paèh djung ukur mimiti sakarati'lmaot, djung kasakit, djung gus didjero koeboer? Gus kitoe toeloej matoer Soeltan Djoemdjoeman: Ja Nabijoe'llah, Nabi Isa Rohoe'llah, hantu bunang dikira-kira. Taja tandingan rasana ukur mangsa sakarati'lmaot; èta hantu kira-kira njerina, saperti kambing hiroep disisit koelitna, opat poeloeh kali rasana awak kaoela ukur tetkala ngara-

sakun kasakit mangsa harita sakarat. Bawaning gus tu bunang ditahan kènèh baè koe kaoela tèh, toeloej kaoela lumpang ka kebon. Didinja ogè liwat saking banget ngarasakun kasakit, gus hantu bunang ditahan kènèh baè koe kaoela. Didinja tèh gus luwih banget ngarasakun kasakit, uwuh dui baè, awak kaoela adjoer oetjoetan rasana. Tina luwih njerina kaoela toeloej nanjakun ka anoe dipertjaja koe kaoela, anoe toenggoe gedong, djung ka sagala badèga-badèga kaoela, nanjakun kasakit kaoela. Ari enggus munang opat poè, datang manoek, tabib ngaranna, mèrè tamba, anoe matak tjagur kana kasakit kaoela. Arina diterapkun èta tamba, uwuh sahidji-hidji atjan anoe matak tjagur, ngangunahkun kana awak kaoela, kana kasakit kaoela; anggoer buki banget baè kasakit kaoela, sanggus diterapan tamba tèh. Ari gus tepi ka lima poè, rarasaan tèh awak kaoela adjoer oetjoetan rasana. Ari gus nepi kana toedjoeh poè, kaoela ngadèngè sowara luwih gantjang datangna. Ari pokna sowara tèh: Èh malaikat Malak almaot, guwat tjokot njawana, gura bedol tina awakna djalma anoe doraka tjilaka tèh: guwat kaloewarkun njawana. Ari gus kitoe toeloej datang malaikat Malak almaot sarta mawa gegendir busi, hoeroeng koe sunu naraka; ari pandjangna kira-kira sapoeloeh gadjah. Ari gus kitoe toeloej ditunggulkun kana harigoe kaoela, sarta toeloej disoendoet koe sunu hoeroeng kana harigoe kaoela. Toeloej lungit akal kaoela, boedi kaoela, hantu inget-inget atjan. Ari gus kitoe, èh Nabi Isa Rohoe'llah, kaoela ngadèngè sowara, luwih banget datangna. Ari pokna: Èh Malak almaot, kaloewarkun guwat-guwat njawana èta djalma doraka tjilaka tèh. Ari kaoela ngarèndjag ngadèngè sowara, luwih gantjang datangna. Ari gus kitoe nèndjo ka anak-anak kaoela; sakoer anoe njaahun ka kaoela, kaja pawarang-pawarang, kaja parekan, pada ngoemirilangan, pada tjarurik, sarta pada nepak-nepak dadana, pada ngerik pikirna sabab pada karoenjaun ka kaoela. Maka anoe sidkah ngan sakitoe noe djadi. Toeloej noeloengan sagala pakir miskin, djung sakitoe rèjana, uwuh saoerang ogè, taja anoe mèrè

kangunahan ka kaoela. Ngan sidkah kaoela ka sagala pakir miskin djung amal kaoela, èta anoe aja karasana manpa'at kana awak kaoela: ngan sakitoe, èh Nabi Isa Rohoe'llah.

§ 4. Ari gus kitoe toeloej datang Malak almaot, sarta njowara bari nèndjo ka kaoela, ka kadèngè koe kaoela sowarana Malak almaot. Toeloej hoedang ka kaoela. Ari ditèndjo koe kaoela djangdjangna Malak almaot, èta satengah djiga emas, satengah djiga pèrak. Maka nèndjo kana rarahina kaoela. Ari malaikat Malah almaot èta genep perkara rarahina. Ari koe kaoela ditanjakun ka Malak almaot: Koemaha nimitina sampéan anoe matak genep rarahina, genep roepana? Nahaon gawèna èta tèh? Ari tjèk Malak almaot: Èh djalma tjilaka doraka, naha njaho manèh ka oerang? Koemaha manèh hantu noeroet kana parèntah Allah Ta'ala djung ka Rasoeloe'llah sareng ka aing? Manèh hantu banget pisan njaho, rèk ditjilakakun, rèk dipaèhan manèh tèh? Ari rarahina aing anoe tiloehoer, pilagi njokot njawa sagala nabi-nabi; ari anoe tiharup, palagi njokot njawana sagala malaikat; ari anoe ti gigir, palagi njokot njawana sato-hèwan kabèh ti wètan nepi ka koelon. Djung dui bungut anoe titoekang, palagi njokot njawana sagala anoe kapir djung sagala anoe tinggal salat limang waktoe. Djung èta rarahi tèh pinoeh koe sunu hoeroeng, nja èta anoe koe kaoela katèndjo tèh, èh Nabi Isa Rohoe'llah.

§ 5. Ari gus kitoe toeloej njaoer dui Nabi Isa Rohoe'llah: Èh Soeltan Djoemdjoeman, koemaha tetkala datang malaikat tèh, polahna? Ari hatoeran Soeltan Djoemdjoeman: Aja datang sapoeloeh malaikat, rurudjungan djung Malak almaot. Ari gus kitoe toeloej njekel kana buhung kaoela; ari kaoela gus hantu bisa oesik-oesik atjan, hantu bisa ngomong-ngomong atjan kaoela. Lamoen hantu njekel mah kana buhung, kaoela murun bisa loempat baè, sabab tuing koe sijun kabina-bina kaoela tèh nèndjo malaikat. Djung dui datang ka tiloe poeloeh malaikat, anoe njekelan soekoe kaoela, datang ka hantu inget atjan, sabab dikoetjoeran koe tambaga burum bunang nahur kana soengoet kaoela. Maka adjoer oetjoetan rasana usi butung kaoela. Ari ngomong ka malaikat anoe rèja tèh;

tjèk kaoela tèh: Sèg lupaskun tina siksaan: ajuna kaoela rèk mikunan sagala banda kaoela di doenja, arta kaoela djung rahajat kaoela, sarta udjung usina didjero imih kaoela. Ari gus kitoe kadèngè omongan kaoela, malaikat toeloej nepak kana harigoe kaoela djung kana bungut kaoela, sarta bari moera-moerakun sunu kana bungut kaoela, sarta ngomongannana: Èh djalma tjilaka doraka, nahaon pigawèunnana ka aing arta doenja? Djung dui hantu ngala oepahan ka djalma tjilaka doraka tèh. Koemaha anoe matak hantu noeroet ka parèntah Allah Ta'ala djung ka parèntah Rasoeloe'llah? Kitoe karasana ajuna. Kitoe pokna malaikat tèh, èh Nabi Isa Rahoe'llah.

§ 6. Maka dipariksa dui koe Nabi Isa Rohoe'llah: Èh Soeltan Djoemdjoeman, koemaha sampéan, tetkala ukur digotong koe djalma loba? Koemaha rasana? Ana hatoeran Soeltan Djoemdjoeman: Hantu njaho ukur digotong mah, ngan ukur diragragkun kana djero koeboer. Arina ditèndjo koe kaoela didjero koeboer tèh usina hoeroeng pirang-pirang, djung oraj, djung hilud, djung kaladjengking: èta anoe sakitoe tèh kabèh kadjadjadian sunu baè sartana pada ngarègèlan ka kaoela. Ari rasana awak kaoela, adjoer oetjoetan awak kaoela tèh. Ari gus kitoe karasana koe kaoela sakitoe kanjenjeriannana, dina rasana luwih banget rasana. Maka nja èta aja dui sowara, luwih gantjang datangna; ari pokna: Èh boemi, gura dempèt èta djalma tjilaka doraka tèh. Ari gus kitoe toeloej obah èta boemi tèh, koemaha tjara lini obahna, ngagoeroehan, sarta bari ngadempèt kaoela, adjoer oetjoetan rasa awak kaoela tèh rasana.

§ 7. Ari gus kitoe toeloej datang dui malaikat, arina ngomongan: Èh djalma tjilaka doraka tèja, toeliskun nahaon bubunangan sija didjero alam doenja tèh, nahaon pagawèan sija, noe hadè djung anoe gorèng. Pagawèan sija toeliskun koe sija kabèh, itoeng koe sija: oelah aja anoe kararoeng. Anoe matak sakitoe, soepaja sija oelah poho, mangkè bakal dipariksa koe Djoeragan saalam kabèh. Ari gus kitoe toeloej nanjakun kaoela ka malaikat: Nahaon anoe koe kaoela dipakè

kalam? nahaon anoe koe kaoela dipakè mangsi, djung nahaon anoe koe kaoela dipakè kertas? Djung dui kaoela hantu bisa noelis. Ari tjèk malaikat tèh: Djaridji sija anoe dipakè kalam; tjidoeh sija anoe dipakè mangsi, djung boengkoes sija anoe dipakè kertas. Ponènèng hantu bisa noelis, ajuna gus dibisakun koe Rabboe'l'alamína. Ari gus kitoe toeloej kaoela nanjakun ka ki badan: Èh ki badan, koe oerang ajuna, ki badan, nahaon anoe disoeratkun koe kaoela? Ari anoe matak kitoe oerang tèh, ki badan sok lalawora baè ukur didjero alam doenja: karasana ajuna koe oerang, sok lalawora baè pagawèan oerang tèh. Ari gus kitoe toeloej ditoeliskun koe kaoela sagala kalakoean ukur didjero alam doenja; pagawèan anoe hadè djung anoe gorèng katoeliskun kabèh. Aja sagedèna tipoeng ogè, kainget-inget baè kabèh ogè, kaitoeng kabèh: hantu aja anoe poho sautik-utik atjan, èh Nabi Isa Rohoe'llah. Ari gus ditoeliskun kabèh, toeloej dikongkorongan kana buhungna kaoela. Ari gus kitoe les malaikat tèh uwuh.

§ 8. Ari gus kitoe toeloej dipariksa dui koe Nabi Isa Rohoe'llah: Èh Soeltan Djoemdjoeman, koemaha ari gus uwuh malaikat? Ari tjèk Soeltan Djoemdjoeman: Datang dui malaikat doewa, ngaranna Moengkaroen wa Nakiroen. Saoerna Nabi Isa: koemaha roepana Moenkaroen wa Nakiroen tèh? Djung kabèh koemaha sowarana anoe koe sampéan kadèngè tèh? Ari tjèk Soeltan Djoemdjoeman: Èh Nabi Isa Rohoe'llah, mimitina datang èta malaikat doewa tèh, hidung roepana: ari kalakoeannana koemaha tjara mèjong rèk ngarontok kambing, ngadekeman, ngahareggeman. Ari soengoetna pinoeh koe sunu hoeroeng, bari sihoengna mulit kana awakna: ari boeloena digoegoesoer. Ari gus kitoe toeloej nanjakun ka kaoela, sarta bari ngaboera-boerakun sunu hoeroeng, luwih gedè, djung mawa gegendir sunu hoeroeng, luwih gedè, kira-kira sagedè sapoeloeh gadjah gedèna. Lamoen dipoekoelkun, oelahbon kana awak kaoela, salagi lamoen dipupuhkun kana toedjoeh lapis langit, ka toedjoeh lapis boemi ogè, moal hantu leboer, djadi leboe. Toeloej kaoela ngadègdèg bawaning koe sijun.

§ 9. Ari gus kitoe toeloej nanjakun èta malaikat tèh ka kaoela, kiju pokna: *Man rabboeka, waman nabíjoeka, wamá imámoeka, wamá qiblatoeka, wamá dinoeka, wamá ikhwánoeka.* (Ari Soendana èta anoe ditanjakun èta: Saha Djoeragan sija, djung saha Nabi sija, djung saha panoetan sija, djung mana kiblat sija, djung mana agama sija, djung saha doeloer sija?) Ari tjèk kaoela: Hantu njaho. Kukuh naker nanjana ka kaoela. Ari tjèk kaoela: Sampèan Djoeragan kaoela, Nabi kaoela. Kakara ngadjawab sakitoe, toeloej dipoekoelkun èta gegendir busi anoe hoeroeng tèh ka kaoela, adjoer oetjoetan awak kaoela, djadi leboe. Toeloej kaoela ngahatoerkun pertobat. Ari gus kitoe dihiroepkun dui kaoela, ditanja dui kaoela, hantu bisa kènèh-kènèh ngadjawab. Toeloej dipupuh-pupuhkun dui ka kaoela sabaraha-sabaraha kali. Toeloej kaoela dialoengkun kaoela tèh sarta malaikat tèh ngomong ka boemi: Gura dempèt baè sagala djalma èta doraka tjilaka tèh, adjoer oetjoetan awak kaoela.

§ 10. Ari gus kitoe toeloej datang dui malaikat Djabanijah, luwih kereng roepana, sarta mawa rantè busi burum, bunang mulum, hoeroeng. Toeloej dirantè kaoela, djung dibelenggoe, djung dibanda koe busi burum. Toeloej digoegoesoer kaoela kadjero naraka. Ari ditèndjo didjero naraka tèh pirang-pirang warnana roepana siksaan, sarta dibagi-bagi warnana, sarta luwih banget. Ari gus kitoe kaoela diragragkun kadjero naraka, luwih banget siksaan didjero naraka. Ari ditèndjo koe kaoela naraka tèh, anoe toedjoeh oendak, toedjoeh lawang. Ari sahidji-hidji lawang oendak toedjoeh poeloeh rèboe goenoeng sunu. Ari sahidji-hidjina goenoeng toedjoeh poeloeh rèboe koelah sunu. Ari èta dina koelah gus tu bunang dibilang-bilang orajna, djung hiludna, djung boehajana, djung kalabang, djung kaladjengking: ari gedè èta sahidji-hidjina sagedè gadjah gedèna. Djung dui kaoela nèndjo kai gedè iju kai: ari tangkalna busi burum hoeroeng; ari dahanna busi burum; ari boewahna sapatoet djung hoeloe babi, ari pandjangna sakaroepa djung oraj. Toeloej kaoela dititah ngahakan kana èta boewah kai: ari dihakan koe kaoela,

luwih pait, nja luwih baoe bangkè, djung dui toeloej pada ngarègèlan kana biwir kaoela, sarta pating goerandil. Ari gus kitoe toeloej kaoela hajang nginoem, sèg dibèrèan timah bunang nahur, tatapi roepana tjai: èta rasana pangusi butung kaoela adjoer oetjoetan, rasana njaksak, sarta luwih baoe batjin, alah batan babatang baoena.

§ 11. Toeloej kaoela djedjeritan, tjarèk kaoela: hantu tahan, gus hantu kawawa luwih banget ngarasakun siksaan didjero naraka, alah batan siksaan didjero koeboer kabangetannana luwih banget. Ari gus kitoe toeloej kaoela ngomong ka ki badan: Allah, ki badan, koemaha tuing oerang sok lalawora satemen-temenna tetkala ukur di alam-doenja, dipohokun ka Djoeragan, anoe ngadjadikun sakabèhna boemi alam. Ari gus kitoe toeloej kaoela nèndjo djalma, anoe disiksa didjero naraka, anoe dipanggang koe busi burum bunang mulum, tina lijang taina parat kana hoeloena, sarta ngadjerit-ngadjerit djung angadoeh-angadoeh. Toeloej koe kaoela ditanjakun ka malaikat Djabanijah: Èh malaikat Djabanijah, èta djalma koemaha dosana? Ari tjarèk malaikat Djabanijah: Èta djalma tjilaka doraka, anoe sok ngalawan kana parèntah salaki. Djung kaoela nèndjo awèwè, bungutna sakaroepa djung koeda: ari lètahna didjepit koe busi burum bunang mulum, moenggah datang ka pararotong, sarta ngalotjor getihna kahandap djung baridjilan nanahna luwih baoe. Gus kitoe koe kaoela ditanjakun ka malaikat Djabanijah: Èh malaikat Djabanijah, èta djalma koe nahaon dosana? Ari tjarèk malaikat Djabanijah: Èta djalma sok mènta talak ka salakina, sarta notorèkkun, arina dititah koe salakina, djung dui sok ngambek ka salakina. Djung dui kaoela nèndjo awèwè ditjalangapkun soengoetna: ari hoentoena dipentreng, ari biwirna dirantè koe busi burum bunang mulum. Toeloej koe kaoela ditanjakun ka malaikat Djabanijah: Èh malaikat Djabanijah, èta djalma koemaha dosana? Ari tjèk malaikat Djabanijah: Èta djalma doraka tjilaka dosana, hantu noeroet ka parèntah indoeng bapana djung ka parèntah salakina.

§ 12. Ari gus kitoe toeloej kaoela gus hantu kadoega,

gus hantu tahan pisan, tu kadoega nahan ngarasakun siksaan didjero naraka banget pisan, hantu aja bandingannana, èh Nabi Isa Rohoe'llah. Ari gus kitoe toeloej kaoela neneda ka Goesti Jang Agoeng: *Já Rabbi, já Sajjidi, já Mawláná*, èh Djoeragan kaoela, anoe luwih Agoeng, kaoela gus luwih banget ngarasakun siksaan. Gus hantu kadoega nahan siksaan didjero naraka. — Djung dui kaoela nèndjo djalma disiksa didjero naraka: ari bungutna pinoeh api naraka hoeroeng, djung lètahna pinoeh koe hilud. Toeloej koe kaoela ditanjakun ka malaikat Djabanijah: Èh malaikat Djabanijah, èta tèh djalma tjilaka doraka koemaha dosana? Ari gus kitoe tjèk malaikat Djabanijah: Èta tèh djalma tjilaka doraka, anoe sok ngahakan arta riba, anoe lain bogana koe manèh, djung ngahakan banda boedak, hantu boga bapa, sarta lain pipernahunnana dihakan. Ari gus kitoe nèndjo dui kaoela djalma, anoe disiksa didjero naraka: ari koelitna dikurutan, disisitan awakna; ari soekoena dirantè koe busi burum bunang mulum. Djung awakna luwih gedè, sagedè goenoeng di nagara Sam. Djung dui lungunna doewannana hantu munang obah-obah atjan, sabab dibanda. Ari soengoetna diusian andjing djung babi. Ari kana loehoerun soekoena sakaroepa djung sunu hoeroeng. Toeloej koe kaoela ditanjakun ka malaikat Djabanijah: Èta djalma koe nahaon dosana? Ari tjèk malaikat Djabanijah: Èta djalma, anoe sok bogohan ngadoe hajam baè, sarta ngarah doewit, djung sok tataroehan sagala baè, kobak atawa timpoeh moentjang baè, ngarah taroehan doewit, djung djalma anoe sok ngarah anak doewit atawa gagadèan, djung anoe sok ngaboengahkun doewit, djung djalma anoe sok njiun boeboeronan, kaja roepa wajang, djung roepa koeda, atawa roepa moending, atawa roepa gadjah, atawa roepa djalma, èta sakoer anoe boga njawa, dina papakèan, atawa dina kertas, atawa njiun wong-wongan dina panto, atawa dina gebjog, atawa dina pèrah-pèrah, atawa nahaon baè sagala ngaranna boeboeronan. Èta roepa-roepa kalakoean kitoe tèh hantu hadè, haram hoekoemna, èh Nabi Isa Rohoe'llah. Djung dui kaoela nèndjo anoe disik-

saan didjero naraka, pirang-pirang warnana. Ari kaoela gus hantu bisa njaritakun usi-usina, sabab gus hantu bunang dibilang-bilang: ngan Allah Soebhanahoe wata'ala anoe luwih oeninga.

§ 13. Ari gus kitoe toeloej kaoela neneda ka Goesti Jang Agoeng: *Já Rabbi, já Sajjidí, já Mawláná*, (ari Soendana: èh Djoeragan), kaoela langkoeng-langkoeng dikabangetannana ngarasakun siksaan didjero naraka, anoe toedjoeh perkara kapanggih kabèh koe kaoela, sarta neneda dihampoera koe Goesti Jang Agoeng. Ari gus kitoe toeloej kaoela ngadèngè sowara, ari pokna: Èh malaikat Djabanijah, kaloewarkun èta djalma tjilaka doraka tèh. Gus diwidian koe Allah Ta'ala, soepaja munang nètèlakun, ngabèdjakun, njaritakun siksaan didjero naraka. Ari gus kitoe, èh Nabi Isa Rohoe'llah, toeloej kaoela dikaloewarkun koe malaikat Djabanijah tina djero siksaan koeboer. Ari gus kitoe toeloej ngalahir Nabi Isa Rohoe'llah: Èh Soeltan Djoemdjoeman, nja luwih karoenjaun Allah Ta'ala ka sampéan, munang kaloewar dui tidjero koeboer djung tidjero naraka. — »Èh Nabi Isa Rohoe'llah pa»neda-nedakun doe'a ka Allah Ta'ala, hajang dihiroepkun dui, »tjara bahula bihari, soepaja kaoela lupas tina siksaan iju."

§ 14. Maka Nabi Isa Rohoe'llah toeloej tjandak dahan kai, diroepakun, disimboetan koe tanah liket, toeloej ditunggulkun èta tangkorèk anoe toehoer tèh kitoe petana, sarta bari ditangisan koe Nabi Isa Rohoe'llah, karana langkoeng-langkoeng bangetna siksaan didjero naraka. Ari gus kitoe toeloej Nabi Isa Rohoe'llah njandak tjai woeloe, ladjeng salat doewa raka'at sarta aneda-neda ka Allah Ta'ala, kiju lahirna Nabi Isa Rohoe'llah: *Já Rabbi, já Sajjidí, já Mawláná!* Ari Soendana èta paneda-neda tèh: Èh Pangéran kaoela tèh, Goesti kaoela, èh Djoeragan kaoela anoe luwih kawasa, èta tangkorèk anoe gus garing tèh, moega-moega neda dihiroepkun dui, tjara bahula bihari dui. Ari noe matak hajang dihiroepkun dui, hajangun ngabakti ka Goesti. Ari gus kitoe toeloej dimakboel paneda-nedana Nabi Isa Rohoe'llah koe kersaning Pangéran. Toeloej dihiroepkun dui, toeloej ngoe-

tjapkun: *Asjhadoe an lá ilaha illá'llahoe wainnaka 'Isa Rohoe'llah.* Ari gus kitoe toeloej bisa ngoetjapaken: *Asjhadoe an lá ilaha illá'llahoe.*

§ 15. Toeloej tangkorèk tèh hoedang, sarta langkep awakna, lungunna, soekoena, sarta luwih kasèp roepana, sarta luwih ngora. Ari gus djoemeneng sipat manoesa, langkep samoeljana dui, tjara bahula bihari dui, Soeltan Djoemdjoeman. Tjoeloej ngalakonan ibadah ka Allah Ta'ala djung ka Rasoeloe'llah, djung dui hantu daèkun dui djadi radja dui. Ari tjitjingna dina enggon soetji, sarta ngaiklaskun diri, sarta hantu hajang kana arta doenja dui, tjara bahula bihari dui. Tètèla pisan beresih atina, djung bener pisan atina djung kalakoeannana, sarta dipikir didjero atina, gus hantu hajang baè kana arta doenja tèh. Gus tetep ilmoena djung ibadahna ka Allah Ta'ala djung ka Rasoeloe'llah, Çalla'llahoe'alajhi wasallam. Oenggal-oenggal poè puting hantu pegat-pegat moedji ka Allah Ta'ala djung ka Rasoeloe'llah, djung tobat sakéhé dosana, djung matja: *Soebhana Allah al'atlim*, djung matja: *Lá ilaha illá'llahoe, Moehammadan Rasoeloe'llahi.* Hantu pegat-pegat tobatna, sarta gus nalak kana doenja atina, lampahna gus nèndjo ka ahèrat baè, djung ngarep-ngarep rahmatoe'llah baè, burang puting hantu pegat neda rahmat Allah. Ari lilana èta tangkorèk tèh hiroepna dui, sanggus dihiroepkun dui, munang doewa-welas taoen lilana hiroepna dui didjero alam-doenja, sarta ibadah ka Allah Ta'ala djung ka Rasoeloe'llah. Ana gus kitoe mah djadi olija Allah Ta'ala.

Tamat.
Wallahoe a'lam.

X.

MANIK MAJA.

(FRAGMENT.)

---

§ 1. Kakotjapkun kur masih awang-oewoeng, tatjan aja boemi rudjung langit, ngan Sang Hjang Wisèsa noe kotjap tihula, meneng satengahing djagat, hentu kersa mosik, didjro manah paguh negeskun karsa moerwa ing awak-awakna. Patimoe tinemoening manah, tu aja noe lijan, ngan sahidji. Hentu koengsi lila ngadangoekun sowara kentjeng, tu katingal: sorana kawas genta. Saharita kagèt sarta ningali endog, ngagantoeng di awang-awang. Guwat ditjandak koe panangan sarta ladjeng dikupul, djadi tiloe prakara. Saprakara djadi boemi langit; saprakara dui tèdja djung tjahaja; Manik Maja katiloena. Noe doewa pada soedjoed kapajoenun Sang Maha Wisèsa. Sang Hjang Wisèsa njaoer ka Sang Hjang Goeroe: Èh Manik, lamoen tu njaho, manèh èta teges kanjataan oerang. Aing pratjaja sakabèh-kabèh; saisining djagat pramoedita manèh diwenangkun koe oerang ngadjadikun. Batara Maja matoer: Adoeh, Goesti Sang Mahamoeni, koe naon sababna toewan anoe matak ngadjadikun kaoela bèda sareng poen Manik? Ari roepa poen Manik mah kasèp toer tjahjana oepama boelan. Ari roepa kaoela langkoeng-langkoeng tina gorèngna, sarta tjahja kaoela kawas nila. Tidinja

Sang Hjang Wisèsa njaoer dui: Uh Batara Maja, hentu bunang: gus karsaning noe Maha Loewih. Montong dipakè nalangsa: iju aing mèrè, ngaranna Retna Doemilah, moestikaning sosotja kabèh, tu aja doewa ngan iju, sarta sagala noe disedja koe manèh, djadi. Tundun koe manèh dina koekoentjoeng. Ari tjahja manèh hidung langgeng, sapapandjangna tu bunang diowah; dioepamakun srangèngè rudjung boelan: ari boelan mah tina tanggal sidji aja hadè, djadi gorèng tjahja, ari srangèngè mah langgeng, tu kuna koe owah. Batara Maja soedjoed ka sampéan Sang Hjang Wisèsa. Njaoer dui Sang Hjang Wisèsa: Ari hidung tèh njataning puting. Ari puting èta djadi pangurunan; anoe aja djadi uwuh; noe enja dilainkun, noe lain dienjakun. Batara Maja, sanggus munang piwoeroek, liwat langkoeng soeka-boengah manah, lungit sagala ajarah: sijun bisi kasemaran. Saoer Sang Wisèsa: Manèh ajuna dingarankun Batara Semar, nganjahokun sakabèh djagat. Tidinja Batara Maja, sanggus diwoeroek, tjong njembah, ladjeng asoep ka boemi toedjoeh. Toenda Sang Hjang Wisèsa: Batara Goeroe noe kotjap. Enggus munang timbalan, piwoeroek sakabèh prakara, lampahing Moerba Wisèsa, Sang Hjang Wisèsa ilang: kantoen Sang Hjang Goeroe pribadi.

§ 2. Langkoeng soesah boemi rudjung langit tina djaoeh antarana, handap rudjung loehoer: loehoerna tu kaakal. Boemi langkoeng soesah, langit pon kitoe kènèh, nèndjo kahandap. Boemi ngambang di tjai, katebak angin barat ti koelon ka wètan; moen barat ti wètan ka koelon; ti kidoel ka kalèr, ti kalèr ka kidoel. Ari ditebak koe angin ti koelon, ka wètan, ti wètan, ka koelon; ditebak ti kidoel, ka kalèr, ti kalèr, ka kidoel. Tanuh boewih ditengah tjai: buki bedas pangtjurikna si boemi. Tidinja bidjil doewa angin tidjro boemi: ti langit pon kitoe kènèh bidjil doewa angin, ngaran Sindoeng Haliwawar. Ngaranna angin noe tidjro boemi, Sindoeng Bajoebadra. Gedèna sasigar djagat: ari lampahna ngobahkun tanuh; anoe tiloehoer ngobahkun langit. Tjampoeh djadi sahidji, asoep kadjro tjai, ngobah èta tjai. Hentu munang djalan, soepama dikeboer: hentu pegat boelak-balik.

Tjai ngadjerit tjurik; boemi langkoeng soekana; soekana tèh djeg sagedè goenoeng. Kotjap tèdja djung tjahja hentu lumpang, tu aja burang putingna. Njaoer Batara Goeroe: Èh Ki Tèdja rudjung Tjahaja, manèh mangkè tèh tampa pangandikana Ijang. Tu aja manèh nja pigawèun, djaba ti njaangan kabèh djagat. Lampah manèh silih-genti. Tapi manèh, Tjahaja, koedoe oenggah toeroen. Ari gus nepi tiloe poeloeh poè béakna: dina lima-welas poè urun sadjroning tjai. Srangèngè loemakoe burang; pangurunannana sadjroning sunu. Gus sampoerna piwoeroekna Jang Girinata.

§ 3. Sakabèh dèwa-dèwa rudjung djawata, noe aja di djagat wètan, djenengan Ijang Mahadèwa; pasarna legi, Mahadèwi Batarina, pèrak koetana, manoekna koentoel, tjaina tjipati, aksarana ha, na, tja, ra, ka. Djagat kidoel Batara Sambo, koetana tambaga, Batarina Swagnjana, manoekna hulang, pasarna pahing, sagarana getih burum, aksarana da, ta, sa, wa, la. Hjang Kamadjaga moenggoeh djagat koelon; Batarina Ratih, koetana emas, sagarana madoe, manoekna bintaroeng, pasarna pon, aksarana, pa, da, dja, ja, nja. Djagat kalèr Batara Wisnoe; batarina Dèwi Sri, koetana busi, sagarana nila, manoekna gagak, pasarna wagè, aksarana ma, ga, ba, ta, nga. Batara Bajoe noe aja di djagat tengah; Dèwina Batari Soemi, koetana paroenggoe, sagarana wèdang, manoekna gogik, pasarna kaliwon; sapoeloeh aksara tjetjekelannana: ha, na, tja, ra, ka, da, ta, sa, wa, la. Noe aja di kalèr wètan Prit Handjala, noe toenggoe; aksarana bja, ebjak. Kidoel wètan Sang Hjang Kowèra noe toenggoe; aksarana ra soenja. Kidoel koelon Batara Mahjekti; gandèja aksarana. Kalèr koelon dèwana Batara Siwa; aksarana noerwiti. Sadaja gus pepekan Dèwa anoe dalapan; kasalapan Batara Bajoe.

§ 4. Dina tjarita Djagat Noesa Djawa masih gèndong koe tjai, tatjan tjara ajuna. Kentjeng ngadeg Jang Pramèsti, noe matak loehoer ki langit. Dibalikkun dui tingalna ka handap Batara Goeroe: boemi djadi lapis toedjoeh. Djagat noe sapisan diraksa koe awèwè, ngaran Iboe Pratiwi. Djagat kapindo diraksa koe Bagawan Koesika. Djagat katiloe Sang

Hjang Ganggang noe toenggoe. Djagat kaping pat noe ngaraksa Sang Hijang Sindoela. Kaping lima Darampalan; joegana warna tiloe: pangkolotna roepa kokowangan, panengah kalanglangan, boengsoena oraj. Sawarnana oraj noe aja dina boemi, èta joega Darampalan. Lamoen hajang njatoe, bapana dihakan oraj, koe doeloer anoe kolot. Noe doewa tu ngawas waktoena dèk njatoe doeloer. Darampalan sanget ambekna: poetrana noe kolot djung panengah guwat ditoendoeng. Toeloej lumpang bari ngomong, ari omongna: Manèh kabèh gus pinasti djadi kahakanan aing. Noe matak ajuna kongkowangan sok njatoe oraj. Kitoe tjaritana. — Boemi kagenep noe toenggoe Bagawan Manikkara. Noe noempakan boemi katoedjoeh Sang Hjang Antaboga, minangka ratoena djawata. Toedjoeh djagat sausina dikanjahokun koe Sang Antaboga.

§ 5. Toenda èta: kotjap Sang Jang Goeroe karsana Noesa Djawa dipakoe, soepaja paguh; paguh dadak-sakala. Guwat njipta dui, gus djadi goenoeng, pernahna di djagat koelon sarta loehoer, dingaranan Djamoerdipa. Enggus paguh tanah Noesa Djawi, hentu obah katebak tjai. Tapi tu kira-kira miringna Noesa Djawa tèh: noe wètan mèh nepi ka langit. Sang Hijang Goeroe njaoer ka dèwa-dèwa sakabèh, mariksa miringna djagat. Gus kitoe matoer sakabèh para dèwa ka Sang Hijang Goeroe: Ja toewan, Sang Jang Goeroe, prakawis djagat gus kapariksa koe koering. Noe matak sanget miringna, koe sabab aja goenoeng di toengtoeng tanuh ti koelon, gedè kabina-bina. Njaoer Sang Hjang Goeroe: Mangkè aja akal oerang: goenoeng èta koe manèh pada doengkar, pindahkun ka sisi ti wètan. Hajoe, ajuna gura mangkat. Aja djawata sidji, dipisah, Empoe Ramadi ngaranna. Saoer Goeroe: Manèh oelah miloe mawa Djamoerdipa; dibèrè gawè njiunan gagaman, sandjata noe aloes-aloes. Soemangga, tjèk noe tampa timbalan. Sakabèh djawata pada mangkat.

§ 6. Kun hula èta: aja dui noe kotjap. Jang Dermadjaka ngarsakun tapa; kagoengan poetra pameget, gus didjenenganan Tjatoer Kenaka. Sang Hjang Tjatoer Kenaka ngalampahkun tapa sarta sambarang karepna djadi. Jang Dermadjaka

kagoengan poetra, bunang tapa, luwih kasèpna; ngaran Kanèkapoetra. Gus pinasti, karsa anoe Luwih, sadjeg djoemeneng Sang Kanèkapoetra luwih bangkit, tu kalakon diwoeroek. Dipiwarang tapa, gus dilampahkun, gus dipaparin moestika, aloes roepana, ngaranna Retna Doemilah. Didjajak asoep kana sadjroning tjai, tapakoer nrangkun raga. Moen karsa dahar sarta nginoem, iju Retna Doemilah anoe disusup: tu kuna koe hajang, tu kuna koe kalèmpohan, djung tu kuna koe tjai, hentu toetoeng, asoep kadjro sunu. Ngabisoe tapana ditengah tjai, malah gus ngaraga soekma.

§ 7. Kun hula anoe kur tapa: aja noe ditjrita hula, sakabèh pra djawata. Tu ditjrita di djalanna. Kotjap enggus datang baè ka prenahna goenoeng Djamoerdipa. Sakabèhna dèwa, dèwi kabèh, Batara enggus koempoel djung Batari, noe sami ngiring. Pangandika Batara Brahma: Aing noe djadi goenoeng; dangdanan noe aja dina dasaring goenoeng, Wisnoe miloe ngadoengkar. Atiwi krama Sang Wisnoe moerti, djadi gedè kabina-bina, sami djung goenoeng gedèna. Bajoe tanggoengannana; Sang Hijang Èndra djadi talina. Goenoeng gus ditalian; sarita diangkat, ditanggoeng para djawata. Sang Jang Soerja sanget montjorongna, djawata kapanasan: kapanasan dèwa rudjung dèwi tina sanget trangna Sang Jang Soerja. Dèwa kabèh ngarasa hajang nginoem. Gus kitoe ningal tjai, bidjil tina gigiring goenoeng. Dèwa pada tjalalangap ningal tjai: gus kitoe toeloej nginoem pra dèwata kabèh, sidji tu kaliwat. Pra dèwata, koe sabab nginoem tjai, poepoes kabèh, sidji taja noe hiroep. Sang Jang Goeroe ngiloe nginoem tjai, hentu asoep kadjro salirana: tangginas diolabkun, ditjidoehkun, diruhakkun, makè jak toeh. Batara Goeroe njaoer: Matih temen iju tjai. Anoe matak Sang Jang Goeroe kagoengan djenengan Nilakanta, koe sabab tenggekna tjiri bodas, tina djalan ngaluut èta tjai. Sebab èta lain satjaitjaina: tjai èta ratoening baroewang, Jang Tjalakoeta ngaranna.

§ 8. Batara Goeroe ningali tjai hèrang poentjaking goenoeng, sungitna tu kira-kira rudjung amis. Jang Djagatnata

tara Tamboeroe. Empoe Rama ngrasa jèn ditemenan, ngorèdjat bari bramatja. Paradjoerit Sang Jang Empoe Rama. Empoe Rama dipedang bahoena noe kèntja, sarta bidjil karingatna; tina awak ting bararoeboet, kawas wèdang ngagolak, haloena kawas minjak, maroetjoet djèg beloet, luur awakna. Djawata sami karalah: rèja noe ngedjat, noe sawarèh ragrag koe ditampiling, ngagolèr nangkarak bangkang. Pra djawata laloempat mani béak, tina tu tahan moesoeh Sang Jang Empoe Rama.

§ 12. Batara Sakri liwat langkoeng ngambek, Empoe Rama dipapag. Guwat ramè silih-toemboek, silih-tampiling, djedekdjinedjek, silih-kenjang, silih-soentroengkun, silih-tjiwit; toengtoengna ngowèt barina lèlèwa. Taja noe pada èlèh; saroewa koewatna, saroewa bedasna, saroewa paguhna; ngan handjakal sok ngowèt. Ahirna Batara Sakri ladjeng ditjandak tjangkèngna, gus diloehoer baè, sarta dioebengkun kaloehoer, direboet koe para Resi. Sang Jang Sakri gus taja kakoewatannana: bongan sok ngowèt. Ditjarokot koe dèwa kabèh. Salirana djeg kapoek. Sakabèh pra djawata wingwrin. Sang Jang Bajoe bramatja, madjoe kapajoen sarta rudjung naradjang. Ramè silih-tundutkun Batara Bajoe djung Empoe Rama. Ramè soeroeng-sinoeroeng, ramè silih-sèpak, silihtjabok, silih-toemboek, nèdjèh-nèdjèh, saroewa prakosana. Bagawan Empoe Rama guwat Bajoe ditjandak iket pinggangna: Sang Jang Bajoe guwat njandak iket pinggang Empoe Rama. Ramè pisan banting-binanting; gus banting-binanting, djoengdjoeng-djinoengdjoeng. Ramè silih-aloengkun: Empoe Rama dialoengkun, djaoeh tèh ragragna, sarta ngadeg. Saoerna: Uh, tu njeri: ah, guwat balik dui, sarta kentjeng naradjang. Ladjeng biti-biniti, silih-toemboek, ngadjembèl Batara Bajoe. Saroewa prakosana, taja noe kasoran doewannana. Lila-lila Batara Bajoe kaoengkoelan tanagana: lungunna doewannana ditjekel, ladjeng ditundutkun. Lungunna rantjoeng kaloehoer, soekoena amles kana tanuh semet toeoerna, awakna tu oesik. Direboet koe noe rèja, buki ngambek Empoe Rama: karsa ngabantingkun, manahna tjoewa.

§ 13. Batara Brama saoerna: Lamoen kitoe, batoer-batoer, hajoe, oerang rageman baė koe sarėrėja. Oelah aja noe tinggal sahidji. Pira kadar djalma sidji? Ngadangoe Bagawan Empoe Rama saoerna Brahma: guwat Sang Hjang Empoe Rama njandak pakarang, tina badė dihoeroep koe para djawata. Empoe Rama soesoembar: Tjoba hoeroep rempoeg, aing tampi manėh. Lamoen kadatangan djamparing, tangtoe leboer, djadi tjai kabėh! Moeroekanna awak aing njiun gagaman tėh karep sorangan: karsana djeng Goeroenata. Lamoen gus anggus, manėh noe pibogaun. Kabėh pra dėwata ngadangoe saoerna Empoe Rama. Batara Wisnoe njaoer: Saenjana bener; sami koerang pariksa kabėh batoer oerang. Pinasti manėh dinoekan koe Jang Pramėsti. Hentu lila gus soemping Jang Djagatnata, toenggang lemboe Andini, tjahja moeroeb mantjoer kawas mretjoe. Andika Jang Girinata koe manis, ladjeng andika: Hajoe, guwat angkat ėta goenoeng. Lamoen djagat enggus rata, manėh digandjar kabėh tjai kahoeripan, tu kuna koe lara sarta paėh. Arindit para dėwata, njandak tanggoengan, pada pahula-hula: guwat ditjandak, tanuhna aja noe ragrag, watara doewa kupul ragrag kahandap, ka palebah oeroet Empoe Rama mandaj. Tu lila djadi goenoeng doewa, ngadjadjar: hidji ngaran goenoeng Marapi, hidji Marbaboe. Tangtoena bahula hoeroeng nepi ka ajuna. Gegetoen manah Bagawan Empoe Rama, ningal tanuh pipitjunan bet djadi goenoeng.

AANTEEKENINGEN.

I.

ANECDOTEN EN FABELEN.

De anecdoten, n°'s 1—5 zijn door een Inlander, die zijn eigen taal zeer goed en het Javaansch vrij goed kende, uit de laatste taal in dragelijk Soendaneesch overgebragt. Toch is aan de stukjes merkbaar dat zij niet oorspronkelijk zijn. Hier en daar komen uitdrukkingen voor, die de navolging van het uitlandsche model verraden, en over het geheel kenmerkt zich de vertaling door een zekere stijfheid.

Ook de fabelen, n°'s 6—8, die uit het Maleisch zijn vertaald door een minder kundigen, daarentegen meer naïven vertaler, zijn niet zoo los en ongedwongen als bij voorbeeld de „Santri gagal" (zie Inl. § 3), en de 9de fabel. Deze is door den bewerker der anecdoten uit het Javaansch overgebragt. In den regel zijn alle Inlanders in den Archipel slechte vertalers, omdat zij zich geene moeite geven om het gelezene in eene vreemde taal zich eerst helder voor den geest te stellen, en dan te vertalen. Zij gaan veelal zoo te werk, dat voor elk vreemd woord, waar het eenigzins doenlijk is, een woord uit hunne eigene taal wordt weergegeven. Hunne vertalingen zijn daarom niet alleen al te zeer woordelijk, maar hebben daarenboven dit gebrek dat de zinbouw en de eigenaardige spraakwendingen der moedertaal te

veel worden vergeten. De woorden zijn dan wel gewoonlijk goed gebruikt, en de uitdrukkingen zijn meestal verstaanbaar, maar taal en stijl van het stuk hebben toch niet in alles een inheemsche kleur en geur.

II.

BRIEVEN.

In het jaar 1861 verscheen te *Batavia* een Soendaneesch brievenboek onder den volgenden titel: „Kitab tjonto-tjonto soerat „pikun moerangkalih anoe iskola. Djilid n°. I. — Dipiwarang „ditjitak koe Kangdjeng Goebernemèn dina tahoen 1861." Op de keerzijde van het titelblad staat: „Soendasche modellen van ver„schillende brieven, door HOLLE. — Gedrukt te Batavia, ter Lands„drukkerij 1861."

Dat boekje bevat 49 brieven, grootendeels afkomstig uit de Archieven van Regenten in de Preanger, terwijl er slechts enkele particuliere brieven onder zijn. De lezer, die meer dienstbrieven verlangt te leeren kennen, dan in het Leesboek onder n°'s 1, 2 en 3 gegeven zijn, kan genoemd brievenboek raadplegen, waaraan enkele opmerkingen worden ontleend ter verduidelijking van het drietal medegedeelde dienstbrieven.

N°'s 1 en 2. — De dienstbrief aan den ondergeschikten ambtenaar heeft in den regel den datum aan het hoofd, en dwars daarvan aan de linkerzijde het agenda-nummer, voorafgegaan van het woord: Dines (dienst), zelden Prakara dines (dienstzaak). Zonder inleiding komt de Inlandsche hoofdambtenaar of ambtenaar onmiddelijk ter zake, om in korte woorden zijn bevel uit te drukken, zijne vraag te doen, of zijne mededeeling te omschrijven. Zoo b. v. in het Brievenboek van HOLLE in:

N°. 1. „Ajuna kami enggus mariksa pasanggrahan di goenoeng, „serta enggus raroeksak pisan," d. i.: Ik heb de pasanggrahans in het gebergte geinspecteerd, en zij zijn erg ontredderd.

N°. 13. „Kami maparin terang ka Wadana, jèn enggus ningali „djambatan Tji....," d. i.: Ik geef aan den Wadana (*den geadresseerde*) kennis, dat ik de brug van Tji.... heb bezigtigd.

N°. 15. „Ajuna kawoela (*Javanisme;* beter ware: kaoela) mopo„jankun ka Radèn Wadana, jèn aja sahidji sakitan minggat ti „pangboewangan Tjilatjap," d. i.: Ik deel aan den Radèn Wadana mede, dat er een veroordeelde gedrost is uit zijn verbanningsplaats Tjilatjap.

N°. 19. „Ajuna timbalan kami ka Wadana-wadana, sarta „koedoe inget burang puting," d. i.: Mijn bevel aan de Wadana's, waaraan zij dag en nacht moeten denken, is.

N°. 43. „Kami gus munang soerat ti Kangdjeng Toewan „Residèn," d. i.: Ik heb een brief ontvangen van Zijn Hoog-Edele den Heer Resident.

In al die brieven kon het beginwoord a j u n a, *thans*, dat alleen in n°. 13 niet voorkomt, gevoegelijk worden gemist, maar het is nu eenmaal de gewoonte dat woord in den aanhef te bezigen.

Het onderschrift, luidende in n°'s 1 en 2: K a n g d j e n g B o e p a t i.... (*Javanisme;* beter Soendaneesch ware: B o p a t i), d. i.: Zijn Hoog-Edele de Regent van...., komt bij HOLLE voor in n°. 12. In n°. 19 daarentegen heeft hij: K a n g d j e n g B o p a t i...., in n°. 43: B o p a t i K a b o p a t è n...., d. i.: De Regent van het Regentschap...., en in n°'s 1, 5, 9 en 13: K a n g d j e n g D a l e m B o e p a t i...., d. i.: Zijne Hoog-Edelheid de Regent van.... Na het onderschrift volgt de handteekening, terwijl links aan den voet van den brief staat: D a t e n g W a d a n a...., d. i.: Aan het districts-hoofd van...., zooals in n°'s 1 en 2 van het Leesboek, of wel: D a t e n g R a d è n W a d a n a D i s t r i k...., d. i.: Aan den Radèn Wadana van het District...., zoo als bij HOLLE in n°. 1.

N°. 3. — De dienstbrief van den ondergeschikten ambtenaar aan zijn chef heeft links aan het hoofd het agenda-nummer, voorafgegaan door het woord: D i n e s (dienst). Waar echter de hoofdambtenaar den datum schrijft, plaatst de ondergeschikte gewoonlijk een Javaansch opschrift, waarvan de inhoud kortelijk neêrkomt op het volgende: Brief, aangeboden aan...., of: Brief van...., aangeboden aan...., of: Aangeboden aan.... Door

verschillende formules wordt dat uitgedrukt, zoo als blijkt uit de onderstaande voorbeelden, ontleend aan het Brievenboek van HOLLE, waaronder een tweetal opschriften (n°'s 17 en 18) van brieven van den eenen Regent aan den anderen.

N°. 2. „Ingkang serat sajoegja kondjoeka ing Kangdjeng Dalem „Adipati, ingkang apilenggah panagari...."

N°. 8. „Katoer ingkarsa Djoeragan Wadana, lenggah ing pa- „kemitan...."

N°. 11. „Ingkang serat kalih ingkang sembah baktos sajoegja „kahoendjoek ing Kangdjeng Dalem Adipati, ingkang apilenggah „ing panagari...."

N°. 16. „Ingkang serat kahatoer ingarsa kang raka Rahadèn „Rangga Djaksa ageng ing panegari...."

N°. 17. „Ingkang serat kalih salam talim raka Dalem.... „kahatoera doemateng ingkang raji kangdjeng Dalem Adipati...., „Boepatos ingkang alenggah ing panegari...."

N°. 18. „Ingkang serat kalih hatoer salam talim raji Dalem „ing negari.... katoera doemateng Kangdjeng raka Dalem Adi- „pati...., Boepatos kang alinggih ing panegari...."

N°. 20. „Ingkang serat miwah ingkang sembah pangabaktos „saking poetra Dalem kondjoeka ing Pandjenengan Dalem, ing „kang apilenggah ing panagari...."

De aanhef van den brief aan den meerdere bestaat geheel of gedeeltelijk uit Javaansche woorden, b. v. b.: „Awijosing (of: „hawijosing) serat, — sapengkering serat, — wingkinging sem- „bah pangabaktos, — wingkingna ti serat, — sapengkering ti „serat." Ook het onderschrift is geheel of grootendeels Javaansch, b. v. b.: „Sembah baktos abdi Dalem poen...., — oendjoek „sembah abdi Dalem poen...., — oendjoek sembah soedjoed „abdi Dalem poen...., — pangabakti abdi Pandjenengan Dalem „poen...." — Achter het woord p o e n volgt de ambtstitel, en daarna de handteekening. In den regel staat de datum links aan den voet van den brief. Enkele malen vindt men echter op die plaats het gewone opschrift, terwijl dan de datum aan het hoofd van den brief voorkomt.

Wat de taal der brieven aangaat, die door minderen aan meerderen en door aanzienlijken aan gelijken worden geschreven, daaromtrent geldt in het algemeen de opmerking, dat daarin veel hooge woorden en Javanismen voorkomen. Bewijs daarvan

vindt de lezer in n°'s 4—13, zijnde alle particuliere brieven van Inlanders aan Europeanen. Bij uitzondering missen deze het Javaansche opschrift, zoo als het geval is bij n°'s 6—10.

III.

FRAGMENTEN.

A.

De „Hikajat Djohar Manikem" is een verhaal, dat aan Maleijers, Javanen en Soendanezen bekend is. Eene Maleische redactie werd in 1845 uitgegeven door Dr. DE HOLLANDER, onder den titel: *Geschiedenis van Djohor Manikam.* Wat den naam van het verhaal betreft, de prinses, wier lotgevallen daarin worden medegedeeld, en naar welke de hikajat gewoonlijk wordt genoemd, heet Djohar Manikam. Zoo heeft reeds WERNDLY in zijne Maleische Boekzaal, en later ook Dr. DE HOLLANDER in zijne „Handleiding bij de beoefening der Maleische Taal- en Letterkunde, 3de druk (1864)."

In de Soendanesche bewerking, waarvan enkele stukken in het „Leesboek" zijn opgenomen, komt eene verklaring voor van den naam Djohar, die in de uitgegevene Maleische redactie niet wordt gevonden. Op de vraag namelijk van Koning Djohan naar den naam der prinses, wordt door deze volgens het Maleisch (bl. 11, reg. 1) geantwoord: Ik heet Dj. M. In het Soendaneesch volgt dan: „dingaranan koe rama, sabab koering kaloewar „tetkala bèntang Djohar (*Ar.*: zoeharah) kaloewar; noe matak „dingaranan Djohar Manikem kitoe asalna," d. i.: en ben zoo genoemd door mijn vader, omdat ik geboren ben...., toen de ster Venus opging; om die reden ben ik Dj. M. genoemd.

De taal van het boekje is vrij zuiver: er komt slechts enkele malen een Maleisch woord in voor. Want mag het al naar het Maleisch zijn bewerkt, het is geene stijve of woordelijke vertaling, en mogen hier en daar sporen worden aangetroffen van den invloed,

door het Maleische model op den bewerker van de Dj. M. uitgeoefend, de stijl is doorgaans los en ongedwongen.

Het handschrift van de Dj. M., waaruit de medegedeelde fragmenten zijn ontleend, is 69 bladzijden in 4° groot; elke bladzijde telt 12 regels van 6 of 7 woorden. De letter is de Arabische, voorzien van klankteekens, en de spelling is zonder fouten. Afgaande op hetgeen de vergelijking van verschillende handschriften van hetzelfde Soendanesche werk leert, kan men gereedelijk aannemen dat er van de Soendanesche Dj. M. wel geene andere redactie zal bestaan, dan die van het bedoelde H. S. Zonder schade voor de kennis van den tekst is het dus, dat van dit werkje slechts één exemplaar kon worden gebruikt.

§ 1. De aanroeping van Gods naam: Bismi'llahi enz., d. i.: In den naam van Allah, den barmhartigen Ontfermer, — en desgelijks de uitdrukking; Wabihi enz., d. i.: En van Hem vragen wij hulp, (namelijk) van God, zijn aan het Arabisch ontleend. Zij stempelen het geschrift, aan welks hoofd zij voorkomen, tot een religieus boek, als is het ook slechts een hikajat.

Djung ka Goesti Allah... toeloeng. — De schrijver geeft in het Soendaneesch eenigzins vrij den inhoud weer van de beide door hem gebezigde Arabische uitdrukkingen. De lezer merke hierbij op dat in dezen zin een Javanisme voorkomt, het gebruik namelijk van het woord enggon, dat in het Soendaneesch nooit wordt gebezigd om een transitief of causatief werkwoord tot onderwerp van den zin te maken.

§ 2. Alhamdoe enz., beteekent: Lof Zij Allah, den Heer der werelden.

Guruwa gebruikt de schrijver in plaats van guruha; dit laatste is de gewone vorm in het Soendaneesch.

§ 3. Ta'woed is. het Arabische ta'awwoedz, het uitspreken van de formule: *Aóedzoe billahi min asjsjajthâni'rradjîmi*, d. i.: Ik neem tot God mijne toevlugt tegen den gesteenigden Satan.

Ajat Korsi, d. i. het vers van den troon, is Soera II: 256, welk Qoran-vers wordt gebezigd als talisman.

Wala enz., is Soera XVII: 34, en beteekent: En nadert niet tot overspel, want dat is eene schande en een booze weg.

Pasarèan is een deftig woord en beteekent: 1°. slaapstede,

en 2°. rustplaats van een doode, graf. In de laatste beteekenis komt het voor als het middenwoord van astana, graf. Blijk - baar heeft de schrijver er niet aan gedacht dat met dit aan het Sanskrit ontleende woord in het Maleische model, hetwelk hij voor oogen had, het paleis des Koning werd bedoeld, en zich laten misleiden door de beteekenis von astana in het Javaansch eu Soendaneesch.

B.

De „Tjarita Tjarang Bintara" heeft het volgende tot inleiding.

„Aja sahidji djalma, oerang Banten, njaritakun lalampahannana „Amir di nagara Arab. Mangka koe kaoela ditoeliskun djung „dibenerkun omongannana, didjadikun omong Soenda noe pertèla. „Krana Soenda Banten henta njaho kabèh Soendana, sarta taja „kawina: woengkoel omong kasar baè. Mangka koe kaoela dika- „rang dui, soepaja bener. Kiju tjaritana."

De tjarita deelt de wondere lotgevallen mede van Tjarang Bintara, die de zoon was van eene tijgerin, en den Arabier Amir tot vader had. Geheel op de manier van de Inlandsche dongèng, meldt de Tjarita Tj. B. eene reeks van onmogelijke voorvallen, eigenlijk gezegd, zonder zamenhang en zonder geleidelijken overgang van het eene op het andere.

Het handschrift is 40 bladzijden in 4° groot; de bladzijde telt 14 regels, gemiddeld van 9 woorden. De letter is de Javaansche, en de spelling zeer naauwkeurig. Taal en stijl zijn goed, en het verhaal is soms aanschouwelijk, en, volgens den smaak van den Soendanees, onderhoudend, ook waar het al te natuurlijk wordt, of zelfs vervalt in het platte en walgelijke. Daarover denkt trouwens de Inlander *op zijn manier*, en de meeste dongèng's, die den lezer als proeven van dragelijk Soendaneesch zouden kunnen worden aangeboden, moeten om den inhoud achterwege blijven.

C.

De „Tjarita pantoen Ki Mandjor djung Nji Gendroek," afkomstig van den bewerker van het onder B. beschreven stuk, is 67 bladzijden in 4° groot, en komt met dat stuk geheel overeen wat betreft het aantal regels en woorden op elke bladzijde, en verder ook in taal en stijl.

De overleveringen uit ouden tijd, die allengs zoo zeer zijn ontaard, dat men ze zelfs niet meer kan raadplegen om daaruit de zeden en gewoonten van het voorgeslacht te leeren kennen, handelen meest over liefdes- en krijgsavonturen van vorsten en grooten. Het aantal personen, die ten tooneele worden gevoerd, is vrij aanzienlijk. Één dier helden is Mandjor, die met zijne zuster Gendroek een avontuurlijken levensloop heeft, en in wiens wonderbaarlijke geschiedenis verscheidene andere personen eene plaats hebben bekomen.

De legende van Mandjor is ook in poëzie bewerkt. Het verhaal is op vele plaatsen korter dan de redactie in proza, en vooral de gesprekken missen de natuurlijkheid van het mondelinge verhaal, welke nog de eenige waardij is van de t j a r i t a p a n t o e n. Wanneer men een of anderen t o e k a n g p a n t o e n zijne historiën laat opschrijven, komt er meestal een dor geraamte te voorschijn, vol namen van personen en plaatsen zonder eenige merkwaardige gebeurtenis. Alleen de gesprekken der handelende partijen zijn soms de flaauwe afspiegeling van hetgeen de legende in vroegere tijden is geweest. De kunst van vertellen is onder de Soendanezen achteruit gegaan, en de legende heeft meer en meer hare eigenaardigheden verloren. Alleen de namen zijn gebleven, en deze ruïnen van het voorleden kunnen uit den tegenwoordigen toestand der taal niet worden verklaard. Daarbij zijn uit de oudere taal eenige uitdrukkingen behouden, die de verteller zelf doorgaans niet goed verstaat. Over het geheel is de Soendanesche legende en evenzeer de vertelling, hoe ook in de lengte en de breedte uitgemeten, zeer weinig waard, en staat zij ver beneden de eenvoudigste sproken onzer Germaansche voorouders.

D. en E.

In deze twee fragmenten ziet de lezer hoe de taal der tembang verschilt van het proza. De makers van de beide wawatjan's (gedichten) onderscheiden zich echter daarin van de meeste hunner poëtische collega's, dat zij de taal van het dagelijksch leven in maat hebben gebragt. De meeste dichters evenwel leggen er zich op toe om Javaansche en oude woorden in hunne stukken in te vlechten, waardoor zij duister zijn, zelfs voor den gewonen Soendanees. Juist om de naauwe verwantschap van de taal der twee dichtstukken met de gewone spreektaal zijn de fragmenten D. en E. in het „Leesboek" opgenomen.

F.

Het verhaal omtrent Karna's terugkeer (Karna balik) is ontleend aan Javaansche bronnen, en wel aan de wajang poerwa, d. i, de dramatische mythe van den *ouden tijd*, waarin de Hindoesche goden en helden optreden.

Het handschrift heeft 35 bladzijden in folio, van omstreeks 30 regels. De taal is niet al te zuiver: vele Javaansche woorden komen er in voor, zelfs daar waar de schrijver een Soendaneesch woord had kunnen gebruiken. De spelling, in de Javaansche letter, is regelmatig en goed.

Een groot deel van het geschrift is gewijd aan de beschrijving van gevechten, die uit den aard der zaak veel overeenkomst met elkaêr hebben. Is in de schildering van de voorvallen geene kunst te ontdekken, ook het dramatische van de wajang heeft in de Soendanesche bewerking veel geleden. Over het geheel zijn de personen, die handelend en sprekend optreden, flaauwe afdrukken van de oorspronkelijke heldengestalten, wier mythische namen zoo vele eeuwen lang onder het Javaansche volk zijn blijven voortleven.

G.

De „Hikajat „Nabi tjoekoer", een boekje van 13 bladzijden in 4°, ieder van 13 regels groot, is een onbeduidend verhaal. De profeet Mohammed wordt door den Engel Gabriël geschoren, en hemelnymphen (widadari's uit de Hindoesche mythologie) dragen zorg dat geen enkel haar ter aarde valt. — De taal van het stuk is vrij goed, maar er zijn Javaansche woorden in, waaruit men zou kunnen opmaken dat de bewerker een Javaansch model heeft gehad.

Alle volgende fragmenten, met uitzondering van het laatste (N.), zijn uit werkjes, die even als dit boekje met Arabische letter zijn geschreven.

H.

De „Kitab Tasaoep", [1]) ruim een vel druks in 8° groot, is de zedeleer naar GHAZZÁLI. Het medegedeelde fragment is de aanvang van het boekje, en handelt over het regt gebruik der ledematen. De taal is vrij zuiver, en de stijl over het algemeen goed.

I.

De „Kitab Woeloe djung Salat" is eene uitvoerige verhandeling over „Wassching en Gebed." Het werk heeft 117 bladzijden in 4°, ieder van 11 regels. Taal en stijl zijn goed, en de schrijver, wiens naam en herkomst onbekend zijn, was blijkbaar berekend voor zijne taak.

Vele plaatsen van het boek komen overeen met gedeelten van

---

[1]) Bij den uitgever dezes verschenen onder den titel van: Zedeleer naar Ghazzáli.

eene Javaansche verhandeling over Woeloe en Salat, maar doorgaans er is wederom tusschen beide werken zoo veel verschil dat het Soendanesche stuk geene vertaling of bewerking kan zijn van het Javaansche. Dit laatste is in Arabische letter, of zoogenaamd pégon-schrift, en telt 77 bladzijden in groot 4°, ieder van 13 regels. De randen van vele bladzijden zijn bezaaid met kantteekeningen, veelal resumerende wat in den tekst voorkomt. Schrijver en herkomst van dit boek zijn mede onbekend, maar uit de taal blijkt dat het op West-Java te huis behoort.

Voor den beoefenaar van het Javaansch volgen hier uit dit geschrift een drietal kleine fragmenten. Het eerste (§ 1) komt overeen met § 2 van het volgende stuk in het „Leesboek" (Fragm. J.); het tweede (§ 2) is te vergelijken met § 5 van Fr. I. en met § 3 van Fr. J., terwijl het derde (§ 3) beantwoordt aan § 4 van Fr. J.

§ 1. Iki lah kitab ingdalem anjatakaken hoekoem asoesoetji, lan winiwitan kalawan anoetoer hoekoem sakèhé banjoe, karana satoehoené banjoe ikoe dadi paraboting asoesoetji. — Oetawi banjoe kang sah dènenggo asoesoetji, ikoe banjoe moethlaq, lan ija ikoe sakèhé banjoe kang toemoeroen saking langit, atawa kang metoe saking boemi, kaja banjoe oedan, lan oedan ewoh, lan banjoe sagara, lan banjoe bangawan, lan banjoe soemoer, lan banjoe soemberan lan banjoe eboen. Lan sandhéné banjoe. kang sineboet ikoe, owah roepané atawa owah rasané, atawa owah amboené, pon sah oega dènenggo asoesoetji, salagi ora kawoworan kalawan sawidji-widji kang angowahaken ing banjoe Maka sakèhé banjoe kang woes sineboet ikoe, soetji toer sah dènenggo asoesoetji, lan ora sah asoesoetji kalawan lijané banjoe, kang woes sineboet bajané saking sakèhé kang adjoer, kaja banjoe sakèhé woh-wohan, lan banjoe ojod-ojodan, lan banjoe sakèhé toewak, lan sapapadhané mongkono.

§ 2. Oetawi parloené woeloe ikoe nenem. Sawidji, nijat angilangaken hadas, atawa nijat asoesoetji karana salat, atawa nijat anekani parloening woeloe, atawa nijat anekani woeloe, tetkalané

amasoeh rarahi............. Lan kapindho, amasoeh rarahi sapisan halé rata: oetawi watesing rarahi ikoe barang kang antaraning koeping karo, ing ambané, lan barang kang antarané tjoekoeling ramboeting sirah lan pangarepé djanggoeté, dawané.............. Lan kaping teloe, amasoeh tangan karo sapisan halé rata: oetawi watesé kang wadjib amasoeh tangan karo ikoe, saking sakèhé poetjoeking djaridjiné teka maring sikoené karo............ Lan kaping paté, angoesap sathithik saking koeliting sirah atawa ramboeté sirah ingdalem hading sirah: maka ora tjoekoep angoesap ramboet kang metoe saking hading sirah, lamoen tinarik. Lan kaping limané, amasoeh sikil karo: oetawi hading wadjibé amasoeh sikil ikoe, saking wawangloené karo teka maring sakèhé poetjoeking djaridjiné.......... Lan kaping nemé, tartib, kaja andhinginaken nijat sarta amasoeh rarai ingatasé amasoeh tangan karo, maka kira-kira angoesap sirahé, maka kira-kira amasoeh sikil karo.

§ 3. Oetawi salat kang pinarlokaken, ikoe lilima ingdalem sadina sawengi. Sawidji, salat loehoer, lan ija ikoe patang raka'at; kapindho, salat asar, lan ija ikoe patang raka'at; kaping teloe, salat magrib, lan ija ikoe teloeng raka'at; kaping pat, salat isa, lan ija ikoe patang raka'at; kaping lima, salat soeboeh, lan ija ikoe rong raka'at. Oetawi wiwitané waktoe loehoer ikoe, sawoesé lingsir sarangéngé maring djihat magrib: maka tetengeré lingsir, ikoe anakalané kalawan anjar tekané wawajangan sawidji-widji maring djihat masrik sawoesé tengangé, lamon ana tengangéné ikoe, oranana wawajangan sawidji-widji, lan anakalané woewoeh wawajangan sawidji-widji maring djihat masrik sawoesé tengangé, lamon ana tengangéné ikoe, ana wawajangan sawidji-widji. Oetawi wekasaning waktoe loehoer ikoe, tetkala dadi wawajangan sawidji-widji ikoe ing saoepamané sarta winoewoehan wawajangan tetkala tengangé, lamon ana; maka lamon oranana wawajangan tetkala tengangé, maka wekasaning waktoe loehoer ikoe, tetkala ana wawajangan ikoe saadeg kang doewé wawajangan, ora kalawan winoewoehan malih. Oetawi wiwitané waktoe asar ikoe, sawoesé woewoeh sathithik wawajangan sawidji-widji saking akiré waktoe loehoer. Oetawi akiré waktoe asar ikoe teka ma-

ring soeroep sarangéngé. Oetawi wiwitané waktoe magrib ikoe, sawoesé soeroep sakabèhé boendering sarangéngé, lan maksih waktoe magrib ika teka maring ilang méga abang. Oetawi wiwitané waktoe isa ikoe, sawoesé ilang méga abang, lan maksih waktoe isa teka maring padjar sadik, lan maksih waktoe soeboeh teka maring metoe sarangéngé.

J.

De „Kitab Pakih" is een kort begrip van den Islam, en omvat *vooreerst* de leer, en ten *tweede* de voornaamste bepalingen van het religieuse regt (*Ar.;* 'ilmoe fiqh). In den aanvang van het boekje wordt dan ook gezegd dat het een moechtaçar, een compendium is van hetgeen een Mohammedaan noodzakelijk moet kennen en weten. De gewone benaming, waaronder de Soendanesche moechtaçar voorkomt is: *Kitab Pakih Soenda.* Er bestaan van dit geschrift twee redactie's, waarvan de eene de helft kleiner is dan de andere. De volledige „Kitab Pakih" telt 52 bladzijden, ieder van 17 regels, en handelt beknopt over de volgende onderwerpen. 1°. Geloofsleer; 2°. reiniging en gebed; 3°. djakat; 4°. vasten; 5°. reine en onreine spijzen; 6°. het slagten van dieren; 7°. vaatwerk en kleedij, waarvan het gebruik geoorloofd is; 8°. koop en verkoop (het *baj'-contract*); 9°. woeker, en 10°. gebedsformules en rituele voorschriften betreffende het gebed. — De korte redactie behandelt alleen de geloofsleer benevens de voorschriften omtrent reiniging en gebed.

De taal van het boekje is minder goed dan die van de „Kitab Woeloe djung Salat", en de stijl is soms duister door kortheid. Over het geheel bevat het meest eene optelling van zaken, en is het meer eene lijst van religieuse bepalingen, dan eene verhandeling over de bovengenoemde onderwerpen.

Op de overeenkomst van sommige stukken met gedeelten van de „Kitab W. dj, S." is reeds gewezen in de vorige aanteekening.

K.

De „Kitab Oesoel" bevat de dogmatiek van den Islam (*Ar.*: oeçóeloe'ddín, of ook: 'ilmoe'lkalám), dat wil zeggen, de beschrijving van de eigenschappen Gods en de eigenschappen der Gezanten. Dit geschrift, eene vertaling van eene 'aqídat (*Ar.*), d. i., eene dogmatische verhandeling van ABÓE ABDALLAH JÓESOEF ASSANÓESI, een schrijver uit de 9de eeuw der Mohammadaansche jaartelling, komt voor in tweeërlei redactie. De eene onderscheidt zich van de andere door eene inleiding, waarin de lof van den schrijver en van het boekje breed wordt uitgemeten. De volledige „Kitab Oesoel" draagt in het Soendaneesch den naam van „Kitab Oesoel Sanoesi": zij telt 62 bladzijden in 4°, ieder van 13 regels, en de inleiding is 7 bladzijden groot.

Taal en stijl van dit werkje zijn minder goed, en op sommige plaatsen is de vertaling vrij ongelukkig en gewrongen. Vooral de inleiding is duister.

§ 4. De aanhaling aan het slot van § 4 is de uitspraak, die voorkomt in het begin van het 51ste en van het 116de vers van Soera IV: „God zal het niet vergeven dat men Hem een me-„degenoot geeft, maar wat daarbuiten is, d. i., andere zonden „dan afgoderij. zal Hij vergeven."

L.

De „Kitab Sipat doewa poeloeh", meer een uittreksel dan een zelfstandig geschrift, geeft een overzigt van de leer van Gods twintig eigenschappen, en komt in hoofdzaak overeen met het dogmatisch gedeelte van de „Kitab Pakih", voor zoo veel aangaat het artikel van de leer van God. Het onderwerp wordt echter in den regel door den Inlander vrij oppervlakkig behan-

deld. en die de namen der twintig eigenschappen weet op te tellen, is reeds in veler oog een kundig man. Van de behandeling der leerstellingen omtrent Gods Sipat (*Ar.:* çiffat, attribuut,) geldt ook, wat bij andere godsdiensten herhaaldelijk voorkomt, dat namelijk de verstandelijke en leerstellige beschouwing van de eigenschappen, die de mensch aan de Godheid toekent, voor hem zelf als redelijk en zedelijk wezen weinig vrucht oplevert.

M.

De „Kitab Soerat alkijamat" is een theologisch allerlei, van weinig beteekenis. Het begin van het boekje handelt over den dag der opstanding (*Ar.:* qijâmat), en van daar de naam van het geschrift, dat verder grootendeels de leer van wassching en gebed beschrijft.

Het boekje is 29 bladzijden van 12 regels groot. De taal is onzuiver door vele Javanismen, die in andere geschriften zelden of niet voorkomen.

N.

De „Kitab bab Djakat" is eene beknopte opgave van de regels, volgens welke in eene gedeelte der Preanger de djakat wordt geheven. Het boekje is opgesteld door een kundig Inlander, en was oorspronkelijk bestemd voor een Europeesch ambtenaar, die bij genoemden Inlander navraag had gedaan omtrent de heffing van de religieuse belasting onder de Soendanezen.

IV.

AKI BOLONG.

Het verhaal van „Aki Bolong" is eene vertelling in de gewone en dagelijksche spreektaal. Van vele in omloop zijnde tjarita's en dongèng's onderscheidt het zich daardoor, dat er geene onkiesche dingen in voorkomen, die, helaas! nog al in den smaak van den Inlander vallen. Zonder eenige kunst is het verhaal in schrift gebragt, en dat is ook het geval met het volgende stuk, de „Radja Badrija".

VI.

BAPA DJUNG OPAT POETRANA.

Het verhaal van „den Vader en zijne vier Zonen" is oorspronkelijk de poëtische bewerking van eene episode uit de jeugd van den Imám SAPII (SJÁFI'I). Het dichtstukje is in proza overgebragt, maar dat proza verraadt zijne afkomst door stroefheid van zinbouw.

VII.

TJARITA LAJOENG KOEMENDOENG.

Beide dit stukje en het volgende (N° VIII) behooren tot de pantoen-verhalen. De taal van de meeste vertellingen, die de oude legenden min of meer gewijzigd weêrgeven, is vrij duister en onverstaanbaar door de menigte oude en ongewone woorden. Om het onbeduidende van den inhoud zou het ook de moeite niet loonen veel tijd te besteden aan de studie van dergelijke

stukken. Alleen om een denkbeeld te geven van den aard dier pantoen's zijn de verhalen van LAJOENG KOEMENDOENG en MOENDING DJALINGAN in het „Leesboek" opgenomen.

IX.

RADJA DJOEMDJOEMAN.

De „Radja Djoemdjoeman" der Soendanezen is de „Radja Djoemdjoemah" der Maleiers, d. i. „Koning Schedel." De titel van het Javaansche geschrift, dat de legende van dezen Koning behanhandelt, is: „Serat Patak", of ook: Serat kabar naráká". — De De Inlander houdt dit werkje in waarde, en heeft allen eerbied voor de beschrijving der hellestraffen, die den goddelooze zijn weggelegd. Maar hoe men denke over den inhoud der legende, de Soendanesche bewerking verdient weinig lof, want taal en stijl laten veel te wenschen over.

X.

MANIK MAJA.

Het fragment van de „Manik Maja" is het eerste gedeelte eener Soendanesche proza-bewerking van het Javaansche gedicht van denzelfden naam. De Soendanesche „Manik Maja" is in den regel eene vertaling van het Javaansch, waarbij enkele moeijelijke uitdrukkingen zijn overgeslagen, denkelijk wel omdat de vertaler geen kans zag er iets van te maken. Somtijds gaat hij met zekere vrijheid te werk, meer den zin dan de uitdrukking van het oorspronkelijke teruggevende, en ook dan verraadt hij enkele malen zijne onkunde.

Wat taal en stijl van het stuk aangaat, stijl is er eigenlijk niet in, want het Javaansche model is te slaafs gevolgd, en de

taal is allesbehalve zuiver. Javanismen, Javaansche woorden en zelfs Javaansche vormen komen in grooten getale voor. Dit is overigens niet vreemd bij dichters van tembang's, en daartoe behoort ook de vertaler van de „Manik Maja". — Voor den lezer, die lust heeft het Javaansche stuk met het Soendanesche te vergelijken, volgen hier de eerste coupletten.

1. Kang winarnèng pitoetoeré,
doek maksih awang-oewoeng,
doeroeng áná boemi lan langit,
nanging Sang Hjang Wisésá,
kang kotjap karoehoen,
meneng samadyaning djagad,
datan arsá mosik. Djroning tyas maledi
ening aneges karsá.

2. Amoerwèng ánggá, angganja titis.
Titising drijá tan áná kang ljan
pribadi. Datan asoewé
mijarsaken swárá sroe,
tan katingal, oeninja kadi
genthá. Sakálá kagjat
sarjanon anteloe,
goemantoeng nèng awang-awang.
Gja tjinandhak, sinanggèng asta pinoesthi,
dadyá tigang prakárá.

3. Saprakárá dadyá boemi langit,
saprakarané tédjá lan tjahjá,
Manik Májá katigané.
Kalih prasamjá soedjoed
ing padané Sang Máhámoeni.
Sang Hjang Wisésá modjar
dhateng Sang Hjang Goeroe:
Èh Manik, wroehaniréká,
sirá ikoe ananingsoen, ingsoen iki
èstoe kaananirá.